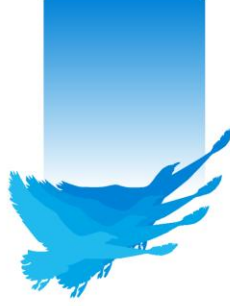

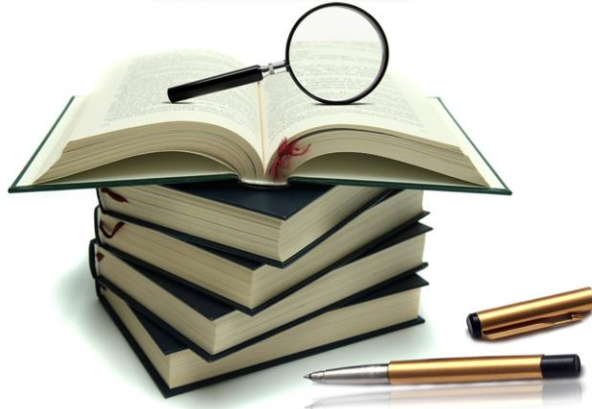
UMUT VAKFI
28 EYLÜL 2010
BİREYSEL SİLAHSIZLANMA GÜNÜ
16.GELENEKSEL ÖDÜLLÜ YARIŞMA

UMUT
VAKFI
1 9 9 3
UMUT
FOUNDATION

"Yurttaşlık Bilinci ve Ayrımcılığın Önlenmesi"
Bilimsel Araştırma ve İnceleme Yarışması

Birincilik Ödülü
Doç. Dr.İrfan Kalaycı
Kadına Karşı Şiddet Ve Ayrımcılık Sorunsalı:
'Feminist İktisat' Açısından Bir İnceleme
- Türkiye İçin Önlemler ve Öneriler -

**Kadına Karşı Şiddet
ve Ayrımcılık
Sorunsalı:
'Feminist İktisat'
Açısından Bir
İnceleme
- Türkiye İçin
Önlemler ve Öneriler-**

İRFAN KALAYCI
Doç. Dr.

**UMUT VAKFI
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE
İNCELEME YARIŞMASI**

Malatya – Ağustos 2010

ÖZGEÇMİŞ

İrfan KALAYCI

*1966-Malatya doğumlu.

*İlk ve orta öğrenimini Malatya'da tamamladı. Çukurova Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nden mezun oldu. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Bilim Uzmanlığı (1993) ve Doktora (1996); YÖK-ÜAK'tan ise Makro Ekonomi bilim alanında Doçentlik derecesini (Haziran 2010) aldı.

*Yurtiçi ve yurt dışında düzenlenen çeşitli bilimsel toplantılarda 20'den fazla bildiri sundu. Gazete yazıları dışında, yayımlanmış 40 tane makalesi bulunmaktadır.

*Türkiye-Avrupa Birliği-Orta Doğu ilişkilerini ekonomi-politik açıdan inceleyen; editörlüğünü ve bölüm yazarlığını yaptığı 3 kitabı, bağımsız yazdığı 1 kitabı ve çeşitli bilimsel eser yarışmalarında aldığı 6 tane ödülü vardır.

*1999-2000 yılları arasında Deniz Harp Okulu'nda yedek subay ve Ekonomi öğretim üyesi olarak askerlik görevini yaptı.

*Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK) Derneği'nin üyesidir.

*Evli ve üç çocuk babasıdır.

*En büyük tutkusu, okumak ve dünyayı gezmektir. Ayrıca, yazdığı fakat yayımlamadığı çok sayıda şiir ve denemesi bulunmaktadır.

*Halen İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

ÖNSÖZ

Bir kadın hakları savunucusu olan Poulain de la Barre, 17.yüzyılda, “*Erkeklerin kadınlar üstüne yazdıklarına kuşkuyla bakılmalıdır, çünkü onlar hem yargıç, hem davacıdırlar*” demiş.¹ Bu sözün ilk kısmına ben de katılıyorum; biz erkeklerin salt karşı cinsleri değil her şey hakkında yazdıkları kuşkuyla karşılanmalıdır; zira kuşkuculuk bilimsel yaklaşımın hem bir gereği hem de bir parçasıdır. Ancak aynı cümlelerin ikinci kısmına itirazım var: Bu incelemenin yazarı her ne kadar bir erkek ise de, onun ne yargıç ne de davacı olmaya niyeti var, çünkü ikisi de çok zor iştir. Ayrıca, bu söz bundan neredeyse dört yüzyıl önce söylenmiştir ki, köprünün altından çok sular akmıştır.

*

Bu incelemeyi okuyan bazı hemcinslerim, beni kadınlarla “işbirlikçi” olarak görebilirler.² Eğer bu bir suçlamaysa bile, kabul ediyor ve onlara şunu hatırlatıyorum: Erkekler olarak hangi birimizin kadın cephesi ile işbirlikçilik yapmamak gibi bir seçeneği ya da lüksü olabilir ki? Bizi doğuran annelerimiz, bizim çocuklarımızı doğuran ve büyüten karılarımız; onlar; baş tacı etmemiz gereken öncelikli kadınlar değil midir? Bir de kızlarımızı, kızkardeşlerimizi, iş ve sosyal arkadaşlarımızı eklersek, bu cephenin aslında ne kadar geniş, değerli, önemli ve güçlü olduğu anlaşılabilir ki, onlara karşı şiddet ve ayrımcılıkla yaklaşmamız halinde gerçekte kime zarar verdiğimizizin farkına da varabiliriz.

*

Şiddet ve ayrımcılık, bir kadın sorunu olmaktan çok, bir insan/lık sorunudur, bir insan hakları krizidir. Aslına bakılırsa, bu sorun / kriz hep vardır. Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık ve bunun insanlığa mal oluşu, Adem’le Havva arasındaki içgüdüsel kavgalara dek gider. Şimdi ise, bu durum, tüm insanlar tarafından sergilenen adeta bir “*öğrenilmiş davranış*”a dönüşmüştür. Bir toplumda şiddet ve ayrımcılık varsa, bu, pek çok şeyin uzantısı ve yansıması şeklinde var demektir: Evlerden sokaklara taşan bu ikiz olgu, okul, trafik ve hatta mecliste de varlığını göstermektedir. Çünkü mecliste halkı temsil edenler, başka yerden değil o kavgacı ya da gerilimli halkın içinden çıkmış insanlardır. Öte yandan, hangi niyetle söylendiği tam belli olmamakla beraber, dünyayı gerçekte kadınların yönettiği iddia edilir. Öyleyse, nasıl oluyor da, kadınlar, yönettikleri ya da yönetiminde paydaş oldukları dünyada, (diğer paydaştan) en fazla şiddeti ve ayrımcılığı gören insanlar olmaktadır?

*

“*Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Sorunsalı: Feminist İktisat Açısından Bir İnceleme - Türkiye İçin Önlemler ve Öneriler*” adlı bu çalışmanın konusu, bir erkek yazar açısından, mayınlarla döşeli uçsuz bucaksız bir tarla gibidir. “Araştırma” boyunca, bu tarladan sadece 4 parsel (bölüm) çıkarılması uygun bulundu. Her parselde irili ufaklı mayın vardı ve basmamak gerekirdi. Ancak bazen mayının gelip üzerine basacak ayağı bulabildiği de görüldü. Bu incelemenin yazarı; uygarlığı, uygarlaşmayı baltalayan her türlü şiddet ve ayrımcılıktan yine uygar yöntemlerle kurtulma yolunda “*umut*”lanmak için pek çok nedenimizin olduğuna, çünkü bu üzerinde yaşadığımız güzel Anadolu topraklarının buna müsait olduğuna inanıyor.

*

Yaklaşık bir yıl boyunca üzerinde hararetle çalıştığım ve keyifli bir emeğin ürünü olduğunu umduğum bu eserin; doğumumdan bugüne, yaşamıma girmiş tüm değerli kadınlara, asla-hiç ödenemeyecek borcumun küçücük bir taksidi sayılmasını diliyorum.

22 Ağustos 2010, Malatya

İrfan Kalaycı

¹ Bu söz, Fransız ünlü yazar Simone de Beauvoir’in, yayımlandığı yıllarda Fransa’da geleneksel kadın anlayışını yerle bir eden “*Kadın*” adlı kitabının başında yer alır.

² Kadın üzerine erkeklerin kaleme aldığı edebi eserlere bakınca, bu işbirlikçilik konusunda hiç de yalnız olmadığımı bir kez daha anladım. Tolstoy’un *Anna Karenina*, P.Safa’nın *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*, Flaubert’in *Madam Bovary*, vb., adlı daha pek çok romanda, kadın ruhundan anlayan, kadının lehine yazan erkek yazarlara rastlayabiliriz. (Genel bir derleme için bkz. Bele, 1998.)

TEKNİK ÖZET

Şiddet ve ayrımcılık, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini tahrip eden, bunun için birbirini besleyen ve birbirinden beslenen olgulardır. Onlar, kuramda ve günlük kullanımda bazı noktalarda benzeşir ve ayrışır. Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık, genel şiddet ve ayrımcılığın bir bileşeni olup öncelikle bir yanlış zihniyet ve dil sorunudur. Ayrıca, aile içinden başlayıp aile üstüne çıktığı için bir halk sağlığı sorununa dönüşmüş ve nihayet baskının uç biçimi, bir ötekileştirme, fakat kadınsal olmaktan öte bir erkek sorunu kimliği ile bireysel, toplumsal ve yasal mücadele alanına girmiştir.

Kadının maruz kaldığı fiziksel, manevi, iktisadi, cinsel, vb. şiddet türleri bu alanda yeniden şekillenmektedir. Ülkemizde bir türlü gündemden düşmeyen namus ve töre cinayetleri şiddetin en katı ve en vahşi türünü oluştururken, seks sektörüne malzeme ve büyük kârlar sağlamak amacıyla yapılan kadın ve kız ticareti ise küresel kapitalizmin bir ürünü haline geldi. Şiddetin mekânlarına, aletlerine, duygusal, kültürel, iktisadi, vd. nedenleri ile kadın ve onun üzerinden topluma yansıyan sağlık, hukuk, iktisadi, vd. etkilerine bakıldığında, şiddetin mağduriyetinin ne kadar derin ve çok boyutlu bir sorun olduğu kolayca anlaşılabilir. Bir de, kadına yönelik olarak sistematik uygulanan ayrımcılık sorunu vardır. Tüm dünyada geçerliliğini koruyan, fakat değişmesi için çeşitli girişimlere tanık olunan bu eril egemen toplumsal düzenin kurucularına yani erkeklere tanınan engin ayrıcalıkların belirleyici rolü vardır. Türkiye özelinde, kadının maruz kaldığı kültürel, iktisadi ve siyasal düzeydeki ayrımcılıkta İslam kültürünün etkisi tartışmalıdır. Ayrımcılığın en somut göstergesi, kadının parlamento, hükümet ve bürokraside az sayıda temsil edilmesidir. Bu durum, kadın-erkek eşitliğini ölçen küresel endekslere de yansımakta ve şiddet üreten ülkeler liginde üst sıralarda yer alan Türkiye'nin tipik bir Üçüncü Dünya ülkesiymiş gibi bir görüntü vermesine yolaçmaktadır.

Kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık sorunsalının odağında haklar, olanaklar ve sorumluluklar bakımından kadın-erkek eşitsizliği ve bu eşitsizliği azaltma yolunda radikal bir kadın hareketi var. Türkiye için henüz çok yeni olan feminist iktisat (Fİ) disiplini ise, bu hareketin akademik ayağını oluşturmaktadır. Fİ, iktisatta kadın bakış açısını içeren, sorgulayan ve eril toplumsal cinsiyetçi yaklaşımıyla kadını ve deneyimlerini sınırlandırarak egemen ideoloji olduğunu yaygın bir şekilde kabul ettiren ana akım olarak Neoklasik iktisattan bir kopuşu ve ona karşı bir eleştiriye sergilemektedir. Toplumsal cinsiyet farkındalığını sağlamak için iktisadi araçların kullanılabileceği yönünde kuramsal bir çıkış açan bu disiplin için ilk taşlar sanayi toplumunun klasik iktisatçıları (Smith ve Mill) tarafından döşendi. Şimdi küreselleşmeden güç alan bilgi toplumunun iktisatçıları (Strober, Beneria, Lawson ve daha niceleri) kolları sıvamış durumdadırlar. Öyle anlaşılmaktadır ki, feminist iktisatçılar, salt kadınlara ait, erkekleri içermeyen bir dişil (feminen) iktisat oluşturma iddiası ve çabasında olmayıp; egemen iktisat anlayışlarının cinsiyetçi (eril) unsurlar taşıdığı iddiasıyla, iktisadın bu vb. ayrımcı unsurlardan arındırılmasını savunmaktadırlar. Bu iktisatçıların zihinlerini ve araştırma alanlarını meşgul eden konuların başında, kalkınmanın ve yoksulluğun kadınsallaşmasıdır. O yüzden, mikro finans araçları, hiç olmadığı kadar kadın girişimcilerin emrine sunulmakta ve sosyal sermaye üzerinde makro sonuçlar doğurması beklenmektedir. BM'nin iktisadi organları da, toplumsal cinsiyet farkındalığına kayıtsız kalmadığını göstermek adına, kadının evdeki emeğini ulusal gelir hesaplamalarına dahil etmeyi kararlaştırdı. İstihdamda ve siyasette kadının lehine olacak kota yükseltmeleri ise, aslında kadının toplumsal statüsünü yükseltmeye hizmet edecekti. Şiddet ve ayrımcılığa tabi tutulduğu için varlığı silikleşen kadını toplumun asli bir bileşeni yapmak için başka çare de yoktu. 'Kadına pozitif ayrımcılık' görüşü popüler bir strateji olmak dışında feminist iktisatçıların da bir hassasiyetini oluşturmaktadır. Kadın nüfusunu daha fazla yoksul ve işsiz bırakan bir ülke için "toplumsal cinsiyet açığı" endeksleri tehlike sinyalleri verir. Dünya Ekonomi Forumu'nun (2008) verilerine göre, Türkiye, kadını ekonomiye katma

performansında dünyada 124.sırada iken, eğitim, sağlık, siyasal güç paylaşımını da içeren genel endeks itibarıyla 123.sırada yer bulmuştur. Şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmanın kadını ve ülkeyi getirdiği nokta başka türlü olmayacaktı. Kadın inisiyatifine önem veren ve toplumsal cinsiyet açığını hızla kapatan ülkeler, bunu iktisadi gelişmelerine de yansıtabilen ülkelerdir.

Kadının maruz kaldığı şiddet ve ayrımcılığı azaltmak için pek çok neden var. Bu nedenlerin farkında olan uluslararası topluluk, şiddet ve ayrımcılığa karşı, BM'nin tarihsel öncülüğünde ve son milenyum kalkınma hedefleri bağlamında ciddi önlemler almaktadır. Hükümetler ve yerel yönetimler bu önlemleri, bazı ihmallere rağmen içselleştirmekte ve uygulamaktadırlar. Türkiye, Avrupa kurumlarının direktiflerine de duyarlı olarak, kadın istihdamını arttıran, 'eşit işi eşit ücretlendiren', yetkili karar mekanizmalarında kadına gittikçe geniş temsil hakkını veren, kadın dostu kentler yaratan, vb. tüm politikaları hızla hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu çabanın, kendisini uygar uluslar düzeyine çıkaracağını bilincindedir. Türkiye'nin aday üyesi olduğu AB, ortaya koyduğu müzakere süreci ve kullandığı mali fonlarla, kadın-erkek eşitliği politikaları ile şiddet ve ayrımcılıkla ivedilikle mücadele konusunda başarı sağlaması için bir "çıpa" özelliğine dönüşmüştür. Katılım ortaklığı belgeleri, ulusal programlar, ilerleme raporları artık kadın haklarına ilişkin paragraflar olmadan tamamlanamamaktadır.

Anahtar sözcükler: Kadına karşı şiddet, kadına karşı ayrımcılık, feminizm, feminist iktisat, toplumsal cinsiyet endeksi, AB stratejileri.

İÇİNDEKİLER

Özgeçmiş
Önsöz
Teknik Özet
Tablo ve Grafik Listesi
Kısaltmalar

Giriş:

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

KAPSAM
AMAÇ (Niçin Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Konusu?)
VARSAYIMLAR
YÖNTEM
SINIRLILIKLAR
TEMEL KAVRAMLAR (Anahtar Sözcükler)
BEKLENEN SONUÇLAR (Ana Temalar)
ÇALIŞMANIN SUNUMU

Birinci Bölüm: Sorunun Tanısı **KADINA KARŞI ŞİDDET VE AYRIMCILIK**

... Ve Tanrı Kadını Yarattı

I.ŞİDDET VE AYRIMCILIK: KÖKENİ (EPİSTEMOLOJİ) VE GÜNLÜK KULLANIMI

A. Şiddet ve Ayrımcılık Nedir?

- 1.Genel Olarak Şiddet ve Özel Olarak Kadına Karşı Şiddet Olgusu
- 2.Genel Olarak Ayrımcılık ve Özel Olarak Kadına Karşı Ayrımcılık Olgusu

B. Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Nasıl Bir Sorundur?

- 1.Bir Zihniyet ve Dil Sorunudur
- 2.Bir Toplum – Kamusal Alan Sorunudur
- 3.Yasal ve Bir Mücadele Alanı Sorunudur
4. “Aile içi”nden Başlayıp “Aile üstü”ne Çıkan Bir Sorundur
5. Bir Halk Sağlığı Sorunudur
- 6.Psiko-Biyolojik-Patolojik Bir Sorundur
7. Baskının Uç Biçimidir
8. Bir Ötekileştirme Sorunudur
9. Bir Ahlak Çöküşü Sorunudur
10. Bir Kadın Sorunudur
11. Ve Bir Erkek Sorunudur

C. Kadına Karşı Şiddet Olgusu

- 1.Şiddetin Türleri: ‘Şiddetin Adı Var!’
- 2.Şiddetin Katı / Aşırı Biçimi: Töre ve Namus cinayetleri
3. Şiddetin Özel ve Küresel Bir Biçimi: Kadın Ticareti – “Seks İşçiliği”
- 4.Şiddetin Failer, Aletleri, Nedenleri ve Etkileri-Sonuçları
- 5.Şiddetle Mücadelede Kadınların Kullandıkları Strateji ve Hizmetler

III. KADINA AYRIMCILIK (= ERKEĞE AYRICALIK)

A.Ayrımcılığın Başat Nedenleri

- 1.Ataerkil Aile Yapısı
- 2.Çarpık Eğitim Sistemi
3. “Çıkar Oyunu”
- 4.Kadının İkinci Planda Tutulması: İslam Kültürü Kaynağı?

B. Ayrımcılığı Kim/ yapar?

C. Ayrımcılığın ‘Mekansal Ayrımı’

D. Ayrımcılığın Türleri

- 1.‘Estetik’ Ayrımcılık

2. Psikolojik ve/ya Sosyolojik Kaynaklı Ayrımcılık
  3. Biyolojik Ayrımcılık
  4. Siyasal Ayrımcılık
  5. Kültürel Ayrımcılık
  6. İktisadi Ayrımcılık
  7. Çoklu ve Yapay Ayrımcılık
  8. Olumlu Ayrımcılık
- E. Ayrımcılığın Etkileri ve Sonuçları
F. Berikiler ile Ötekiler
G. Ayrımcılığa Dair Bir Kamuoyu Araştırması: Yorumsuz!
- IV. ŞİDDET VE AYRIMCILIĞIN KESİŞME KÜMESİ: TÜRKİYE'NİN KÜRESEL GÖRÜNTÜSÜ

İkinci Bölüm:
Cinsiyet Eşitliğini Çözümleme Aracı Olarak
FEMİNİST İKTİSAT

- I. GENEL
- II. FEMİNİST İKTİSADIN (Fİ) ÇERÇEVESİ
  - A. Feminizmi ve Fİ'nin Yollarını Döşeyen Taşlar
  - B. Fİ'nin Çıkış ve Büyüme Noktaları: Kü-yerelleşme (G-lokalleşme)
  - C. Fİ Terazisi: Neoklasik ve Marksist Kefeler
- III. YAZIN: FEMİNİST İKTİSADIN (Fİ) ESKİ VE YENİ YOL HARİTACILARI
  - A. Fİ'nin Mihenktaşları
  - B. Fİ'nin Çağdaş Araştırmacıları
- IV. GELENEKSEL İKTİSADIN BİRİNCİL SORUNSALI 'KALKINMA'; FEMİNİST İKTİSADINKİ İSE 'KADININ KALKINMAYA KATILIMI'
  - A. Kadın ve Kalkınma: Kalkınmanın Kadınsallaştırılması ve Kadının Kalkındırılması
  - B. Kadının Evdeki Emeği ve Yeni GSMH Hesaplaması
  - C. Kadına Karşı Ayrımcılıkta Başat Sosyo-Ekonomik Alan: Emek Piyasası
  - D. Kadına Karşı Ayrımcılıkta Başat Sosyo-Politik Alan: Demokratik ve Yönetimsel Haklar
- V. ŞİDDET VE AYRIMCILIĞA KARŞI KADIN HAREKETİ: EKONOMİ-POLİTİK EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ
  - A. Eşitlik, Adalet ve Özgürlük: Kadına Karşı Ayrımcılığı Anlamak Yolunda (Fİ İçin) Anahtar Sinyaller
  - B. Bir Hassasiyet: Pozitif Ayrımcılık
- VI. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ PARADİGMASI
  - A. Tanımlamalar
  - B. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Ölçen Endeksler: Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi (GDI), Kadının Görelî Statüsü (RSW), Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Güçlendirme Endeksi (GEM), vb.
  - C. Türkiye "Toplumsal Cinsiyet Açığı"nda Dünyanın Neresinde?
  - D. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Anahtar: Eğitim ve Eğitimde Eşitlik
  - E. Şiddet ve Ayrımcılıkta Sert Kırılma Noktaları: İşsizlik, Yoksulluk, Sömürü ve İktisadi Kriz
  - F. Eğer Cinsiyet Eşitliği Sağlanırsa...

Üçüncü Bölüm: Sorunun Tedavisi

TÜRKİYE İÇİN ÖNLEMLER VE ÖNERİLER

I. GENEL

- A. "Milemyum Kalkınma Hedefleri"nde Cinsiyet Eşitliği
- B. Şiddet ve Ayrımcılığa Toptan Bir Bakış: Küresel Barış Endeksi ve Türkiye'nin Sıralaması

II. KADINA ŞİDDET VE AYRIMCILIĞINA KARŞI ÖNLEMLER

- A. Bireysel-Toplumsal Önlemler
- B. Uluslararası Önlemler
  - 1. *BM Nezdinde Önlemler (Tavsiye Kararları)*
  - 2. *ILO Nezdinde*
  - 3. *İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) nezdinde*
  - 4. *Cinsel Sağlık Dünya Birliği (WAS)*
  - 5. *Avrupa ve AB Kurumları Bünyesinde Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları*
- C. Türkiye'deki Mevcut ve Potansiyel Gelişmeler

III. ÖNERİLER

- A. Eğitimsel ve Akademik
- B. Toplumsal ve Kültürel
- C. İktisadi ve Finansal
- D. Siyasal ve Yönetişim
- E. Anayasal, Hukuksal ve Güvenlik
- F. Çalışma Yaşamı ve Sosyal Politikalar
- G. Kadınların Bireysel Olarak Alabileceği Önlemler: "4N+2K" Kuralı

Sonuç:

BULGULAR (B) VE DEĞERLENDİRMELER (D)

I. BULGULAR

II. DEĞERLENDİRMELER

KAYNAKÇA

EKLER

- Ek-A: Türkiye'de kadına karşı şiddetin 'sayısal' fotoğrafı (İstanbul görüntüsü)
- Ek-B: Aile içi şiddet ve bireysel silahlanma
- Ek-C: Türkiye'de bireysel silahlanmanın manzarası
- Ek-D: Silah Kanunu Tasarısı ve karşıt öneriler

TABLO ve GRAFİK LİSTESİ

Tablolar

- Tablo I.1: Kadın ile erkek arasındaki farklar
Tablo I.2: J.C.Chesnais'in Interpol'ün sınıflandırmasını esas aldığı şiddet tipolojisi
Tablo II.1: Sorunun kavranışında değişim
Tablo II.2: Toplumsal cinsiyet açığı endeksi: Küresel karşılaştırma (2008)
Tablo III.1: AB'nin Türkiye ilerleme raporlarında geçen "kadına şiddet ve ayrımcılık" ile ilgili seçilmiş paragraflar (1998-2009)
Tablo III.2: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013

Grafikler

- Grafik 0.1: Türkiye'de nüfus piramidi (2008)
Grafik 1.1: Türkiye'de yaşa göre fiziksel ya da cinsel şiddet yaygınlığı, 2008
Grafik I.2: Türkiye'de eğitim düzeyine göre fiziksel ya da cinsel şiddet yaygınlığı, 2008
Grafik I.3: Türkiye'de refah düzeyine göre fiziksel ya da cinsel şiddet yaygınlığı, 2008
Grafik I.4: Türkiye'de iktisadi şiddet / istismar yaygınlığı, 2008
Grafik I.5: Türkiye'de medeni durumuna fiziksel şiddet yaygınlığı, 2008
Grafik I.6: Türkiye'de şiddet biçimlerinin oranı, 2008
Grafik I.7: Türkiye'de eğitim durumuna göre fiziksel şiddet yaygınlığı, 2008
Grafik I.8: Türkiye'de yaşanan şiddet sonucu kurumlara başvuru, 2008
Grafik I.9: Türkiye'de kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve şiddete ilişkin tutumları, 2008
Grafik 1.10: Türkiye'de kadınlara karşı ayrımcılık yapılıyor mu? (2010)
Grafik 1.11: Türkiye'de kadınlara karşı nasıl bir ayrımcılık yapılıyor? (2010)
Grafik 1.12: Türkiye'de ayrımcılıkla karşılaştığımızda nasıl bir tepki veriyoruz? (2010)
Grafik 1.13: Türkiye'de polis ve yargının ayrımcılığa çözüm bulabileceğine inanıyor musunuz? (2010)
Grafik 1.14: Türkiye'de ayrımcılığa karşı ombudsman olsaydı, başvurur muydunuz? (2010)
Grafik II.1. Türkiye için toplumsal cinsiyet açığının kuramsal modeli

KISALTMALAR

AGÜ: Az gelişmiş ülke/ler

AİŞ: Aile içi şiddet

a.k.: Aynı kaynak

Bkz.: Bakınız

CEDAW: BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme

CMUK: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu

CSWEP: İktisat Mesleğinde Kadın Statüsü Komitesi (Comittee on the Status of Women in the Economics Profession)

-ç: çeviri (kaynakçada adı geçen Türkçe'ye çevrilen kitapların yayım yılı)

EC: European Commission (Avrupa Komisyonu)

Fİ: Feminist iktisat

GDI: Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi (Gender-related Development Index)

GID-DB: Toplumsal Cinsiyet, Kurumlar ve Kalkınma Veritabanı (Gender, Institutions and Development Database)

GEM: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Güçlendirme Endeksi (Gender Empowerment Measure)

GÜ: Gelişmiş ülke/ler

HRW: İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch)

IAFFE: Uluslararası Feminist İktisat Birliği (International Association For Feminist Economics)

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı

KSGM: TC Başbakanlık Kadının Statüsü (ve Sorunları) Genel Müdürlüğü

KT: Kadın ticareti

RSW: Kadının Göreceli Statüsü (Relative Status of Women)

SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

STK: Sivil toplum kuruluşları

TCE: Toplumsal cinsiyet eşitliği

TESK: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

UN-ESA: BM Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Bölümü (United Nations - Economic and Social Affairs)

UNFPA: BM Nüfus Fonu Ajansı

UNIFEM: BM Kadına Karşı Şiddeti Sona Erdirmek İçin Güvenlik Fonu (UN Trust Fund to End Violence Against Women)

yy.: Yüzyıl

(?): Yayın tarihi belirsiz

Giriş

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

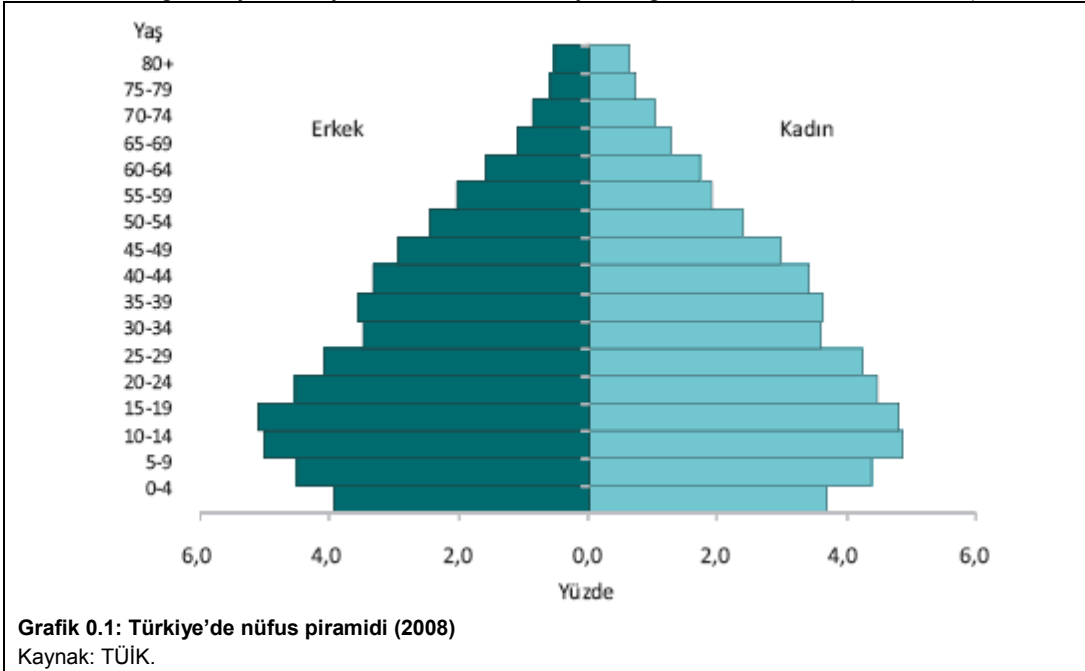
“Göğün yarısını kadınlar taşır.”
Çin atasözü

KAPSAM

Bir küresel köy (dünya) düşünelim. Bu köyün nüfusunun kadın ve erkek paydaşları neredeyse birbirine eşit: BM Nüfus Dairesi'nin verilerine göre, %49.7'si (= 3,132,342,000) kadın; %51.3'ü (= 3,169,122,000) erkek.³ Uluslararası Af Örgütü (2004), “kadına yönelik şiddet küçültülmüş bir dünyada, 1000 kişilik bir küresel köyde nasıl görünürdü?” diye sormuş ve şöyle bir tablo ortaya koymuştur:

- Nüfusun 500'ü kadın. (Aslında 510 olacaktı ama 10 bebek cinsiyet kökenli kürtaj nedeniyle hiç doğamadı ya da ihmal sonucu bebekken öldü.)
- 300 kadın Asyalı.
- 167 kadın tüm hayatlarının bir noktasında dayak yemiş ya da bir başka şiddet türüne maruz kalmıştır.
- 100 kadın tecavüz ya da tecavüze teşebbüs kurbanı olacaktır.⁴

³ Ülkemizin kadın ve erkek nüfus dağılımına dikkat edilirse, dünya geneline uygun olarak, bir ağacın iki tarafı, bir dağın iki yamacı ya da bir elmanın iki yarısı gibi durmaktadır (Grafik 0.1).

⁴ Ayrıca, yer küremizde normalde yaşıyor olması gereken en az 60 milyon kız çocuğunun, cinsiyet tercihli kürtaj ya da erkek çocuklarından daha önemsiz olarak görüldükleri için yetersiz bakım nedeniyle çeşitli toplumlarda “kayıp” olduğu tahmin edilmektedir.

Bu küresel köyün “Türkiye” adlı hanesinde durum nedir acaba?

- ▶ 6-14 yaş aralığındaki okula gitmeyen kız çocuk oranının %50'ye vardığı iller bulunmaktadır.
- ▶ Kadınların meclisteki oranı sadece %9 dur.
- ▶ Her 3 kadından 1'i erkekler tarafından şiddete maruz kalmaktadır.
- ▶ Kadınların % 39'u ve 15-19 yaş aralığındaki genç kadınların %63'ü kadın dövmenin bazı durumlarda geçerli olabileceğini söylemektedir.

Bir başka, kadın-erkek eşitsizliğini gösteren tabloya göre, küresel köydeki (dünyadaki) işlerin tamamının 3'te 2'sini kadınlar yapar. Karşılığında tüm gelirlerin %10'unu kazanır ve köydeki üretim araçlarının sadece %1'ine sahiptir. Erkekler ise, köydeki işlerin 3'te 1'ini yaparken karşılığında gelirin %90'ı ve üretim araçlarının %99'u ile ödüllendirilirler⁵ (aktaran Bennholdt-Thomsen, 2008b-ç. 245).

Ve yine düşünelim! Köyün bir yarısı, diğer yarısından sürekli şiddet ve ayrımcılık görüyor. Böyle bir köyde barış ve refah olabilir mi?

Her toplumun, sosyolojik yapısına bağlı olarak, kendi şiddet ve ayrımcılık türünü yarattığı bilinmektedir. Benzer şekilde, kendi şiddetçilerini ve ayrımcılarını da... Metafizik bir söylemle, her toplum hak ettiği şiddet ve ayrımcılığı üretir ve onunla yaşar. Bunun karşıt savı, bilimsel olacaksa, her çağdaş / uygar toplum şiddet ve ayrımcılığı kader saymaz ve onunla mücadele eder. Türkiye, her iki durumda da bir istisna değildir. Ancak, şiddet ve ayrımcılık, her toplumda çeşitli düzeylerde görüldüğü için, *ontolojik anlamda*, evrensel sayılabilir. Ancak, bazı toplumların, genel şiddet ve ayrımcılığın en göze batan bileşeni olan “kadına karşı şiddet ve ayrımcılık” türüne daha yakın oldukları ya da o tür ile özdeşleştirildikleri ve hatta o türü içselleştirdikleri gözlemlenmektedir. Türkiye de, ne yazık ki, uluslararası kamuoyunda o toplumlardan biri sayılmaktadır.

Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık, akademik planda, “*feminist iktisat*” (Fİ) disiplinin de ilgi alanına girmektedir. İktisadi politika yapımında eril egemenliğe dayanan anaakım neoklasik iktisat ideolojiden bir sapma gösteren Fİ; ekonominin her düzeyi ve aşamasında politika tasarımı ve uygulamasında kadın bakış açısını öne çıkarır.

AMAÇ (Niçin Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Konusu?)

Şiddet ve ayrımcılık, toplumun karşısında *miyop* baktığı yaşamsal sorunlarından biridir. Bugüne dek yapılan tüm bilimsel çalışmalar gibi bu çalışma da bu miyopi durum için *gözlük* olmak istemektedir. Bu çalışmada, kadının maruz kaldığı şiddet ve ayrımcılığı önce kavramsal açıdan tanımlamak, sonra feminist iktisat disiplini paydasında incelemek amaçlanmıştır. Türkiye'yi ilgilendirecek düzeyde ulusal ve uluslararası önlemler ile kişisel önerileri sunmak ise, bir diğer amacı oluşturmaktadır.

⁵ Bu veriler, BM'nin, 1975'i Uluslararası Kadınlar Yılı ilan etmesi vesilesiyle açıkladığı verilerdir. Bu verilere bakarak bu küresel köyün topluca “Üçüncü Dünya” olduğu sanısına kapılmak mümkündür. Aradan çeyrek yüzyıldan fazla zaman geçmiş olmasına karşın, bu dramatik verilerde kadınların lehine küçük oynamaların olduğu yadsınamaz.

VARSAYIMLAR

Bu çalışma için şu birkaç varsayımdan hareket edilmiştir:

► Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de, kadın, cinsiyetinden dolayı, çeşitli şiddet, baskı ve ayrımcı işlemlere tabi tutulduğu için özel risk grubunda yer almaktadır.⁶

► Şiddet ve ayrımcılığa maruz kalan kadın, örneğin, simgesel olarak, araba mülkiyeti sahibi olabilir, ancak araba ile ilgili tüm hakları kullanamaz. Şiddet ve ayrımcılık azaldıkça, kadın araba mülkiyetinin yanı sıra özgürce araba kullanabilir hale gelebilecektir.

► Neoklasik iktisada bir seçenek sayılan “*feminist iktisat*” disiplini sayesinde, toplumsal cinsiyet eşitliğine eril cepheden geliştirilmiş bir kurgu ile değil, kadınların ihtiyaç ve taleplerini yansıtan iktisadi bakış açısıyla yaklaşılması gerekir. Şiddet ve ayrımcılık salt kadını değil, kadının paydaşı olduğu iktisadi kalkınmayı da geciktirir.

YÖNTEM

Bu çalışmada izlenen *bilimsel düşünce yöntemi*, genel kadınsal sorunlar içinden kadınların özel olarak maruz kaldığı şiddet ve ayrımcılık odak alındığından, “*tümdengelim*” olacaktır. *Araştırma ve inceleme yöntemi* ise, konuya yaklaşımın gerektirdiği gibi “*betimleme*”, yani tanıtlamadır. Kavramsal ifadelerin yanı sıra “*feminist iktisat (Fİ) kuramı*” esas alınmıştır. Kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın arkaplanında saklı duran eril (patriyarkal) egemen anlayışı ve buna karşıt, sorgulayan kadın bakış açısını ortaya koyma işi, kendini anaakım olarak ilan etmiş olan neoklasik iktisattan bir kopuşun adı olan Fİ disiplinine düşmektedir.

SINIRLILIKLAR

Bireysel olarak erkeğin ve toplumsal düzeni kendi öz çıkarlarına göre kuran ve yürüten erkeğin, bunun için kadının desteğini alan erkeğin kadına karşı uyguladığı şiddet ve ayrımcılığın, birçok açıdan, örneğin salt tarihsel, hukuksal ya da antropolojik ve hatta Freudçu bir çözümlemesi bile yapılabilir. Ancak tüm bunlar, çalışmanın eksenini tarih, hukuk ya da psikanalize kaymasın diye ihmal edilmiştir. Onun yerine, akademik bir tercihle, *çalışma maketinin* gövdesine *feminist iktisat (Fİ) kuramının* yerleştirilmesi uygun bulunmuştur. Doğal olarak, çalışmanın temelinde, konunun kavramsal açılımı bulunmaktadır. Şiddet ve ayrımcılığın sona ermesi için, salt Türkiye bağlamında gereken önlemler ve öneriler ise, çalışmanın çatısını oluşturmaktadır.

---

⁶ Pek çok kadın araştırmasında ve raporunda da vurgulandığı gibi, kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık, büyük ölçüde renk-ırk, dil, din ve sosyo-ekonomik statü gibi etmenlerden bağımsız olarak mevcut olup meşrulaştırılmıştır. Ancak, kız çocuklar, engelli kadın ve kız çocuklar, mülteci ve göçmen kadınlar ve kız çocuklar, seks ticaretine zorlanan kız çocuklar ve olgun kadınlar dışında yaşlı kadınlar da, şiddet açısından daha yüksek risk altında bulunan ve özel olarak korunması gereken kadın gruplarıdır.

Buna göre, çalışma, bir bütün olarak; “*kavramsal açılım*”, “*Fİ çözümlemesi*” ve “*önlem ve öneriler paketi*” ile sınırlandırılmıştır.

TEMEL KAVRAMLAR (Anahtar Sözcükler)

Kadına karşı “*şiddet*” ve “*ayrımcılık*” sorunsalını inceleyen bu çalışmanın tamamı iki temel kavram üzerinde dönmektedir: Biri, “*toplumsal cinsiyet*”, diğeri ise “*feminist iktisat*” (*Fİ*).

“*Toplumsal cinsiyet*”, Scott’un (2007-ç: 9-11) da belirttiği gibi, “kadınlar” ile eşanlamlı fakat ona göre daha ‘nötr’ bir kavram olup, erkeklerin ve kadınların öznel kimliklerinin sadece toplumsal kökenlerini belirgin kılmanın bir yoludur.⁷

“*Fİ*” ise, iktisat ile toplumsal cinsiyet paradigmasının bir kesişim kümesi sayılabilir.⁸ Buna göre, *Fİ*; iktisadi yaşamda kadını dışlamayan, kadın bakış açısını ve deneyimlerini de içerecek şekilde iktisadın yeniden inşası demek olup; anaakım (geleneksel) neoklasik iktisada karşı radikal bir eleştiri, kurulu iktisadi düşünce sistemine karşı kuramsal, politik ve uygulama boyutu olan bir seçenek akımdır.

Çalışmada, bu temel kavramlar dışında, -ancak bunlara dayanan ya da uzantısı olan- bir dizi anahtar sözcük de kullanılmıştır: Feminizm, patriyarkal, neoklasik iktisat, eşitlik, adalet, özgürlük, emek piyasası, kadın emeği, yoksulluğun kadınsallaşması, pozitif ayrımcılık, kota, cinsiyet açığı, AB direktifleri, vb.

BEKLENEN SONUÇLAR (Ana Temalar)

► Bir toplumda; kadın-erkek, karı-koca, şeyh-mürit, ağa-maraba, patron-işçi, vb. ne kadar karşıtlık varsa ve bu karşıtlıklar tamamlayıcı unsurlar olmak yerine yıkıcı-yokedici (terminatör) unsurlara dönüştükçe, şiddet ve ayrımcılık da, yani “kötü ikiz kardeşler” de o kadar deşişik, acımasız yüzünü gösterir.⁹

► Kadına yönelik şiddet ve ayrımcılığın temel kaynaklarından biri, ekonomidir, maddi-parasal çıkar çatışmasıdır. Toplumsal, siyasal ve hatta bazı doğal olaylar da

⁷ Scott (a.k., 40), bazı akademisyenlerin, toplumsal örgütlenmenin temeli olarak haneye ve aileye odaklanarak “*toplumsal cinsiyet*”in kullanımını akrabalık sistemiyle sınırlandırdığını; özellikle karmaşık modern toplumlar açısından salt akrabalığı değil, fakat cins ayrımcılığına dayanan emek piyasasını, sadece erkek ve kadınların okuduğu okullar bağlamında eğitimi ve evrensel oy hakkıyla ilgili siyaseti de içerecek daha kapsamlı bir toplumsal cinsiyet fikrine gereksinim olduğunu vurgulamaktadır.

⁸ Barker ve Kuiper’in (2003) tanımları esas alınır, “*Feminist İktisat (Fİ) = iktisat + feminizm + felsefe*” şeklinde özlü bir kısaltma elde edilebilir. *Fİ*, bu üç bilim dalının / ideolojinin kesişmesinden eşitsiz bir şekilde konumlandırılabilir. Epistemoloji ile ontoloji bu yeni kavram (concept) için birer parçadır. *Fİ*’nin gelişmesi, aynı zamanda, feminist deneyciliğin bir örneği olarak karakterize edilebilir.

⁹ Marjinal bir sapma ya da madalyonun arka yüzü denilebilecek türden ‘*olumlu şiddet*’ ve ‘*olumlu ayrımcılık*’ örnekleri vardır. Örneğin, okula gitmek istemeyen kız çocuklarını zorla okula göndermek ya da kız çocuklarını okula göndermek istemeyen annelere baskı uygulamak, zor işleri kadınlara yaptırmayarak ayrımcılık yaratmak; onları askerlikten başışık tutmak, ağır yük işlerini sadece erkeklere yaptırtmak, vb.

şiddet ve ayrımcılığı körükleyebilir. Erkeğin, cinsiyete-bağlı erkini kadınla paylaşmak istememesinden doğan tarihsel bir olguyla karşı karşıyayız.

►Feminist iktisatçılara yeterince söz hakkı verilirse, kadının da erkeğin de bilinçlenme süreci hızlanabilir. Kadının doğrudan, yaşamın bazı hücrelerini ve bazı evrelerini onunla paylaşan erkeğin ise dolaylı olarak etkilendiği şiddet ve ayrımcılıkla mücadele etmek için, yeni neslin sağlıklı devamı dolayısıyla çok sayıda gerekçe vardır.

ÇALIŞMANIN SUNUMU

“Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Sorunsalı: Feminist İktisat Açısından Bir İnceleme - Türkiye İçin Önlemler ve Öneriler” konu başlıklı inceleme, giriş ve sonuç hariç, üç ana bölümden (parselden) oluşmaktadır. Ayrıca ekler ve birebir kullanılan geniş bir kaynakça ile zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Bir mitolojiyle başlayan *1.ana bölümde*, şiddet ve ayrımcılık olgusuna “*tanı*” konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu olgu, kadının maruz kaldığı karmaşık bir sorun olarak, üç alt başlık altında incelenmiştir: Şiddet ve ayrımcılığın; kökeni, günlük kullanımı, kadın için ne ifade ettiğinden başlanarak, türleri, mekânları, araçları, nedenleri, etkileri ve sonuçları çeşitli tablo ve grafiklerin yardımıyla ayrı ayrı anlatılmıştır.

2.ana bölüm, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğal parçası olduğu öngösürüsüyle, *şiddet ve ayrımcılık sorunsalına feminist iktisat (Fİ)* disiplini açısından yaklaşmıştır. Burada, kadın hareketinin akademik bir ayağı olarak feminist iktisadın, eril egemen düzenin iktisadi öğretisi olan neoklasik iktisada getirdiği eleştiriler, literatüre dayanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fİ bağlamında kalkınmanın ve yoksulluğun kadınsallaştırılmasına da “sorunsal” gözüyle bakılmış ve kadını toplumda marjinalleştirilen istihdam ve siyaset alanları belirlenmiştir. Bu alanlarda reel ayrımcılığa tabi tutulan ve bu yüzden eşitlikten, özgürlükten ve adaletten uzak kalan kadının, aynı şekilde, kota sistemiyle pozitif ayrımcılığa tabi tutulması gerektiği-beklendiği vurgulanmıştır. Ayrıca, Türkiye’nin küresel planda cinsiyet açığına dikkat çekilmiştir.

Sorunun *Türkiye özelindeki tedavisi için, önlemler ve öneriler* şeklindeki alt başlıklar dahilinde *3.ana bölüm* oluşturulmuştur. Burada, çağdaş dünyanın hem şiddet ve hem de ayrımcılık sorunlarına yaklaşımı ve çözüm anlayışının BM perspektifiyle olduğu ve Türkiye’nin de bundan ayrı kalamayacağı, hatta daha da ötesi, AB direktiflerini bir “*çıpa*” olarak kullandığı ortaya konularak, ülkemizde kadının maruz kaldığı bu sorundan en az etkilenmesi için ihtiyaç duyulan başka politika ve araçlar sıralanmıştır.

Araştırma, maddeler halinde düzenlenen bulgular ve değerlendirmelerin yer aldığı *sonuç bölümüyle* tamamlanmıştır.

Birinci Bölüm: Sorunun Tanısı

KADINA KARŞI ŞİDDET VE AYRIMCILIK

“İnsan topluluğu kadın ve erkek denilen iki cins insandan oluşur. Kabil midir bu kütlenin bir parçasını ilerletelim, ötekini ihmal edelim de kütlenin bütünü ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki bir cismin yarısı toprağa bağlı kaldıkça, öteki yarısı göklere yükselebilsin?”
Atatürk

... Ve Tanrı Kadını Yarattı

Sanskrit mitolojisine göre... Tanrı Twashtri, kadını yaratacağı zaman erkeği yarattığı maddenin bittiğini, kadını yaratacak malzemenin kalmadığını görür. Bir süre düşündükten sonra şöyle bir çözüm bulur: Ay'ın yuvarlaklığını, sürüngenlerin kıvrımlarını, sarmaşıkların yapışkanlığını, sazların titreşimini, fil'in hortumunun ucunun ince duyarlılığını, ceylanın bakışını, arıların toplaşmasını, güneş ışınlarının neşesini, bulutların ağıtını, rüzgârın dönecliğini, yaban tavşanının çekingenliğini, tavuskuşunun gösterişli kibirliliğini, kar'ın soğukluğunu, alacakarganın gevezeliğini, kokibanın cilvesini, turnakuşunun ikiyüzlülüğünü ve at'ın sadakatini alır. Bunları karıştırarak kadını yaratır. Erkeğe verir. Ama bir hafta sonra erkek geri gelir, Twashtri'ye şöyle yakınır: 'Tanrım, bana verdiğin bu yaratık hayatı bana çekilmez hale getirdi. Sürekli konuşuyor, benimle dayanılmaz derecede alay ediyor. Beni bir dakika yalnız bırakmıyor, sürekli kendisiyle ilgilenmemi istiyor ve tüm zamanımı alıyor. Aslı olmayan şeylere ağılıyor, aylak aylak dolaşiyor. Kendisiyle yaşamama olanak olmadığı için size bu yaratığı geri getirdim.' Twashtri 'Peki' der ve kadını geri alır. Bir hafta sonra erkek tekrar gelir, tanrıya şunları söyler: 'Tanrım, o yarattığı size geri verdiğim günden beri çok yalnız kaldım. Onun şarkı söyleyip dans edişini, gözünün ucuyla bana bakışını, benimle oynaşmasını, bana yapışmasını hiç unutamıyorum. Gülüşü müzikti. Ona bakmak, ona dokunmak bana zevk veriyordu. Lütfen onu bana geri ver.' Twashtri, bu sözler üzerine yine 'Peki' der ve kadını geri verir. Aradan iki-üç gün geçer geçmez, erkek yine tanrının karşısına çıkarak eski yakınmalarını yineler: 'Bu yaratık bana zevkten çok dert oldu' diye sızlanır. Bunun üzerine kızan Twashtri hiddetle, 'çekil karşımdan! Bir daha şikayetlerini dinlemeyeceğim. Kendi işini kendin hallet' der. Erkek, 'ama onunla yaşayamıyorum' deyince, Twashtri, 'onsuz da yaşayamıyorsun' diyerek aradan çekilir.¹⁰

Erkekten kadına yönelik şiddet de ayrımcılık da, mitolojideki gibi, kadının erkeğe hayat arkadaşı olduğu zamandan itibaren başlamış olmalıdır. Erkek, hem reel

¹⁰ İşte o günden beri kadın ve erkeğin karı-koca olarak yaşamayı sürdürdüklerini söyleyen Dr. Kurban (1985: 27-9), Tevrat'taki bir başka öyküye dayanarak da, erkeğin kadından önce yaratıldığını ve kadının ikinci bir konumda olarak bir eksikliği gidermek için gelişigüzel maddelerden yaratıldığını, ancak antik Roma ve Yunan'da mitolojik kahramanların ise güç ve güzelliği temsilen genellikle tanrıçalar olduğunu hatırlatır.

ve hem de soyut dünyada, ne onunla ne de onsuz da yaşadığı kadına değişik niyet, gerekçe ve yöntemlerle şiddet ve ayrımcılık uygulayıp durmaktadır. Kadına yönelik şiddetin yaşı, medeni durumu, ırkı, dini, dili, ideolojisi, vs. yoktur. Yani: 15 yaşındaki genç bir kız da 70 yaşını aşmış bir nine de; evli, bekâr ya da dul kadın da şiddetle karşılaşmaktadır; zenci kadın da şiddet görmektedir, beyaz olanı da; Türkçe, Kürtçe konuşan kadın da aile içi şiddetle karşılaşmaktadır. Onların Müslüman ya da Hıristiyan kadın olması gibi, liberal, sosyalist ya da muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olmaları da eril şiddete maruz kalma gerçeğini değiştirmemektedir. Değişen, değişik olan; o kadınların yaşadığı bölgeler, ülkeler, kentler, mahalleler ya da aile yapılarıdır.

Bizatihi şiddet-ayrımcılık ve özel olarak kadına karşı şiddet-ayrımcılık evrim geçirmektedir. Bazı kültürlerde kutsanan, uygar toplumlarda ise lanetlenen bu 'ikiz kardeş', kapitalizm aşamasında biçimini, yönünü, dozunu, etkisini değiştirmiştir, fakat hep var olmuştur. Köleci toplum ve feodalizm evrelerinde kadının yaşadığı şiddet ve ayrımcılık, o evrelere özgüdür, artık oralarda kalmıştır. Toplum ve zaman farklılığıyla birlikte, kadın özgürleşmektedir, ancak onun karşı karşıya kaldığı şiddet ve ayrımcılık olguları –biri diğeri üzerinde daha baskın olarak- azalsa da, çeşit olarak arttığı izlenimini vermektedir. Özgürleşme ile ihtiyaçlar ve karşılanmayan talepler paralel gelişirken, bu olguları değiştirerek devam etmelerine yol açmaktadır.

I.ŞİDDET VE AYRIMCILIK: KÖKENİ (EPİSTEMOLOJİ) VE GÜNLÜK KULLANIMI

Kadın-erkek (hatta kadın-kadın) arasındaki çarpık ilişkilerinden doğan şiddet ve ayrımcılık, birbirini besleyen ve birbirinden beslenen olgulardır. Bu olgular, kuramda ve günlük kullanımda bazı noktalarda benzeşir ve ayrışır.

A.Şiddet ve Ayrımcılık Nedir?

Kadına yönelik şiddet ve ayrımcılığın kendine özgü tarafları vardır.

1.Genel Olarak Şiddet ve Özel Olarak Kadına Karşı Şiddet olgusu

Çağdaş Fransız/ca sözlükler, şiddeti; bir kişiye güç uygulayarak isteği dışında bir şey yap(tır)mak; baskı uygulama eylemi; duyguların kabaca ifade edilmesine eğilim; bir şeyin karşı konulamaz gücü; bir eylemin hoyrat yapısı olarak tanımlar. Şiddetin kökeni, Latince şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç anlamındaki '*violentia*' sözcüğüne dayanır. Latince 'vise', Yunanca'da kas / bedensel güç anlamına gelen 'is' sözcüğünde karşılığını bulur (Michaud, 1991-ç: 7-8).

Oxford İngilizce Sözlüğü'nde ise, şiddetin kullanım alanlarının oldukça geniş olduğu görülmektedir (Hobart, 1996-ç: 52): Bedene zor uygulama; bedensel zeelenmeye neden olma; kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama; rahatça gelişmesini ya da tamamlanmasına engellemek üzere bazı doğal süreçlere, alışkanlıklara, vb. yersiz kısıtlamalar getirme; büyük güç, sertlik ya da haşinlik; kişisel duygularda sertlik; tutkulu davranışlara ya da dile başvurma.

UNIFEM¹¹ (2008a: 3), kadın ve kız ayrımını yaparak, onların maruz kaldığı şiddeti dünyadaki yaygın insan hakları ihlalleri içinden en sistematik şiddet türlerinden biri saymaktadır. Bu şiddet türü her ülkede geçerli olup zengin / yoksul, yaş ve sosyo-ekonomik statü gözetmemektedir.

Günlük kullanımda¹², *şiddet*, bedensel eylemler bağlamında iz bırakan kötü davranış olarak bilinir ve bunun mutlaka bir öfke¹³ boyutu vardır. Kadına yönelik şiddet ise; cinsiyetçi eksende, kadını inciten ve üzen her türlü fiziksel, cinsel, zihinsel zararlarla sonuçlanan / sonuçlanma olasılığı bulunan, kamusal/ özel alanda ona baskı uygulanması ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır.

2.Genel Olarak Ayrımcılık ve Özel Olarak Kadına Karşı Ayrımcılık Olgusu

Ayrımcılık, en genel anlamıyla bir ayrımlılık, ayırma ya da ayrıma dayalı bir davranış anlayışı iken; ahlaki açıdan yansız anlamıyla, ayrımlı durumlarda ayrımlı davranmamızı (örneğin, iyi öğrenci ile kötü olanı arasında ayırım gözetmeyen bir öğretmenin, her ikisine haksız davrandığını) söyleyen '*Aristogil adalet*' tarafından kullanılabilir. En yaygın toplumsal kullanımına göre ise, aralarında ahlaksal anlamda hiçbir farklılık yokken kişilere ayrıcalıklı davranmayı içeren ayrımcılık, Aristo kuralının ilk koşulunu zedeler. Bu bağlamda ayrımcılık, toplumsal faydalar (nimetler) ve maliyetler (külfetler), meşru herhangi bir amaca uygun olmayan bir ölçüde göre dağıtıldığında oluşur (Goldman, 1994-ç: 57-9). Kadınlar açısından ayrımcılığın başladığı yer ise, onların, cinsiyeti nedeniyle ve evrensel planda hiçbir meşru amaca hizmet etmemek üzere 'ikinci sınıf' davranış ve fırsatlar için seçilmiş olmalarıdır.

Kadınların nasıl ayrımcılık cenderesinden geçtiklerini, onların çok uzun süre istatistiklerde yer almadıklarına, nüfus sayımlarında sayılmadıklarına bakarak anlayabiliriz. Bu gerçeği vurgulamak amacıyla, Jenkins'in "*geleneksel tarih anlayışının belge fetişizmi, kadınların önüne bir görünmezlik perdesini indirmiştir*" şeklindeki sözüne yer veren Şahin ve Gevrek (1998: 335), kadınların, sözkonusu tarih anlayışının nesnellik kaygısı ile ve hakikate ulaşmak için kullandığı birincil kaynakların çoğunluğunda bulunmadıklarını belirtmektedirler. Örneğin, Osmanlı'da kadınlar nüfus sayımlarında sayılmak için 1882; Cumhuriyet Türkiye'sinde seçme ve seçilme hakkını elde edebilmek için 1934 yılını beklemek zorunda kalmışlardır.

---

¹¹UNIFEM (BM Kadına Şiddeti Sona Erdirmek İçin Güven Fonu), BM sistemi içinde ve dışında olmak üzere; kadına karşı şiddetin sona erdirilmesi ve kadın gücünün serbest bırakılması ve bu alanda çalışan kurumlara arasında sinerji yaratmak konusunda kritik ve ikili roller üstlenmiş önemli bir ajanstır.

¹² Hukuk dilinde ise, *şiddet*, kesin sınırlar ve normlar ile tanımlanır ve buna göre norm sayısı kadar şiddet çeşidi bulunmaktadır. Örneğin, dereceleri değişmekle birlikte, şiddet, ceza hukukunda, maddi ve/ya manevi olarak, insan bedeninde ve ruhunda hasar yaratan her türlü acıtıcı / yaralayıcı söz ve fiillerden oluşur.

¹³ *Öfke*, 'önemli bir işarettir' diyen Lerner'e (2005: 5) göre, "*incindiğimizi, haklarımızın ihlal edildiğini, gereksinim ya da isteklerimizin doğru şekilde karşılanmadığını ya da sadece işlerin yolunda gitmediğini gösteren bir ileti olabilir.*" Bu betimlemeye göre, öfke, yanlış yönlendirilmedikçe, şiddetle bir arada anılamayacaktır. Ne zaman içimizdeki öfke ve hiddet deposu patlarsa işte o zaman şiddet ortaya çıkacaktır.

B. Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Nasıl Bir Sorundur?

İnsan topluluklarının yaşadığı her yerde kadının maruz kaldığı şiddet ve ayrımcılık, tek tek ya da bir arada olmak üzere, salt kadının değil, kadınla çeşitli şekillerde ilişkisi, işi, derdi, ortaklığı, vs. bulunan neredeyse herkesin ve her şeyin sorunudur.

1. Bir Zihniyet ve Dil Sorunudur

Ülkemizde, kadına karşı şiddet ve ayrımcılığı çağrıştıran ve adeta folklorik özelliğe hatta inanca dönüşen o kadar çok söz var ki: “Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin”, “kızını dövmeyen dizini döver”, “kaşık düşmanı”, “eksik etek”, “kadın erkeğin şeytanıdır”, “kadının sofusu, şeytanın maskarası”, “avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar”, “ağustostan sonra ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez”, “oğlan babadan öğrenir sofrayı, kız anadan öğrenir sokak gezmeyi”, “avrat malı, kapı mandalı.” Ayrıca, bütün Asya’daki Türk tarihine atfedilen “at, avrat, pusat (silah)” diye bir deyiş vardır ki bunlar hayat kadar değerlidir! Bunları bir başkasına kaptırırsan, sen ne cesur bir erkeksin, ne de onurlu bir insan!¹⁴

2. Bir Toplum – Kamusal Alan Sorunudur

Şiddet ve ayrımcılık içeren kadın sorunları, S.Sancar vd.’nin (2006: 9) belirttikleri gibi, tüm toplumun sorunudur ve bu yüzden, merkezi ve yerel yöneticiler ile sivil toplum kuruluşları, kısacası “kamu” denilen ortaklık bu sorunun (çözümü noktasında) tarafı olmakla yükümlüdür. Tıpkı bebek ölümlerinin azaltılması salt annelerin ya da ailelerin değil tüm toplumun hedefi olarak tanımlanmakta ve bu doğrultuda kamusal politikalar uygulanmakta ise, aile içi şiddetin ortadan kaldırılması da salt şiddet mağdurlarını değil herkesi ilgilendirmektedir.

J.Mitchell (1998-ç: 23), (aralarında Marx’ın da bulunduğu birkaç filozofa gönderme yaparak), herhangi bir toplumda kadınların durumunun o toplumdaki uygarlaşmanın ya da insanileşmenin ölçüsü olarak alınabileceğini belirterek, o özlenen sihirli formülü kurar: “Kadın ile erkek, birbirleri karşısında gerçekte insandırlar ve eğer cinslerden biri cins olarak lekelenirse, o zaman kaybeden insanlığın kendisi olur.” Ayrıca, bunu yalnızca, her türlü baskının, şiddetin ve sömürünün tüm toplumun onurunu zedelemesi anlamında söylemediğini de hatırlatır.

3. Yasal ve Bir Mücadele Alanı Sorunudur

---

¹⁴ Anger (1998: 18), bu deyişin aslının “at, toprak, silah” olduğunu; çünkü tüm Asya’da avrat vermenin çok onur kırıcı bir davranış sayılmadığını, ancak asıl toprak vermenin egemenlikten vazgeçip köleliği kabul etmek olduğunu vurgular.

Şiddet ve ayrımcılık, uluslararası yasalara ve bunlarla uyumlu TC devleti yasalarına göre suçtur ve bu suçu işleyenlere belirli cezalar verilir. Şiddete uygulanacak ceza, “şiddet tanısı”ndan¹⁵ sonra belirlenir.

Şiddete maruz kalan kadını bilgilendirme, yönlendirme ve gereğinin yapılacağı konusunda güvenceye kavuşturma süreci; devlet ve sivil örgütler işbirliği ile doğru, aşamalı ve tavizsiz bir şekilde uygulanmalıdır. Kadının kendini şiddete korurken, ihtiyacını en çok duyduğu iki unsurdan biri, şiddetle mücadele sürecinde erkeklerin de destek vereceği ‘şiddete sıfır hoşgörü’ şeklindeki toplumsal duyarlılık ise; diğeri de, kadının toplumsal statüsünü yükseltecek eğitimsel, iktisadi, siyasal vb. düzenlemeler ve maruz kaldığı olası şiddeti caydıracak ölçüde etkili çağdaş ceza yasalarıdır.

Şiddet, çeşitli biçimleriyle, gerici (adaletsiz) yasaların ve/ya gerici (adaletsiz) uygulamaların da konusudur. Bazı ülkelerde bazı yasalarla kadına karşı şiddet meşrulaştırılmıştır.¹⁶ Şiddet ve ayrımcılığın birbirine karşı kurduğu in/organik bağdan dolayı, yasal/ hukuksal zeminden başlanarak, birine karşı alınan önlem diğeri için de caydırıcı ya da azaltıcı etki sağlayabilecektir.

4. “Aile içi”nden Başlayıp “Aile üstü”ne Çıkan Bir Sorundur

Kadına karşı şiddet “aile içi” ve “aile dışı” olmak üzere iki grupta toplansa da, şiddetin aile içinden gelmesi daha fazla yaralayıcı ve yadırgatıcıdır. Kadının, kendi ailesi ile; eğer evli ise erkeğin ailesi ile; erkeğin de kadının ailesi ile¹⁷ yaşadığı sorunlar, erkeğin kadına çeşitli düzeylerde şiddet uygulamasına yol açabilir. Kadına, şiddetin, öncelikle kendi ailesinden (yani baba ve erkek kardeşlerinden¹⁸) geldiği

---

¹⁵ Bu tanı, doğrudan şiddet ya da şiddetin neden olduğu bir sağlık yakınması ile başvuran, aile içi şiddet taramasında şiddete maruz kaldığını ya da risk altında olduğunu bildiren, hekim muayenesi / hemşire izlenimi sürecinde kuşku uyandıran semptom ve bulguları olan kadınların şiddet öykülerinin alınması sonucunda konulur.

¹⁶ Afganistan'da yürürlüğe giren, Şii azınlığın kadınlarına yönelik tartışmalı ve ayrımcı "Aile Yasası" bunun bir örneği sayılabilir. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), değişiklikler yapılan yasanın bir kopyasını gördüğünü, ilki kadar "kadın haklarını kısıtlayıcı" maddeler içermese de "geriletin" maddeler içerdiğinin altını çizerek, yasanın bir maddesinin, kadının eşinin cinsel isteklerine karşılık vermeyi reddetmesi halinde, kocaya karısından her türlü maddi desteği çekme ve hatta ona yemek vermeme hakkını tanıdığını belirtti. Yeni yasa, çocukların her zaman için yasal olarak babalarının veya büyük babalarının koruması altında bulunması gerektiğini, kadınların kocalarının izni olmadan çalışamayacaklarını ve bir tecavüzcünün tecavüz ettiği kadına "kan parası" ödemesi halinde yasal kovuşturmadan kurtulmasını öngörüyor (Radikal, 14.08.2009).

¹⁷ Görüldüğü üzere, aile deyip geçmemek gerekir. Aile her şeydir, ama öncelikle bir şeydir: C. Lasch'nin deyişiyle, “kalpsiz dünyada bir sığınaktır.” Aile, aynı zamanda, iyisi ve kötüsüyle dünyayı tıpatıp yansıtan küçük bir evrendir. Dahası nefret, şiddet, cinsel kargaşa ve delilik de dahil insana özgü tüm özellikler aile yaşamı içinde sergilenir (Dolittle, Fink, Holden, 2002-ç: 57).

¹⁸ Kardeşler, karı-kocanın aksine üreme üzerine doğrudan bir etkileri olmadıkları için soy ağacının dikey çizgileri yerine, toplumsal ilişkilerin yansoy bağları tarzında yatay doğrultuda örgütlenirler. Bu sosyolojik saptamayı yapan Davidoff (2002-ç: 70), kardeşlerin; varlıkları itibarıyla maddi, kültürel ve duygusal kaynakları parçalayarak potansiyel bir bölücülüğe sahip olabileceğinden, ailevi olanla olmayan arasındaki sınırı işgal eden olası yabancılar olduğunu söyler. (Bu söylemden, erkek kardeşin niçin kızkardeş üzerinde baskı uyguladığı gerçeğini de elde edebiliriz.) Kardeşlik ilişkisinin doğasında

gözlemleri yaygındır. Kadının “baba evi”nde ve “koca evi”nde yaşadığı şiddet ailesel gibi görünse de ‘çıktıları’ kesinlikle toplumsaldır.

Kadının maruz kaldığı aile içi şiddet (AİŞ), orantısız güç ilişkilerinin sonucudur ve özel yaşam sınırlarında olduğu zaman da gizli tutulan ve zor saptanan aile-üstü bir toplumsal sorundur. AİŞ; kişinin; eşine, çocuklarına, anne-babasına, kardeşlerine ya da yakın akrabalarına yönelik şiddet kapsamına girebilecek her türlü davranıştır. AİŞ’in bir türevi, eski eş ve nişanlıların birbirlerine uyguladıkları şiddet olmaktadır. Aile içi ayrımcılık da, kişinin, aile bireylerini, cinsiyete dayalı olarak öncelimesi ya da ikinci plana atması şeklindedir.

AİŞ’e giden yolları döşeyen pek çok “taş” vardır ve tabiri caizse, bu taşlar kuşkusuz kadının kafasını kırıp durmaktadır. KSGM (2008: 14-5), AİŞ’in nedenlerini şu dört grupta toplamıştır:

i-Eşlerin erken yaşta evlenmeleri, depresyon ya da kişilik bozuklukları, düşük gelire sahip olma, çocukken şiddete maruz kalma ya da tanık olma gibi “*bireysel etmenler.*”

ii-Evlilikte çatışma yaşama ve iletişim kuramama, ailede erkek egemenliğinin baskın olması, ailenin koruma ve destekleme işlevini yerine getirememesi gibi “*ilişki etmenleri.*”

iii-Yakın çevrenin şiddeti olağan algılaması ve bu şekilde dolaylı / doğrudan desteklemesi, şiddete karşı yetersiz yaptırım uygulaması gibi “*yakın çevreye ilişkin etmenler.*”

iv-Geleneksel toplumsal cinsiyet normları, şiddeti destekleyen toplumsal normlar gibi “*toplumsal etmenler.*”

5. Bir Halk Sağlığı Sorunudur

Ev, kadınlar için en güvenli yer özelliğini taşıdığı halde, o evi paylaştığı en güvendiği kişiler (baba, koca, erkek kardeş, dede, vb) tarafından aile içi şiddetin (AİŞ) üretildiği bir yer haline gelince, bu özelliğini yitirivermektedir. Tezcan’ın (2009: 13) belirttiği gibi, AİŞ’e maruz kalan kadında benlik saygısı ve özgüven azalmakta, kadınla birlikte çocukların bedensel ve ruhsal sağlığı bozulmaktadır. Demek oluyor ki, AİŞ’in halk sağlığını tehdit eden bir boyutu da vardır.

6.Psiko-Biyolojik-Patolojik Bir Sorundur

Şiddet, Subaşı ve Akin’in (?) vurguladıkları gibi, öncelikle psiko-biyolojik etmenler ile çevre arasındaki (olumsuz) etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkar: Şiddet davranışlarının neredeyse hepsinde nörotransmitterler, endokrin ve travmatik stres bozuklukları, kalabalık ortam, sıcak iklim, alkol ve uyuşturucu kullanımı etkilidir.

Örneğin ırza geçme, Brownmiller’in (1984-ç: 8) deyimiyle, ‘*hastalıklı, düzensiz bir kafanın ürünü olan bir cinsellik suçu*’dur. Ensest ise, çocuğa yönelik aile içi bir cinsel şiddet türü olarak, yol açtığı fiziksel ve psikolojik sorun oluşturmaktadır. Cinsel

---

bulunan ‘özdeşleşme ile reddetme’ arasında gidip gelen gerilimin nedenlerini bir yana bırakalım; Habil’le Kabil’den beri ana-baba sevgisine, olanaklara ve ödüllere sahip olmak (cezalaradan kaçmak) için yürütülen mücadele ve rekabetin, Batı kültüründe daha somut olarak görüldüğü gibi, genellikle erkek ve kız kardeşlerin birbirlerinin başına açabilecekleri belayı temsil ettiğini hatırlatalım (a.k., 74).

saldırı ve suçlar içinden belki de en itici olan ensestin¹⁹ tecavüzden farkı, aile içinde gizlenmesi, saklanması, deşifre edilmemesi ve tüm bunlardan dolayı mücadelesinin zor olmasıdır.

7. Baskının Uç Biçimidir

Kadının üzerinde, dozu ayarlanmadığında her an şiddete dönüşebilen ya da potansiyel şiddet niteliğini taşıyan bir takım baskılar sözkonusudur. Toplumsallaşmış olanlardan bir kaçı şöyledir: Namus baskısı²⁰, evlilik baskısı²¹, asimetrik olarak serbest beraberlik baskısı²², kuma baskısı²³; çok çocuk yapma baskısı²⁴, tersine doğum kontrol ve kürtaj baskısı²⁵, cinsel ilişki yoluyla bulaşan hastalık riskinin

¹⁹ Türkiye’de ensest vakalarının, bildirilenden daha fazla olduğu dile getirilmektedir. Bir alan araştırması için bkz. Çavlin, 2009: 11-2. Aynı kaynakta, ensest, farklı bakış açılarına göre, birkaç şekilde tanımlanmıştır: i-Aile içinde ana-baba figürüne, gücüne ve otoritesine sahip kişilerin çocuğu cinsel anlamda istismar etmesi. ii-Birbiriyle evli olanlar dışındaki aile üyeleri arasında sözlü-sözsüz, fiziksel-görsel her türlü erotik davranış. iii-Taciz, taciz edenin cinsel uyarılması / tatmini için çocuğa / gence yönelmiş her türlü fiziksel olan / olmayan davranışlar. Ensest araştırmalarında, salt kan bağı değil, çocuk üzerinde otorite ve saygınlık oluşturan ikinci-üçüncü derecede akrabalık (üvey anne-baba-kardeş, vb.) ilişkisi de ölçüt olarak alınmaktadır.

²⁰ Ülkemizde her yıl, namus baskısından dolayı sayısız cinayet işlenmektedir. Bu cinayetlerin sayısı gibi, nedensel ve işleme biçimi anlamında türü de artmıştır. Kadının-kızın yabancı bir erkekle konuşması ya da onunla görüşmesi cinayetin bir nedeni haline gelmiştir. Cinayet, ateşli silahlarla işlendiği gibi, kadını diri diri toprağa gömme şeklinde bile olmaktadır. Hepsi, *özgür kadın yerine robot kadın* istemenin sonucudur. Bu tür vahşet olaylar, gazetelerin 3. sayfasının sıradanlaşmış haberleri arasına girmiştir. En az bu cinayetlerin kendisi kadar, haberlerinin de kanıksanmış olması tehlike arz etmektedir.

²¹ Evliliğin, daha çok aile kurmak için yapıldığına ilişkin inanç ve alışkanlıklar yaygındır. Ünlü İngiliz filozofu Russell (1983-ç: 34), bu konuda, Westmarck’ın ‘*aile evlilik üzerine değil, evlilik aile üzerine kurulmuştur*’ şeklindeki sözüne gönderme yapar ve bu önermenin Hıristiyanlık sonrasında daha bir ciddiye alındığını ve Aziz Paul’un ‘*evliliğin salt çocuk yapmak için değil, fakat zina günahından kurtulmak için de gerçekleştirilmesi gerektiğini*’ savlayan yepyeni bir görüş ortaya attığını belirtir.

²² “*Evlilik krizleri*”, kadın üzerinde ciddi bir baskı, baskı da şiddete dönüşebilmektedir. Burney (1993-ç: 50), ‘gerçekleştirilmesi kolay olmayan evliliğin, kendisine seçenecek çözümlerden daha üstün görüldüğünü’ ve ‘özgür beraberliklerin bir tür onaylanmamış evlilik olduğunu’, dolayısıyla, ‘bu evliliklerin kurumsal olmayan yapısının onu daha kırılğan yaptığını, güvencesizlik gibi sakıncalar yarattığını’ belirtmektedir.

²³ Kuma/ ikinci eş, özellikle kırsal bölgelerimizde erkeğin, karısını boşamak yerine başvurduğu bir yoldur. Erkeğin lehine çok eşli evliliği, dinseliliğin dışında, sosyolojik ve hatta iklime bağlı olarak açıklamayı deneyen pek çok düşünür var. Bunlardan biri, 18. yy. filozofu Montesquieu’dur. O (1998-ç: 363), çok kadınla evliliğin yerleştiği ülkelerde kadınların çokluğuna, kocaların maddi durumuna ve sıcak iklimin özelliklerine dayandırıyor.

²⁴ TC Başbakanı bile, son yıllarda (2008-9) nikah şahitliğini yaptığı –ve yapamadığı- çiftlere, ‘*en az üç çocuk yapmanızı istiyorum*’ şeklindeki ‘önerisi’ de kadın üzerinde dolaylı bir baskı niteliğinde sayılabilir.

²⁵ Kimileyin istenmeyen / beklenmeyen hamilelikler, eşleri karşı karşıya getirebilmekte ve kürtaj ile sonuçlandırılabilir. Konuyla ilgili akademik cepheden popüler gelişme, kürtaj ile suç arasında bir ilişkinin kurulmaya ve bu ilişkinin “*freakonomics*” adı altında incelenmeye başlanmasıdır. Böyle bir ilişkiyi kuşkuyla karşılayan kriminologlar bir yana, iktisatçılar da yasal kürtajla suç arasında ilişki kurmakta, hatta deneysel-test çalışmalarının konusu yapmaktadırlar. (Örnek için bkz. Joyce, 2009.)

yarattığı baskı, 'vesikalı' baskısı²⁶, yaygın olarak makyaj ve -henüz marjinal düzeyde olan- estetik baskısı, yoğun trafikten ve sınav yükünden kaynaklanan baskısı ve hatta devlet baskısı²⁷...

Bunlardan en popüler olanları üzerinde biraz düşünmekte yarar var:

*i-Bekaret baskısı:*²⁸ Brownmiller (1984-ç: 17), 'kadının erkekler tarafından başka erkeklere karşı tarihsel korunmasının bedeli bekaretin (ve tekeşliliğin) yerleştirilmesi olduğunu' savlayarak, böylece, 'kadının bedenine karşı işlenen bir suçun, doğrudan erkeğin malına karşı işlenmiş sayıldığını' belirtmektedir.

ii-Evlilik/ bekarlık baskısı: Romantik evlilik mi yoksa mantık evliliği mi şeklindeki ikilem evlenecek kızları kıskaç içine almaktadır.²⁹ Bunun bir türevi de, modern dünyanın yarattığı 'bekarlık sultanlığı' şeklinde özetlenen bekar kalma baskısıdır.

iii-Başlık parası ve çeyiz baskısı: Ülkemizin özellikle Doğu bölgelerimizde yaygın olan (hiçbir evrensel ve çağdaş yanı bulunmayan), tarımcı ve hayvancı ataerkil toplumlarda hayvan başı ile simgeleşen ve 'gelinin fiyatı' anlamına gelen, dolayısıyla evlenecek kızı 'satılık mal'a indirgeyen "başlık parası"³⁰, başta evlenecek kız olmak üzere taraflar açısından bazı olumsuz sonuçlar (sakıncalar) doğurmaktadır.

---

²⁶Devlet, vesikalı/vesikasız olarak çalışan hayat kadınlarına dair oluşturduğu yasal düzenlemelerle kadınları sadece toplumsal yaşamın kıyılarına itmekle kalmıyor, aynı zamanda kadınların yaşadıkları deneyimi dillendirmelerini engelleyen uygulamaları da faaliyete geçiriyor. Özellikle vesikalı olarak çalışan kadınların yaşamlarında bu düzenlemeler uç noktalara vararak, bu yaşamları yalnızca devlet aktörlerinin ve devletin izin verdiği kişilerin girebileceği ve üzerine söz üretebileceği mahrem bir alana dönüştürüyor (Zengin, 2008).

²⁷ Somersan'ın (1996: 49) vurguladığı gibi; devletin, siyasal gücünü aktardığı kurumların²⁷, iktidar desteği aldığı zenginlerin şiddeti pek görünmez; fakat güç dengesinde altta olan güçsüzlerin - güçsüzleştirilmişlerin, halkların, sermayesiz sınıfların haklarını elde etmek için yaptıklarına şiddet damgası vurulur.

²⁸ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 (TNSA - 2008) sonuçlarını açıkladı. 10.527 hanehalkı ve 15-49 yaşları arasındaki 7.405 evlenmiş kadının katıldığı TNSA 2008 araştırmasında, her 5 kadından 4'ü, kadınların evlendikleri zaman bakire olmaları gerektiği görüşüne katılıyor.

²⁹ Rougemont (1983-ç: 87), 'özü gereğince romantikliğin, evliliğe ulaştırmış olsa bile, evlilikle bağdaşmadığını, çünkü romantikliğin çeşitli engeller, gecikmeler ve hayallerle yaşadığı halde; evliliğin başat görevinin ise bu engelleri azaltıp yok etmek olduğunu' belirtmektedir. Onun da, popülerleşmiş bir deyimle, evliliğin romantikliği öldürdüğüne inananların safına katıldığını şu sözlerinden anlamaktayız: "Romantiklik üzerinde kurulan evliliğin akla yakın ve normal sonucu boşanmadır. Eğer romantiklik yeniden ortaya çıkarsa bu sefer o, evliliği yaratan nedenlerle bağdaşmaması yüzünden, evliliği öldürür."

³⁰ Bekâret, baba hakkı, süt hakkı, gelenek, işgücü kaybı, kızın giderlerinin finansmanı, vb. karşılığı sayılan "başlık parası" (gelin serveti, Afrika geleneğinde 'lobola'); evliliği kutsallaştırmak, karı-koca-akrabalar arasındaki bağı kuvvetlendirmek, vb. amaçlarla evlenecek erkeğin kızın babasına (akrabalarına) yaptığı armağan niteliğindeki aynı / nakdi bir ödemedir. Benzerliğiyle karıştırılan ve Hint kастları ile bazı Avrupa toplumlarında görülen 'drahoma' ise, gelinin ailesinden erkeğin ailesine verilen 'armağan' demektir.

Örneğin; görücü usulüyle evlenmeler, kız kaçırma / kaçışma, seçenek evliliklerine (yakın akraba, berdel, kan davasını barışa çevirme karşılığı türünden) mecbur bırakılma, cinayet ve kan davası, yoksulluktan ve ödeme yapamamaktan dolayı bekar erkeklerin çoğalması, kadın-erkek eşitliğinin bozulması, vb. Ayrıca, güçlü bir toplumsal gelenek sayıldığı yerlerde bu uygulamanın yasalarla önlenemediği görülmektedir (Tezcan, 1998: 8-31; Balaban, 2020: 30).

iv-'Hijyenik kriz' baskısı: Regl dönemindeki kadına, eskiden, “kirlisin, iş ve yemek yapmamalısın; uğursuzluk getirir” derlerdi.³¹ Hatta kadının kendisi bile, bu kanamalı dönemini “kirliyim” diye tanımladığına rastlanabilmektedir. Bu bir tür ‘temizlik-sağlık krizi’ne, kadına ergenlikten menapoz dönemine dek tampon malzemelerini sağlayan ‘ped endüstrisi’nin aşırı kâr hırsıyla ürettiği kanser yapıcı ürünleri de dahil olmaktadır.

v-Erkeklerin aşırı şehvet baskısı, ‘normal’ cinsellik terazisinin dengesini kadınların aleyhine bozar. Şefkat ile şehvetin birleş(e)mediği yerde kadın şiddetten payını alır.³²

vi-Şiddet ve ayrımcılığın bir kaynağı da, “cinsel haklar”ın³³ aşırı derecede zorlanması, salt erkek bencilliğinin (egosunun) tatmin edilmek istenmesidir.

Bütün bunlardan daha fazlasıyla, kadının omuzlarında ‘*dişilik*’ baskısı vardır. Kadının ‘kişilik’ için ‘dişiliği’ni kullanması beklenebilir, ancak burada dişiliğin araç yerine enson amaca indirgenmesi ciddi cinsiyetçi sorunlar doğurabilir. Kadının salt bir cinsel obje olarak dişilik sınırlarında kalmaya zorlanması, onun, bedensel varlığına egemen olma, özerk davranma ve sorumluluğunun bilinci ile toplumun eşit bir üyesi olarak yaşamını sürdürme anlamında “kişilik” kazanmasını engellemekte ya da geciktirmektedir.

8. Bir Ötekileştirme Sorunudur

“Ötekileştirme”yi, bir tarafın kendi pozitif kimliğini tanımlarken ve güvence altına alırken bir başkasını karşısına alarak, “öteki” olarak damgalamasıdır.³⁴

³¹Oysa, regle kadınlığa geçişe bakılırsa, kanda gizli bir güç var. Houppert (2004-ç: 217), gelecekle ilgili mütevazı bir senaryo kuruyor: Adet görmek grip olmak gibiymiş. “*Hapşuu!*”, “*çok yaşa!*” ve “*biz kadınlar hayatımıza devam ederiz*” diyor.

³²Bu aşamada, önemli ruhçözümlemeci Freud’un (1983-ç: 137), İncil’den aktardığı kuralı hatırlamanın zamanıdır: ‘*İncil’e göre, bir erkek, ana ve babasını terk etmeli ve karısına bağlanmalıdır; ancak o zaman şefkat ile şehvet birleşecektir.*’ Ayrıca, Freud’a göre, en şiddetli şehvet tutkusu, nesneye en yüksek zihinsel değeri vermeyi gerektirir ve zaten cinsel nesneye aşırı değer vermek, cinsel içgüdülerini çok az değiştirebilen ve cinsel gücü (libido) görece yüksek olan erkeklerin özelliğidir.

³³Cinsel hakları insan haklarının bir bileşeni olarak kabul eden Dünya Cinsel Sağlığı Birliği (WAS), 1999’da kabul ettiği “*Cinsel Haklar Bildirgesi*”nde şu başat haklar geçmektedir: Cinsel özgürlük, cinsel özerklik, cinsel mahremiyet, cinsel güvenlik, cinsel eşitlik, cinsel mutluluk, bilimsel anlamda cinsel bilgilenme ve eğitim, cinsel sağlığa özen gösterme hakkı.

³⁴Bu tanıımı yapan Ertürk’e (2007:20) göre, pratiği içinde gizlenmiş bulunan bir eğilim, kadına karşı şiddet sorununu bir cinsiyet eşitsizliği sorunu olarak değil, gelişen ülkelerden gelen göçmenler ile ilişkili bir uyum sorunu olarak görmektir. Bunun sonuçlarından biri, göçmen kadın ve erkekler daha fazla

Cinslerin cinsiyet özellikleri³⁵ ötekilikte bir ayrıntı unsuruna dönüşebilir fakat asıl rolü oynayamaz. Güçlü olan, en yakınındakini kültürel, cinsel vd. bakımlardan ötekileştirme yoluna gitmek ister ve bu daha çok 'psikolojik savaş' halindeki gruplar arasında geçerlidir: Erkeğin 'öteki'si kadındır; öteki kötüdür; o halde ötekinin sürekli şiddete maruz kalması normaldir (!).

9. Bir Ahlak Çöküşü Sorunudur

Toplumdaki ahlak erozyonu ile şiddet arasında bir etkileşim ve paralellik vardır: Ahlaki çöküş şiddeti beslerken ondan da beslenir. Böyle bir yapıda, şiddetin adresi ve faturası yine toplumda en zayıf kesimi oluşturan kadın ve çocuklara çıkmaktadır.

10. Bir Kadın Sorunudur

dışlanıp damgalandığından, kendi topluluklarında var olan cinsiyet eşitsizliği sorunlarının çözümünde yapıcı bir diyaloga katılmalarının güçleşmesi; diğeri de, doğuştan o ülkede kadınların karşılaştığı şiddetin, adalet kaygısıyla ele alınan insan hakları sorunu olmaktan çıkartılıp depolitize edilmiş bir yasa ve düzen sorununa indirgenerek diğer suçlar karşısındaki öncelikli halini kaybetmesidir.

³⁵ Kadın ve erkeğin cinsiyet özelliklerinin bazılarının biyolojik bazılarının çevresel (kültürel) yapıdan aldığı düşünülür ve isimlendirme belirleyici olabilir. Örneğin, adı aslan olan kız, adı ceylan olan erkek çocuğunu aklımızdan bile geçirmeyiz. Kızımızın ceylan gibi zarif, oğlumuzun da aslan gibi güçlü olmasını bekleriz. Bu bir kültürel kalıplaşmadır, ötekileştirme değil. Bu kalıplaşma, kadın ve erkeği farklılaştırırken, kaynaklara erişmelerinde de, cinsiyete dayalı çalışma ve işbölümünde de etkili olabilir. (Kadın ve erkek cinsi arasındaki farklar kategorik olarak Tablo I.1'de ortaya konulmuştur.)

Tablo I.1: Kadın ile erkek arasındaki farklar

Kadın	Erkek
Doğurabilir	Zihinsel yaratıcılığı yüksektir
Sevecen ve fedakârdır	Sorumluluk duygusu güçlüdür
Sessizdir	Yönetmeyi bilir
Ayrıntıcıdır	Soyut düşünme yeteneği gelişkindir
Duygusaldır	Rasyoneldir
Tek eşliliğe yatkındır	"Bir çiçekle bahar olmaz" der
Dikkati insanlar ve ilişkilere yöneliktir	Duygular ve ilişkilerden çok teknolojiye ve nesnelere ilgi duyar
Dedikoducudur	Saldırgandır

Kaynak: Sancar, vd. 2006:

Şiddete ve ayrımcılığa maruz kalan toplumsal grup anlamında bir haritası çıkarıldığında, görülecektir ki; şiddet ve ayrımcılık en çok; evsiz insanlar, etnik azınlık üyeleri, engelliler ve göçmenlerin yanı sıra ağırlıklı olarak kız çocukları ile her yaştaki kadınları 'vurmaktadır.' Aile içi şiddet ile cinsel şiddet türlerinden en çok zarar gören bireyler kadınlardır. Bu kadınların genelleştirilebilecek özellikleri, -bekar, evli, dul şeklindeki risk grupları farklı olmakla birlikte- şöyle sıralanabilir: Erkeğe aşırı bağımlı kimlik, duygusal açıdan edilgenlik, düşük özbenlik saygısı, birlikte yaşadığı erkeğin her sözüne uymama. Şiddetin önlenemediği bir toplumsal yapıda ya da şiddet yaratıcı unsurların kendi kendini ürettiği ortamda “şiddet döngüsü”³⁶ oluşmaktadır.

Kadın ve kızlar en yakınlarındaki erkekten gördüğü şiddetin bazı türevlerini (hakaret, küfür, dayak, hatta taciz) en yakınlarındaki kadın ve kızlardan yani hemcinslerinden de görebiliyorlar. Ayrıca, anne ile kız, gelin ile kaynana arasındaki, -maalesef- genellikle paylaşılamayan erkek yüzünden gelişen ‘şiddetli rekabet’ bazen polisiye-adliye haberlerine konu olabilmektedir.

11. Ve Bir Erkek Sorunudur

Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık erkek için *paradoksal* bir sorun olarak görülebilir. Şöyle: Erkeğin uyguladığı şiddet ve ayrımcılığın kapsamına genellikle kadın girmektedir. Bir erkeğin bir başka erkeğe şiddet uygulaması (ondan öç alması) bile yine genellikle kadın üzerinden olabilmektedir. Kadının kapsamına ise, o erkeğin annesi, karısı, kızı, kızkardeşi, arkadaşı ya da sevgilisi –bunlardan biri ya da bir kaç- girmektedir. Erkeklerin şiddetle özdeşleştirilmesi, bir “*erkek sorunsalı*” olarak algılanmaktadır. Küfür, hakaret, dayak, taciz, tecavüz, vb. eylemler de salt erkek tarafından uygulanan yaygın şiddet türleri olarak bilinmektedir. Bu bağlamda hiçbir

---

³⁶Psikolog Orhan (2009), “şiddet döngüsü” kuramına göre şiddetin rastgele ve sürekli olmayıp tekrarlayan döngüler şeklinde ortaya çıktığını ve üç fazdan oluştuğunu belirtmektedir:

i-Birinci faz gerginlik aşamasıdır: Bu fazda erkek herhangi bir nedenle gerginleşir ve hoşnutsuzluğunu belirtir. Daha önce şiddet yaşamış kadın bu tehlikeyi sezer ve ortamın gerginliğini gidermeye, erkeği yatıştırmaya çalışır. Bu taktik bir süre işe yarar ve kadının “onun şiddet içeren davranışlarını denetleyebilirim” yanlısı inancını da destekler. Bir süre sonra kadın tam tersine eşini yatıştırmaktan vazgeçer, öfkesini denetlemeye çalışmaz. Erkek bu değişikliği hisseder ve şiddet davranışı ortaya çıkana kadar kızgınlığını devam ettirir. Bu dönem birkaç hafta, birkaç yıl sürebilir.

ii-Akut eylem aşaması olan ikinci fazda gerginliğin kontrol edilememesi ve artması ile zarar verme davranışı ortaya çıkar. Kontrol edilemeyen bir öfkeyle saldırı eylemi oluşur. Bu dönemde erkek kadına bir ders vermeyi amaçlar. Kadın başlangıçta karşılık verir, fakat bir süre sonra şiddeti durdurmanın en iyi yolunun edilgen kalmak olduğunu öğrenir. Bu faz birkaç saat ile birkaç gün sürebilir. Hafif ya da ciddi incinmeler bu evrede oluşur. Şiddet sonrası kadında egemen duygu şok, inanamama ve inkârdır.

iii-Üçüncü faz “balayı aşaması” (ılımlı dönem) olarak da adlandırılır. Genellikle erkek özür diler, hoşça gidecek davranışlarla, ricalarla kadının gönlünü almaya çalışır. Her defasında böyle bir olayın bir daha hiç tekrarlanmayacağı hakkında sözler verir, hastaneye götürür yada hediyeler alır. Bu dönem kadının fiziksel / duygusal olarak zayıf olduğu, ilgi ve şefkate gereksinim duyduğu bir dönemdir. Eşinin bu dönemdeki yakın ilgisi her şeyin düzeleceğine inanmasını sağlar, hatta şiddeti kendi yetersizliklerinin bir sonucu olarak görür. Eşinin kendisini incitmesine izin verdiği için kendini suçlar ve şiddetin sorumluluğunu üstlenir. Böylece “kurban” olma süreci tamamlanır. Bu evrede kadın şiddetin kaçınılmaz bir şekilde tekrarlanacağı gerçeğini inkar eder ve ilişkisini devam ettirmeye karar verir. Bu dönemde gerekli girişimlerde bulunulmazsa bir süre sonra gerginlik tekrar artmakta ve şiddet döngüsü birinci aşamaya geçiş yaşamaktadır. Zamanla balayı evresi kısaldıkça yok olurken, gerginlik ve şiddet evreleri yoğun bir şekilde sıklaşarak uzamakta ve kısır döngü devam etmektedir.

erkek masum değildir. En basitinden, bir futbol maçında, hakem ve oyuncular üzerinden kadına küfretmeyen erkek 'fanatik' düşünülebilir mi? Peki ya eşine el kaldırmayan ortalama bir koca ya da kızına bağırmayan ortalama bir baba?.. Ancak, istemeden, sıradan, dönemsel olarak şiddet uygulamış olan erkekleri, şiddeti otoriter bir yaşam biçimi ya da alışkanlık haline getirmiş yani '*şiddet tiryakisi*' (sigara-alkol tiryakisi gibi) olanlardan ayırt etmek gerekir. Şiddetin ılımlı şekliyle sorun çözebilen erkek, marjinal ve köktenci şiddetle sorunu daha da derinleştiren erkek, ve son olarak şiddeti kendi dili ve eliyle yapmak yerine başkasına yaptırtan erkekler, bir bütün olarak aynı potaya konulamayacak derecede nitel farklılık gösterirler.

Denilir ki, "*şiddet, erkeğin kadına karşı uyguladığı terördür.*" Bu sözün altında ezilmeyen bir erkek var mıdır, acaba? Zira bu sözün altında dolaylı bir aşağılama da sözkonusudur. Öte yandan, şiddetin açıkça beklenebileceği erkek tipolojisinin 'iktidarsız' ve 'stresli' olanlar olduğu gözlemlenmektedir. Cinsel iktidarsızlığını kadına çeşitli şiddetler uygulayarak ikame etmek ve böylece kaybettiği gücü başka yolla elde etmeye çalışmak, bazı erkeklerin özellikleri arasında yerlabilmektedir. Eşini evde / sokakta / çarşıda dayaklayan³⁷, genç insanları yolda ve işyerinde taciz eden, kaçırdığı insana tecavüz eden, yaşlı annesini sokağa atan ya da orada bırakan, vb. genellikle ve ne yazık ki hep erkektir.

Erkeğin tüm bu lekeleri üzerinden silmesi sonderece zordur, zira tarihsel bir arkaplanı ve geleceğe devreden bir yönü vardır. Peki bu, saldırgan davranışlarını sıklıkla 15-25 yaş arasında gösteren "*şiddet(çi) erkekleri*"nin ortak özellikleri neler olabilir? Şiddete eğilimli olan ve/ya şiddet uygulayan erkeklerin genellikle özbenlik saygısı zayıf, kişiliği bozuk, aşırı derecede kıskanç, empati yeteneği zayıf, sigara dahil madde bağımlısı olabilir; ayrıca bu erkekler, bir olasılıkla, şiddetin yaşandığı bir aileden yetişmiş olabileceği gibi, kendini çok özel biri olarak görme ve gösterme huyuna da sahiptir. Erkeklerin kadınlara karşı gösterdiği şiddet ve ayrımcılık, erkeklerin "*orantısız güç*" kullanımından kaynaklanmaktadır.

C.Kadına Karşı Şiddet Olgusu

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol!"
Mevlana

1.Şiddetin Türleri: 'Şiddetin Adı Var!'

Şiddetin, her şeyden önce kuramsal boyutuyla, araçsal ve dışavurumcu biçimleri tanımlanmalıdır. *Araçsal şiddet*, karşı tarafa kaldıramayacağı ya da kabul edemeyeceği denli zarar vererek ya da şiddetin caydırıcı etkisini kullanarak belli hedeflere varmak için akıllıca tasarlanmıştır. Bireysel ya da kolektif olarak kendini *dışavuran şiddet* ise, kendi başına amaçtır; kimi sonuçları açısından değil, ama içerdiği kahramanlık açısından yargılanabilir (Carter, 1995-ç: 352).

³⁷ KSGM'nin (2009) bir raporuna göre; Türkiye genelinde 51 ilde 15-59 yaş arası 12.795 kadınla yapılan görüşmeler sonucunda, evlenmiş kadınların hayatlarında en yaygın gördükleri eşlerinden gördükleri şiddet olduğu anlaşılmıştır. Bu kadınların %39'u fiziksel şiddete maruz kalırken, her dördünden biri de fiziksel / cinsel şiddet sonucunda yaralanmıştır.

Kadın ve kızlara karşı şiddet, cinsiyet-temelli şiddetin bir parçası olarak³⁸, türleri değişmekle birlikte³⁹, Bloom'un (2008: 13-4) bakış açısına göre, kadın ile erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinden doğmaktadır: Kadının bağımsızlığını ve cinsel davranışlarını kontrol altına almayı amaçlayan bir araç olarak kullanılırken, ailede ve toplumda kadın-erkek, kız-oğlan arasındaki kabul edilebilir davranışlar olan cinsel normlarla sürekli kılınır.

Şiddet türlerini⁴⁰ –belirli ölçüde- sayısallaştırmak da olanaklıdır (bkz. Ek-A). Ancak unutmamalım ki, şiddete maruz kalan kadın ve kızları saymak son derece zordur ve tutulan şiddet istatistiklerini de kuşkuyla karşılamak gerektir. Zira şiddet gördüğü halde gururuna yedirmedığı ve ailesel / toplumsal yeni baskılar altına girmek istemediği için şikayetçi olmayan ve bu yüzden resmi kayıtlara geçmeyen o kadar çok kadın var ki!

Bütün semavi dinler, özünde, her türlü şiddeti ve dolayısıyla kadınlara karşı şiddeti yasaklar. Ancak bazı dinler, şiddeti, suçun kaynağıyla mücadele ve suçu caydırma aracı olarak kullanabilmektedir. Suçluyu cezalandırma yöntemi olarak uygulanabilen şiddet işlemleri; kırbaçlama, aç ve susuz bırakma, hatta idam... Ancak bazen, şiddeti yasaklayan dinin kendisi, en azından onu yorumlayanların ağzından ya da uygulayıcıların elinden, şiddetin kaynağı olabilmektedir. Bir başka deyişle, bazı dinlerin ve onların temsilcisi olan peygamberlerin, kadına karşı şiddet, aşağılama ve ayırimcılık konusundaki emir ve uygulamalarının, bunları reddetmek yerine 'caiz' görebildikleri ve dolayısıyla 'kadın hakları'na mesafeli ve çelişkili yaklaştıkları şeklinde bazı yorumlara⁴¹ rastlanabilmektedir.

---

³⁸ Şiddetin cinsiyet-temelli olması durumunda, çocuk ve yetişkin erkeklerin de bu tür şiddetin kurbanları arasına girebileceği unutulmamalıdır. Örneğin, pek çok toplumda eşcinsellik (homosexuality) erkeklerin nasıl davranacağı ile ilgili bekleyişlerinden doğan *sapınç* bir durum olarak düşünülür.

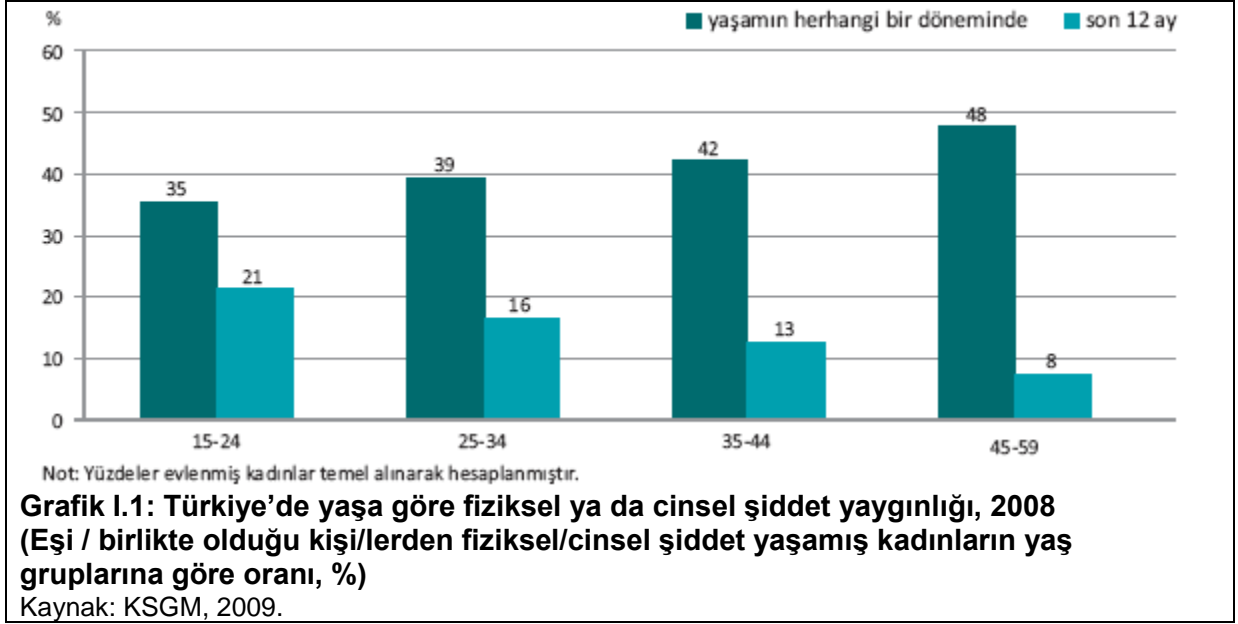
³⁹ Şiddet içerikli davranış türlerinin sıralandığı geniş bir tablo için bkz. Türkyılmaz, vd., 2009: 35-6.

⁴⁰ Bir şiddet türü daha var; aşk... Liste-dışı, sıra-dışı. Derler ki, içinde barındırdığı şiddet-saldırganlık-eziyet-zulüm-acı öğelerinden dolayı olsa gerek ki, 'aşk da, kişinin kendisine yönelttiği bir şiddet biçimidir.'

⁴¹ Örneğin, Hz. Muhammed'in felsefesini dogmalar ile skolastiğin dışında, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın felsefeleri ile karşılaştırarak tarafsızlıkla anlatan Sena (1984: 434-v), Kur'an'da bazı hadislerde "*Dünya bir meta ve dünya metanın en hayırlısı kadındır*", "*Cennet, annelerin ayakları altındadır*" denilirken, başka hadislerde de "*Onlar (kadınlar), şeytanın ipleridir*", "*(Kocalar) dik başlı kadınları önce uyarın, aksi halde dövün*" denildiğini aktarır. (Elbette, peygamberin söz ve eylemlerini, -kız doğan bebeklerin diri diri gömüldüğü- Cahilliye döneminden çıkartmaya çalıştığı vahşi Arap toplumunun koşulları ve bir bütünlük çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Zaten, Sena da, peygamberi, toplumda kendi döneminin devrimcisi olarak görmektedir.) Öte yandan, hukukçu Arsel (1992: 7 ve 444) ise, "*Şeriat ve Kadın*" adlı eserinde, baştan sona, İslam'ın ve onun peygamberinin, büyük ölçüde Tevrat (ve Talmud) dini gibi, kadını aşağıladığını, sure ve rivayetleri kaynak göstererek anlatır; yüzlerce sav ve karşı-savlar eşliğinde İslam'ın kadını eşitlik ve özgürlük ögesi saymadığı sonucuna ulaşır. (Arsel, bu kitapla, tek taraflı bir bilimsel anlayışı ve marjinal bir tavrı temsil ettiği hissini vermektedir.)

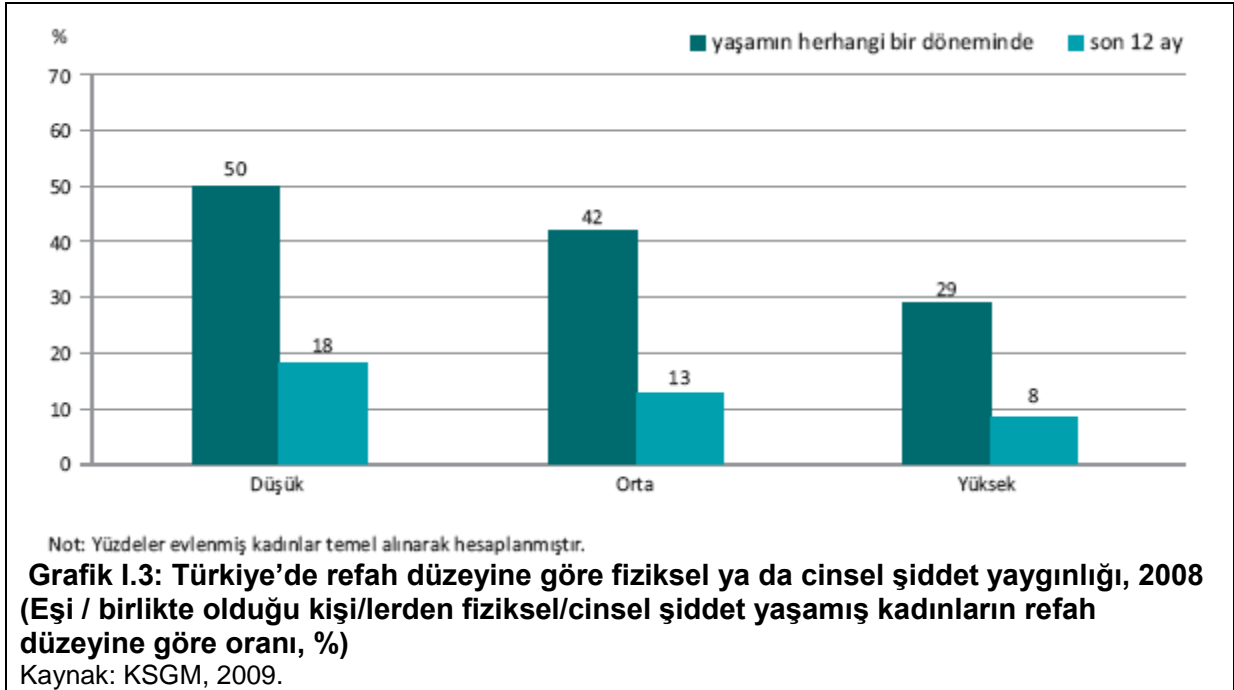
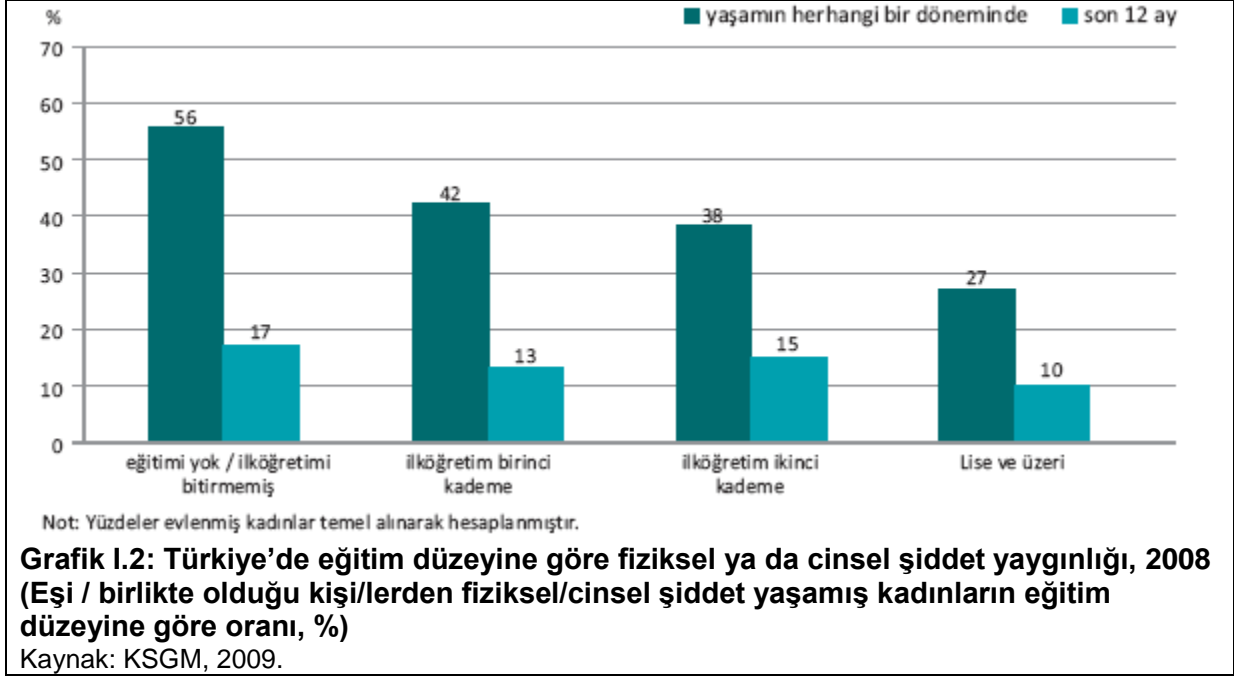
Kişisel-viddani olarak bazıları da, şiddeti haklı kılmak amacıyla, biz insanların biyolojik ve beyinsel olarak şiddete programlandığımızı iddia ederler ki, bu iddia bilimsel olmaktan uzaktır.⁴² Denilebilir ki, Moses'in (1996-ç: 24) Westley'den aktardığı gibi, 'şiddeti kabullenmek, şiddetin artmasına yol açar.'

Kadınlara karşı şiddet dünyadaki en yaygın ancak en az cezalandırılan suçtur. Bir BM raporunda her 3 kadından en azından 1'i ömrü boyunca dayak yediği ya da tecavüze uğradığı ve aile içi şiddetin bölge, kültür, ırk, eğitim, sınıf ve din farkı gözetmeksizin dünyada kadın suistimalinin en yaygın biçimi olduğu belirtilmiştir. (Türkiye için bkz. Grafik I.1, I.2, I.3.)

⁴² Nitekim, disiplinler arası bir grup uzman, 1986 Uluslararası Barış Yılı'na özgü olarak, şiddet üzerine yayımladıkları bir manifestoda, biyolojinin, insanları şiddet ve savaşa mahkum etmediğini ve buna bağlı olarak, şu beş temel yanlış önermeye dikkat çekerek hepsini toptan bilim-dışı ilan etmiştir:

i-Atalarımızdan şiddet göstermek ve savaşmak yönünde bir eğilimi miras aldığımızı,
ii-Şiddete ya da savaşa yönelik herhangi bir davranışın, insan doğasında genetik olarak programlanmış olduğunu,
iii- insanın evrim sürecinde, saldırgan davranışlarından daha fazla bir ayıklanma olduğunu,
iv-insanların şiddete yönelik bir beyin'e sahip olduğunu, v-savaşın içgüdüden ya da herhangi bir tek güdülenmeden kaynaklandığını... söylemek 'bilimsel olarak yanlışır!' (Medicine and War 1987'den aktaran Cogito, 1996: 37-8.)

Şiddetin tanımı gibi, çeşitleri de zamana, topluma ve bakış açısına göre değişmektedir (bkz. Tablo I.2) Şiddet tanımının farklı olmasına yol açan, bir şiddet biçimini haklı kılmak⁴³, ötekileri eleştirmek üzere tasarlanması olabilir.

⁴³ Bu aşamada, doğrudan konumuzla ilgili olmasa da, şiddeti gerekli gören bazı siyasal ideolojiler aklı gelmektedir. Örneğin, *faşizm*. Bu ideoloji, devleti yüce kılmak, devlete kurban olmaya hazır bireyler yetiştirmek, onun yüceliğine muhalif düşünce ve eylemleri sindirmek amacıyla, savaş dahil her türlü şiddeti meşru kılar. Bunun tam zıddında, bir sınıfın iktidara gelmesi ya da sömürgecilikle mücadele için şiddeti zorunlu sayanlar dışında, bir de, baskıcı devleti ortadan kaldıracak şiddeti, psikolojik açıdan özgürleştirici başkaldırı ruhunu aşılması yönüyle öven *anarşizm* gibi bazı marjinal nitelikte sol

Tablo I.2: J.C.Chesnais'in Interpol'ün sınıflandırmasını esas aldığı şiddet tipolojisi

Günümüz devletinde şiddet suçu kabul edilen	Birey ve toplum için tehdit oluşturan ancak henüz şiddet sayılmayan
<p>I.Özel şiddet</p> <p>1.Cürümsel şiddet</p> <p>a.Ölümcül: cinayet, suikast, zehirlenme, idam, vb.</p> <p>b.Bedensel: bilerek darp ve yaralama</p> <p>c. Cinsel: ırza geçme</p> <p>2.Cürümsel olmayan şiddet</p> <p>a.intihar ve girişimleri</p> <p>b.trafik ve diğer kazalar</p>	<p>a.Trafik korsanlığı (sarhoş, kasıtlı kural ihlali</p> <p>b.Mala zarar (sindirmek, korkutmak amacıyla</p>
<p>II. Kolektif şiddet</p> <p>1. Grup şiddeti</p> <p>a.Grubun bireylere karşı şiddeti: Terör, medya terörü</p> <p>b.Grubun kendi içinde şiddeti: Aşiret kavgası, toplu intihar, örgüt kavgası</p> <p>c.Grubun karşı gruba şiddeti: Kan davası, aşiretler arası kavgası, stadyum-taraftar kavgası, ırkçılık, mafya hesaplaşması, vb.</p> <p>d.Grubun iktidara karşı şiddeti: terör, siyasal ya da mafya terörü, başkaldırı, sokak çatışması, iç savaş, genel grev, gerilla savaşı, ihtilal</p> <p>2. Devlet şiddeti</p> <p>a.İktidarın birey ve gruplara karşı şiddeti: devlet terörü, insan hakları ihlali, baskı,</p>	<p>2.a.Kronik enflasyon, işsizlik, pahalılık</p>

ideolojiler de bulunmaktadır. Bu çerçevede, biraz sözcüklerle oynarsak; acaba erkekler, kadınları eril egemen yapıya, dolayısıyla kendilerine sıkı sıkıya bağlamak için genellikle şiddete başvurduklarına göre bilinçaltılarında bir 'faşistlik' yatıyor olabilir mi? Çapraz soru da şöyle olabilir: Aynı erkekler, bir gün egemen eril düzeni yıkmak ve kadınların özgürleşmesi lehine şiddeti kullanırlarsa, acaba içlerindeki gizli 'anarşist' ruhunu açığa çıkarmış olurlar mı?

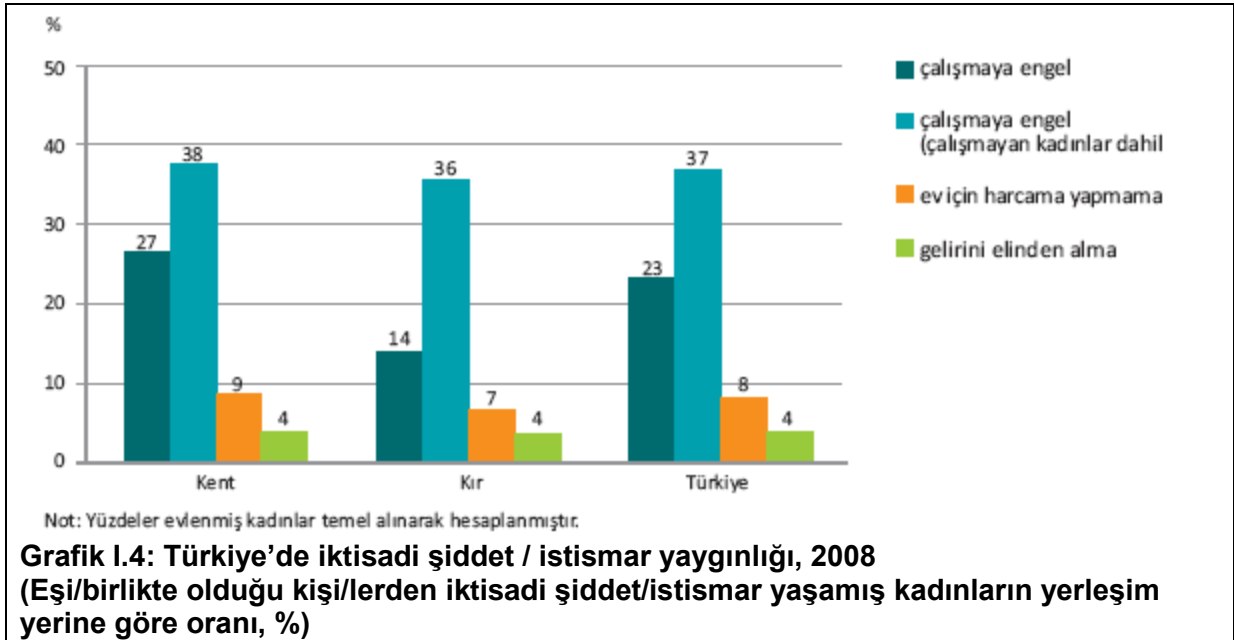

<p>ırkçılık, soykırım, vb.</p> <p>b. endüstriyel şiddet: iş kazalarının sıklığı, sağlıksız çalışma koşulları, yetersiz sağlık ve güvenlik koşulları, aşırı gürültü, tehlikeli işyeri, radyasyonlu santraller, vb.</p> <p>3. Uluslararası şiddet</p> <p>a. Son kertede şiddet: Savaş</p>	<p>2.b.Doğanın, tarihsel çevrenin tahribi, sağlıksız kentleşme</p> <p>3.Ulusların gücünün diğerleri üzerinde şiddete dönüşmesi (zorla peyk devlet konumuna sokma-Eski SSCB ve Doğu Avrupa Bloku- hammadde kaynaklarının denetimi, dış ticaret hadlerinde aşırı dengesizlik, askeri müdahale ve geçici işgal (ABD'nin Irak'a..)</p>
---	--

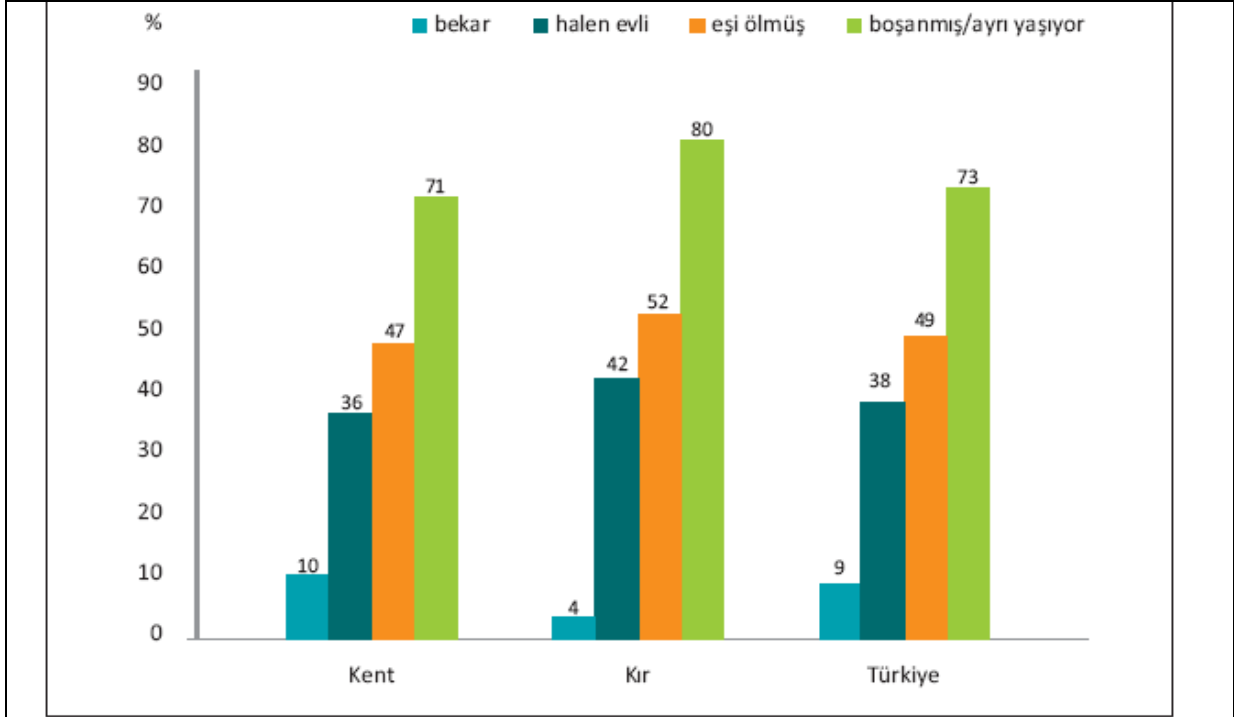
Kaynak: Ünsal, 1996: 35.

Aşağıda, kategorik olarak bazı şiddet türleri açıklanmaktadır.

a. Maddi –iktisadi - finansal şiddet: İktisadi şiddetin yelpazesi geniştir; evden başlayıp işyerinde ve pazarda devam eder: Evin günlük, kısa ve uzun vadeli gereksinimlerini karşılamamak, ailesel gelir, tüketim ve tasarrufu konularında hiç bilgilendirmemek ya da eksik ve yanlış bilgilendirmek, hanehalkı finansal (parasal) yönetimde tek taraflı ve bencilce davranmak, kadının çalışmasına izin vermemek ya da çalışıyorsa bir takım kısıtlara tabi tutmak, aile bireylerine gerekli harçlıktan mahrum bırakmak, kadının mal-mülkünü elinden almak ya da onu denetim altına almak, vb. (Türkiye için bkz. Grafik 1.4.) *İktisadi şiddet*, aynı zamanda, kadının ve ailesinin mal ve para varlığına, kırsal yörelerde de bahçesine, ekinine, hayvanına zarar vermek şeklinde olabileceği gibi; yoksulluk, işsizlik, adaletsiz gelir bölüşümü, enflasyon, hayat pahalılığı gibi makro ekonomik sorunlar şeklinde de; *'yuvayı yapan dışı kuş'* mantığından hareket edilirse, öncelikle ve daha derinden kadınları etkilemektedir.

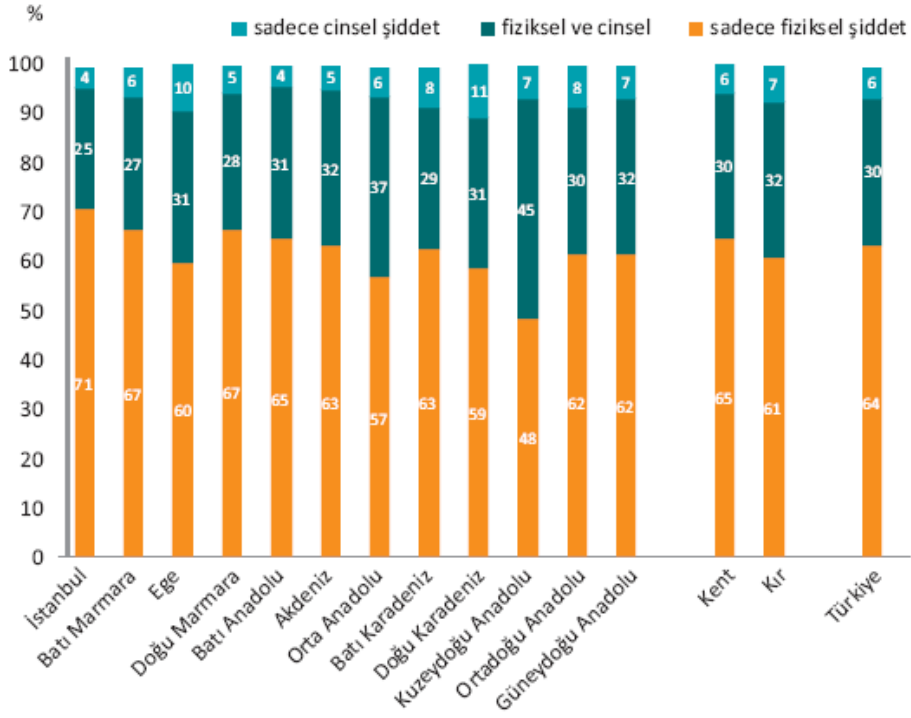

b. Fiziksel şiddet: Dar anlamda, insanın (kadının) bedensel bütünlüğüne yönelik olarak dışarıdan (ya da kendi kendine) yapılan (yaptığı) sert ve acı verici edim. Tokat / tekme atmak, hırpalamak, boğazını sıkmak, saçını çekmek, kesici / vurucu aletlerle yaralamak, kezzap / kaynar suyla yaralamak, vücudunda sigara söndürmek, el / ayaklarını bağlayarak işkence etmek, sakat bırakmak, sağlıksız koşullarda yaşamaya zorlamak, sağlık / sosyal hizmetlerden mahrum bırakmak, vb... Kadına karşı şiddetin türünü ve dozunu kadının medeni, yaş, eğitim, yaşadığı bölge, iktisadi, vd. özellikleri belirleyebilmektedir. (Türkiye için bkz. Grafik 1.5., 1.6., 1.7.)

Grafik 1.5: Türkiye’de medeni durumuna fiziksel şiddet yaygınlığı, 2008
(Eşi/birlikte olduğu kişi(ler)den fiziksel şiddet yaşamış tüm kadınların yerleşim yerine göre oranı,%)

Kaynak: Jansen, vd., 2009: 53. (Not: Kısa çubuktan uzun olanına doğru sıralama, “bekar” ile başlamaktadır.)

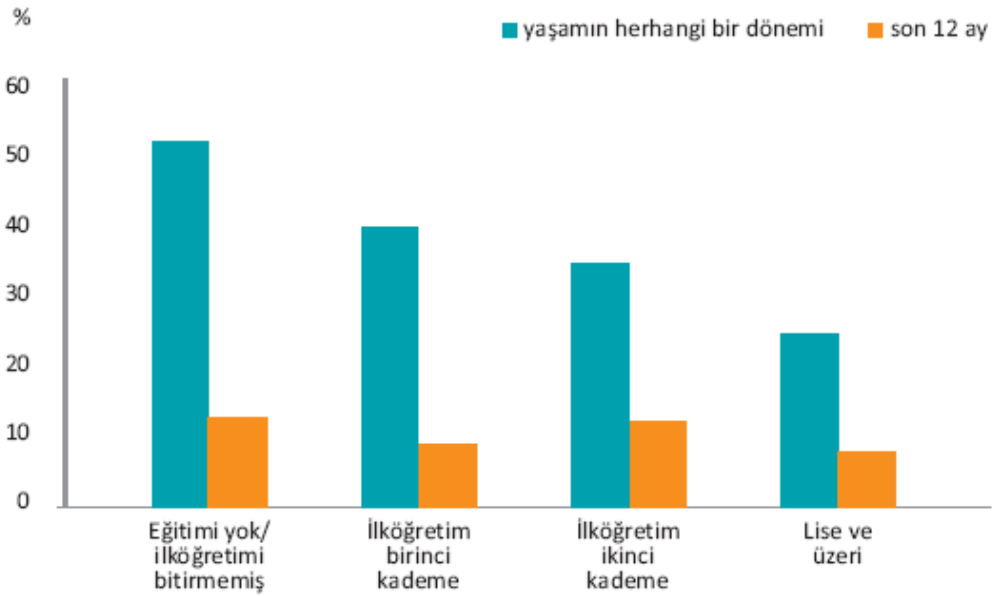

Grafik 1.6: Türkiye’de şiddet biçimlerinin oranı, 2008

(Eşi/birlikte olduğu kişi(ler)den şiddete maruz kalmış kadınların yaşadıkları çeşitli şiddet biçimlerinin bölge ve yerleşim yerine oranı)

Kaynak: Jansen, vd, 2009: s.51

Not: Üç bölümden oluşan her çubuktaki oranlar küçükten büyüğe sıralanırken, “sadece cinsel şiddet”le başlamaktadır.

Grafik 1.7: Türkiye’de eğitim durumuna göre fiziksel şiddet yaygınlığı, 2008

(Yaşamın herhangi bir/akın döneminde evlenmiş kadınların eşleri/birlikte olduğu kişi(ler)den şiddete maruz kaldıkları fiziksel şiddet yaygınlığı)

Kaynak: Jansen, vd., 2009: 54

c. Manevi (ruhsal) şiddet: Hakaret, küfür, tehdit, korku salmak, şantaj, akraba -komşu-arkadaş çevresiyle konuşup görüşmesini engellemek, çocuklarından uzaklaştırmak, eve kapatmak, kıskançlık adına sürekli denetim altında tutmak, başka kadınlarla karşılaştırmak, kadının giyimine müdahale etmek, kadının kendini geliştirmesine engel olmak, hatta alay etmek, vb. sözel ve eylemli davranışlar ruhsal şiddet kapsamına girer.

d. Kültürel – dinsel şiddet: Erkeğin, kadına, bir robotmuş gibi davranması; toplumda, evde, sokakta, işyerinde nasıl oturup kalkacağına, nasıl giyinip kuşanacağına, yeme içmesine nasıl dikkat edeceğine karışıyor olması, feodalitenin etkisindeki ya da erkeklerin sınırını çizdiği geleneklere, dinsel yapıya ve benmerkezci anlayışa dayalı kültürün egemen olduğu yerlerde sıkça gözlemlenir. Kadını, 'din üzerinden' zorla ya da telkinle, çarşafa sokanın da, başını açtırmanın da erkek olduğu, özel gözlemler arasındadır. (Burada erkeğin, koca-erkek, baba-erkek, evlat-erkek, arkadaş-erkek olması bir ayrıntıdır.) Kültürel yapı ya da ilişkiler kapitalistleştikçe, erkeğin kadının giyim-kuşamına müdahalesi azalabilir, fakat yine de şekil değiştirerek sürebilir. Ve bu gelişmede erkek yalnız değildir, bunda kurulu sosyo-kültürel düzen kadar kadınlar da paydaştır.

e. Cinsel şiddet: Evli olduğu kişi dahil, herhangi birinin kadını istemediği yer, zaman, biçim ve koşulda cinsel temasa ve ilişkiye zorlamak (tecavüz), başkalarıyla cinsel ilişkiye zorlamak (fuhuş yaptırmak), onun cinsel organlarına zarar vermek, onu evlenmeye, kürtaja⁴⁴, çocuk doğurmaya zorlamak, ona sözlü ya da bilgi ve iletişim araçları yoluyla rahatsız edici cinsel içerikli mesajlar yollamak, vb davranışlar...⁴⁵ *Taciz ve ırza geçme*⁴⁶, Kadınlara yönelik şiddetin, özellikle tecavüzün, erkeklerin onlar üzerindeki denetimin ana desteği olduğunu ve ayrıca, tecavüzün, fallusun hükümlerinin gerçekliğini gösterdiğini hatırlatan Giddens⁴⁷ (1994-ç: 114), 'sert pornografi' ile şiddet arasında da bir ilişki kurmaktadır. Aynı yazarın belirttiği gibi, bazılarının göre, bu tür pornografi erkek cinselliğinin iç gerçeğini resmetmekte ve şiddeti temsil etmektedir. (Ayrıca bkz. "f" maddesi.) Bu şiddet de her şiddet gibi, güç ile birlikte tüm tahakküm düzenlerinin ya da şekillerinin bir parçası olmaktadır. Erkek kaynaklı cinsel şiddet dışına çıkıldığında, lezbiyen tecavüzlerle görülecektir ki, kadın kendi cinsinden de şiddete maruz kalmaktadır. Burada, cinsel şiddetin en ucunda

⁴⁴ Kürtaj, geçen çağdan devralınan, hukuksal, dinsel, iktisadi, vb. boyutu ağır basan cinsellik sorunlarından biridir. İstenmeden / korunmasız oluşan gebeliğin, yoksulluk başta olmak üzere çeşitli nedenlerle sonlandırılması için başvuru ve genellikle sevimsiz bir tıbbi müdahale olarak kabul edilen kürtajın, yasallaştığı ve bu haliyle yaygınlaştığı 1980'lerden itibaren suç oranlarında bir azalma olmuştur. (Bu gözlemin "kürtaj ve suç" bağlantısıyla işlendiği bir inceleme için bkz. Joyce, 2009.)

⁴⁵ "Savaş suçu" olarak cinsel şiddet için bkz. Valji, 2007.

⁴⁶ Bir sözüyle, kadınların ırzına geçmekle dünyanın ırzına geçmek arasında ilginç bir ilişki kuran J.Plant der ki; "yeryüzünün her biçimde ırzına geçilmesi, kadınların ırzına geçilmesinin bir metaforu haline gelmektedir." (Aktaran, Mellor, 1993-ç: 24)

⁴⁷ Yazarın (a.k.: 115), Porter'e dayanarak, konuyla ilgili şu açıklaması da önemlidir: Kadınların özellikle ev-içinde erkek şiddetine maruz kaldıkları göze batıyor; fakat Avrupa'nın modern-öncesi gelişmesinde tecavüze çoğunlukla uçlarda rastlanmaktaydı; sınırlarda, sömürgelerde, savaş halindeki devletlerde, çapulcu ve işgalci ordular arasında.

*fuhşun - fahişeliğin*⁴⁸ yereldiğini ve fuhşun da etkilediği çapraz üç tarafın bulunduğunu önemle belirtmeliyiz. Bu tarafların başında gelen, fuhşa sürüklendiği için *kadın*; diğeri, fuhşa sürüklendiği ya da fuhşa müşteri olarak bulaştığı için *erkek*⁴⁹; ve tüm bunların bir toplamı olarak, fuhşun kötülüklerinden etkilendiği için *toplum*. Cinsel şiddette gelinen son nokta denilebilecek fahişeliği ‘yapan’ kadın üzerinden diğer taraflara da bir başka çeşit cinsel şiddet uygulanmış olmaktadır. Fahişelik, erkeklere karşı kimileyin bir intikam aracına dönüşebilmektedir.

f. Pornografik şiddet: Bu, cinsel şiddetin görsel iletişim araçları yoluyla ortaya çıkan şekli sayılabilir. (Ayrıca bkz. “e” maddesi.) MacKinnon’a (2003-ç: 225) göre, “*pornografi, çağdaş sanayi toplumunda (hatta şimdiki bilgi toplumunda –i.k.) kadınlara cinsel saldırı, kadınların elde edilip sahiplenilmesi ve kullanımını olgularının erkekler tarafından erkekler için kâr amacıyla toptan üretildiği bir endüstri dalıdır.*” Doğal bir şiddet içeren cinsel ilişki, eğer duvarları aşırıp teşhir konusu yapılırsa ve bu teşhir akli ve duygu mekanizmalarını zorlarsa, çeşitli düzeylerde pornografi adını alır. H. B. Kahraman’ın (2005: 198), bu konuda ilginç bir saptaması var: “*İçerdiği rızaya karşın seks; bedenini kullandırılması, bedenini size ait iktidarının bir başkasıyla paylaşılmasıdır. Bu, insanın kendisine ait olanı dışlaması ve ondan vazgeçmesi anlamına gelir ve doğal bir şiddeti içerir. Bu şiddetin abartılması, kadın bedeninin*⁵⁰ *tüketilen bir meta olarak büsbütün yoğunlaştırılmış bir şiddete maruz bırakılması pornografidir.*^{51”}

⁴⁸ İroniye bakınız ki, toplumumuzda fahişelik yapan kadına, hayatı zehir olmasına karşın ‘*hayat kadını*’ denilir. Oysa hayat kadını, adeta hayata aşık olan ve gerçekten hayatı kaliteli olan kadın olmalıdır. Fahişeliğin kadın merkezli nedenleri incelenirse, bu önermeye uygun saptama bulmak zaten zordur. Fahişeliğin genelleştirilebilecek nedenleri arasında;

i-kadınların çalıştıkları işten daha fazla gelir getirmesi, yoksulluğu ve işsizliği;

ii-aile bunalımları ve bunun madde kullanımı ile desteklenmesi;

iii-düşük eğitim, zeka ve kültür düzeyi;

iv-psikanalistlere göre, erkeklere özgü saldırganlık ruhu, penis kıskançlığı, öç alma duygusu ve eril iktidara ortak olma isteği;

v-başlangıçta fuhuştan zevk alma fakat sonra zevksiz ve mekanik bir iş olarak görerek ona devam etme;

vi-son olarak, fahişeliği değişik erkekleri tanıma, macera yolu olarak görme. (Bkz. Eşim ve Ben Ansiklopedisi, c.3, 1985: 434-5.)

Bu son maddeye göre, kadın, ‘beyaz atlı prens’ini bulma hayalinden imkansız derecede vazgeçmiştir.

⁴⁹ Burada erkek, bir başka şekilde de ‘masum’ değildir, zira tıpkı kadın gibi fuhuş yapabilmektedir. Genel bir tanıma göre, ‘*bedenini ve duygularını gönüllü ya da zorla bir kadına / bir erkeğe satan kimseye*’ fahişe denir. Bu bağlamda, yazına girmiş şekliyle, bedenini erkeklere satan erkeklere ‘*fahişe*’, kadınlara satan erkeklere de ‘*jigolo*’ adı verilir. (Erkek fuhşunun ortaya çıkış nedenleri ve etkilerinin yanı sıra, fahişe erkek tipleri ve ‘hayat kadını’ gibi ‘hayat erkeği’ gerçeğini –Yunan uygarlığından başlayarak) ortaya koyan tarihsel bir araştırma için bkz. Kudat, 2006.)

⁵⁰ Unutulmamalıdır ki, pornografide salt kadın bedeni değil, en az bir o kadar erkek bedeni de tüketilen bir metadır. Dolayısıyla, (burada sıralanan birçok şiddet türü gibi) pornografik şiddet erkekler için geçerlidir.

⁵¹ Pornografi, Kahraman’a göre (a.k.), “*ahlakla ilgili değil siyasetle ilgili bir kavramdır ve onun siyasal boyutunu da feminizm oluşturur.*”

g. Etnik şiddet: Kadınlar, kimileyin farklı etnik kökeninden dolayı dışlanmakta, küfür, hakaret, baskı ve işkenceye maruz kalabilmektedir.

h. Sınıfsal şiddet: Üretim araçlarını elinde bulunduran burjuvazi, erkeklerin iktidar tutkusu yoluyla kendi sınıfının kadınlarını ezerken, bu kadınlar da, doğrudan / dolaylı olarak proleter kadınları ezmektedir. Böylece kadınlar, iki türlü 'iktidar-muhalefet' ikilemi, dolayısıyla iklimi içine girmiş olmaktadır; ilki erkeklere karşı, ikincisi sınıfsal çatışmadan dolayı kendi cinsine karşı.

i. 'Yaş'lılık şiddeti: Yaşa bağlı şiddetten sözedilecekse, gençlik ve ihtiyarlık döneminde yaşanan şiddet akla geliyor. Örneğin; genç ve güzel olduğu için taciz, kıskançlık dayaağı, vb. şekillerde şiddete maruz kalan kızlar-kadınlar, yaşlandıklarında ise çocukları tarafından ortak evde dışlanan, huzur evlerine muhtaç bırakılarak adeta huzursuz edilen insanlar haline getirilebiliyorlar.

j. Sportif şiddet: Boks, karate, tekvando gibi şiddet görüntüsü veren sporlar, toplumsal yaşamda şiddet teknikleri için kötü birer örnek oluşturabilmektedir. Sıradan bir çarşı ya da trafik kavgasında 'uçan tekmeler'in kaynağını bu sporlara dayandırma eğilimi pek az değildir.

k. Hukuksal şiddet: Hukuk, adalettir; fakat hukuk yoluyla kadınlar şiddetle karşılaşabilir.⁵² Hak arama yeri ve 'adalet dağıtıcı' olan mahkemelerin, geç karar almaları bir yana, bazen haksız erkeklerin lehine bu kararları aldıkları algısı / görüntüsü yaratılması kadınların vicdanını sızlatmaktadır. Buna göre, özü ve amacı gereği şiddete karşı olan hukuk, mahkemelerin bazan yanlış-hatalı-eksik kararları yüzünden şiddete dönüşebilmektedir. Hukuk sistemi, o toplumun aynasıdır ve o toplum eril egemen bir toplumsa, hukuk mekanizmasının çoğunlukla erkeklerin lehine çalışması sürpriz olmayacaktır. Çünkü tarih boyunca, kimileyin kadının lehine kimileyin aleyhine yasaları yapanlar hep erkekler olmuştur.

l. İdeolojik şiddet: Marksist toplum kuramı, tarihsel gelişimi harekete geçiren temel etmenin sınıfsal mücadele olduğunu savunduğu için şiddete özel bir önem verir. Bu kurama göre, her toplumsal düzen antik, feodal, Asya tipi, kapitalist gibi belirli bir üretim biçimiyle ve birbirlerine karşı uzlaşmazlıkla duran sınıfların bulunması sonucunda da bir egemenlik, sömürü ve gelecekte mutlaka şiddetli bir çatışma süreciyle özgünleşir. Ancak buradaki şiddet toplumsal değişmelere yol açan değil, o değişimleri besleyen ve dolayısıyla ikincil ve dolaylı türden bir şiddettir. Engels'in "Anti-Dühring" yapıtında savlanan, Bolşeviklerin terörizme kuşkuyla baktıkları noktada, iktisadi koşullara bağlı ve köleliği ortadan kaldıracak olan, ayrıca yöntemi iktisadi gelişmeye göre farklılıklar gösteren her türlü siyasal şiddettir (Michaud, 1991-ç: .108-9).

⁵² İlginçtir ki, kadın, ilk çağlardan beri adaletin simgesi olmuştur. İlkçağ'da adalet dağıtan Tanrıça, Ortaçağ'da eli kılıçlı bir kadın... Rönesans'tan bu yana da gözleri bağlı, bir elinde kılıç, diğer elinde hassas terazi ile adalet dağıtıyor. Yine ilginçtir ki ve ne yazık ki, adaletin simgesi olan kadın, adaletten oldukça uzak tutulmuştur; çünkü kadın, adaleti dağıtan gücü (iktidarı) eline geçirememiş; cins olarak ezilmiş, iktidara yakın tutulmamış ve sahip olduğu bazı değerleri aşırı abartılarak simgeleştirilmiştir (Kalan, 1998: 109).

m. Teknolojik - silahlı şiddet: Bu, terör ve savaş ortamında, otomatik-elektronik silahlarla insan (kadın) bedenini yaralama ve ortadan kaldırma olayıdır. Parasal anlamda en maliyetli olan, yüksek teknolojiye dayanan silahlı şiddettir ve bu tür şiddetin finansmanının, şiddet uygulayıcıları için başka suçlar (uyuşturucu ve seks ticareti, vb.) işlemeyi gerektirdiği bilinmektedir.

n. Medyatik şiddet: Kadın-medya ilişkisi⁵³, medya araçları (tv, radyo, gazete, dergi, internet) üzerinden de kadına, özel yaşamının didiklenmesi dahil, şiddet ve ayrımcılık yapılması açısından önem taşımaktadır. Zira şiddet ve ayrımcılığın arttırılmasında olduğu kadar azaltılmasında da, medyanın haber, film, reklam, yorum, vb. şeklindeki yayınlarıyla yaratacağı toplumsal yargılar belirleyici olabilmektedir. Medya kadın-erkek eşitliği çizgisinde ve doğru yayın yaptıkça kadının sorunlarının azaltılmasına ve kadının ilerlemesine potansiyel bir katkı sağlayabilir.

o. Militarist şiddet: Askeri örgütlenme ve askeri yaşam tarzı, güvenliğe ve barışa hizmet amaçlı olduğu kadar, doğası itibariyle şiddet ile en fazla anılan olgulardır da. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, kadınlara, ordusunda eşit yer veren⁵⁴ ülke çok azdır; çünkü ordu zaten '*patriyarkal bir örgüt*'tür.⁵⁵ Böyle olunca, homofobinin de zorlamasıyla, askeriye sivil kesimden hizmet edenlerin bir bölümü kadın fahişeler olmaktadır. Ayrıca, militarist şiddetin en ucunda yer alan bir savaşta askerlerin en çok zarar verdiği kişiler yine kadınlardır. Asker elbisesi içinde iken bir babanın, bir kocanın, bir nişanlının ya da sevgilinin ölmesine bakarak, kadının hiç zarar görmediği sonucu çıkarılamaz; çünkü kadın o babanın kızı, o kocanın karısı, o gencin annesidir, vb. Öte yandan, feminizmin ve onun yedeğindeki anti-militarizmin, askerlik yapmak isteyen kadınlar ile istemeyen erkekleri karşı karşıya getirdiği anlaşılmaktadır.

p. Kozmetik-estetik (cerrahi) şiddet: Kadınların erkek dünyasına daha güzel görünmek ve bir bakıma onların egosunu tatmin etmek adına, çoğu kanserojen madde içeren kozmetik ürünleri kullanmaları, yine aynı kaygıyla –bazıları oldukça riskli olan- estetik operasyonlarını göze almaları; zorlama da olsa –kendi kendilerine yönelttikleri- bir tür şiddet çeşidi sayılabilir.

r. Alternatif tıp şiddeti: Modern tıp ve onunla sıkı işbirliği içinde olan ilaç ve tıbbi malzeme kartelleri hastaları ve daha karmaşık fizyolojik yapı arzeden kadın hastaları sömürmektedir. Modern tıptan çareyi bulamayanlar, doğal-bitkisel ilaçlarla tedaviyi seçenek haline getiren şarlatan hekim ve eczaların eline düşmektedirler. Bunların yanı sıra, 'kırıkçı-çıkıkçı' yan branşları da unutmamak gerekir.

⁵³ Bu ilişkiyi toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinde; "medyada konu olarak kadınlar", "medya sektöründe kadın istihdamı" ve "izleyici-tüketici olarak kadınlar" şeklindeki başlıklar ve AB eşleştirme projesi altında yapılan bir inceleme için bkz. KSGM, 2008a).

⁵⁴ Örneğin, İsrail. Kadına, ordusunda yeterince temsiliyet ve yurttaşlık hissi veren bu devletin, kadın-erkek eşitsizliği sorununu militarizm üzerinden çözmüşe benziyor ve bu bağlamda feminist olduğu düşünülebilir.

⁵⁵ Böyle bir nitelendirme için, S. Oldfield'in "*kadınlar esasen askerliğe karşı değildir, ama askerlik esasen feminizme karşıdır*" şeklindeki sözü anlamlı gelmektedir (aktaran Cockburn, 2009-ç: 271).

s. Doğal –öğrenilmiş- şiddet: Doğanın, içinde yaşayan insanlara / canlılara nimetlerini bedava sunduğu düşünülse de, aslında bir çoğunu belirli bir çaba gösterenlere verir. ‘Vahşi doğa’ nitelemesi, kitlesel şiddetin en uçlarında yer alan deprem ve sel felaketleri düşünülünce kısmen doğrudur; ama doğayı ehlileştiren ya da ona karşı kendini ehlileştiren insanlar ondan azami yarar sağlarlar. Ayrıca, kadına doğurma yetisi veren doğa (Tanrı), bir nimet (çocuk) karşılığında bunun külfetini (zahmetini) verir. Kadın doğururken (eğer özel ilaç ve yöntemler kullanmazsa) acı çeker, sonrasında güler; bebek ise doğduğunda gülmek yerine ağlar. Bu tür doğanın yarattığı ‘öğrenilmiş şiddet’e karşı yapacak pek bir şey yoktur.

2.Şiddetin Katı / Aşırı Biçimi: Töre ve Namus cinayetleri

Ülkemizde Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da ve uzantılarında kadınlar, töre ile terör arasında sıkışıp kalmıştır ve bu bağlamda, yarattığı şiddet etkileri bakımından ikisinin pek bir fark yoktur. “Terör-izm” ile “töre-rizm, bu coğrafyada şimdilik, bir maksatın iki tarafı gibi gözükmektedir. Çağdaş Fransız düşünürlerinden Baudrillard (1995-ç: 73-9), ‘toplumsal alanda şiddete dayalı ani bir tepki’ olarak ortaya çıktığını belirttiği terörizmi, tüm biçimleriyle ‘kötülüğün trans-politik aynası’ şeklinde betimlemektedir. Töre ve namus cinayeti işleyen ve hapis yatan erkeklerin yüceltildiği ender toplumlardan birisiyiz. Ve bizde, hukuk tarihimize bakılırsa, feodal yapı ve ataerkilliğin, yasaların çağdışı töre ve gelenekler üzerinde yapılmasına az yol açmadığı anlaşılacaktır.

Türkiye’nin pek çok yerinde insanlar, ‘insanoğlunun önce namus sonra ekmek için çalıştığını, çalışması gerektiğine inandıklarını’ söylerler. Buradaki namus algısı, erkekler için cinsellik ve cinselliğin kullanımı ile özdeş kadın odaklıdır; kadınlar da erkeklerin ‘namus’unu temsil ettikleri düşüncesini taşırlar. “Kadın = namus” kültürü etkindir. Kızlarda bekaret ve evlilikte sadakat, namusu; nikahsız bekareti kaybetme, aile rızası olmadan başka erkekle kaçma ve aldatma gibi davranışlar ise doğrudan doğruya namusu çiğneme ve namusu çiğneme de “namus cinayetleri”ni meşrulaştırmaya kadar götürür. Koğacıoğlu (2009), namus cinayetlerini, ‘kendi içinde devamlılık içeren bir seri ataerkil pratik içinde bir uç nokta’ olarak görmekte ve buna ‘tabiri caizse, buzdağının görünen kısmı’ demektedir.

“Namus baskısı”, kadını ‘helali’ sayan erkekte doğar ve bu baskıyı kadın yaşamının her karesinde hisseder. Aldatan kadın ve aldatılan erkek ortaya çıktığında ise, erkek ve tarafı, kadını bir şekilde cezalandırması için kışkırtılır. Kuşkusuz, namusa aykırı her davranış bir cinayete sonuçlanmaz; az da olsa barışçı ve ‘berdel’ yolları denenerek de sorun çözülebilmektedir. İlginç olan; dinsel inancın, kimi namus vakalarında cinayete götüren, kiminde de cinayeti önleyen bir etmen olduğu görülmektedir.

Namus cinayetlerinde yaş, meslek, töre, aile / aşiret yapısı, yaşam tarzı, vb. rol oynamaktadır.⁵⁶ ‘Namus aykırı davranış olayları’, deterministik bağlamda; kadının

⁵⁶ Hakkında, alan araştırması ve namus/cinayetleri üzerine yapılan görüşmeler, derlenen öyküler için bkz. Kardam, 2005: 28-vd. Burada namus cinayetlerine yaklaşım tarzları da gruplandırılmıştır: Namus

bekar kız ya da evli bir kadın olmasına göre değişmektedir: i-Bekar bir kızın bir erkekle ilişkisi, evli bir erkekle kaçması; ii-evli bir kadının evlilik dışı ilişkisi, bir erkekle kaçması, boşanması ya da kocasını terk etmesi, boşanmış bir kadının bir erkekle ilişkisi; evli / boşanmış / bekar bir kadının kaçıırılması / tecavüze uğraması...

3. Şiddetin Özel ve Küresel Bir Biçimi: Kadın Ticareti – “Seks İşçiliği”

'... annemi geri getirin'⁵⁷

Kadın ticareti (KT) için, şiddetin özel biçimi demek hafif kalabilir; bu nedenle, işi daha da dramatize etmek için “*derin şiddet*” demek gerekebilir. Evrensel ölçeğe yayıldığından, bu derin şiddet ve onun bileşenleri konusunda BM her yıl dikkat çekici, uyarıcı, ikna edici ve yaptırımcı bildirimler yayımlar.⁵⁸

KT'yi bir piramide benzetirsek, bunun başat basamağı, “*seks işçiliği*”dir. Aslında KT ile seks işçiliği iç içe geçmiş, ayırt edilemez hale gelmiş iki olgudur⁵⁹ ve bu durumu yaratan da daha çok küreselleşme hareketidir.

Taraflara vaat ettiği yüksek iktisadi fayda, kâr ve katma değeri düşünülünce, KT geniş bir sektör haline gelmiştir. Hızlı ve büyük parasal çevrimin döndüğü KT ile salt kadınlar sömürülmemekte, aynı zamanda, başta çocuklar ve tüm toplum zarar görmektedir. Dolayısıyla kadına karşı bir şiddet türü olan KT, kadınsal (feminen) olmaktan çok, bir insanlık (humaniter) sorunudur.

---

cinayetlerini tam destekleyenler, koşullu destekleyenler, toplumsal baskının kaçınılmaz bir sonucu olarak görenler ve hiç bir namusa aykırı hareketin asla öldürmeyi gerektirdiğini düşünmeyenler.

⁵⁷ Özgün şekli, '*Türkiye'deki annemi geri getirin*' olan, Türkiye'deki kadın ticaretinin önüne geçebilmek için dünya genelinde kampanya başlatan Uluslararası Göçmenlik Örgütü'nün seçtiği slogan.

⁵⁸ BM Genel Kurulu, 2009'da da kadın ve kız ticaretine karşı alınması gereken önlemleri ve stratejileri vurgularken, kadına karşı her türlü şiddeti ve ayırimcılığı yasaklayan –sayısı gittikçe artan- uluslararası karar ve belgelere sürekli gönderme yapmaktadır.

⁵⁹ “*Seks işçiliğinde sömürü amaçlı kadın ticaretinin ağır bir insan hakları ihlali ve kadınlara karşı cinsiyetçi ve ırkçı şiddetin uç biçimlerinden biri*” saptamasını yapan Amargi Kadın Akademisi (2008); seks işçilerinin yaşam öyküleri, bilimsel metinler, gazete yazıları, filmler, web siteleri, karikatürler, resimler, ya da anti-ırkçı çalışmalarda uygulanmış olan pedagojik tartışma, vb yöntemlerle şu sorulara odaklanmak gerektiğini belirtiyor:

- Seks işçiliği ve kadın trafiği farklı ülkelerde nasıl görünüyor?
- Yabancı kadınlara özel talep nereden geliyor?
- Bu talep ırkçılıkla ilgili mi? Seks işçilerinin toplumsal pozisyonu ne?
- 'Gönüllü' olarak çalışan seks işçileri var mı?
- Seks işçiliği 'normal bir iş' olarak tanınmalı mı (örneğin Almanya'da benzer bir model gerçekleştirildi); yoksa seks işçiliği de genellikle şiddet midir?
- Seks işçiliğini cezaya tabi tutmanın etkisi nedir?
- Sömürüye mi yer veriyor yoksa tam tersine mi?
- Seks işçiliği yasallaştırılıyorsa kadınlara faydalı olması için nasıl düzenlenmeli?
- İsveç örneği (seks işçilerine giden erkekleri cezalandırmak) bir çözüm mü? vb...

KT'nin bir başka özelliği de, onun, kimileyin terörün –yedek- finansman aracı olarak kullanılmasıdır. Her yeraltı iktisadi faaliyeti gibi kadın ticaretini yapanlar bu faaliyet belgelendirilmez ve belgelendirilmeyen faaliyetin de vergisi ödenmez.

BM'nin 1994'teki tanımı referans alınır; kadın ticareti, özellikle az gelişmiş ülkelerden (AGÜ) ulusal ve uluslararası sınırları gizli / yasadışı yollardan aşarak, kadınları ve/ya kızları hedef ülkelere taşıma olayıdır. Bu bağlamda, kadın ticaretinin düzenli ya da düzensiz “göç” ile ilişkisi bulunmaktadır. Bir başka tanıma (Richard, 2000; Marshall-Thatun, 2001) göre, KT; ulusal ya da uluslararası sınırlar içinde zor kullanarak, baskı ve hile yaparak ya da ikna ederek fuhuş sektöründe ya da çalışma koşulları zor ve kötü olan işyerlerinde çalıştırmak ve böylece tek taraflı bağımlılık ve kölelik zinciri içinde tutmak üzere –özellikli düşük eğitimli- kadınları kaçırmak, işe almak, seyahat ettirmek, misafir etmek, transfer, satış ya da belgeli gelirin bir konusu yapmak, vb. tüm faaliyetleri kapsar.

KT'nin, üzerinde kurulduğu dört ana çark vardır. Bu çarklar; insan hakları ihlali, cinsel sömürü ve ‘glokalleşme’ şeklinde sıralanabilir (Kalaycı, 2009).

1.çark: Bir insan hakları ihlali: İnsan ticareti, son yılların en önemli insan hakları ihlallerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır ve mağdurların / kurbanların büyük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Kadın ticareti olgusu, kadını kurbanlaştırma bağlamında, insan hakları ihlallerinin hem sonucu hem de nedeni olarak görülebilir. Siyasal, toplumsal ve iktisadi eşitsizlikler kadınları bir yandan risklere karşı korunmasız hale getirirken, diğer yandan yaşam stratejisi olarak bu riskleri almaya da zorunlu bırakmaktadır. Ayrımcı uygulamalar ve toplumsal dışlanma, insan ticareti mağduru kadınların kurtarılmasından sonra da devam etmektedir (bkz. Yılmaz ve Vural, todaie.gov.tr).

2.çark: Cinsel sömürü: KT, cinsel sömürü ile iç içedir. Avrupa Konseyi (AK) Bakanlar Komitesi, cinsel sömürü amacıyla insan ticareti kavramını şöyle tanımlamıştır: “... bir ya da daha fazla sayıda birey ya da tüzel kişi tarafından, yasal ya da yasa dışı yollardan, kendi rızalarıyla bile olsa, zor kullanarak, özellikle şiddet, tehdit ve yetkinin ya da hassas bir konumun kötüye kullanımı gibi yollara başvurarak cinsel sömürü amacıyla insan tedariki ve/ya insan sömürüsünün ve/ya ulaşımının ya da göçünün organizasyonu...”⁶⁰ AK bu konuda oldukça hassastır ve cinsel sömürü amaçlı her türlü insan ticaretini mahkum ettiğini açıklamıştır.

3.çark: Kü-yerelleşme (G-lokalleşme): Kadın emeğinin ve bedeninin kötü amaçlar uğruna sömürülmesinin bir ayağı, kü-yerelleşmenin etkisindeki kadın ticaretine dayanmaktadır. Bir başka deyişle, kadın ticaretinin bir özelliği, kü-yerel (glokal, yani kısmen küresel ve yerel) bir sektör haline gelmiş olmasıdır. “Glokal = Global (küresel) + Lokal (yerel)” demektir. Buna göre, i- kadın ticaretinin küresel bir boyut kazanması, AGÜ'nün sosyo-ekonomik sorunlarının artması sonucunda artan yoksulluğun ve sefaletin bir faturası olarak da görülebilir. Kadın ticaretinin uluslararası boyuttaki akışının, çoğu kez görece yoksullardan zengin Batı ülkelerine doğru

⁶⁰ AK Bakanlar Komitesi'nin “üye devletlere cinsel sömürü amacıyla insan ticaretine karşı eylem konular” şeklindeki (2000) 11 sayılı tavsiye kararı.

seyrettiği düşünülürse, ana sorununun, yüksek refahlı Batı toplumlarının⁶¹ kendine özgü yapısından kaynaklandığı kabul edilebilir (Seyyar, 2000). ii-Öte yandan, KT'nin bir kaynağı da yerel (ulusal) düzeyde yeterli üretimin yapılamaması, elde edilen gelirin hakça bölüşülmemesi ve doğal olarak işsizler stokunun büyük oluşudur.

4.çark: Seks sektörü: Ekonominin küreselleşmesi, aynı zamanda seks köleliğine dayalı ticaretin ve seks endüstrisinin de küreselleşmesi anlamına gelmektedir. Yasa dışı seks endüstrisinin her yıl 5-7 milyar \$ üzerinden döndüğü ve ayrıca, BM kaynaklarına göre, tüm dünyada ticaret-kaçakçılık amacıyla yıllık yaklaşık 4 milyon kız ve kadının seyahat halinde olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa Parlamentosu'nun seks endüstrisi ile ilgili 2003 tarihli bir raporuna göre, 252 milyon Avrupalının %70'i internette porno sitelerini ziyaret etmektedir (O'connor-Healy, 2006). Bu, arz ve talep patlaması sonucu olan seks endüstrisinin çeşitli rota ve taktiklerle daha da genişleyeceği konusunda küçük bir ipucu sayılabilir.

KT yoksul kadınların zengin adamlara 'satılması'-'pazarlanması'; buna bağlı olarak, Güney'den Kuzey'e yoksul kadın akışı şeklinde olmaktadır. Kadın pazarı açısından en gözde destinasyonlar Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya, Avustralya ve Orta Doğu olmaktadır. Pazarlanan kadınlar ya turist olarak işe alınıyorlar ya da seks kölesi olarak zorla kaçırılıyorlar; geri kalanlar ise açıkça bu sektöre dahil ediliyorlar.

4.Şiddetin Failleri, Aletleri, Nedenleri ve Etkileri-Sonuçları: Şiddetin (Salt Adı Değil) Kendisi de Var!

a.Kimler şiddet uygular? i-Bireysel, toplumsal özelliklerine göre; *erkeklerin kadına şiddeti* (karşit cinsler arasındaki şiddet, hangi cins daha güçlüyse, yapısal ya da devresel olarak oluşur)⁶² ve *kadınların kadına şiddeti* (hemcinsine şiddet uygulamak, insanın derin psikolojisi ile ilgilidir, özgüdür⁶³). ii-Kurumsal özelliklerine göre; *şirketler* (daha az ücret ve izin vererek) ve *devletler* (hükümet ve parlamento, polis ve jandarma güçleri, bürokrasi, yasa ve düzenlemelerle bir takım hak ve özgürlükleri kısıtlayarak şiddet uygulayabilirler). iii-Mesleksel özelliklerine göre; iyi yetişmemiş, hatalı ve yanlış davranış bozukluğu olan hekimlerin, yargıçların, öğretmenlerin, askerlerin, polislerin, şoförlerin, vb; bilerek ya da bilmeyerek kadınlara

⁶¹ Örneğin, ABD'de seks ticaretini, ülke içi ve uluslararası eğilimleri bağlamında, çok yönlü inceleyen bir bilimsel proje için bkz. Gomez, 2001. (Proje bağlamında ülke içinden ve dışından 128 kadınla görüşülerek; kadını seks ticaretinin metası yapan şiddet, para ve özgürlüğün denetimi, pornografi, uyuşturucu ve alkol, vb. yöntemlerin kullanıldığı sayılarla anlatılmaktadır.)

⁶² Cockburn (2009-ç: 257), "erkek şiddeti gerçeğinin tek tek kadınların yaşamlarına biçim verdiğini" ve bir kadın olarak "kendilerini ve kızlarını şiddet uygulayan erkeklerden en iyi nasıl koruyacaklarını düşündüklerini" söyledikten sonra, aslında erkeklerin de erkek şiddetinden endişelendikleri saptamasını yapar: *Tecavüz karşısında erkekler ve erkek çocuklar da savunmasızdır; ama onların korktuğu tecavüzcü de erkektir.*

⁶³ Hiç kuşkusuz, kadının kadına şiddeti, erkeğin de erkeğe karşı şiddet uyguladığına bir 'ipucu'dur. Benzer şekilde, insanlar kendi ve karşit cinsleri arasında da kolayca ayırimcilik yapabilmektedir. Bu, cinsler arasındaki, üstünlük sağlama bağlamında -doğal ya da yapay- rekabetin bir sonucu olsa gerektir.

kimi zaman şiddet uyguladıkları ya da şiddetin kötü sonuçlarını yansıttıkları bilinmektedir.⁶⁴

b.Şiddetin Aletleri-Araçları: Ateşli silahlar, bıçaklar, alkollü içkiler,⁶⁵ vb. şiddetin en zararlı / etkin / keskin / kötü aletleridir. Bazı araçlar ise, örneğin, medya ve sokak dedikodusu yoluyla yalan ve iftiralar, en az silah ve bıçak yarası kadar şiddete dönüşebilir. Ve bazan, pek nadir de olsa, kutsal kitaplar, yanlış yorumlayanların elinde, *'Tanrı böyle istiyor!'* diye, şiddet silahı olarak kullanılabilir. Bir diğer erkek-şiddet aracı ise, doğal olarak, "fallus"tur⁶⁶: Gerçekten de kadına karşı -hemen her türlü- cinsel şiddetin arka planında, 'fallus'un bir baskı ve güç unsuru olarak ve yanlış kullanılması var. Kadının başında *'falokrasinin kılıcı'* sallanır durur. Bu 'kılıç' ile insanlığın nesli sürdürüldüğü gibi, en dramatik, en itici, en lanetli haliyle tecavüzler⁶⁷ de yapılmaktadır.

c.Şiddetin Mekânları: Mikro ölçekte en başta ev ve sokak; işyeri, okul, çarşı-pazar, karakol-mahkeme, hapisane⁶⁸ ve makro ölçekte savaş ortamı⁶⁹, şiddetin

---

⁶⁴ Kötü öğretmen yanlış öğretebilir, kötü polis işkence yapabilir, kötü şoför kazaya yol açabilir, ama kötü hekim insanı öldürebilir. Hekimlerde "Önce zarar verme!" kuralı geçerli olmasına rağmen, onların kadının rahmine zarar vererek doğurganlık yeteneklerini elinden aldıkları -ve adliyelik olan- vak'a sayısı az değildir. Yanlış tanı ve tedavisinden dolayı Türkiye'de hekimlerin pek önemli derecede yaptırımla karşılaşmadıkları; Tıp fakültelerinde hekim adayı öğrencilerine bazı profesörlerin "hata yapmaktan korkmayın, hatanızı toprak örter" sözü bilinmektedir.

⁶⁵ 'Tadında içilmeyen' ve tadında bırakılmayan alkollü içkilerin, içenin başına da -özellikle- yakınındaki kadınların başına da değişik dertlerin açabildiğine çokça tanık olunmuştur. Atabek'in (1984: 62) belirttiği gibi, *sarhoş oluncaya dek alkol alan kişi, alt-benlik (id) dürtüsüyle küfür, hakaret ve darp eder; benliği (egosu) bu hareketlerini dış dünyadaki tepkiyle dengelemeye çalışır; üst-benlik (süper ego) ise, ahlak davranışlar sergilemesini, aksinin yanlış olduğunu söyler. Fakat alkol alımı arttıkça üst-benlik devre dışı kalır, çünkü o alkollü kişi için toplumsal değer yargıları artık iflas etmiştir.* Alkollü içki kullanımı, süregelen bir davranış bozukluğu sayılan alkolizme dönüşürse ve psikolojik bağımlılık olarak nitelendirilen "alfa (1.derece) alkolizm" adını alırsa tehlike çanları çalmaya başlar (a.k., 147).

⁶⁶ Latince ve Yunanca'dan devşirme; *fallus*, erkek cinsel organı; krasia, güç anlamına gelmektedir. *Falokrasi* olarak dilimize girmiş olan bu sözcüğün bir karşılığı *'penis ideolojisi, penis egemenliği'* sayılabilir. Cinsel simge olmaktan daha fazlasını ifade eden 'fallus'un kutsanmasına, fallus-merkezciliğe bakılırsa, tarih boyunca, hem fallusu taşıyan erkeklere ve hem de onunla çeşitli korku ve deneyimlerle tanışan kadına çeşitli belalar getirdiği; buna bağlı olarak, adeta demokrasi ya da aristokrasiden çok falokrasinin daha yaygın ve etkin bir toplumsal yaşam biçimi, ayrıca, militarizme en yakın ideoloji olduğu görülebilir. Brownmiller'e (1984-ç: 15) göre, erkeğin, fallusun korku salmak için araç yerine geçebileceğini bulgulaması, ilk kaba taş balta ile ateşin kullanımının yanı sıra, tarih-öncesi dönemin önemli buluşları arasında sayılmalıdır. Öte yandan, Mies'e göre (2008-ç: 124) ise, günümüzde erkeklerin kendi penislerini 'tornavida' (kadını 'vidalar'), 'çekiç', 'eğe' ve silah olarak adlandırmaları bir rastlantı değildir; ayrıca ticaret kenti Rotterdam limanında penis 'alışveriş' olarak adlandırılır.

⁶⁷ Tecavüz için, Faust (1986-ç: 151), *"kadınların 'hayır' deme haklarına vurulan en şiddetli darbedir"* diyor: Kadınların, cinsel faaliyetlerinde eşini, zamanı ve yeri seçme haklarını inkar ederek özerkliğini tehdit etmektedir.

⁶⁸ Şiddet mekanları arasında hapisanenin sayılması 'ironik' bir durum yaratmaktadır. Zira, şiddet uygulayarak suç işleyenlerin cezalandırıldığı yer olarak bilinen hapisane, mahpusların ve mahpuslarla hapisane yöneticilerinin birbirlerine karşı şiddet uygulayabildikleri ve hatta mahpusların salıverildikten sonra yeni suçlar işlemek için planlar yapabildikleri bir mekana dönüşebilmektedir. Ayrıca, Ergüden'in de (1996: 109) belirttiği gibi; *hapisane sayısı arttıkça suçun arttığı, hapisaneden*

ürettiği yerlerdir. Ayrıca, bir kadınla bir erkeğin hayatlarını resmen birleştirdikleri evlilikler, kendi içinde şiddet yaratan bir kurum haline gelebilir. Bu yüzden, potansiyel şiddet ürettiği için evliliği zararlı bir kurum olarak görmek de mümkündür.⁷⁰

İnsanları evlenmeye zorlayan, evliliğin iktisadi ve cinsel yaşama dayanan nesnel yapısıdır. Reich'in (1980-ç: 165; 1982-ç: 215) tanımı esas alınır; *evlilik, iktisadi çıkarlarla cinsel çıkarlar arasında sağlanmış uzlaştırmanın sonucudur.*⁷¹ Dolayısıyla, evlilik ne salt bir sevgi kapısıdır ve ne de salt iktisadi bir kuruluştur. O, ancak, toplumsal (ve hatta tarihsel) süreçlerin cinsel gereksinimleri içine sıkıştırdığı bir toplumsal örgüt biçimidir.

d.Şiddetin Nedenleri: Kadınlara yönelik şiddet denilince, genellikle erkeğin tahakkümünden, iktisadi ve iktisat-dışı sistemden ve yapıdan kaynaklanan şiddet anlaşılmalıdır. (Aşağıda, şiddete yol açan bir dizi neden sıralanmaktadır.)

i-Duygusal nedenler: Ahlaksal çifte standart başta olmak üzere, kıskançlık, sadakatsizlik, bekaret⁷², 'namus meselesi', kibir, gurur, aşk, nefret, vb duygular her an kadına yönelik şiddeti başlatabilir ya da o şiddetin bir parçası haline gelebilir ve

---

çıkanların geri dönme olasılığının hiç girmemiş olanların hapisaneye girme olasılığından daha fazla olduğunu destekleyen veriler bulunmaktadır.

⁶⁹ Savaş ortamında kadın iki farklı dram (şiddet) yaşar. Birincisi, eğer kadın kocasını savaşa göndermişse, iktisadi ve cinsel olmak üzere ciddi yoksunluklarla karşı karşıya kalır ki, yoksulluk ve lezbiyenlik artabilir. İkincisi ise, eğer kadın, işgale uğramış bir ülkenin (ABD işgali altındaki Irak gibi) yurttaşı ise, onun, işgalci askerlerin tecavüzüne uğrama riski her zaman var demektir; sonuç, 'kirlenme' duygusu ve hastalıklar! Bu noktada, Brownmiller (1984-ç: 44), '*saldırgan bir ulusun [devletin] hiçbir zaman ırza geçtiğini kabul etmediği*' yönünde bir uyarı yapıyor ve ekliyor: '*[S]avaşta kazanan tarafın askerlerince gerçekleştirilen ırza geçme olayı, yenik tarafın erkeklerinin geri kalan tüm güç ve mülkiyet düşlerini yıkar. (...) Kadının bedeninde oynanan oyun erkekten erkeğe geçirilen bir bildirge, biri için zaferin açık kanıtı, öbürü için yenilgi ve yıkım demektir.*'

⁷⁰ Örneğin, önemli bir İslam düşünürü olan Gazali (2004-ç: c1: 261), bilinen dinsel, toplumsal ve ruhsal bakımından pek çok üstünlüğünü saymasına karşın, evliliği, şu şiddet içeren tehlikeleri yüzünden zararlı görmüştür: Eşler birbirlerine ve çocuklarını haram şeyler yedirirlerse; eşler birbirlerini ve çocuklarını ihmal ederlerse; ve tam aksine, eşler birbirlerine ve çocuklarına aşırı derecede düşkün olup ibadet ve diğer dinsel görevlerini aksatırlarsa; bütün bunlar evlilik içi şiddetin üretilmesine vesile olacaktır.

⁷¹ Küçük yaşta edinilen kültürü ve toplumun ahlaksal baskısını hesaba katmasak bile, cinsel ve iktisadi gereksinimler, özellikle kadında "evlilik" biçimini alıp kaynaşmışlardır. Fakat bu gereksinimler arasında tamir edilemez bir çatışma çıkarsa, boşanma olayı gerçekleşir.] Bu saptamaları yapan Reich'in (1982-ç: 215) gözünden bakılırsa, '*şiddetin ana kaynaklarından birisi, dirimsel (biyolojik) ritmi sağlayan bedensel boşalmanın (orgazmin) işlevindeki bozukluklardır.*'

⁷² Türkiye'de ve İslam dünyasında, özellikle muhafazakâr çevre için bekaret önemli bir sorundur. Bekaretini kaybetmiş olarak evlenen bir kızın, afişe edilebildiği, toplumdan kolayca dışlandığı, çeşitli şiddetlere maruz bırakıldığı ya da layık görüldüğünü herkes biliyor. Enis (1994: 59), Kur'anı inancın erkek ve kadına birbirlerinin manevi güvenilirliklerini araştırma hakkını vermediğini ve Kur'an'ın hiçbir yerde erkeğin kadından bakireliğinin anatomik kanıtını talep etmesini ve sonra onu halka göstermesini istediğinden söz etmediğine dikkat çeker: "...onlar sizin, siz de onların örtülerisiniz" (Bakara). Ayrıca, İmam Gazali'nin, evlilikte huzurun sağlanması için önemli gördüğü sekiz nitelik arasında biyolojik bekareti 6. sıraya koyduğunu hatırlatır.

kadınların duygusal trafiğini bozabilir, kader çizgisini değiştirebilir. Örneğin, kıskançlık, bir kadını, kışkırdığı erkeği bir hafiye gibi izlemesine, bencilliği içselleştirmesine ve tüm bunlardan dolayı mutsuz olmasına neden oluyorsa, orada şiddetin bir çeşidini ve dozunu arayabiliriz. H.Z. Ülken'in (1981: 138) belirttiği gibi, "kibir ve gururun sonucu kin ise, kinin varacağı son menzil de zulümdür. Zalim yalnız kin için değil, fakat keyfi ve hevesi için zulmedendir."⁷³ Kadınlar için aşk, kıskançlık⁷⁴ ile birlikte, gerilime ve ruhsal çöküntüye ya da 'nevrotik tavizler'e yol açtığı oranda şiddet unsuruna dönüşebilir.

ii-Mantık dışı ve şiddeti gizleyen hareketler: Yanlış bilgi ve sezgi, ayrıca - genetik denilmese de- kişisel şiddet eğilimi de bunlara eklenmelidir. Şiddeti arttıran nedenlerden biri de, şiddetin gizlenmesidir. Şiddete maruz kalan kadınlar, yapılan araştırmalara katılan kadınların neredeyse yarısı, genellikle, şiddeti kimseyle paylaşmadan, kimseye şikayet etmeden, geçici bir sorun algısına kapılmakta ve bu davranışıyla hiç farkına varmadan şiddetin bir virüs gibi yayılmasına katkıda bulunmaktadır.

iii-Kültürel nedenler: Kadına karşı şiddeti tırmandıran, çoğaltan ve Türkiye gibi ülkelerde toplumsal muhalefeti zayıflatan unsurlardan biri, kadının cinsel-namus içerikli ayıplı işler yapmasıdır. Bir takım namus cinayetleri⁷⁵ bile "kızını dövmeyen, dizini döver"⁷⁶ söylemine tabi kılınmıştır. "Saçı uzun aklı kısa" gibi söylemler, kadın kesimi için aşağılayıcı anlamda oluşturulmuş yapay bir sözlü tarihçe niteliğindedir.⁷⁷ Özellikle futbol maçlarında erkek seyircileri, hedef oyuncuya / hakeme söverken aslında onun annesini, karısını, kız kardeşini hedef aldıklarını nedense fark etmezler. Kadınların bazılarının koca dayağını haklı bulmaları ise⁷⁸, dayaktan muzdarip olanlar

⁷³ Ülken (a.k., 139), zalimi, ayrıca, oyuncaklarını kıran bir çocuğa, öfkeyle saldıran bir kaçığa benzetmektedir: Ona göre zalim, bilinçsiz ve doğanın anlamını bilmeyen bir çocuk gibi, eşyayı sadece kendisi için hazırlanmış sayarak, eşya ona hizmet etmediği gün gazabından hepsini harap eder. (...) Dahası zalim, hak diye hakkı çiğner, hürriyet adına insanları zincire vurur ve zulmü zulüm için değil adalet için zulüm etmiş olur ki, bu, en korkunç olanıdır.

⁷⁴ Mead (1983-ç: 75), ilkel ve uygarlaşmış biçimleriyle incelediği bir yazısında kıskançlığın, 'aşkın derinliğini ölçebilecek bir barometre olmadığını, onun sadece aşkın güvensizliğini gösterdiğini ve tüm bunlardan dolayı, özellikle başkalarında pek sempati uyandırmayan bir davranış olduğunu' belirtmektedir.

⁷⁵ Türkiye'de insan hakları ihlallerin başında gelen namus cinayetleri, ceza indiriminden yararlanmaları için reşit olmayan erkek üyeleri tarafından işlenmekte ve kimileyin geleneksel-kültürel tutumlardan dolayı daha az bir cezaya tabi tutulmaktadır. Kadın örgütleri CMUK'un, bu cinayetlerin caydırılması yönünde değiştirilmesini talep etmektedir.

⁷⁶ Buna karşı, "Kızını dövmeyen, kızın anası varken niye dizini dövsün?" gibi ironik bir söz akla geliyor. (Bkz. Türkiye'den Graffiti, 1989: 13.)

⁷⁷ Elbette, kadınları öven sözler de vardır. Örneğin, "her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır." Bu söz, bir graffiti ile değiştirilmeye çalışılan bir başka ilginç söze şöyle dönüştürülmüştür: "Her büyük kadının arkasında onu durdurmaya çalışan bir erkek vardır."

⁷⁸ Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 (TNSA -2008) sonuçlarına göre; (10 bin 527 hanehalkı ve 15-49 yaşları arasındaki 7 bin 405 evlenmiş) kadınların ¼'ü, kocaların dayak gerekçelerinden 'en az birini' doğru buluyor. Kadınların dayağı hak ettiğini

için ciddi bir ironi olsa gerek. Ayrıca, şiddet kültürü ile yakın temasta olan partilerin kadına karşı şiddeti artırıyor olabilir. Tehdit ve kan dökme üzerine kurulu *parti siyasetlerinin* bile sokak şiddeti bir yana aile içi şiddeti bile azdıracığını ve bundan da doğal olarak en fazla kadın ve çocukların zarar göreceğini unutmamalıyız.

iv-Sosyolojik nedenler: Evli kadının kız çocuk doğurması, hiç çocuk doğurmaması, çok çocuk doğurması gibi, doğurma yeteneği-yeterliliği düzeyi ilgili yapısı bile, bazı yörelerimizde erkek / koca şiddetini doğurmaktadır.

v-Tarihsel-siyasal nedenler: Engels (1956), tarihte şiddetin iktisadi evrim karşısında rolünün açık olduğunu ve bu rolün devrimci rol' olduğunu vurgular: O, "Anti-Dühring" adlı ünlü eserinde Marx'a göndermeyle, şiddetin, eski toplumun ebesi olarak, toplumsal hareketin donmuş ve ölmüş siyasal biçimlerini altetmekte ve parçalamakta bir araç olarak kullanıldığını ve dolayısıyla –kötülükle!- belki de sömürgeci iktisadi rejimi devirmek için zorunlu olabileceğini dile getirir.

vi- İktisadi nedenler: Kadına karşı şiddetin başat iktisadi nedenleri yoksulluk ve işsizlik olup bunlara bağlı olarak oluşan hayat pahalılığı ve erkeğe iktisaden bağımlılıktır.

vii- Şiddetin beşeri kaynakları: Kadının (kızın) babası, kadının kocası, kadının (kızın) kardeşi kadının diğer yakın akrabaları (amca, dayı, kuzen, enişte, vd.) kadına yönelik uyguladığı şiddete, yaşlıların uygulamasını tanımlayan 'gerentokratik' şiddet de eklenmelidir. ("Büyüklerin vurduğu yerde gül biter"miş!)

viii- Akol ve uyuşturucu madde kullanımı: Şiddetin dozunu ve çeşidini arttıran bazı etmenler vardır ki, bunların başında alkol ve uyuşturucu kullanımı gelir.

ix-Kültürel boyut ve bireysel silahlanma: Aile içi ve sokak şiddetinin tırmanmasının gizli nedenlerinden biri, bireylerin silahlanmasıdır ve bunun toplumsallaşmasıdır. (Bkz. Ek-B.) Şiddetin bir toplumsal ve kültürel kaynak olma niteliği ise, Rishes'in (1989-ç: 22) '*kültürlerarası geçerliliği olduğuna*' inandığı şu dört temel özelliğe dayanmaktadır: i-Şiddetin uygulanması, meşruluk sorunu üzerindeki mücadeleye bağlıdır. ii-Kilit anlamında, 'haklılığı tartışmalı bir fiziksel zarar verme' olarak şiddetin yanlış anlaşılması hiç de olası değildir. iii-Şiddet uygulaması, duyular için son derece hissedilirdir. iv-Şiddetin bir etki derecesinde kullanımı, özel aletler ve büyücülük vb. bakımdan pek az donanımı gerektirir.

e. Şiddetin Etkileri / Sonuçları: Şiddete maruz kalan kadınlar üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen genel bulgular; bireysel ve toplumsal bir dizi olumsuz sonuçla karşılaşmaktadır.

i-Sağlık sorunları: Aile içi şiddet gören kadınların sağlığını tehdit eden etkiler çok sayıda ve karmaşık yapıda olup şu üç grupta toplanmaktadır: Birinci grup; fiziksel

---

düşündüğü durumlardan bazıları, 'parayı gereksiz yere harcamak ve çocuk bakımını ihmal etmek.' (Radikal, 26.10.2009)

sağlığa zarar, ırza geçmede bulaşıcı hastalık kapma, yaralanma, pelviste ateş, istenmeyen gebelik, çocuk düşürme, süreğen baş ve karın ağrısı, jinekolojik sonuçlar, alkol / uyuşturucu bağımlılığı, astım, sinirsel bağırsak hastalık belirtisi, sigara tiryakiliği gibi zararlı alışkanlık edinme, kısmi ya da sürekli maluliyet gibi 'ölümcül olmayan sonuçlar'. İkinci grup; travma sonrası stres bozuklukları, depresyon, anksiyete, cinsel işlevsizlik, yeme bozuklukları, sabit fikre kapılma, şizofreni gibi 'zihinsel sağlık sonuçları'. Üçüncü grup; intihar, ölüm, cinayet gibi 'ölümcül sonuçlar.' (H. Lori- P.Jacqueline-G.Adrienne'den aktaran Arın, 1996: 309; ayrıca, KSGM, 2008: 3).

ii-İktisadi sonuçlar: Şiddet gören kadınların toplumsal faaliyetlere katılımı ve iktisadi kapasitesi zayıflamaktadır. Ailesinde, işyerinde, sokakta, resmi dairelerde, kamusal alanda, vb. yerlerde şiddete maruz kalan kadın, şiddetin türüne, dozuna ve zamansal sürekliliğine bağlı olarak, ailesel, toplumsal ve iktisadi güç kayıpları (verimsizlik) dolayısıyla mutsuzluk yaşayacaktır. Buna mikro iktisat biliminde *negatif dışsallıklar* adı verilir. Ayrıca, kadının can güvenliğini sağlayan 'sığınma evleri'⁷⁹ ve 'kriz merkezleri'nin sayısında artış olmaktadır. Şiddet vakalarındaki artışla beraber polisiye, mahkeme, cezaevi hizmetleri masrafları da artmaktadır.

iii-Hukuksal sonuçlar: Şiddet, adına 'nefret suçu' denilen bir suçun doğmasına yol açabilir.⁸⁰ Ayrıca, yargı sistemi, kadına karşı şiddeti ve ayrımcılığı hakça bir şekilde 'cezalandıramadığı' zaman, şiddet ve ayrımcılığı teşvik etmiş olur.⁸¹

iv-Militarizm ve sonrası: Kadına karşı şiddetin bir ayağı da "militarizm"e dayanmaktadır. O yüzden kadına karşı şiddet ile militarizm arasında da bir ilişki kurmak mümkündür.⁸² İkisinden birinin yükselişi, diğersinin de yükselişine neden olabilir. Bununla bağlantılı şu soru akla geliyor: Acaba kadına karşı şiddetten tatmin olamayan erkekler, daha fazla tatmin olmak için bu kez birbirlerine karşı şiddet uygulayabileceği savaşlar mı çıkartırlar?

v-Şiddetin şiddeti doğurması ya da asimetric şiddet: Bir yangını söndürmeye benzinle gidildiğinde, karşılaşılabilecek sonuç bellidir. Karşıt ve hemcinslerinden şiddet gören bir kadının, yaşadığı acı ve şaşkınlıktan dolayı, olayın üstüne 'tazyikli su ya da köpük' yerine 'benzin'le gitmesi olağandır, fakat sonuçları yeni şiddet doğurabileceği

⁷⁹ Kadın sığınakları, ilk kez 1972'de Londra'da kurulan ve daha sonra tüm dünyada yaygınlaşan; benzer şiddet mağduru kadınların aynı ortamı paylaşmak ve birbirlerini desteklemek amacıyla bir arada yaşadıkları, adresi gizli mekanlardır.

⁸⁰ Nefret suçları; ırkçı güdü ile işlenen suçlar, halkın bir bölümüne karşı kin ve düşmanlığa tahrik eylemleri ve namus güdüsüyle işlenen cinayetler, vb. kapsar. Bir nefret suçu; ceza hukukuna göre işlenmiş olan bir suçun mevcut olması ve/ya failin suçu bir nefret güdüsü ile işlenmiş olması gibi unsurları kapsar. Ayrıca, Türkiye'de nefret suçlarının ve söylemlerinin artmasındaki ulusal basın rolünü deneysel bir araştırma ile ortaya koyması açısından bkz. Alğan ve Şensever, 2010.

⁸¹ Altınay ve Arat (2008: 17), dayak yiyen bir hamile kadının 1987'de açtığı boşanma davasını reddeden Çankırı'da bir yargıca kadınların açıkları manevi tazminat davasından bugüne hareketin itici gücün kadınların aile içi şiddete isyanı olduğunu vurguluyorlar.

⁸² "Öteki"ne karşı güç kuramı, askeri harekâtlar ve açıkça ya da üstü kapalı bir şekilde öteki sayılan kadınlara yönelik saldırılar arasındaki bağı kurmamızı sağlar. (Ayrıntı için bkz. Marshall, 2004.)

olasılığına karşı olağanüstü olabilir. Kadın, erkekten gelen şiddeti, değişik / farklılaştırmış şekle ve düzeye dönüştürerek ona geri yansıtabilir. Burada erkeğin şiddeti etkin iken, kadının ona yanıtı yine şiddet fakat edilgen üslupta olabilir.⁸³ Son tahlilde, şiddet gören kadın, şiddet gördüğü kişilerden başlayarak şiddet gösteren kadına dönüşebilir. Şiddet şiddeti doğurur. Bu kez kadından eşine⁸⁴, çocuklarına ve ailesine karşı şiddet uygulamaları başlayabilmektedir.

vi-Sadizm ve mazoşizm: Şiddet, nereden ve nasıl geldiğine ve kadının bünyesinde ne kadar sürede etkili olduğuna bağlı olarak, sadizme ya da mazoşizme dönüşebilir. Fromm (1997-ç: 27-8), bu iki farklı psikik durumdan mazoşizmi, ortak yaşam birliğinin pasif-edilgen (boyun eğiş) biçimi, sadizmi ise bu birliğin aktif-etken (boyun eğdirme) biçimi olarak sınıflandırır.⁸⁵

vii-Göç: Şiddetin en dramatik sonuçlarından biri de, geri dönüşü gerçekten zor olan, yerinden zorunlu “göç”tür.⁸⁶ Şiddetten, şiddetin mekân ve kaynaklarından kurtulmak için kadınlar, ailesi ve çocuklarıyla birlikte ya da onlarsız göçe zorlanabilirler ki, bu, o kadınlar üzerinde travmatik etkiler yaratabilir.

viii-Çocukların geleceği: Kadına yönelik aile içi şiddet çocukların ruhsal ve toplumsal yaşamını da olumsuz etkiler. KSGM'nin (2006: 11) Ulusal Eylem Planı'nda da belirtildiği gibi, ailesinde şiddete tanık olan çocuklarda sağlık sorunlarının yanı sıra, davranış bozukluğu, duygusal travma ve okul başarısızlığı gözlemlenmektedir.

ix- Fırsat maliyetleri: Şiddet olayları, şiddetle mücadele politika ve programlarının geliştirilmesine vesile olduğunda, mikro iktisatta ‘vazgeçilen şey’ anlamına gelen çeşitli fırsat ya da alternatif maliyetler (opportunity costs) yaratabilir.

---

⁸³ Tarafsız ve gerçekçi olmak gerekirse; erkekten gelen şiddete karşı kadının, zaman zaman kendini koruma ve/ya intikam güdüsüyle hareket ettiğine tanık olunabilir. Pek nadir de olsa, kadının, gördüğü şiddete dayanamayıp erkeğin penisini kestiği ya da yüzüne kezzap döktüğü, vb. polisiye olayların, medyaya haber olabildiği hatırlanmalıdır. Ayrıca, kadından erkeğe yönelik şiddetin bir kanıtı da, ülkemizden çok, Avrupa'da örneklerine rastlandığı gibi, “erkek sığınma evleri” gösterilebilir.

⁸⁴ Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nce yapılan ve çarpıcı veriler içeren 'Türkiye'de Ev Cinayetleri Araştırması'na (2008) göre, 'eşe yönelik' cinayet ve cinayet girişimlerinin %52'si kadın, %32'si erkekler tarafından gerçekleştirilmiştir. (Ayrıntı için bkz. Radikal, 5.9.2009).

⁸⁵ Şöyle ki: *Mazoşist*, o katlanılmaz yalıtılma ve ayrı olma duygusundan kendisini, onu yönetip yönlendiren, koruyan, kısaca onun yaşamı ve oksijeni olan bir başka kişinin parçası yaparak kaçır. Boyun eğdiği kişinin gücünü abartır ve onun karşısında kendi değerinden kuşku duyar; bağımsız karar veremez. *Sadist* kişi ise, kendi yalnızlık ve hapsolmuşlük duygularından bir başka kişiyi kendisinin bir parçası yaparak kurtulmak ister. Kendisini yücelten bir başka kişi sayesinde kendini yüce görür ve o da, boyun eğdirdiği kişiye bağımlıdır, o olmadan yaşayamaz. İkinin arasındaki fark ise; sadist emreden, sömüren, aşağılayan, acıtan iken; mazoşist ise emir alan, sömürülen, aşağılanan ve canı acıyan kişidir (Fromm, a.k.: 27-8).

⁸⁶ Göç mağdurlarına kimlerin ve nasıl yardım edeceklerine ve o mağdurların sosyal yardımları hangi kamu kurumlarından alacaklarına ilişkin; ruh ve fizik sağlığı, sosyal, siyasal, yasal bakımlardan geniş çaplı bir klavuz için bkz. Mahçupyan, vb.. 2008.

Konumuz için örnek vermek gerekirse, aile içi şiddeti (AİŞ) önlemenin, şiddet mağdurlarını tedavi ve korumasının, failerle ilgili yasal sürecinde harcanan para ve zamanın fırsat maliyeti (vazgeçileni), daha ileri eğitim ve sağlık düzeni için ayrılacak bütçe harcamalarıdır. Sorunu kaynağında kurutma hedefiyle aile ve okul içi eğitim için yapılacak harcamalar daha etkin sonuçlar doğuracaktır. Bu harcamalar, şiddet faillerinin yasal kovuşturmaları ve cezaevindeki kalış süresi boyunca yapılan harcamalardan daha fazla olmayacaktır.⁸⁷

x-Ayrımcılıkla etkileşim: Şiddet, doğal olarak kadına karşı ayrımcılığın doruk noktasıdır. Burada kadına uygulanan şiddet ayrımcılığın hem bir nedeni hem de bir sonucu sayılabilir. “Şiddet mi ayrımcılıktan, ayrımcılık mı şiddetten doğar?” sorusu, bizi, “tavuk mu yumurtadan – yumurta mı tavuktan...” benzeri ikilemine ya da metaforuna kadar götürür.

xi. Olumlu sonuç: Şiddet olayları ve yarattığı kötü etkiler; şiddet karşıtı, insan hakları savunması ve feminist hareketi doğurmuştur. Toplumu dönüştürücü, değiştirici ve ilerletici yönüyle insan hakları hareketi, bir uygarlık –uygarlaştırma hareketidir. Feminizmin sorunsala yaklaşımı, şiddeti yok edinceye ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşıncaya kadar pozitif, ulaşıldıktan sonra negatif ayrımcılığı esas alır.

xii. Diğer: Şiddetin bir sonucu da, onun içselleştirilmesi olup, uzantıları ise toplumsal barışın bozulması, kadının kendine güveninin azalması ve toplumsal yaşama katılmak istemeyişi, gençlerin şiddeti ve kadının “aşağı” durumunu olağan görmesi, geleceklerini bunun üzerine planlaması, şiddet algısının duyarsızlaşması, vb. şeklindedir. Şiddetin, trajik sonuçlarından biri de, kuşkusuz, bazen faili meçhul cinayetler gibi ‘faili meçhul kayıplar’⁸⁸ şeklinde olabilmektedir. Her yıl, binlerce kadın-kız kayıplar listesinde yerini almaktadır.

5.Şiddetle Mücadelede Kadınların Kullandıkları Strateji ve Hizmetler

i-Yaşanan şiddetin yakın çevre ile paylaşılması: Görüşme yoluyla yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye’de fiziksel / cinsel şiddete maruz kalıp da bunu başkasına anlatmayan / bildirmeyenlerin oranı yarı yarıyadır. Kadınların %34’ü şiddeti kendi ailesiyle, %22’si arkadaş / komşusuna, %12’si erkeğin ailesiyle paylaşmıştır. (Bkz. Grafik 1.8.)

⁸⁷ Örneğin, İngiltere’de, 2004’te yapılan bir hesaplama göre, kadına yönelik şiddetin doğrudan maliyetinin 5.8 milyar sterlin, dolaylı maliyetinin ise (yaklaşık 4 katla) 23 milyar sterlin olduğu anlaşılmıştır (KSGM, 2006: 11). Demek ki AİŞ önlenmesinin maliyeti; şiddetten zarar görenlerin sağlık ve sosyal harcamaları ile failerin yasal süreci için yapılan toplam harcamalardan oldukça düşüktür.

⁸⁸ “Kayıp kadınlar” terimine ilk akademik gönderme yapan Amartya Sen’dir (1986). Araştırmalarına başlangıçta odak aldığı Çin, Hindistan, Bangladeş ve Pakistan’a daha sonra Orta Doğu ve Kuzey Afrika’yı da ekledi. 1980’lerde kayıp kadın sayısını 100 bin olarak ifade etti. (Konuyla ilgili tartışma için bkz. Klasen ve Wink, 2003.)

ii-Şiddet nedeniyle evi terk etme: Eşi / birlikte yaşadığı kişi(ler)den fiziksel / cinsel şiddete maruz kalan kadınların %26'sı, şiddet sonucu bir geceliğine de olsa en az bir kez evi terk ederken, %11'i beş kez terk etmişlerdir.

iii-Şiddete tepki biçimleri: Eğer kadın şiddete maruz kalırsa nasıl tepki gösterebilir? Evlenmiş kadınların %27'si sözle karşılık vereceğini, %26'sı eşini terk edeceğini, %20'si ise şiddet karşısında sessiz kalacağını bildirmiştir (Ergöçmen, vd. 2009: 95-98).

III. KADINA AYRIMCILIK (= ERKEĞE AYRICALIK)

"Kadın doğulmaz, olunur." Simon de Beauvoir

Kadına karşı ayrımcılığın ya da kadın için ayrımcılığın nereden başlayıp nerede bittiğini saptamak pek kolay değildir. Ayrımcılık, kadının, insanlığın iki bileşeninden biri olduğu halde ikinci planda tutulması ile başlamakta ve kadının bunu büyük ölçüde içselleştirmesiyle kökleşmektedir.

A.Ayrımcılığın Başat Nedenleri

Kadına karşı uygulanan ayrımcılığın ailesel, çevresel ve sistemsel (devletin ekonomik ve eğitimi düzeni, vb) şeklinde birçok ayağı vardır ve bunlar karmaşık yapı arzeder.

1. Ataerkil Aile Yapısı

Geleneksel aile yapısı, babayı 'reis' kabul eden babaerkil olanıdır ve aile yönetimini 'iki başlı' olarak kabul etmez. Bu yapıda kurallar anadan kızına değil babadan oğula geçer; oğul erkek olduğunda ailesinde köklü değişiklik yapamaz; aksi halde gelenekleri çiğnemiş olur. Kız çocukları, ilk ayrımcılığı, dolayısıyla ilk darbeyi ailesinden görür ve kadın olduğunda (örneğin iş kadını olduğunda) arkadaşlarını hiç farkında olmadan daha çok hemcinslerinden seçerek tersine ayrımcılık yapmaya başlar. Anne olmaya hazırlanırken özellikle ilk çocuğunun erkek çocuğu olsun diye dua eder. Çünkü anne-babası da erkek çocuklarına ayrıcalık tanımıştır. Gerçek anne olduğunda da –ne kadar gizlerse gizlesin- erkek çocuğunu kızından üstün tuttuğunu çeşitli davranışlarıyla gösterir. O da, erkek çocuklarının, yaşlandığında kendisine bakacak, 'lojistik destek' sağlayacak bir 'üs' olarak görecektir. Ayrımcılığın ailesel boyutunun azalması ve yokolması, büyük ölçüde, bu baberkil yapının değişmesi, aile yönetiminin anne-babanın ortak kararlarına dayanması, doğan yeni çocukların bu yeni aile yapısı içinde büyümesine bağlıdır.

2. Çarpık Eğitim Sistemi

Kadın ve erkek arasındaki ayrımın nedenleri, kökenleri, vd. boyutları araştırıldığında, bunların önemli bir uzantısının eğitim sisteminde, eğitim sistemindeki çarpıklıklarda bulunabilir. Örneğin, okul kitaplarında kız çocuk ve erkek çocuk davranışlarını simgeleyen resimler, yetişkin kadın ve erkeklere verilen toplumsal rollerin bir yansımasından başka bir şey değildir.⁸⁹

3. "Çıkar Oyunu"

Ayrımcılığın başat nedeni, maddi çıkarlardır. Mülkiyeti paylaşmaya dayanan çıkar/cı güdü, o kadar keskin olmalı ki, erkekleri, kadın-erkek ayrımı yapmaya itmiştir, koşullandırmıştır. Tarih boyunca oynanan, erkeklerle kadınlar arasında garip bir çıkar oyunu vardır ve bu oyun 'çocuk oyunu' değildir, çünkü saf değildir, aksine safları, saflaşmayı şeffaflaştırır bir oyundur. Üstelik bu oyunun hakemi de 'baskın' (dominant) öge olarak erkeklerdir. Çıkar oyunu, genellikle, şiddet üretir. Taraflardan biri, erkek, daha güçlü olduğu iddiasıyla şiddet yaparken; diğer tarafın payına, kadına, şiddet görmek düşer. Kadın, şiddet gördüğü için oyun dışına çıkmaz, çıkamaz, yoksa oyun biter. Kadın oyun içinde tutularak sadece 'öteki'leştirilir. İlginç olan, öteki oyuncu olarak kadın; oyun kurucu, oyun kuralı koyucu erkeğin oyununa geldiğini bilmektedir. Ve bu oyun, insanın varoluşundan beri, çıkarların çatışmasından doğan şiddet oyunu olarak sürüp gitmektedir.

⁸⁹ Bilgi ve Bahçeşehir Üniversitesi'nden iki akademisyen (H.E.Ziya ve I.Erhat) okulöncesi çocuk kitaplarını inceleyerek şu çarpıcı sonuçlara varmışlar: Kitaplarda engelli, farklı etnik gruplardan çocuklara yer yok, çocukların hepsi çekirdek ailelerde yaşıyor. Kitaplarda annelerin büyük çoğunluğu ev kadını; eve ekmek getiren ise babadır. Sünnet erkekliğe geçiş töreni, sünetsiz olan ise pis sayılmıştır. 'Meraklı', 'yaratıcı' erkek çocuklar dışarıda oynayıp, babalarıyla bir şeyler inşa ediyor, 'sevgi dolu' kızlar evde kek yapıyor! (Salman, 27.2.1009).

Ayrımcılık kapsamında, ayrımcılığın sınırlarını anlamak bakımında kadının kendi cinsine karşı tutumu da önem taşımaktadır (bkz. Grafik 1.9).

4.Kadının İkinci Planda Tutulması: İslam Kültürü Kaynağı?

Koç ve Kaya'nın (2007: 10) da vurguladıkları gibi, kadının ikinci planda tutulması, bütün toplumlarda var olan, süregelen tarihsel bir olaydır. Buna yol açan asıl etmen ise, sözlü yasalardır yani çağdışı geleneklerdir. Bu sözlü yasalar, kadınların geleneklerin sınırları dahilinde kalmasını emreder ve çocuklarına bunu aktarmalarında aracılık yapması sonucunu doğururken gerçek haklarını⁹⁰ elde edip kullanmalarını da engeller.

Kadının ikinci planda tutulması, dışlanması, ayrı tutulması sürecinde, ülkemizde egemen olan İslam kültürünün de rolü olduğuna işaret edenler var. İslam'da kadının konumunu araştıran Bilgin (2001), Kur'an'dan ilmihallere geçerek popülerleşen şu hükmün altını çizmekte ve bunun genel din bilgisine dönüştürüldüğünü ve İslam hukukunun da bir dayanağı haline getirildiğini belirtmektedir:

“Kadınların mirasta ve şahitlikte yarım hisseye sahip olmaları, ay hali ve loğusalık durumları sebebi ile ibadetlerinde erkeklere göre noksan kalmaları, onlara Allah'ın cezasıdır. Çünkü kadın soyunun temsilcisi olan ilk kadın, şeytanın kandırması ile yasak meyveyi yemiş ve onu erkeğe de yedirerek Allah'ın emrine karşı gelmiştir.”

⁹⁰ Kadın haklarının listesi, insan hakları listesi kadar uzundur. Koç ve Kaya (2007) bu hakları sağlık, eğitim, çalışma, sosyal güvenlik, mülkiyet-miras, aile hayatı, yurttaşlık, siyasal, yerel yönetim, tüketici ve kadın kimliği şeklindeki hakları “bedenimiz bizimdir” ve “emeğimiz bizimdir” sloganları eşliğinde “kadının el kitabı”nda ayrıntıları ile sıralamışlardır. (Ayrıca, “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi” için bkz. EK-B.)

Yazar, burada, 'sözcüklerin dış anlamlarına göre yorumlanması halinde, acaba yasak meyve yenmemiş olsaydı durum farklı mı olacaktı?' diye sormakta⁹¹, ancak bu gibi soruların kolay yanıtının bulunmadığını şu çarpıcı saptamayla açıklamaktadır:

"Bütünü erkek olan Kuran tefsircilerini, kadına eksik değer biçen eski kültürlere katılmakta cesaretlendiren şey, Kuran'a göre Kutsal Kitapların birbirlerinin devamı oluşu. Kuran'da kısa olarak bildirilmiş olan konular, daha önceki Kutsal kitaplardan yararlanılarak genişletilip açıklanabilir, diye düşünülmüş. İslam'dan önceki kültürlerin (Arap, Yunan, Roma, İran vb.) erkek merkezli, baskın karakteri ve bunların oluşturduğu geleneklerin sağladığı çıkardan vazgeçmek herhalde kolay değildi." (a.k.)

Buna karşı, İslam'da kadın ve erkekler arasında ayırım yapılamayacağı, onların birbirinin dostu ve yardımcısı olduğu, kız ve erkek çocuklara eşit davranılmasının emredildiği, aksi halde, *antitezi* olunan Cahilliye döneminden hiçbir farkın kalınmayacağına ilişkin yazılı belgeler de bulunmaktadır. Hz. Muhammed, "*Bağış ve ihsanda çocuklarınızın arasını eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım,*" buyurmuştur (el-Münavî'den aktaran) İ.Özsoy'a (2005: 16) göre, bunun nedeni, "*insanlarda erkek çocuklara karşı olan zaafıdır. Yani erkek çocuklara karşı olan zaafın onlara sağladığı avantaj, Hz. Peygamber'in (as) kız çocukların tercih edilmesi gerektiği şeklindeki tavsiyesi ile kız çocuklar lehine dengelenmiştir.*" Ayrıca, Özsoy, İslâm'a göre kadının, tıpkı erkek gibi, özel mülkiyet edinip malında dilediği gibi tasarruf ve bağış yapma, şahitlik, dava açma, vekâlet, kefâlet, ortaklık, vesâyet, ticaret, kiralama, miras, vs. tüm medeni haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Kur'an, kadın ve erkeği ahlaksal, hukuksal, iktisadi, toplumsal değer, hak, görev ve sorumluluklar paydasında eşitlerken, yaradılıştan -cinsiyet yapısından- kaynaklanan farkları, birbirlerine karşı üstün ve zayıf özelliklerinin varlığını peşinen kabul etmekte, fakat bu farkları yapay ayrımcılığa dönüştürmeyerek birbirini doğal olarak tamamlayan unsurlar saymaktadır. Dolayısıyla, kadın ve erkek arasında mutlak değil, -mantık ve adalet sınırlarında- göreceli bir eşitlik olabilir.

Bilgin'e (2001) göre, Müslümanlar Allah'ın birliği öğretisini yerleştirmede gösterdikleri başarıyı, kadın-erkek ayrımcılığını kaldırmak ve her iki cinsi eşit hak ve fırsatlarda geliştirmekte gösterememişler. Dahası, İslam devletlerinin en kuvvetli zamanlarında bile kız çocukların eğitim öğretimine zaman ve para harcamaya gerek olmadığı⁹², hatta kız çocuğun doğmamasının doğmasından hayırlı olduğu, eğer bir kere doğmuşsa, ona Kuran okuma, namaz ve oruç gibi ibadetleri öğretmekle

⁹¹ Kuran'ın okunup incelendiğinde, onun genel olarak insan haklarını, özel olarak da kadın haklarını düzenleyen ayetlerle dolu olduğunu belirten Bilgin, başka önemli sorular da soruyor: *Niçin acaba kadın haklarından ayrıca söz edilmiş?* (Demek ki Kuran'ın vahiy olduğu dönemde kadınlar haksızlığa uğruyor.) [P]eki, *Kuran kadın haklarını düzenleyen ayetlerle doludur da Müslümanlar bu kadar yüzyıl sonra, özellikle Türkiye gibi bir ülkede niçin halen kadının İslam'daki konumundan ve Türkiye'de kadın haklarından söz etmek zorunda kalmıyor? Yoksa bazı kesimlerin iddia ettiği gibi İslam'da kadın sorunu hiç yok mudur, ya da mevcut durum bir sorun değil midir?*

⁹² Akla, "*İslam coğrafyasına egemen olan Osmanlı, en parlak döneminde bile, hangi meşhur edebiyat, felsefe ya da bilim kadını yetiştirmiştir?*" şeklinde bir soru geliyor.

yetinilme, fakat asla yazı öğretilmemesi, büyür büyümez de hemen evlendirilmesi, vb. gerektiği ileri sürülmektedir.

Öte yandan, bazı İslamcı kadın yazarlar, cinsler arası eşitlik yerine denklik ilkesini savunurlar; eşitliğin haksızlık olduğunu varsayarak kadınla erkeğin eşit olarak kabul edilmediği durumda kadının mağdur olacağını iddia ederler. Bu kesim için İslam'da kadın hakları ihlali olmadığından feminizm yanlış ve gereksizdir. Zaten bu, yüzyıllardır sömürülen, baskı altında tutulan Batılı kadınların geliştirdikleri bir düşünce akımıdır (Merçil, 2007: 108).

İşin Türkiye ayağını da ihmal etmemek gerekirse... Kadının erkek için korunup saklanacak bir eşya, namus kaygısıyla saklama yerinin de evden başka bir yer olmadığı⁹³ yönünde, nüfusunun %99'unun da Müslüman olmakla övünüldüğü, buna karşın kadın haklarının en fazla çiğnendiği coğrafyalardan biri olarak Türkiye'de az gözlem yapılmadı. Kadın, salt erkeğe karşı ayrımcılığa tabi tutulmadı; bir de kendi etnik kökeni ve dinsel aidiyeti açısından; "gayri-müslim kadınlar" olarak hemcinsleri arasında ayrıştırıldı.

Özetle, tüm bu bilgiler ışığında, J.Goodwin'in (1997-ç: 38), İslam dininin kurucusu Hz. Muhammed'in kadın hakları konusunda dünyanın gelip geçmiş en büyük devrimcileri arasında olmasını, Müslüman kadınının eziyetini çektiği eşitsizlik yönünden büyük ve acı bir çelişki⁹⁴ olduğunu vurgulayan saptamasına ulaşmak mümkündür.

B. Ayrımcılığı Kim/ yapar?

Ayrımcılığı, doğası gereği mi yoksa çıkarları gereği mi, artık hangi seçenikle olursa olsun, erkek yapar. Rivayet ve geleneklerle yoğrulmuş dinsel kültürün kadının aleyhine olabilecek en küçük bir söylemini çıkarıcı güdülerine ve geri düşüncelerine kılıf olarak almış erkek toplumu, pek çok İslam aydını / akademisyeni tarafından da yanlış olduğuna dikkat çekilen⁹⁵, 'kadın kocasının emrinden çıkamaz' diyerek,

⁹³ Kadınlar aslında kimden korunmak için evlerde saklanmışlar? Bu soruyu Bilgin (2001) şöyle yanıtlıyor: *Tabii ki erkeklerden, hem de Müslüman erkeklerden! Öyle anlaşılmalıdır ki, erkeklerin kadınlara değil, kendi hemcinslerine, yani birbirlerine güvenleri olmamış. Kuran terbiyesi ile terbiye olmak için, erkek ve kadın işbirliğine dayanılarak, tarafların birbirlerine güvenebileceği ortamların oluşturulması giderek büyümüş bir ihtiyaçtır. Kadın evde saklanacak, erkek dışarıda serbestçe tecrübe kazanacak, anlayışı İslam'dan değil. İslam dinine göre namus ve bekaret hem erkek hem kadın içindir. Kadının evde oturup namusunu korumasını gerekli gören, erkeğin ise sokakta namussuzluk yapmasını hoş gören bir zihniyet Kurana aykırıdır. Erkek namussuzluğu kiminle yapacak, tecrübeyi kiminle kazanacak, yine bir kadınla değil mi? Hangi erkek karısı, kız kardeşi, annesi veya kızı için böyle bir kötülüğü hoş görebilir? Hiçbir erkek! Öyleyse başka bir kadın için nasıl hoş görebilir?*

⁹⁴ Goodwin, bu bağlamda, İslam bilimcisi Z. Badavi'nin "İslam hiçbir zaman kadınların hiçbir durumda örtünmesini emretmemiştir" şeklindeki uç görüşüne yer verir. Bu görüşe göre, aslında peçeyle yüzü örtmek İslam'da hiçbir yeri olmayan, sonradan getirilmiş bir yeniliktir; S. Arabistan'da bile kadınların tepeden tırnağa örtünmeleri çok yenidir; ülkede petrol çıkmadan önce böyle bir kural yoktu.

⁹⁵ Bilgin (2001), kadınların kaç-göç, haremlik-selamlık yaşantısına mahkûm edilmesinin İslam'da olmadığı halde İslam'a mal edilmiş bir yaşama biçimi ön saptamasını; "Fıkıh penceresinden" isimli bir tv programı hazırlayıp sunan bir İslam hukuku öğretim üyesinin (F.Beşer) programlarından birinde en çok sorulan bir soru olarak "harem-selam yaşayışı"ni yanıtlarken kendisinin İslam şeriatında böyle bir

'haremlik-selamlık' uygulamalarını yaparak, kadını saçıyla beraber hürriyetini de çarşafılayarak kadını 'Tanrı'nın kulu' kadar 'erkeğin kulu' haline getirmiştir. Ayırımcılık çarkının kadını öğütmeye başladığı, 'sözün bittiği yer' burasıdır.

Öte yandan laik bir devletin de, çoğunlukla isteyerek ve planlayarak kadına karşı ayırımcılık yaptığı; kadın rektör, kadın vali, kadın başbakanı karşı, ordu komutanı kadına⁹⁶, emniyet müdürü kadına pek rastlanmadığı hatta hiç rastlanmadığı görülmektedir. Türkiye devleti de, 'delikanlı' kızları zorunlu askerliğe tabi tutmamakla kadının lehine ayırımcılık yapmış olmaktadır.

C. Ayırımcılığın 'Mekânsal Ayrımı'

Kamusal ve özel alan ayrımı, erkeklik ve kadınlık anlayışlarında anahtar konumuna gelmiştir, hele Türkiye gibi ülkelerde. Poole'nin (1993-ç: 70) kuramsal düzeyde vurguladığı gibi, 'karakteristik bir şekilde erkeklere kamusal dünyada iş görmek için gerekli nitelikler atfedilirken, kadınlara özel hayata uygun düşen nitelikler atfedilir. Bu toplumsal kimlikler kadınlarla erkeklerin birbirleri ve kendileri hakkındaki düşüncelerini de biçimlendirir; ayrıca bu kimlikler, erkek ve kadınların oldukça farklı ahlak anlayışlarına maruz kaldıkları anlamına gelir.'

D. Ayırımcılığın Türleri

Kadına karşı yönelik ayırımcılığın, daha çok, kendisinin dışından kaynaklanan –psikolojik, sosyolojik, biyolojik, kültürel, siyasal, iktisadi, vb.- birçok türü vardır.

1. 'Estetik' Ayırımcılık

Yerel, ulusal ve evrensel düzeyde düzenlenen "güzellik yarışmaları", kadınları fiziksel güzelliklerine göre ayırma –ama oldukça yapay ve göreceli bir ayırma- tabi tutan etkinlikler arasında sayılabilir. Erkeklerin zevk ve eğlence dünyasını renklendirmesi bir yana, beslediği ve beslendiği diğer sektörleri hesaba katılınca, nasıl devesa ticari bir sektör haline geldiği anlaşılan bu yarışmalarda, kadınlar 'başrolde' iken, erkek işadamları ise 'yönetmen'-'yapımcı' konumundadırlar.

2. Psikolojik ve/ya Sosyolojik Kaynaklı Ayırımcılık

---

koşulun mevcut olmadığını söylediği için pek çok tepki aldığına değiniyor: Beşer diyordu ki, "*harem-selam yaşayışını ben de beğeniyorum ve evimde uyguluyorum, fakat bütün fıkıh kitaplarına bakmama rağmen hiç birinde İslam'da harem-selam yaşayışının şart olduğu ile ilgili bir bilgiye rastlamadım, yok olan bir şeyi nasıl var gösterebilirim?*" Bilgin gibi, İlahiyat fakültesi öğretim üyeleri, İslam'ın ilk devirlerinin hatırasına sahip olanların 10. yy.dan itibaren kadınların erkeklerle birlikte oturduklarını, fakat şimdi kadının bir tek parmağının bile fitne sayıldığını yazarların türediğini belirtiyorlar. Tüm bu, toplumu geriye götüren, hatta geren olumsuz düşünce ve eylemlere karşı "*Kuran hakemliği*"ne başvurulması gerektiğini vurguluyorlar. Çağdaş din bilginleri artık şu yaşamsal soruyu soruyorlar: "*Kuran'a göre kadın ve erkek yaratılış açısından farklı değil, aksine her ikisi de 'nefis'ten yaratılmış olduğuna göre, neden kadınlara farklı muamele yapılabiliyor?*"

⁹⁶ Kadının askeriyede hiyerarşik anlamda üst düzeylere getirilmemesinin bir nedeni, onun duygusal yapıda oluşu ve annelik içgüdüleriyle delikanlı erkeklere savaş ya da çatışma emrini vermekten vazgeçeceği yargısı olabilir mi? [Bu vb. soruların yanıtı için bkz. Livaneli'nin (2010), kadın egemen toplumda şiddetsiz ve savaşız bir dünyanın yaratılabileceği inancını dile getirdiği ilginç yazısı.]

Ülkemizde, özellikle muhafazakâr kesimin evlerinde, olası cinsel nefislerden korumak amacıyla olsa gerek ki, erkek ve kadın konuklarını 'haremlik-selamlık' diye adlandırılan ayrı odalara aldıkları bilinir. Evin 'reisi' erkek (koca), bu yolla, evin kadınlarını (karı ve kız çocukları) yabancı erkeklere karşı ayırıştırırken, dolaylı olarak kendisini diğer yabancı kadınlara karşı kendiliğinden ayırtmış olur. Çağdaş dünyada, bu ayırışmanın uzantısı yabancılaşmadır. Ayırıcılığın odağında kadınlar varsa, kaynağında da erkekler vardır. Kadına karşı yapılagelen her ayırıcılık, erkeğin lehine ayrıcalığa dönüşmektedir. Zira Beauvoir'in (1980-ç: 25) de anımsattığı gibi;

“... erkekler, dünyanın her köşesinde, her zaman, kendilerini evrenin kralı hissetmekten duydukları büyük tadı dile getirmişlerdir. Yahudi erkekler, sabah dualarında; *'Beni kadın yaratmayan Ulu Tanrı'ya şükürler olsun!*' derlerken, eşleriyle aynı anda, tam bir boyun eğişle; *'Beni dilediği gibi yaratan Rabbim'e şükürler olsun!*' demektedir. Eflatun, Tanrı'ya, önce kendisini köle değil de özgür bir insan, sonra da kadın değil de erkek yarattığı için şükretmekteydi.” (Yazar, önemle ekler:) “Ama eğer erkekler bu ayrıcalığı sonsuza dek sürecek mutlak bir hak olarak görmeseler bu denli sevinmezlerdi; onlar, üstünlüklerini hak haline getirmeye çalışmışlardır.”

3. Biyolojik Ayırıcılık

“Kadın ve erkek ayrı birer varlıktır; aralarında ne kadar derin farklar olursa olsun biri diğerinden üstün değildir” diyen Dr. Velde, er ve dişi arasındaki doğal biyolojik ayrılıklara dikkat çeker: Bu ayrılıkların ilk ve temel sayılanı, sperm tohumlarının serbest hareketli, buna karşı yumurtanın hareketsizliği ile ortaya çıkar. Erkek aktifliğine kinetik (hareket ettirici) enerji ve kadınıninkine ise potansiyel (gerilim, şekil verici) enerji denilebilir (Vakasoğlu, 2005: 14-5). Burada, biyolojinin iktisadi davranış ve iktisadi verimlilik farklılık yaratma özelliğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla, *“biyoekonomi”*nin, uzaktan da olsa, konumuzla ilişkili bir sentez bilim olabileceği anlaşılmaktadır.

4. Siyasal Ayırıcılık

Oy kullanma hakkının kadınlara yaygınlaştırılmasının tarihi çok eski değildir. Bir toplumda kadına karşı uygulanan sistematik ayırıcılığın derecesi, o toplumu siyasal olarak temsil eden parlamentodaki kadın sayısı ile ölçülebilir. Ülkemizde kısa bir süre öncesine kadar karısı ve kızı yerine oy kullanan erkekler olurdu. Ayırıcılığı derinleştiren bu kötü uygulamalar, eğitim ve bilinç düzeyinin görece artmasıyla birlikte tarihe karışmak üzeredir. Ancak, parlamentoda, hükümette, belediye meclislerinde ve diğer siyasal karar organlarında kadın üye sayısının azlığı⁹⁷, bir başka sorun olarak

⁹⁷ Örneğin, bizi 2010'lara taşıyan (2007'de 26 bakanla göreve başlayan) 60. TC Hükümeti'nde kadın bakan sayısı sadece 2'dir (yani 13 erkeğe karşı 1 kadın). Bu çarpık durum, diğer birçok hükümette de vahim derecede geçerlidir. Hatta 40. Hükümette hiç kadın bakan yoktu. 50.hükümette bir kadının başbakan olması bu gerçeği pek değiştirmemektedir. (Ayrıntı için bkz. TC Başbakanlık.) Benzer şekilde, TBMM'de de kadınların temsiliyeti açısından sayısal tablo pek parlak değildir. 550 üyeli 23. Dönem parlamentoda kadın milletvekili sayısı 45'tir (yani 12'ye 1). Üst çatı böyle olunca, ihtisas ve araştırma komisyonlarındaki kadınların yeri yine zayıf kalmaktadır. (Bkz. TBMM, 23. Dönem Milletvekilleri Listesi.)

devam etmektedir. Kadınlarla günlük yaşamı birlikte paylaşırken, sıra ülkenin merkezi ve yerel yönetimine gelince aynı paydaşlığı göstermiyoruz.

5. Kültürel Ayrımcılık

Evlilik, kültürel bir kurumdur. Kadınlar, evlendikleri erkeğin soyadını alırlar ve o soyadla aidiyet başlar. Bu kurumda kadın, anne olmaya ve kız çocuğu doğurmaya başladığında sorunlar çeşitlenir. Anne-kadın, eğer erkek çocuk dünyaya getirmişse, baba ve erkek toplum tarafından ayrımcılık cenderesinden çıkarılıp ayrıcalık derecesine yükseltilir.⁹⁸ Çocuk, kimi ailelerde kadına karşı bir ceza, kiminde ise ondan yana bir ödül yönetmeliğine dönüşebilir. Ve bir şey daha; Beauvoir (1981a-ç: 190), “kadının elindeki hakları kötüye kullanma eğilimine kapılmaması için ya gerçekten mutlu ya da ermiş olması gerekir” der ve ayrıca, “kadınlara ailenin yönetimini vermektense Devlet’in yönetimini vermenin çok daha iyi olacağını” söyleyen Montequieu’nun belki de haklı olduğunu; “çünkü fırsat tanındığı an, kadın da erkek kadar akıllı ve etkili olduğunu göstermektedir” diye ekler. Kadın analıkla, baba-erkeğe eşitlenmeyi düşünebilir, ancak bu tartışmalıdır.⁹⁹ Ayrıca, günlük yaşamda, giyim-kuşam ve zarafet, kadının aile içinde kocası ve çevredeki erkekler üzerinde kullanabileceği gizli / açık bir silaha dönüşebilmektedir. Kadının kendini topluma kabul ettirmesinde ya da toplumda dışlanmasında süslenmenin de, süslenmemenin de belirli bir etkisi vardır. Erkeğin cinsel arzularını tatmin etmek için mi, hemcinslerini kıskandırmak mı, toplumun kendisine verdiği bir rolü oynamak için mi, yoksa kadının kendini hoş etmesinin bir aracı mı, olduğu tartışılır.

6. İktisadi Ayrımcılık

Kadınların, günümüzde tuttıkları işle sosyo-ekonomik bağımsızlığını kazanan kadınların sayısında ciddi bir artış gözükmektedir. Bu durumu, çok daha önceleri dile getiren Beauvoir (1981b-ç: 131-2), ‘*iktisadi açıdan erkeğin boyunduruğundan kurtulan kadının; ahlaksal, toplumsal ve ruhsal açıdan yine de erkekle tıpatıp aynı durumda olmadığını*’; dahası, ‘*kadın olmanın, bugün, özerk insana çok garip sorunlar getirdiğini*’ dile getirmektedir. Kadına karşı yürürlüğe konulan yapay ayrımcılığın en çok görüldüğü alanlar, istihdam ve gelir düzeyidir. Mikro iktisadi planda, kadınlar şirket yönetimlerinde¹⁰⁰ halen zayıf konumdadırlar.

---

⁹⁸ Burada, çocuğun cinsiyeti üzerinden kadına ayrımcılık ya da ayrıcalık yapılabildiği vurgulanmaya çalışılmaktadır. Beauvoir (1981-ç: 188) ise, Steke’e bir göndermeyle, çocuk-aşk-ana-baba ilişkisine felsefi bir yorum getirir: “Çocuklar, aşkın yerini tutan birer oyuncak değildirler; onlar ağır bir yük, bir sorumluluktur. Ana-babanın ne oynacağı, ne yaşama gereksinimlerinin giderilmesi, ne de doyurulmamış özenişlerinin yerini tutan şeyler olabilirler. Çocuk demek, mutlu varlıklar yaratma zorunluluğu demektir.”

⁹⁹ Örneğin, Beauvoir (1981-ç: 192), “kadının analık yoluyla somut olarak erkeğe eşitlendiğini ileri sürmenin düpedüz uyutmaca” olduğunu söyledikten sonra, ruhçözümcülerin, çocuğun anaya erkeklik organına denk bir değer kattığını kanıtlamak için epey ter döktüklerini belirtir.

¹⁰⁰ Birçok ülkede işgücünün en az yarısını temsil etmelerine rağmen kadınların şirketlerdeki gücü hâlâ çok az: “Avrupa Profesyonel Kadın Ağı”na göre, 2008’de AB’de en üstteki 300 şirketin yönetim kurulu üyelerinin % 9.7’si kadındır. (2004’te ise bu oran % 8 idi.)

7.Çoklu ve Yapay Ayrımcılık

Kişi, öncelikle kadın olduğu için, ayrıca, cinsel tercihi nedeniyle 'lezbiyen', kendini aslen karşıt cinsle tanımlayan ya da genetik bozukluk nedeniyle 'travesti- 'transeksüel'¹⁰¹, doğuştan ya da daha sonraki yaşam sürecinde fiziksel ya da zihinsel 'engelli', etnik anlamda bir 'azınlık' üyesi vb. olduğu için toplumda ayrımcılığa tabi tutulabilmektedir. Bizim gibi, ne tam Doğulu ne de tam Batılı sayılan ülkemizde ayrımcılığın dozu bir hayli fazla olabilmektedir. Kadınlar, sürekli olarak ırk, din, dil, toplumsal ve iktisadi statü gibi çoklu ayrımcılığın (multiple discrimination) konusudur¹⁰² (Ruwanpura, 2008: 77, 78 ve 89).

İki ayrıntı daha var: Kadınlar, erkeklere karşı bir ayrıma tabi tutulurken, kimileyin, evli kadınlarla dul ve yalnız kadınlar örneğinde olduğu gibi kadınlar kadınlara karşı da ayrıştırılır (Abelda, vd., 2004; Skevik, 2004). Ayrıca, yöreden yöreye değişmekle birlikte, zaman zaman kadınların "çingene"¹⁰³ toplumundan olup olmaması gibi yapay bir ayrımla daha karşılaşabilmekteyiz. Zaten erkekçi toplumda erkeğe karşı "ikinci sınıf" muamelesi gören kadının bir de kendi cinsi içinde 'çingene' olduğu için dışlanması, ayrımcılık adına mutlak bir ikinci(l) sorun oluşturmaktadır.

8.Olumlu Ayrımcılık

İLO'nun 1935'te, Türkiye'nin ise 1937'de kabul ettiği "*her tür maden ocaklarında yer altı işlerinde kadınların çalıştırılması hakkında 45 nolu sözleşme*"ye göre, kadın cinsinden hiç bir şahıs, yaşı ne olursa olsun maden ocaklarında yeraltı işlerinde çalıştırılmaz (madde 2).¹⁰⁴

¹⁰¹ Kadınların ülkemizde karşılaştığı şiddet ve ayrımcılığın dozunun, kadının lezbiyen, biseksüel, travesti ya da transseksüel (LBTT) kimliği karşısında daha da arttığı gözlemlenmektedir. LBTT grubuna, '%100 erkek ve kadın olan kimselerin arasında kalan fiziksel ve ruhsal sapmalar demeti' anlamında "*interseks*" adı da verilmektedir. Bununla karıştırılmaması gereken "*üniseks*" (tek seks) ise, 'özellikle giyim bazında, kadınlara erkek rolleri arasındaki katı ayrımı yumuşatan' bir kavram olarak dilimize girmiştir. Bu kavramlar ışığında, anlaşılabilir ki, kadınlar salt erkeklerle ayrıştırılmamakta, bir de kendi cinsi içinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Yapılan şikayetlere ve yazılan raporlara bakılırsa, ülkemizde, güvenlik sorunları yaşayan, evrensel insan haklarına sahip olmayan ve tüm bu nedenlerle başka ülkelere sığınmacı ya da mülteci olarak yerleşmek isteyen bir LBTT grubu var. (Bu gruptan bazılarının dramatik öyküleri ve bu gruba üye insanlara uygulanacak haklara yönelik hükümete ve polis birimlerine öneriler için bkz. hYd-ORAM, 2009.)

¹⁰² Ayrımcılığın ortodoksi ve heterodoksi kritiği için bu çalışmada "Feminist İktisat" konusunun işlendiği II.Bölüme bkz.

¹⁰³ Bir azınlık grup ve/ya etnik kimlik olarak Çingene ya da Roman (kısaca Rom)... Türkiye'de bir taraf "Çingene" sözcüğüne yüklenen aşağılayıcı, olumsuz ve önyargılı anlamlar yüzünden kendilerini böyle değil "roman" olarak tanımlarken, diğer bir taraf ise "Çingene" sözcüğünü aşağılayıcı çağrışımlardan kurtarıp ülkedeki tüm grupları tanımlayacak tarafsız bir tanıma dönüştürmek gerektiğini savunmaktadır (Danova-Roussinova, 2008: 2). Bu bağlamda, tarafsız ve genel bir tanım elde edilecekse, bunun için cinsiyet-üstü bir özet olarak 'eşitsiz yurttaş'tan 'eşit yurttaş'a geçiş özlemine vurgu yapılmalıdır.

¹⁰⁴ Devamı: "*Milli kanunlarla yukarıda yazılı memnuniyetten şu kimseler istisna edilebilirler: Sevki idare vazifesi ile mükellef olup, bedenlen çalışmayan şahıslar, Sıhhi ve sosyal hizmetlerde çalışan şahıslar, Mesleki bilgilerini tamamlamak maksadıyla bir maden ocağında yeraltı işlerinde staj görmelerine müsaade edilen tahsildeki şahıslar, Bedenen çalışma mahiyetinde olmayan bir sanatın icrası için bir*

E.Ayrımcılığın Etkileri ve Sonuçları

Kadına karşı yapılan ayrımcılığın etkileri-sonuçları genellikle olumsuzdur.

i-Ayrımcılık, en başta kendi şiddetini üretir; şiddet de kendi zalimlerini... (Yukarıda uzun uzun anlatıldığı gibi.)

ii-Ayrımcılığı şiddetle bütünleştiren bir toplumda ‘ayrılıkçılık’¹⁰⁵ hareketleriyle yüzleşilir. Daha doğru bir ifadeyle, cinsiyet ayrımcılığının aşırı düzeyde olduğu toplumların, *fanatizm* ve *şovenizm* kollarında büyüyen siyasal ayrılıkçı hareketlerine büyük miktarda can ve mal kayıpları verdiklerine dikkat edilmelidir.

iii-Ayrımcılık, ayrımcılığa uğrayan tarafa (kadınlara) çeşitli ayrıcalıkların verilmesi yolunu açabileceği gibi kapatabilir de. Eğer “pozitif ayrımcılık” yapılacaksa, kadınlar, olduğu (erkeklerinki) kadar, hatta olduğundan (erkeklerinkinden) daha fazla çeşitli haklara kavuşabilir ve böylece zayıf insan grubu olmaktan kurtulabilir ve bu son durumda, erkeklerin pozitif ayrımcılık taleplerinde bulunmasına neden olabilir. Aslında kadınlar için en büyük ayrıcalık, klasik insan hakları arasında yer alan, zarar ve mutsuzluk verici her türlü şiddeti ve ayrımcılığı yasaklamaktır.

iv-İlginçtir ki, ayrımcılık bir de, kadının fiziksel görünümü, kılık-kıyafet, söylem, tavır ve tutum gibi davranışları itibariyle erkeğe benzemesi ya da benzetilmesi olayı denilen, değişik bir ‘asimilasyon’a da yol açabilir. Ailesinde, çevresinde, ülkesinde ayrımcılığa ‘maruz’ kalan kadınların bir bölümü, daha çok fiziksel olarak erkeğe benzeme çabasını ‘mazeret’ görmektedir. Tarihte ve günümüzde örneklerine rastlanan “erkek gibi kadın” olgusuna¹⁰⁶ yabancı değiliz. Burada sözü edilen erkek gibi kadınlar, kalıtsal ya da ruhsal özürlerinden dolayı ‘erkeksi’ olanlar, doğal seviciler ya da kapitalist tüketim piyasasının yarattığı ‘uniseks’ tipler değil, toplumsal / güncel yaşamda ‘erkek işlevi’ne geçen ve bir süre ‘erkek kılığı’nı tercih eden kadınlardır. Bu kadınlar, tarihte, tümüyle erkeğin yerine geçmeden, ancak kadın olmak yüzünden dışlanmış olmaktan, şiddet görmekten, engellenmekten, erkeklerine ulaşamamaktan bir tür ‘öç’ duygusuyla hareket etmiş ve böylece ‘mutlu’ olmuş kimselerdir.

---

maden ocağının yeraltı kısımlarına tesadüfi olarak inmesine lüzum görülen diğer bütün şahıslar” (madde 3).

¹⁰⁵ Ayrımcılığın ayrılıkçılığı ateşlediğini değişik bir zeminde irdeleyen, dolayısıyla konumuzla da ilgili olarak, “birlikte yaşamak istemeyen insanların ayrılması doğaldır” anafikri nedeniyle enetelektüel bir içerik taşıyan bazı ilginç yazılar için bkz. A.Altan, 2010; T.Alkan, 2010.

¹⁰⁶ Erkek kılıklı kadınların, toplumda itici tarafları kadar hayranlık uyandırıcı tarafları olduğu bilinmektedir. Tarihte, adını “kahraman kadın” olarak yazdırmış kadınların ortak tarafı, ‘erkek gibi cesur’ davranmış ve peşlerine –büyük bir saygıyla- ölüme gidecek kadar erkekleri takmış olmalarıdır. Anger (1998), ‘en erkek boyutunda’ ün yapan ve bir parça mitolojik olan *Amazon* kavminden başladığı kitabında, İÖ yaşamış ‘müthiş kadın amiral’ Artemisia’dan Sparta kızlarına, Türk-Moğol melezi Hasan Şah Hatun’dan Emevi halifesinin cariyesi Nevvar’a, İngiliz Parlamentosu’na girmiş feminist Flora’dan, Egeli korsan Despina’ya ve elbette Raziye, azize Teodara, Anita, ‘mösyö madam’ Georga Sand’a, oradan kutsal isyanın kadınlarına (kara Fatmalar, Gordesli Makbuleler, Şerife Aliler’e) kadar sözeder.

F.Berikiler ile Ötekiler

Beriki olanlar erkek, öteki olanlar ise kadınlar... Kadını anlamlandırırken, kavramlaştırma konusu yaparken birçok açmazımız var. Örneğin, çoğunlukla, “*hayat kadını*” deyimiyle kadını açık / gizli bir şekilde aşağılama, “*hayat-gönül adamı*” sözüyle ise erkeği yüceltme duygusuna kapılma eğilimi içindeyizdir. Bu eğilim bizi tartışmasız cinsiyetçi anlayışımızı su yüzüne çıkarabilir. Aşağıdaki iki fıkra, toplumu karpuzmuş gibi, berikiler (erkekler) ve ötekiler (kadınlar) diye ikiye bölen bu anlayışımızı ironik bir dille anlatmaktadır.

1.Gerçek Kadar Bir Fıkra

Fransa'nın bir yerinde bir erkekle kadın kavga ediyorlar. Erkek çok kızıyor ve kadına “biliyor musun” diyor, “senin beş paralık değer yok.” Kadın alaycı bir gülümsemeyle, “ya, öyle mi?” diyor. Erkek, telefonla bir taksi çağırıyor, şoföre soruyor, “bizi istasyona kaçta götürürsün?” “150 franga mösyö.”, “Peki beni tek başıma kaçta götürürsün?” “Gene 150 franga mösyö.” Erkek gülümseyerek kadına dönüyor: “Gördün mü, beş paralık değer yok işte.” (Bkz. Atabek, 2006: 58.)

Bu gerçekte, erkeklerin gülüp eğlenmek için uydurdukları bir fıkra olabilir, fakat onun verdiği mesajın içeriğine uygun, ülkemizde erkeklerin beriki, kadınlarınsa öteki sayıldığını anlatan o denli çok yaşanmış olayla örtüşmektedir ki.

2.Fıkra Kadar Bir Gerçek

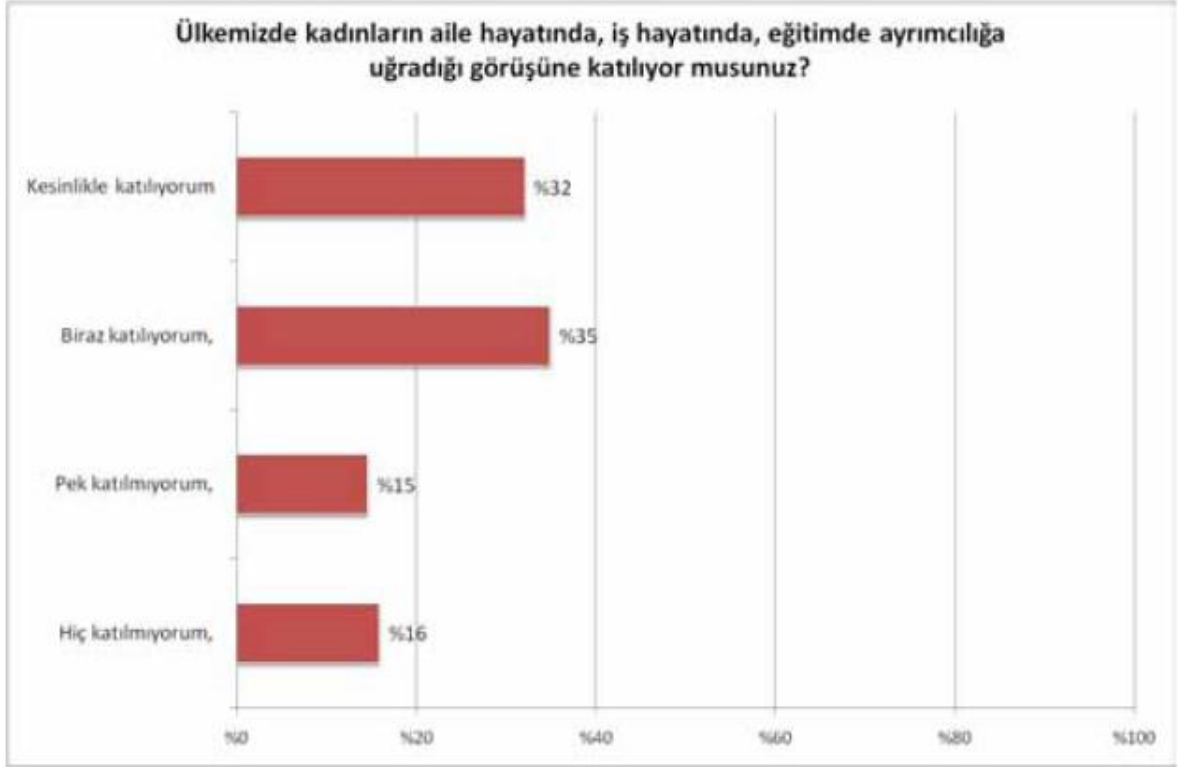
Bir gün bir kadın evlerine gelen bir davetiyeye bakıyor, o zamana dek dikkatini çekmemiş olan davetiyenin üstündeki yazıya bakıyor. ‘Sayın Bay ... ve eşi’ yazıyor. (Bay-erkeğin özel adı açık yazılmışken, eşin-kadının özel adı yazmıyor.) Kadın, eşine, ‘davetiyede sadece senin adın var, ben davete gelmiyorum’ diyecektir, “eğer gerçekten ben de davetli isem benim adımın da yazılması gerekirdi.” Erkek, “biz davetliyiz ve gitmeliyiz” diye ısrar ettikçe, kadınsa, kocasından empati kurmasını istiyor ve “davetiyede sadece benim adım ve senin adının yerine de eşi diye yazılıysaydı sen ne hissederdin?” diye soruyor. Koca, davetiyelerin her ne kadar hep böyle yazıldığını söylese de karısını haklı buluyor ve gerçekten o da bu işte bir tuhafılık olduğunu kabul ediyor. Kadın, kocasının bu uyar yaklaşımı karşısında birlikte davetiyeye katılıyorlar. (Bkz. Atabek, a.k.: 59.)

Dikkat edildiğinde ve çok yönlü düşünüldüğünde, davetiyelerde bile bir cinsiyet ayrımcılığı yapıldığı anlaşılmaktadır. Davetiyelerdeki gibi, toplumumuzda kadınların öteki muamelesi gördüğüne işaret eden pek çok alışılmış, içselleştirilmiş kural bulunmaktadır.

G. Ayrımcılığa Dair Bir Kamuoyu Araştırması: Yorumsuz!

Çalışmanın künyesine göre; Açık Toplum Vakfı (ATV) – Boğaziçi Üniversitesi'nin (BÜ) ortak kamuoyu araştırmasının saha araştırması 15 Şubat – 15 Nisan 2010 tarihleri arasında, Türkiye'nin kentsel ve kırsal alanlarında 18 yaş ve üstü nüfusu temsil eden 1811 kişilik bir örneklem üzerinden gerçekleştirilen yüzyüze

görüşmelerle tamamlanmıştır. Saha çalışması kapsamında 18 ilin merkez ve çevre ilçeleriyle köy ve mahallerinde anketler yapılmıştır. Basit rassal örnekleme varsayımı altında hata payı + / - %2.3'tür.

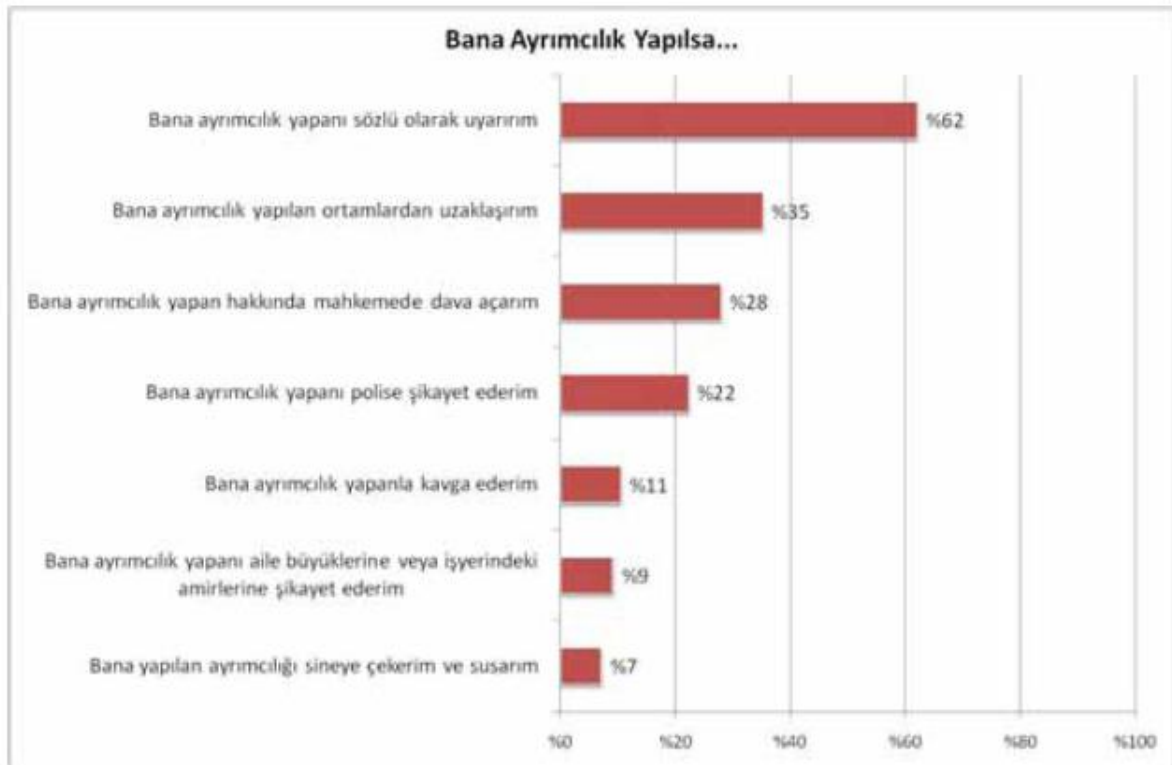

Grafik 1.10: Türkiye’de kadınlara karşı ayrımcılık yapılıyor mu? (2010)

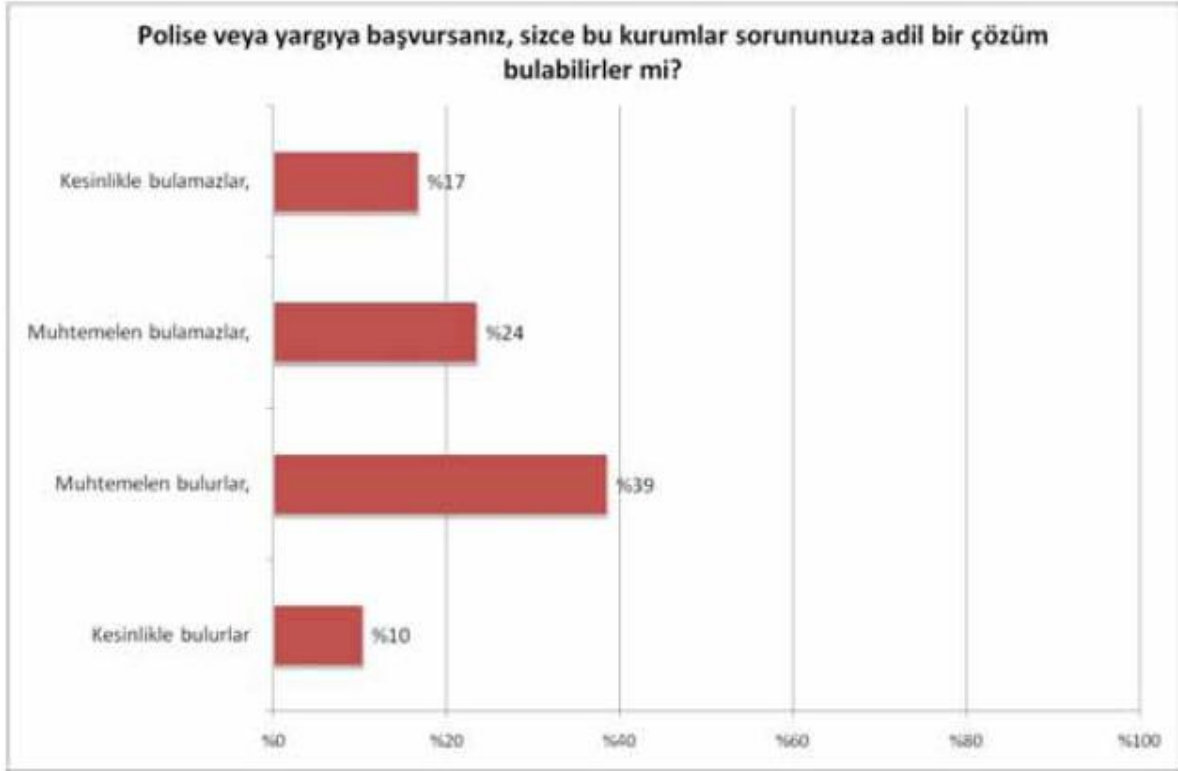
Kaynak: ATV – BÜ, Mayıs 2010.

Grafik 1.11: Türkiye’de kadınlara karşı nasıl bir ayrımcılık yapılıyor? (2010)
Kaynak: ATV – BÜ, Mayıs 2010.

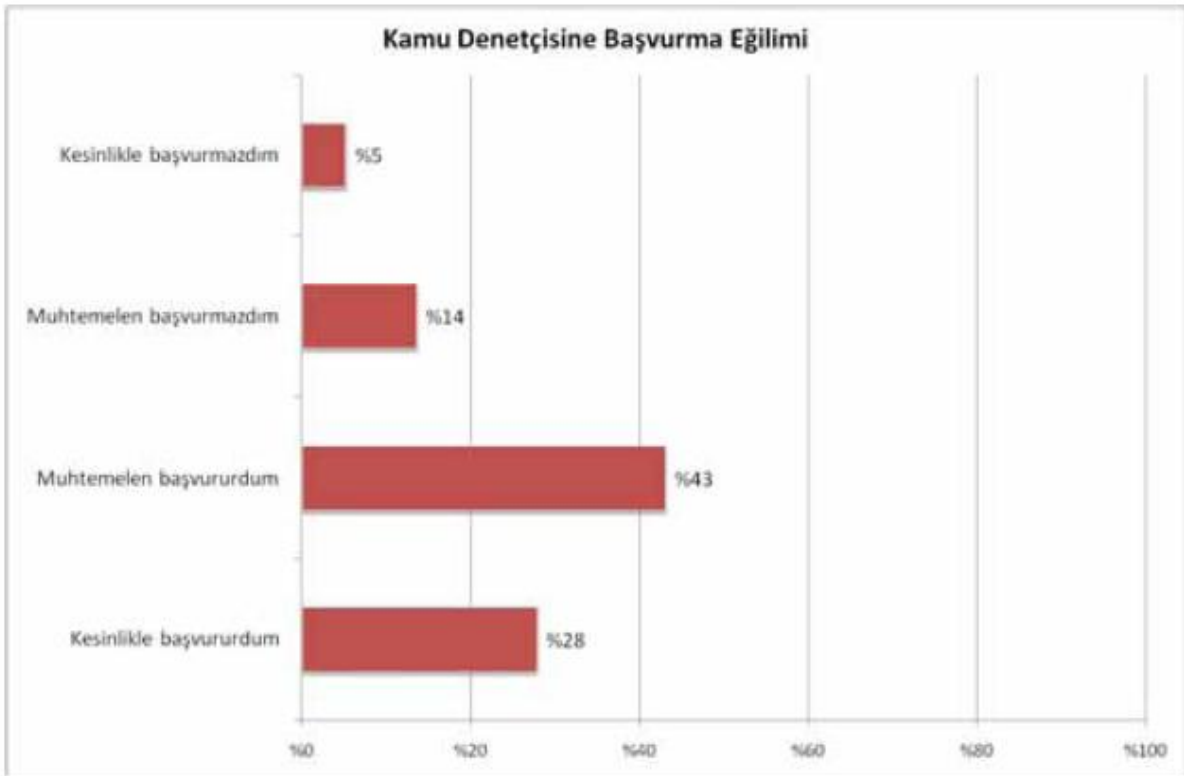

Grafik 1.12: Türkiye’de ayrımcılıkla karşılaştığımızda nasıl bir tepki veriyoruz? (2010)
Kaynak: ATV – BÜ, Mayıs 2010.

Grafik 1.13: Türkiye’de polis ve yargının ayrımcılığa çözüm bulabileceğine inanıyor musunuz? (2010)

Kaynak: ATV – BÜ, Mayıs 2010.

Grafik 1.14: Türkiye’de ayrımcılığa karşı ombudsman olsaydı, başvurur muydunuz? (2010)

Kaynak: ATV – BÜ, Mayıs 2010.

IV. ŞİDDET VE AYRIMCILIĞIN KESİŞME KÜMESİ: TÜRKİYE’NİN KÜRESEL GÖRÜNTÜSÜ

Öyle söylemler ve eylemler var ki, kadına karşı hem şiddet ve hem de ayrımcılık ögesi içerebilir. Örneğin, Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenebileceği düşüncesi ve uygulaması¹⁰⁷ hem bir şiddet ve hem de bir ayrımcılık sayılabilir. Batılı-laik çizgide, kadın-erkek eşitliği¹⁰⁸ penceresinden bakıldığında, bir erkeğin nikâha dayalı çok eşli evliliği gibi, geçici evlilik¹⁰⁹ de çağdışı ve yanlıştır.¹¹⁰ Zira geçici evlilikte, kadının ücretli-ücretsiz olarak ‘kiralınması’ ve buna bağlı olarak tek taraflı sömürülmesi ve hatta onurunun zedelenmesi söz konusu olabilir. Anlaşıldığı kadarıyla, erkeğin her daim cinsel ihtiyacının bir kadınla giderilmesinin sağlanması noktasında evliliğin geçici olanı ile çok eşli olanı birbirlerine seçenek olarak karşımıza çıkabilmektedir. Benzer şekilde, boşanma hakkının kadın yerine salt erkeklere verilmesi de bir başka şiddet ve ayrımcılık uygulaması olarak görülebilir. Yasadışı cinsel ilişki olarak kabul edilen zina, tek Tanrılı tüm dinlerin önemli bir yasağıdır; fakat zina yapan kadının erkekten daha fazla cezaya¹¹¹ layık görülmesi anlamlıdır. Kadının yarım şahitliği, dört duvar arasına kapatılması, dışarıda para kazanmasını ve nüfuz

---

¹⁰⁷ İslami kesim, “*erkeğin çok eşli kuralı*”nı, Hz. Muhammed’in kendisini ve dönemini referans alması nedeniyle son derece normal karşılamaktadır. Bazı İslamcı gruplar, ‘Allah’ın emirleri’ni anlatan ayetlere dayanarak, bir erkeğin dört kadına kadar evlenebileceğini savunuyorlar. Oysa ne çağımız 7.yy. çağıdır, ne de toplumumuz, cariyeleri ve köleleri olan Arap toplumudur. (Çok eşli evliliğin lehine ve aleyhine olan İslami ve Musevi görüşlerin bir derlemesi için bkz. Çalışlar, 1998: 42-63.) Öte yandan, İslam’da cinsel hayatı çok yönlü inceleyen Demircan (1988, c.1: 75 ve c.2: 222-35), İslam’ın özel koşulları içinde bekarlığı yasakladığını ve haram kıldığını, ayrıca, Hz. Muhammed’in evrensel peygamberlik görevini yerine getirmek için bir çok kadınla evlendiğini, günümüzde doğal koşullarda yaşayan bir Müslüman eğer peygamberi örnek alacaksa, bunun ancak tek kadınla aile hayatı olduğunu ifade etmektedir.

¹⁰⁸ Yeni kuşak Arap toplumunda kadınlar, biraz da Batılılaşmanın etkisiyle olsa gerek ki, ‘*Bir erkek dört kadınla evlenebiliyor da, biz kadınlar neden dört erkekle evlenemiyoruz?*’ diye cesurca sormaya başladılar. Örneğin, S.Arabistanlı bir kadın gazeteci (N.el Bedair) Mısır’da yayımlanan ‘El Masri el Yavm’ adlı gazetede, kafir ve ahlaksız olarak suçlanmasına yol açmak pahasına bu ezeli soruyu, - 2010 yılına girmeye doğru, adeta Noel sürprizi yaparcasına- sordu. Alkan (2009); “Bayan Bedair’in önerisi elbette olacak şey değil ve bunu kuşkusuz ki kendisi de bilmektedir. ‘Kadınlar da dört eş alabilmelidir’ derken asıl söylemek istediği şu olmalı” diyor: ‘*Ey erkekler, ey şeriatçılar, bir erkeğe dört kadınla evlenme ruhsatı vermekle kadını aşağılamış oluyorsunuz! Kadın erkek eşitliğini zedeliyorsunuz. Kadının onurunu ayaklar altına alıyorsunuz. Ve bunu çok doğal karşılıyorsunuz. Üzerine kuma getirilen kadının neler hissettiğini anlayasınız diye bu öneriyi yaptım!*’

¹⁰⁹ Geçici evlilik-nikah (muta), İslam öncesinden başlayan ve günümüzde de bazı Müslüman Orta Doğu toplumlarında rastlanan, erkeğin kısa süreliğine kadından yararlanmaya denir.

¹¹⁰ Elbette bu paradigma eleştiriye tabidir: Nikahlı çok-eşliliğe ya da geçici evliliğe muhalif olan Batı dünyası nikahsız ‘evlilikleri’ (beraberlikleri) uygar-çağdaş bir yaşam tarzı olarak kabul edebilmektedir. Bu durum da, muhafazakar kesimler için yanlış sayılabilmektedir. (Batılıların halen ilgilendiği; evlilikte eş seçimi, evlilik seçenekleri, tekrar evlilikler, vb. önemli sosyolojik konuları ‘Amerikan ailesi’ ve gelecek bağlamında bir inceleme için bkz. Duberman, 1977.)

¹¹¹ Geçmiş ve günümüzdeki pek çok şeriatçı toplumda, bir zina olayında, evli / bekar olmalarına göre değişmekle birlikte, genellikle, erkeğin birkaç sopyayla kurtulduğunu, kadının ise taşlandığı ve ölüme sürüklendiğini anlatan nice öyküler bulunmaktadır.

elde etmesini engelleme, vb. uygulamalar da sonuçta şiddet ve ayrımcılığın somut kanıtları arasında sayılabilir. Ancak bu tür uygulamaların çağdaş medeni ve çalışma yaşamını düzenleyen yasalarla tedavülden kaldırıldığını görmekteyiz.

Buraya kadar anlatılanlardan bir “ayna” yaparak Türkiye’nin yüzüne çevirsek acaba küresel zeminde nasıl bir “görüntüsü” ile karşılaşabiliriz? Bunun için uluslararası kuruluşlardan yardım almalıyız. Örneğin, *Worldwatch Institute*’nin (2002), belirttiğine göre, Türkiye, kadına karşı şiddet konusunda 50 ülke arasında birincidir: Türkiye’de kadınların % 58’i şiddet görmektedir. Onu yüzde 47’yle Bangladeş, 45’le Etiyopya, 40’la Hindistan ve 34’le Mısır izlemektedir. Ayrıca, BM (2006) “*Dünya Gelişmişlik Endeksi*”ne göre Türkiye kadın-erkek eşitliğinde 136 ülke arasında 71.; kadınları güçlendirme, yani kadınların iktisadi hayata katılmasını arttırmak, karar alma ve politika mekanizmalarına sokmak konusunda ise 75 ülke içinde 72. sıradadır. İran, Türkiye’yi bu sıralamada arkada bırakırken, Türkiye de Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen’in önünde yer almaktadır.

İkinci Bölüm: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Çözümleme Aracı Olarak FEMİNİST İKTİSAT

I. GENEL

“Talep etme, elde et!”
Black Dwarf

“Talep etme – elde et!” sözüne gönderme yapan Rowbothom (1984-ç: 67), feminizmi, ‘*bir cins olarak ve ikinci sınıf muamele gören kadınların çıkarlarını savunan bir hareket*’ şeklinde tanımladıktan sonra, onun burjuva ve işçi sınıfı türlerine değinir. Ayrıca O, ‘*rahatlık neden yönetici sınıfın tekelinde olsun ki?*’ diye ısrarla sorarken, bu tekeli kimin kıracağını bilerek adres olarak sosyalizmi¹¹² göstermektedir. Ancak,

---

¹¹² Yazarın iddiasına göre, “eğer rahatlığa yer vermeyen bir sosyalizm çeşidi üzerinde ısrar edilirse, bu sosyalizm, işçi sınıfı erkek ve kadınları da dahil olmak üzere, yaşamlarında makul bir rahatlık düzeyine

kadınların özgürlük hareketlerinin ne olduğu ve nasıl bir içerik alması gerektiği konusunda –kendi içinde bir birlik oluşturmayan- Marksizmin öncülerini (Engels, Lenin, Troçki, vb.) tek başına başvuru noktası olarak görmenin anlamsızlığına da dikkat çekmektedir.

Feminist iktisat (Fİ), iktisatta kadın bakış açısını içeren, sorgulayan ve eril toplumsal cinsiyetçi yaklaşımıyla kadını ve deneyimlerini sınırlandırarak egemen ideoloji olduğunu yaygın bir şekilde kabul ettiren ana akım olarak Neoklasik iktisattan bir kopuşu ve ona karşı bir eleştiriyi sergiler. “Postmodernizm”¹¹³ ile “feminizm”e¹¹⁴ yaslanan Fİ’ye, zorlama bir tanımlamayla, “kadın iktisadı” denirse, ayırıcılığa karşı olan feminizmin iddiası geçici olarak biraz askıya alınmış olabilir.

Akademik anlamda kadın iktisadı, sektörel anlamda kadın ekonomisinin arka planında demografya, evliliğe doğru değişen davranışlar, kadın emeği katılımındaki büyüme¹¹⁵ ve mal varlığı hacmi bulunmaktadır (Matsui, Suziki, Ushio, 1999).

Feminist iktisatçıların eleştiri oklarını neoklasik iktisat yaklaşımına odaklamalarının nedeni, Serdaroğlu’nun (1997: 3, 7) vurguladığı gibi, bu yaklaşımın iktisat disiplininde egemen görüş haline gelmesi ve diğer yaklaşımları ikincilleştirerek, disiplinin sınırları dışına itmesidir:

Kadın bakış açısı ve dolayısıyla feminizm öncelikle egemenlik ilişkilerine bir başkaldırıdır. Başkaldırı noktası, aydınlanma projesinin yöntembilimsel sınırlandırmaları (pozitivizm) çerçevesinde ‘farklılıklara saygı’, ‘farklı ama eşit’ düşünceleridir. Zira egemenlik, patriyarkal bir anlayışı imlemektedir. Bir başka neden, öncelikle neoklasik iktisat yaklaşımının eril egemenliğine payandalık eden bu patriyarkal anlayışların kurguladığı sınırları deşifre etmeyi ve şifreleri kırmayı amaçlamasıdır. Neoklasik iktisatçılar da bu eleştirileri, yine neoklasik

---

ulaşmak isteyen bir çok insana çekici gelmeyecek, onları bünyesinde tutamayacaktır.” (Rowbothom, a.k.88-9.)

¹¹³ *Postmodernizm*, moderniteden kopuş ya da modernizmin (aydınlanma felsefesinin) sınırlarının ortaya çıkışı olarak tanımlanabilir. Burada, ana çalışmanın konusuyla ilgili olarak, postmodern(izm), özetle; modern sanayinin gelişimi sonucunda emeği soyutlayan, çalışma yaşamını bozan, militarizmi yücelten, baskıcı egemen unsurları sivrilten, silahlanmayı arttırarak çevre sağlığını tahrip eden kapitalizmin kültürel mantığıyla uyumlu modernizmin yapısızlaştırılması eksenine oturtulmakta olup; farkın ve karşıtlığın tamamen ortadan kalkmasının olanaksız olduğu, farklılıkların eril egemenin postasında eritilemeyeceği durumdur.

¹¹⁴ Kısaca, “kadın haklarını genişletmeyi savunan öğreti” olarak bilinen ve daha birçok şekilde tanımlanan *feminizm*, Latince “kadın” anlamına gelen “femina” sözcüğünden türetilerek 1830’larda Fransızca’ya girmiş ve yarım yüzyıl sonra İngilizce’de benzeri karşılığı olan “*womanism*” (*kadıncılık*) kavramı elde edilmiştir.

¹¹⁵ Kadın emeğinin ekonomiye katılımının neden ‘zorunlu’ olduğunu G-6 ülkeleri özelinde, 2000-2025 trendleri ile inceleyen ve Japonya’nın bu konuda halen ABD’nin gerisine düştüğü bulgusunun elde edildiği bir rapor için, bkz. Matsui, vd., 2005. Yazarlar, Japon oldukları için ‘robot’ sorununa teğet geçerek, Japonya’da diğer ülkelerindekinden farklı olarak, 16-69 yaş grubundaki düşük kadın emeği katılımını temsil eden olgunun “*M-eğrisi*” şeklini aldığını, ayrıca kadın yöneticilerinin rakip ülkelere göre oldukça düşük düzeyde olduğunu vurguluyorlar.

iktisadın piyasa temelli anlayışları çerçevesinde 'hükümsüz' bırakmaya çalışmaktadırlar.

Kadının marjinalleştirilmesi üzerinde yükselen “*babaerkil tekelcilik*” (patriarchal monopoly) ile “*iktisadi kalkınma*” arasında ilişki kuran Purkayastha'nın (1999), kurguladığı modelde, kadın ve erkek, çekirdek ailede (nuclear family) iki karar birimi vardır; buna göre, ataerkil tekelcilik, ev içinde elde edilen şu koşulların oluştuğu bir sistem olarak tanımlanacaktır:

i-Karının piyasada ücretli çalışmadığı durumda piyasaya erişimi yoktur ve o ev ürünlerini üretecek bir ev kadını olarak aynen kalır.

ii-Evlilik piyasasında, boşanmaya izin verilmemesi gibi, bir çıkış engeli vardır.

iii-Evin malları ortaklaşa tüketildiği halde, karı, kocasının ayrıcalıklı tüketimi için ek hizmetler (ataerkil mallar) vermeye devam ederken, koca başarılı bir şekilde karısından rant sağlamış olur.

II. FEMİNİST İKTİSADIN (Fİ) ÇERÇEVESİ

Dünyanın bütün kadınları birleşiniz!
i.k.

Erkekler tarih boyunca “*önce can sonra canan*” söylemiyle 'bireyci' davranarak, kadının 'bireysel' kimlik kazanmasını engellemiştir. Kadının bir birey olarak değer ve saygı gördüğü görece gelişmiş toplumlarda, kadının standart insan haklarını elde etme süreci pek hızlı geçmemiştir. Toplumsal cinsiyetçilik tartışmaları, mal ve can gaspına kadar giden 'cinayet' çağrıştırmacı öğeler içermektedir. O nedenle, ileri toplumlar¹¹⁶ kadın-erkek eşitsizliğini en aza indirecek, kadın-erkek eşitliğini en üst düzeye çıkaracak politikalar izlemişlerdir.

Bu politikalar bağlamda, feminist iktisat (Fİ), '*iktisadi kadınsallaştırmak*', '*kadın iktisadi*' ya da '*kadın bilimi*' şeklinde bir ayrımcılığı ve egemenlik ilişkisini yeniden üretme tehdidinde bulunan, 'kendini kanıtlama' çabası olarak algılanabilir (Serdaroğlu ve Özkaplan, 1998: 341). Hele temel amaç, kadına ayrımcılıkla mücadelede odaklanmak ise, bu haklı bir kuşkuğu gündeme getirecektir. Aynı yazarların vurguladıkları gibi (a.k., 342), Fİ'nin hedefi ne salt daha fazla kadın iktisatçının yetiştirilmesi, ne kadın sorunlarına yoğunlaşmak, ne kadınların sınıfsal bir çözümleme temelinde ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulması, ne de ayrımcı bir anlayışla erkekleri (Amazonvari) dışlayan bir kadın iktisat disiplininin oluşturulmasıdır. Asıl hedefi, iktisadi, toplumsal cinsiyetçi baskısından kurtarıp hem kadın ve hem de erkek deneyimlerini –farklı toplumsal, kültürel, etnik, ırksal ve sınıfsal konumlarını da gözетerek- içerebilecek bir düzeyde genişletilmesidir.

Ayrıca, eğer kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik eksenli cinsiyet farklılıkları bizi; iki cins için gelir, çalışma saatleri, yoksulluk oranı, refah standartları, vb. ölçütlerde farklılıklara götürüyorsa, Jocaben'in (2007: 3) deyişiyle, bir “*cinsiyet ekonomisi*” (the economics of gender) kavramı elde edilebilir.

¹¹⁶ Kadın-erkek eşitliğini uzun bir süreçte sağlayan ileri Batı Avrupa ülkelerinin oluşturduğu (o zamanki adıyla) Avrupa Topluluğu'nun kuruluş antlaşmaları 1957'de kadın-erkek eşitliğini resmen kabul etmiştir. Ancak o dönemde geçerli olan eşitlik ilkesi daha çok, bol kadın işçiyi barındıran emek piyasası ve dolayısıyla ücretlerle ilgiliydi (bkz. Allroggen, 2007-ç: 9).

A. Feminizmi ve Feminist İktisadın Yollarını Döşeyen Taşlar

İlk büyük taşlardan biri sanayi devrimi ve onun üzerine inşa edilen sanayi toplumu evrimidir. Zira, sanki her şey ‘sanayi toplumu’ olmakla başladı¹¹⁷ ve ‘bilgi toplumu’ olmakla da sanayi toplumunun atıkları temizlenmeye ya da eğri tarafları düzeltilmeye çalışılıyor. Tarihin her aşamasında kadın, kadının emeği belli bir rol oynamıştır, fakat ilkel toplum aşamasında ya da klan topluluklarının olduğu tarih-öncesi olarak bilinen dönemlerde insanın “ata”sı denilince “ana”dan başkası akla gelmemektedir. İnsanlığın anaerik dönemi¹¹⁸, evde işleri yapan, yenilebilir bitkileri yetiştiren, giysiler yapan, erkeğini avlanmaya hazırlayan, çocuk doğurup büyüten ve bu yüzden düzenli üretim ilişkilerini kurmakla özdeşleştirilen kadının damgasını vurduğu dönemdir.

Modern kent yaşamıyla özdeşleştirilebilen sanayi toplumu, Mellor’a (1993: 25) göre, *“kadınları, bir yanda iş, ticaret, politika ve kültürden oluşan kamusal dünya ile öbür yanda aile, cinsellik ve ev işinden oluşan özel dünya arasında bölünmüş durumda, toplumsal bakımdan şizofrenik bir hale getirdi.”* Peki sonuç? Mellor’un saptadığı gibi; *“erkekler özel dünyada kadınların hizmetiyle yaşarlarken kamusal dünyaya da egemendiler. Kadınlar kamusal dünyaya, yalnızca kendi özel dünyalarındaki sorumluluklarını reddederek –yani ‘fahri erkekler’ olarak- giriyorlardı.”*

Özel dünyayla kamusal dünya arasında bağın kurulup sağlamaştırılmasında her ülkenin sanayi devrimi bir işlev gördü. Elbette, çağdaş kadın hakları mücadelesi, Russell’in, dolaylı olarak değindiği gibi¹¹⁹, Fransız Devrimi’ne neden olan ve Fransız Devrimi’nin neden olduğu düşüncelerden doğmuştur. Kadın haklarının dönemsel savunucuları anlamında, ilk ve ikinci dalga feministleri (19. – 20. yy.) daha eşit ve daha temiz bir dünyayı kurmak temelinde ciddi mücadeleler verdiler. Askeri silahlanma ve savaşlar doğa tahribini arttırdıkça, feministlerin mücadelecisi ritmini daha

---

¹¹⁷ Avrupa’da “insan hakları” sanayileşme devrimi gerçekleşip toplumda iki yeni sınıf, burjuva ile proletarya hayata kavuşunca bildirileşti.

¹¹⁸ Bir anaeriklikten sözedilmesini gerektiren, kadınların üretici güç ve toparlayıcı yetenekleriyle egemen cinsiyeti temsil etmeleridir. Şöyleki (Zubritski, vd., 2006-ç: 35): i-Anaerik dönemde kadınlar, sürekli içinde ya da yakınında kaldığı evin (barınağın) işleri sayesinde, dışarıda ve rastlantıya bağlı avlanma yapan erkeklere kıyasla daha düzenli ve güvenli geçim kaynağını sunuyorlardı. ii-Geçerli evlilik sistemi, klan (grup) içi evlenme idi ve çocuk kesinlikle sadece annesini tanıyordu, dolayısıyla kadın klanın atası (efendisi) sayılıyordu. Zira hepsinin birbirine ana yoluyla akraba olan tüm klan üyeleri için kadın, çevresinde dolandıkları bir çekim merkezi idi.

¹¹⁹ Russell (1983-ç: 58), kadınların siyasal haklarını kazanma talebiyle ilgili feminist hareketin ilk zamanlarda Avrupa’da orta ve üst sınıflar arasına sıkıştığını, 1880’lerde evli kadınların mülkiyet yasasına kavuşturulmasının devrimsel nitelik taşıdığını ve bu gelişmelerin köleliğin kaldırılışı süreciyle paralellik arz ettiğini belirtirken; bunda, *‘kadın taleplerine herhangi bir mantıklı yanıt bulmayı olanaksız kılan demokrasi kuramının doğrudan etkisi ile, günlük gereksinimlerini babalarının ya da kocalarının yardımlarına dayanmaksızın yaşamlarını evlerinin dışında kazanan kadınların sayılarının artışının’* rol oynadığını vurgulamıştır.

da hızlandırdı.¹²⁰ Olay neydi? Mellor'a göre olay, "cinsiyet temelinde bölünmüş bir toplumun yol açtığı zararları onarma olayı değil, erkeklerin yarattığı iktisadi, politik, askeri ve cinsel egemenlik yapılarını alaşağı etme olayıdır."

Anlaşıldığı kadarıyla, feminizm, kimileyin kapitalist ekonomi-politikle cepheleşirken, kimileyin de onunla uzlaştı. Sözü edilen cepheleşmenin adı *ekolojik kriz* oldu. Tarım sektörüne makinalaşma, seri ve esnek üretim yöntemleri ve en kârlı ürünü üretme kaygısı girince, özellikle gıda ürünlerinin rengi ve tadı değişti: Feministlerin krizle ve onun yan ürünü olan sömürü ile mücadeledeki tadı da biraz kaçmış oldu. Bunda, elbette, kadınların sanayi (Kuzey) toplumlarında üretime doğrudan ve eşit katılmamalarının, tarım (Güney) toplumlarında ise muhafazakâr yaşayışlarının rolü bulunmaktadır. Unutmamalı ki, kapitalist makinalaşmanın yarattığı sömürüden erkek işçiler de payını almıştır. Öte yandan, feministler kapitalizmin dönemselsel ve göreceli olarak gösterdiği ilerici niteliklerinden de yararlandı; bu, ikisini ortak bir noktada buluşturdu.

Fobre (1993), feminist bilim çevresinin toplumsal yapı sorunları ve bilimsel araştırma çarpıklığıyla karşılaştıklarında şu üç konuma girebileceklerini belirtmektedir. İlki, bilimin toplumsal yapı görünümüne ilişkin olan *Kuhn'cu konum*; ikincisi, ideolojinin *Marksist yaklaşımı*; üçüncüsü ise, anlamlı hakemliğin olasılığının *postmodern reddi*. Bunlardan ilk iki yaklaşım feminist iktisat içinde daha yaygındır. Buna karşı, Waller ve Jennings'e (1990) göre, iktisat bilimi Neoklasik ve Marksist olmak üzere iki büyük paradigmaya dayanırken, bu paradigmalardan hiç biri hem bilgi kuramı (epistemology) hem de yöntembilimi (methodology) olarak feminist görüşlerle uyumlu değildir: Bilim çevresi büyük ölçüde "cinsiyet" kavramını bu paradigmalarda birleştirmeye adanmıştır, fakat son tahlilde, sözkonusu kavram, bu paradigmalarda tanımlanan ana iktisat disiplinin bilimsel, yöntemsel ve kuramsal merkezinde değil, amaca özel (*ad hoc*), bir ek olarak durmaktadır.

Bir de, feminizm, bir bakıma 'anarkofeminizm'¹²¹ ayağı üzerinde daha iyi yürüyor gibi bir görüntü vermektedir. Kendini bir anarko-feminist olarak tanımlayan İsveçli yazar M. Pia'ya göre, anarkofeminizm; 'erkek toplumu oluşturulmasını kınayan, dogmalara kapılmadan, toplumu salt cinsiyeti nedeniyle belirli tip insanlarca yönlendirilmesine karşı çıkanların inandığı feminizmdir' (Çalışlar-Uçkan, 1997: 85).

Bu arada, A. İlhan'ın işaret ettiği gibi, feminizmi '*kadın maçoluğu*' ile karıştırmamak gerekir.¹²² Hatta erkek düşmanlığını asla çağrıştırmayacak ve yalın bir feminizm tanımı yapılacaksa B. Hooks'a (2002-ç: 1) kulak kabartılmalı: "*Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir.*" Bu hareket, kadının da, -aşağıda anlatılan- "*kü-yerelleşme*" (g-lokalleşme) içinde şekillenen çağdaş rolüne uygun olarak tıpkı erkek gibi mal ve hizmetler ürettiğinde

¹²⁰ Plant, der ki; "Yeryüzünün her biçimde ırzına geçilmesi, kadınların ırzına geçilmesinin bir metaforu haline gelmektedir." (Aktaran, Mellor, a.k., 24.)

¹²¹ "Anarkofeminizm = Anarşizm + Feminizm." (Anarko şeklinde kısaltılan anarşizmin temel ilkeleri, devletsizlik ve şiddetsizliktir.

¹²² Feministliğin gerçeği ve sahtesinin ayırdı için bkz. A. İlhan, 1997: 249-62.

'mal' sayılmaktan –son tahlilde şiddet ve ayrımcılıktan- kurtulmasıyla ilgilidir. Her şey bir yana, Nietzsche'ye göre, feministlerin baskısı altında uygarlık erkeklikten uzaklaşmaktadır. Savaşların erkekler tarafından planlanıp yapıldığı düşünüldüğünde, insanın içinden 'keşke bu flozofun savı doğru olsa' demek geçiyor.

Konumuza tekrar dönecek olursak... İktisattan çok feminizmden doğduğu savunulan *feminist iktisat* (Fİ), toplumsal cinsiyet eşitliğini / eşitsizliğini iktisat cephesinden yaklaşan sosyal bilim disiplini. İktisadi yaşamda kadını değil, kadın bakış açısını da kapsamak ve böylece erkek kadar kadının da görünürlüğüne, farkındalığına ve temsiliyetine dayalı olmak üzere iktisadi incelemeyi amaçlar. İktisat biliminin; kavram, tanım, model ve yöntem bazında kadın-erkek eşitsizliğine yol açan ya da bu eşitsizliği çağrıştıran ve meşrulaştıran tüm ayrımcı unsurlarını ortaya çıkarıp sorgulamak Fİ'nin işidir.

Fİ, salt kadınlara ait, erkekleri içermeyen bir dişil (feminen) iktisat oluşturma iddiası ve çabasında değildir. Salt egemen iktisat anlayışlarının cinsiyetçi (eril) unsurlar taşıdığı iddiasıyla, iktisadin bu ve benzeri ayrımcı unsurlardan arındırılmasını savunur (Strober, 1994'ten aktaran Serdaroğlu, 1997: 70). Eril egemen toplum anlayışını yadırgayan ve geleneksel (yerleşik, anaakım) iktisadi tek cinsiyetçi yapısını eleştiren bir disiplin, dişil egemen şekilde bir başka eşitsiz toplum yapısını savunma hatasına düşemez. O nedenle, Fİ'nin erkekleri dışlayan kadın egemenliğini kurmaya yönelik bir ütopyası olamaz.

Fİ yaklaşımı, bilimin feminist eleştirisi ile gelişti. Ücret ayrımı, meslek sınıflaması, iktisadi kalkınmada kadının rolü, kadının ücretli ve ücretsiz işinin önemi gibi kadınları ilgilendiren özel konularda hem erkek hem de kadın iktisatçıların yaptığı bilimsel araştırmalar yayımlandığı için bu yaklaşım gelişme kaydetti. Ayrıca, bazı iktisatçılar, son zamanlarda, feminist kuramdan iktisadi kurama işin iç yüzünü kavramayı sağlayan projeler ve de anaakım iktisadi düşünce ve uygulamaya eleştiri getiren araştırmalar içine girmeselerdi bu gelişme sözkonusu olamayacaktı (Strober, 1994'den aktaran Reiter, 1995).

Beneria (1999), feminist iktisatçıların büyük ölçüde iktisadi rasyonalite hakkında yazdıklarını, anaakım iktisadi düşünceler kadar kapitalist ekonomiler konusunda yazamadıklarını; onların işinin, insan işbirliğine, empatiye ve ortak refaha dayalı seçenek modellerinin geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koydurmak olduğunu belirtirken; Woolley'e (1993) göre ise, cinsiyet eşitsizliği ve '*andro-merkezli*' araştırma stratejilerine başvurarak hareket eden feminist iktisatçılar, kadınların zayıf (dezavantajlı) grup olarak, refah düzeylerini yükseltmek için eşitlik temelinde birleştiklerini söylerler.

Feministlerle feminist iktisatçıların bakış açıları kadının toplumsal eşitliğinde örtüşüyor. Ancak Lawson (1999), feministlerin, baskın grupların kendi değer ve haklarını düşüncesizce evrenselleştirme eğiliminde olduğuna eleştirel bir yaklaşımla dikkat çektiklerini hatırlatarak, kendine yeten bireyleri tanımlayan feminist iktisatçılarla aynı görüşte olduğunu dile getirmektedir. Aerni, vd. (1999), feminist iktisatçıların, iktisat disiplinini tahlil edip yeniden gözden geçirmek üzere feminist düşünceyi

kullandıklarını belirleyerek, iktisat öğretiminde feminist pedagojiye doğru bir eğilimin mevcut varlığı ve olması gerektiği üzerine bir inceleme yazısı yazmışlardır.

Fİ, iktisatçıların neden toplumsal cinsiyet (ya da seksüel oryantasyon) konusuna ilgi duymaya başladığını ya da az ilgi duyduğunu açıklayan, bu konuda ipuçları veren bir bilimsel alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Klawitter, 1998). Toplumsal cinsiyet insanlar için kişisel değil ya da cinsel azınlıklarla ilgili profesyonel deneyim için az göze çarpan bir konu olabilir. Görece küçük cinsel azınlık nüfusu ve eşcinsellerin popüler kavramları, önemsiz konular olsa da, bir zenginlik olarak bazı araştırmacıların ilgisini çekebilir.

Brown (1998), iktisatçıların ilgi alanına neden cinsiyet farkındalığının konusunun girdiğini, kadının emek piyasasında maruz kaldığı ücret eşitsizlikleri özelinde açıklamaya çalıştığı makalesinde, emek piyasası çıktıları üzerinde cinsiyet, ırk, etnisite, fiziksel yetenek, yararlılık, vb etmenlerin etkili olduğunu ve bunların cinsiyet farkındalığına yönelik olduğunu belirtir. Ayrıca, Fİ'nin temel hedefleri arasında kadını görünür yapmak, cinsiyet eşitsizliklerini anlamak, cinsiyet kimlikleri üzerine önyargıları (onlarla ilgili kuram ve yöntemleri) değiştirmek, vb olduğunu; bu hedeflerin eşcinsel ve lezbiyenlere uyarlanması halinde de, onları görünür yapmak, heteroseksüellik ve homofobiden kaynaklı eşitsizlikleri anlamak ve heteroseksüel önyargıları yıkmak olduğunu sıralar.

Feminist araştırmalarda sadece kadının merkez alınarak hedeflenen araştırma yöntemlerinin o güne kadarki kadın sorunlarını tanımlamada yardımcı olamayacağı düşüncesi ortaya konulmuştur. Bilimsel açıklama gerektiren şeyler mevcut haliyle sadece beyaz (Batılı) burjuva erkeklerin deneyimi açısından tanımlanır. Bu da toplumsal yaşamın sadece erkeklerden oluşmuş gibi eksik ve çarpık anlaşılmasına yol açmaktadır. Bu nedenle bir feminist araştırmacının ayırddedici özelliklerinden birisi, sorunları kadın deneyimleri açısından ele almasıdır. S.Harding'e göre, feminist araştırma projesi, kaynağını öncelikle politik mücadele sürecinde ortaya çıkan kadın deneyimlerinden almalıdır. Projenin kaynağı açısından, "yatak odası" ve "mutfak" gibi özel alanların da en az kamu alanları kadar önemi ortaya konulur. Hedeflenen feminist araştırma da tek cins merkezliliği yerine içerdiği sorunlar tartışmalıdır. Araştırma ve de en az araştırma konusu kadar, araştırmacının kendisinin de eleştirel zemine çıkması önemlidir. Erkek de özeleştiril araştırmalarda bulunmalı ve kendi cinsi ile ilişkilerini feminist bir bakışla ortaya koymalıdır (Şahin, 2006).

B. Feminist İktisadın Çıkış ve Büyüme Noktaları: Kü-yerelleşme (G-lokalleşme)

Küreselleşme, Moallem'in (2001) dediği gibi, mecazi (metaphor) anlamda ilerleme, büyüme ve kalkınma demektir; iyi ve kötü, uygar ve barbar, Doğulu ve Batılı gibi ikiliklerle konumlandırılır. Bu olgunun (phenomenon) modernleşme, Amerikanlaşma, ulusötesileşme, Batılılaşma, piyasalaşma gibi muadilleri de vardır (Ping, 2001).

Feminizmi iktisadileştiren ya da iktisadı feministleştiren gelişmeleri, kadının, büyük ölçüde 'trajik' küresel konumundan çıkarmak olasıdır: Örneğin, AGÜ'de günde 1 dolardan daha aza yaşayan 1.3 milyar insanın %70'i kadındır; küresel üretimin %66'sı kadınlar tarafından gerçekleştirilmesine rağmen, küresel gelirden

kadınların aldığı pay sadece % 10'dur; kadınlar, dünya mal varlığının sadece %1'ine sahiptirler; işsiz kadın nüfusu işsiz erkek nüfusunun 1.5 katıdır; 15 yaş üzeri kadın nüfusun iş gücüne katılım oranı AB ülkelerinde %42 iken, Türkiye'de %26'dır¹²³; tüm dünyada, kadınlar erkeklere göre %20 ila %50 oranında daha az maaş ve ücret almakta¹²⁴ ve özellikle AGÜ'de fahişeliğe başlama yaşı düşmektedir.

Fİ'nin çıkış noktalarından biri süreç içerisinde "evin ekonomisi"nin ve onu oluşturan birimlerin, yani aile, kadın ve çocukların iktisadi tartışmalarının dışına atılmış olmasıdır. Kadın tarafından gerçekleştirilen hane-içi katmadeğerin doğru ve hakça hesaplanmaması, yoksulluğun cinsiyete-bağlı olarak düşünülmemesi, vb. bu yöndeki gözlemleri doğrulamaktadır¹²⁵. İktisat disiplinine "cinsiyet-farkındalık" (gender awareness) getirme ve bu konudaki yöntemimsel tartışmaları genelde iktisatçılarda ya bilimsel bulunmamakta ya da "ikincil" kabul edilmektedir. Örneğin; neoklasik İktisat "işbölümünde ihtisaslaşmayı ve rasyonelliği" temel varsayım olarak kabul ederek, kadının hane içi ve dışı çalışması durumunda bunun rasyonel olmayacağını kabullenmekte; yani, kadına salt analık ve ev hanımlığı görevini biçmektedir ve bu şekilde ayrımcılığı desteklemektedir (Özar,2004; Voyvoda, 2003).

Ayrıca, sendikalı emeğin, sendikalı kadın varlığının azlığı da Fİ'yi günyüzüne çıkarmaya zorlayan etmenlerden biri oldu. Bu, bizi, neredeyse zorunlu bir şekilde, ideolojik bir yaklaşıma, sol penceresinden¹²⁶ bakmaya götürmektedir. Bilimsel sosyalist kuramın kurucuları Marks ve Engels, aileye değil, burjuva ailesine, kapitalizmin her şeyi ve dolayısıyla kadını alınıp satılabilen bir mal halinde getiren yasalarına karşı olmuşlardır. Bu çerçevede, feminizmin, demokratik içeriği bir yana, bir küçük burjuva hareketinden başka bir şey olmadığı yönüyle de eleştirildiği görülmektedir.

¹²³ Oysa ki, varılmak istenen oran, AB Lisbon Stratejisine göre, 2010 yılı itibariyle %60'dır.

¹²⁴ Bu oran Türkiye'de %60'dır.

¹²⁵ Kadınlar kalkınmaya sadece ücretli işlerde çalışarak değil, karşılığını al(a)madıkları hane içi / dışı çok sayıda işle de katkıda bulunurlar. Bu işler piyasada fiyatlandırıldığı halde, piyasa-dışı "üretken olmayan" ("ekonomi dışı") faaliyetler kabul edilmektedir. BM Ulusal Gelirlerin Hesaplanması Sistemine dahil edilmesine ve bu nedenle işgücü istatistiklerinin uluslararası standartlarına girmesine rağmen, bu türden (tarımsal, vb) ücretsiz işler, çoğunlukla yeterince değerlendirilmeyip kayıt-dışı tutulur. Kadınların kalkınmaya yaptıkları katkı, gerçekten yeterince değerlendirilmediği için toplumsal açıdan kabul edilmesi de sınırlı olmaktadır (UNDP,Pekin,1995:62; aktaran, Özbey, 2004).

¹²⁶ Türkiye'de solun feminizm başta olmak üzere toplumsal cinsiyet, kadın sorunu ve kadınlar değişkenine yaklaşım üç grupta toplanabilir (Zihnioğlu, 2007: 1109):

i-Herhangi birinin konu edilmediği "cinsiyet körlüğü" biçimindeki ilk grupta, kadınlar tam anlamıyla görünmezliğini korur ve erkek şovenizmi ile cinsiyet hiyerarşisi en üst düzeyde, açık / örtülü olarak sürer ve hergün yeniden üretilir.

ii- İkinci sırada "kadın sorunu"na belirli bir ağırlık veren, ancak geleneksel Marksist "kadınların kurtuluşu işçi sınıfının kurtuluşuna bağlıdır" görüşünü ve feminizmin bir burjuva ideolojisi olduğunu savunan feminizm karşıtı grup. Bu kümede kadın sorunu, Marksist tezlerin oldukça gerisinde kalarak, analıktan ve kadın işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesinden ibaretmiş gibi kurgulanır.

iii-Sayısı az olmakla birlikte, '80 sonrasındaki yeni feminist hareketin etkisiyle feminizmin "demokratik ve kapitalizm karşıtı" bir hareket olduğunu ve/ya sosyalist feminizmi benimseyen üçüncü grup. (Bu grubun, özellikleri itibariyle, bir ülkede erkeğin burjuvaziyi, kadının ise proletaryayı temsil etmesini eleştirdiğini düşünebiliriz.)

1980'den bu yana, demografik ve jeopolitik eğilimlerin de itmesiyle küresel ticaret, sermaye akımları, bilgi ve iletişim teknolojileri ve ekonominin liberalizm ekseninde yeniden yapılanması bağlamındaki hızlı değişimde, kadın yönelimli cinsiyet/çi konular ön plana çıkmıştır. Kadınlar, bakışa göre değişen bu tabloda, tam çelişkilerin ortasında (örneğin, siyasal yaşamda özgürlükler ve kısıtlar, çalışma yaşamında fırsatlar ve sömürü ilişkilerinin her karesinde) bulunmaktadır. Floro ve Meurs'un (2009), sosyo-biyoloji üzerinden hatırlattığı gibi, kadın ve erkek arasında 'doğal' farklar vardır; o farkların dışında, kadının taleplerine aykırı hareket edilmesi halinde 'yapay' ayrımcılık doğacaktır. Aynı yazarların belirttiği gibi, bireysel akılcılık, piyasa rekabeti ve ticaret, finans ve döviz kapsayan piyasa faaliyetlerine odaklı baskın iktisadi düşünce toplumsal cinsiyet rollerini teşvik etme eğilimindedir. Ücretsiz çalışma, piyasa dışı üretim, aile içi sorumluluklar gibi konular ise 'kadınsal' olarak düşünülmekte ve anaakım düşüncede büyük ölçüde 'marjinalleştirilmektedir.'

Kü-yerelleşme, dünyanın karşılıklı bağımlılığı bağlamında, kadın ve erkeğin *kadın hakları bilincini* arttırırken, kadın emeğini büyük ölçüde piyasalaştırmıştır. Her piyasalaşan şey gibi o da sömürü cenderesine girmiştir. Küreselleşmenin kendisinin varolduğu fakat adının pek bilinmediği 19.yy.'da kadın haklarında geline nokta ile, herkesin artık yerelleşme ile birlikte adıyla-sarıyla bildiği 21. yy.'da geline nokta arasında epey mesafe kattedilmiştir. Elbette ideal düzey henüz yakalanamamıştır, zaten küreselleşme de devam ediyor.

Aynı kü-yerelleşme, kadınların erkeklere karşı ve kadınların kendi içindeki tüketim gücünü ve yeteneğini şeffaflaştırmıştır. Tüketim yapabilenlerle yapamayan kadınlar bölünmüştür. Tüketim, iktisadi bir faaliyet kolu olarak, bölücü / ayrımcı rolünü küreselleşen dünyada daha iyi oynamaktadır. O kolun yumruğu, "*tüketim katedralleri*"ne¹²⁷ giremeyen, girip de herhangi bir şey satın alamayan yoksul kadın kitlelerin kafasına daha ağır inmektedir.

Öte yandan, erkekten çok kadını araştırmaların odak noktası yapmak, insan hakları gibi küreselleşme kavramını da köklü bir biçimde değiştirdiğine tanık olunmaktadır. Zira küreselleşme turizm ve seks sanayilerinde sosyo-ekonomik ve kültürel kaymaları yaratmakta ve bunun sonucunda ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ağırlaşmaktadır (Cabezas, 2006-ç: 298-9). Küreselleşmenin cinsiyet formları (Freeman, 2001) göz kamaştırmaktadır; makyajlı, estetik ve melakolik kadınlar dünyanın her yerinde, her sınıftan. Küre, bir yönüyle artık sadece kadınlardan sorulmaktadır. Kadınların sınırötesi hareketliliği hiç olmadığı kadar fazladır. Barlow'un (2001), Çin örneği üzerinden anlattığı gibi, küreselleşmenin artık uluslararası feminizmle bağları daha da kuvvetlenmiştir. Bu bağlamda kadının küresel mi yoksa yerel mi olduğu tartışması anlamsızlaşmaktadır; zira küreselleşme

¹²⁷ Böyle bir tartışmayı, Ritzer'in (2000-ç: 26) "*tüketim katedralleri*" adını verdiği bir küreselleşme kavramıyla renklendirmek olanaklıdır. Markalı zincir mağazalar (*ben bunlara bazen 'mağaza' yerine 'mağara' diyorum, çünkü içine girince kaybolabiliyorsunuz, -i.k.*), lüks alışveriş merkezleri, elektronik mağazalar, yolcu gemileri, kumarhaneler, spor merkezleri, güzellik merkezleri, hastaneler, indirimli mağazalar, mega kiliseler, müzeler, hayır kurumları, vb., tüm bunlar, özellikle kadınların 'tüketim dinleri'nin emirlerini yerine getirmek için gittikleri yerlerdir. Ritzer'den esinlenerek vurgulamak gerekir ki; adeta 'kutsal haz'zın alındığı bu katedraller, küreselleşmenin birer armağanı olarak, yine özellikle kadınlar için -çoğunlukla- esir kampları haline gelmiştir.

daha çok kadın suretiyle karşımıza çıkmakta; yerinden yönetim hizmetlerin yaygınlaşması anlamındaki yerelleşme de onu izlemektedir.

Feminist küreselleşmenin belirtileri var. Bunlardan biri, dünyanın her yerinde kadınların çalışmak istemesi ve işyerlerinin gittikçe kadınsallaşması (feminisation), diğeri de kadınların eşit ücret, eşit istihdam, sendikalı örgütlenme, vb. taleplerinin ve bu talepleri karşılayacak yasaların gittikçe uluslararasılaşması (internationalisation) sayılabilir. Süreci yavaş olsa da, kadınların çalışmasının önündeki muhafazakâr cephe zayıflamakta¹²⁸; yapay engeller ve sınırlar kalkmaktadır.

Kabeer (2004), yoksul ülkelerde (Bangladeş gibi) ihracat sektöründe çalışan kadınların çıkarlarına hizmet eden uluslararası ticaret anlaşmaları yoluyla küresel emek standartlarını kuvvetlendirecek “sosyal şart” üzerinde durmaktadır. Bu tür ülkelerde açıktır ki, kadınlar daha iyi koşullarda çalışmak isterler; ancak, halen ne sosyal güvenlik ağına ne de gayriresmi ekonomide seçenek işler konusunda bilgiye sahiptirler.

Yine de, kü-yerelleşme ile birlikte, her kıtanın, her ülkenin feminist hareketleri tarihi (yeniden) yazılmaya başlanmıştır. Kuşku yok ki, hemen her alanda olduğu gibi bu alanda da, zengin-güçlü-ileri “1.Dünya” ile yoksul-zayıf-geri “3.Dünya” arasındaki fark, bir makas tam açıldığında ortaya çıkan fark kadar, varlığını sürdürmektedir. Gerçekten de, kü-yerelleşme hareketlerinin kadın hareketlerine ne kadar eklemlediği, bu hareketlerden hangisini önce ateşlediği, bu ateşin kadınları (dolayısıyla erkekleri de) yakan bir yangına dönüşüp dönüşmediği, en önemlisi de, haklar ve hakları kullanma yetisi bakımından kadın-erkek arasındaki makas aralığını kapatıp kapatmadığı tartışma götürmektedir.

C. Feminist İktisat (Fİ) Terazisi: Neoklasik ve Marksist Kefeler

Fİ, 1960’larda disiplini oluşturan iki başat paradigmanın, “geleneksel” neoklasik ve “geleneksel” Marksist paradigmanın kadının toplumsal rolü ve cinsiyet açısından yeniden değerlendirilmesi ile ortaya çıkmıştır (Voyvoda, 2003; KSGM, 2000b; 2000c):

---

¹²⁸ Konuyla doğrudan ilgili olduğu için, orta okul yıllarıma ait bir anımı mutlaka anlatmalıyım: Çağdaş giyim-kuşamlı kadın Türkçe öğretmenimiz “kadınlar çalışmalı mı, çalışmamalı mı?” konulu bir münazara düzenlemişti. Ben, “kadınlar çalışmalı” grubunun sözcüsü seçilmiştim. Bir haftadan beri yaptığımız hazırlıkla, iki grup olarak tezlerimizi, savunma ve eleştirilerimizi bir bir ortaya koymuştuk. Okulumuz ve onun bulunduğu mahallenin, bir de kadın öğretmenimizin muhafazakâr düşünce yapısına sahip oluşu nedeniyle, münazaraya sanki en az 1-0 arkadan başlamıştık. Büyük bir heyecan ve her şeyi en iyi biz biliyormuşuz havasıyla, sınıftaki dinleyicilerin beğenisini kazanmaya çalışıyorduk. Rekabet, başa baş gidiyordu sanki. Ta ki kadın öğretmenin, “aslında ben de kadınların çalışmasına karşıyım” demesine kadar. Sınıf, kadın öğretmenin bu sözüyle taraf tutmasından etkilenerek bizim münazarayı kaybettiğimiz kanaatine varmak üzere idi ki, ben, grup sözcüsü sıfatıyla ve risk alarak, “öğretmenim madem öyle, siz neden çalışıyorsunuz?” diye, biraz taraf tuttuğunu ve alınganlık gösterdiğimizi ima ederek, sormuştum. Öğretmen daha yanıt vermeden, sınıftan müthiş bir alkış kopmuştu. O alkış, sanırım, kendisi de çalıştığı halde kadının çalışmasına karşı olduğunu söyleyerek çelişkili bir duruma giren bir kadın öğretmene verilen en anlamlı yanıtı.

- Aile ve toplum içerisinde cinsiyete bağlı işbölümü ve kadın emeğinin maruz kaldığı “eşitsizlik” her iki okulun temsilcileri tarafından “veri” alınmakta, “aile” tamamen “işbirliği” (cooperation) ve “diğerkâmlık” (altruism) içerisinde işleyen bir birim olarak varsayılmaktadır.

- Tarihsel olarak neoklasik iktisat, “iktisadi” davranışlar için piyasa-dışı hiçbir çözümü kabul etmeyen evrensel bir birey (tüketici-firma) kuram sunar. Neoklasik modelin temelinde “tercihler doğrultusunda yapılan rasyonel seçimler” varsayımı yatmaktadır ve bu varsayım, tarihsel ve kurumsal hiçbir kısıtı tanımamaktadır. Bu anlamda, neoklasik iktisat kadının eşitsizliğini haklı çıkartmakta, dahası bu eşitsizliğin yeniden üretimine hizmet etmektedir. “Evlilik” yolu ile kurulan her hanede (marjinal üretkenlikleri tercihleri dolayısı ile farklı) iktisadi bireyler “emek”lerini hanenin tercihi doğrultusunda ev ve piyasa arasında bölüştürürler. *Hanenin tercihi* deyimi gerçekte, neoklasik iktisadın dayandığı temeller açısından sorun oluşturmakta, çünkü piyasada hiçbir “hayırseverlik” tanımayan iktisadi birey piyasa benzeri modellenen hane içerisinde birden “ortak fayda”yı benimsemektedir. Son aşamada ikilemin “mucizevi” çözümü bulunur: hayırserver diktatör yani “aile reisi”.

- Neoklasik iktisat kuramı, kadınların, erkeklerle aynı işi yaptıkları halde düşük ücret almalarını ayrımcılık olarak görmeyip bu durumu kadınların ev içi sorumluluklarına bağlı özgür tercihlerine ve çalışanlar olarak sahip olunan “*beşeri sermaye*”nin¹²⁹ gelişmişlik düzeyinin bir sonucu olan verimlilik farkına dayandırmaktadır.

- Feminizm ve Marksist iktisat arasındaki ilişki feminizm ve neoklasik iktisat arasındaki ilişkiden oldukça farklıdır. Marksist iktisat tarihsel olarak çelişki, güç eşitsizliği ve sömürü ilişkilerinin kuramıdır. Bu kuram, güç ilişkilerinin açıklayıcısı olarak “kadın” üzerindeki baskıyı ve bunun iktisadi yaşamın yeniden üretilmesindeki önemini konu alan Fİ’nin iktisadın doğal adresi olagelmıştır.

- Geleneksel Marksist görüşe göre “kadın” sorunu asıl sorun olan “*sınıf*” sorununun bir türevidir; hane içi ilişkilerin çözümlemesi de sınıflararası ilişkilerin çözümlemesine dahildir. Bu anlamda aynı sınıf içerisindeki kadın ve çocuklarla erkekler arasındaki farklar çoğu zaman geleneksel Marksist kuramın dışında kalmıştır. Bir ayağı zorunlu olarak Marksizme dayanan *sınıfsal yaklaşıma* göre, kapitalizm, ‘böl’ ve ‘yönet’ mantığıyla emek piyasasını, (yüksek ücretli ve iyi çalışma koşullarına sahip) birincil piyasa ve (tersine, düşük ücretli ve kötü çalışma koşullarına sahip) ikincil piyasa diye ikiye bölerek, işçilerin ve dolayısıyla işçi kadınların sınıfsal bilinçle birlikte çalışmalarını ve dayanışma içinde olmalarını engeller. Doğal olarak, kapitalizmin körüklediği, kadınların aleyhine seyreden toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu ikincil piyasada oluşmaktadır.

¹²⁹ Neoklasik kuramının marjinalite yaklaşımı içinde değerlendirilen kadın emeği, genel ve mesleki eğitim bakımından görece erkeğinkinden daha düşük niteliğe sahip olduğundan, ayrıca (kadının regl, hamilelik, doğum, çocuk bakımı, özel ev işleri gibi nedenlerle) kesintili istihdam edildiğinden, işbaşında iken yeterili deneyim kazanamadığından ve sonuçta işveren tarafından tam güvenilir ve yüksek kârlı bulunmadığından düşük ücret almaktadır. Burada, bir kadın işçinin yaşamı süresince elde ettiği toplam gelir, öznel beşeri sermayesine yaptığı yatırımın getirisidir ki, bu getiri, örneğin eğitim ve deneyim düzeyi yükseldikçe artar.

- Marksist ‘yedek işgücü ordusu’ kuramına göre, kapitalizm, kadınların da içinde yer aldığı bu yedek işgücü ordusunu oluşturarak konjonktürel daşgılanmalar karşısında savrulup duran emek piyasasını denetimi altına alır. Kadınların bu ordu içindeki rolü ‘gizli’dir; çünkü kadınlar işten çıkarılsa bile ataerkil aile yapısından dolayı fazla tepkiye yol açmaz. Kuram, oldukça ucuz ve denetlenebilir olmasına karşın kapitalist emek piyasasının kadın emeğini neden öncelikle ve yeterince kullanmadığı sorusuna açıklık getirememektedir.

- “Hane içi üretim” etrafında dönen tartışmalarda Marksist-feminist iktisatçılar, kadın emeğinin “ikincil” kalmasının kapitalist sistemde sermaye birikimi, emeğin yeniden üretimi ve sınıf çatışması açısından gerekliliğine dikkat çekmektedir. Aynı şekilde “cinsiyete bağlı iş bölümü”nün feminist bakış açısından çözümlemesi işçi sınıfı ailesinde erkek ve kadın arasında varsayılan “mutlu” ve “doğal” iktisadi çıkar birliğini eleştirmektedir.

III. YAZIN: FEMİNİST İKTİSADIN ESKİ VE YENİ YOL HARİTACILARI

Feminizmin tek başına kadın sorunlarını çözmeye yetersiz kaldığı ortada olmalıdır ki, iktisat biliminin desteğini aramış ve feminist iktisat ortaya çıkmıştır. Feminist iktisat (Fİ), kadın bakış açısından yoksun anaakım iktisadi deşifre eden disiplinin adıdır. Avam ifadeyle, ‘cini şişeden çıkarıcı’ disiplinin... Fİ yazını (literatürü), kadına karşı şiddetten çok, özellikle cinsiyet ayrımcılığı ve/ya eşitsizliğini iktisadi kalkınma unsurları itibariyle yapılan araştırma ve incelemelerle doludur.

A.Fİ’nin Mihenktaşları

Fİ yazını için ‘mihenktaşı’ niteliğindeki yazarlar, bu disiplinin başlangıç ya da eski yol haritasını çizmişlerdir.

Feminist iktisat disiplinin öncüleri çeşitlidir. Bodkin (1999), akılcı karar alma mekanizmasında kadının rolünün ilk kez dolaylı ve doğrudan incelemesini A.Smith¹³⁰ ve J.S.Mill¹³¹ gibi öncü Klasik iktisatçılara kadar götürür. Süreç, 1890’lar-1920’lerde “eşit işe eşit ücret” taleplerinin iktisadi alana taşındığı İngiltere’de devam etmiş ve kadın emeğinin ev içinden piyasaya çıkmasının gerekliliğinin vurgulandığı ABD’de temsilciler bulmuştur. Viktorya Çağı’nın patriyarkal değerlerinin ve o çağın kadınlarına ‘statükocu’ bakış açısının etkisinde kalan Avrupa’da, iki cins arasındaki yasal ve sosyal sözleşmede eşitlik bakımından önem taşıyan kadınlara yurttaşlık (oy) hakkı

¹³⁰ A. Smith’in, Klasik İktisadi düşüncenin öncüsü sıfatıyla, “Ulusların Zenginliği” adlı ünlü kitabında, kadınların nüfus artışındaki katkılarından başka bir katkı yapmadıklarını ima ederken, onun ‘görünmez el’ tezinden esinlenerek ‘kadınların görünmezliği’nden sözettiğini düşünebiliriz.

¹³¹ J.S.Mill İngilizlerin ünlü filozof ve iktisatçısı; ama, bu kimliğinin rotasında bir devrimci girişimi de var; 1865’te parlamentoya seçilince, Mill, kadınların oy hakları için bir tasarı hazırlıyordu. Sonuç; 194 hayır’a, 73 ‘evet’ çıktı. O yıllarda Amerikalı kadın, hem köleliğin kaldırılması için uğraşılıyor, hem de kendisine oy hakkı verilmesi yolunda çalışıyordu. Amerika’da zenciler oy hakkını kazandıkları zaman, kadınlara sandık yasaktı (Selçuk, 2003).

tanınmasına ilişkin tartışmalar da 19. yy. boyunca sürmüştür. Kadınların da aslında erkekler kadar kapasiteli olduğu ve bundan dolayı erkek dünyasına boyun eğmeden özerk davranışı hak ettiği yönünde kitaplar yazılmaya başlandı.

İngiltere’de oy hakkı isteyen kadın seçmenlerin koşulsuz destekçisi olan (liberal) J.S.Mill¹³², (Marksist R. Luxemburg ile farklı ideolojik kamplarda bulunsa da¹³³), kadının özgürleşmesini tüm insanlığın özgürleşmesine bağlayacak şaşırtıcı boyutta kanıtlar sunmuştur: Bir kere Mill, “iki cins arasındaki ilişkilerde yasa adına bir cinsi diğerine bağımlı kılmanın kötü olduğunu ve insanlığın ilerlemesine karşın temel engellerden biri olduğunu belirtirim” derken; ona göre, erkeğin kadının güneşi değil, onun eşi kimliğiyle bir gezegendir ve eğer tüm cisimler birbirlerini çekiyorlarsa, ikisinin ağırlık merkezi aynıdır.

Feminist iktisadın Amerikan İktisatçılar Birliği’nin (AEA) yoğun gündemini oluşturması sonucunda 1995’te “Uluslararası Feminist İktisat Birliği” (IAFFE) kurulmuş ve IAFFE “Feminist Economics” adlı süreli bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu kurumsal gelişmelerle, artık kadın bakış açısının ihmal edilmeksizin iktisat biliminin feminist yaklaşımlara açık olduğu ortaya konulmuş ve böylece daha da zengin bir sosyal bilime dönüştüğü inancı kabul görmüştür. Ayrıca, AEA, 1971’de “İktisat Mesleğinde Kadın Statüsü Komitesi”ni (CSWEP) kurmuştur. Janice ve Lewis’in (2000: 66) belirttiklerine göre, CSWEP baştan sona kadınların ekonomide ve iktisat bilimindeki katkılarını kabul etmeye ve ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu amaç, kadınların iktisadi değerini, iktisadi yaşamda ve iktisat biliminde katkılarını onaylayan her türlü iktisadi, entelektüel ve siyasal kurumları temsil eden Fİ disiplinin amacıyla örtüşmektedir.

Dünya Bankası (WB) gibi daha büyük küresel finans örgütleri düzeyinde de cinsiyet eşitsizliği mercek altına alınmaktadır. Cinsiyet eşitsizliğine sorununa odaklı örgüt büyükse, ilgi de o derecede büyük olmaktadır. Nitekim Fİ ile WB arasında tarihsel ilişki kuran Barker ve Kuiper’in (2006: 2) belirttikleri gibi, WB, cinsiyet eşitliğini sağlayacak üç parçadan oluşan bir strateji¹³⁴ sunmaktadır: Kadın ve erkek için eşit

---

¹³² İlginçtir ki, Mill ile ünlü Marksist Rosa Luxemburg’u buluşturan kör noktası, bu oy kullanma ile ilgilidir: Sempatisi, oy kullanma hakkını ‘erkekler gibi toplum için üretmekten’ alan ‘proleter kadınlardan’ yana Luxemburg’un kendi perspektifi içinde toplumsal cinsiyete ilişkin kör noktası, Mill’in sınıfa ilişkin kör noktası ile aynı yere düşer. Mill’in, oy kullanma hakkını toplumsal cinsiyete dayandırarak savunması, işçi sınıfı kadını dışlayan bir mantığa sahipti; Luxemburg ise, kadınlar sınıf ayrımı olmaksızın bu haktan yararlanacakları halde, yine de sınıfa dayalı oy hakkını savunmuştur (MacKinnon, 2003-ç: 27).

¹³³ MacKinnon (a.k.), Marksistlerin tipik sınıf kavramını kadınları da kapsayacak şekilde genişletirken, feminizm açısından bu bölme ve gizlemenin kadınların aykırı, farklı ve ortak deneyimleri için yetersiz olduğunu vurgularken, Luxemburg’un oy kullanma hakkı konusunda 1912’de bir grup kadına bulunduğu şu çarpıcı hitabına yer verir: “Erkek ayrıcalıklarına karşı mücadelede dişi arslanlar gibi savaşıyor burjuva kadınlarının çoğu, oy hakkını alınca, muhafazakârlığı ve kiliseyi savunan kampta yer alıp uysal kuzular gibi hareket edeceklerdir. Aslında kendi sınıflarının erkeklerinden kesinlikle daha gerici olmaları mümkündür. İş ya da meslek sahibi olan pek azı bir yana bırakılırsa, burjuvalar toplumsal üretime katılmazlar. Onlar, erkeklerinin proletaryanın sırtından kazandıkları artı ürünün ortak tüketicileridir. Onlar toplumun asalaklarının asalaklarıdır.

haklar ve fırsatlar ortaya koyacak “*reformist kurumlar*”, daha fazla eşit kaynak ve katılım için teşvikleri kuvvetlendirecek “*hızlı iktisadi kalkınma*”, aşırı kaynak ve siyasal fikirlere bağlı süregelen eşitsizlikleri tamir etmek üzere alınacak “*etkin önlemler*.” Bir uluslararası kalkınma örgütü olan WB, bu strateji paketinin ayrıntılarını içeren bir raporundan (2001) anlıyoruz ki; cinsiyet eşitsizliğini kalkınmanın¹³⁵ önündeki en önemli engellerden biri olduğu gerçeğinden hareket ederek, hükümetleri bu eşitsizlikle mücadelede yalnız bırakmamakta ve onlara gerekli finansal cesareti aşılacaktır.

Feminist iktisatçılar, neoklasik iktisadın kuramsal olarak erkek yanlısı (patriyarkal) olmadığını fakat erkek iktisatçıların gündeme getirdikleri soruların, elde ettikleri bulguların, önerdikleri politikaların erkek yanlısı olduğu gerçeğinden hareketle; bilgi kuramı (epistemoloji), yöntembilim (metodoloji), teknik söylem (retorik) bağlamında egemen iktisadi sürekli sorguladılar ve kadının yaşam deneyimlerini, taleplerini ve farklı bakışlarını iktisadi modellere giydirdiler.

Tekrar etmek gerekir ki, özetle; Fİ, eleştiri oklarını, genellikle anaakım (iktisadi öğretilerde egemen okul) olarak tanımladığı ve etkisi 1890’lardan beri süren Neoklasik İktisada yöneliktir. Neoklasik iktisadın, toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili örtük (dolaylı) varsayımlarını Pujol (1995 ve 2003: 22) şöyle sıralamaktadır:

- i-Tüm kadınlar evlidir (bekarlar mutlaka evleneceklerdir) ve çocuk sahibidir (mutlaka olacaklardır).
- ii-Tüm kadınlar erkek yakınlarına iktisadi bağımlıdır (olmak zorundadır).
- iii-Kadınlar ev kadını statüsündedir (öyle olmak zorundadır); üretici yetenekleri bu tek yanlı bağımlılık statüsünde uzmanlaşmalarını sağlar.
- iv-Kadın emeği tarımda üretken olsa da sanayi sektöründe değildir; erkek emeği gibi ücrete tabi tutulamaz; kadının ücretini belirleyen erkeğinkidir. Aksi halde, yani eşit işe eşit ücret piyasa yapısını bozacaktır.
- v-Kadınlar akılcı değildir (irrasyoneldir); bu yüzden doğru iktisadi karar alma açısından güvenilmezdirler.

B. Fİ'nin Çağdaş Araştırmacıları

Her bilimsel disiplinde olduğu gibi Fİ için de yeni yollar, yeni güzergâhlar, yeni bulvarlar açıldı. Ve bunlar, aşağıda örnekleri verildiği gibi, yeni düşünürlerini / yazarlarını yarattılar:

i-Feminist iktisatçıların özel bir iktisadi paradigma ile tanımlanmadığını belirten Power (2004), Fİ'nin anıldığı yöntembilimin beş bileşenini sıralamıştır: Temel iktisadi faaliyetler olarak ücretsiz emeği ve yardımseverliği birleştirme; iktisadi başarının bir ölçüsü olarak refahı kullanma; iktisadi, siyasal ve toplumsal süreçleri ve güç ilişkilerini

---

¹³⁴ WB'nin, 1977'den itibaren kuramsal olarak bir cinsiyet stratejisi izlediği; bunu da kendi bünyesinde hayata geçirdiği kadınların kalkınmasına odaklı birimler, üye ülkelere uyguladığı operasyonel politikalar ve yayımladığı ciddi raporlarla kanıtlandığı bilinmektedir (bkz. Tzannatos, 2006: 22).

¹³⁵ Cinsiyet, cinsiyet planlaması, kadın ve kalkınma, kalkınma ve feminizm ilişkilerine yönelik kuramsal bakışlar için bkz. Rhode, 2000; Connely, Murray, vd., 2000; ayrıca, Üçüncü Dünyadaki cinsiyet eşitsizliği ve tarım sektöründeki cinsiyet ayrımı için bkz. Momsen, 1991; Whitehead, 1992, Kabeer, 2003.

çözümleme; çözümlemenin içkin bir parçası olarak etik hedef ve değerleri ekleme; sınıf, ırk-etnik ve diğer farklılıkları araştırma.

ii-FI'nin, eylemde, toplumsal cinsiyet anaakımı üzerine oluşan bir yankılar / düşünceler kümesi olarak betimlerken, Rubery (2005), toplumsal cinsiyet anaakımı deneyimini, kadın çalışma oranını yükselten Avrupa İstihdam Stratejisi eşliğinde anlatır.

iii-Toplumsal cinsiyet, iktisadi büyüme ve kalkınma arasındaki değişik etkileşim kanalları yoluyla eşitsizlik ve makro iktisadi sonuçlar şeklindeki iki ana grup arasındaki ilişkileri, FI'nin konusu yapan Berik, vd. (2009), eşitliğin salt fırsatlarda değil sonuçlarda da belirgin olduğunu kabul etmektedir.

iv-Dünyanın gelişen piyasaları da feminist iktisatçıların ilgi alanını oluşturmaktadır. İktisadi dönüşüm (liberal kapitalizme geçiş) yapan ülkelerde kadın emeğinin yeni durumunu Çin örneğinde¹³⁶ anlatan Ding vd. (2009), çeşitli değişken tekniklerle bu değişimin kentsel kesimdeki evli kadınların istihdamı ve gelirleri üzerindeki etkisini tahlil etmişler. Aşamalı reform (1988-95) ve köktenci reform (1995-2002) dönemlerini esas alan tahlilden anlaşılıyor ki; kamu sektöründeki küçülme ile birlikte –özellikle düşük gelirli erkeklerle evli olan- kadın istihdam oranı sert bir düşüş göstermiş ve kadın istihdamındaki değişme yeniden yapılanan kentsel Çin'de büyük gelir eşitsizliğine sahne olmuştur.

v-Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının istihdam alanında verimliliği artırıp artırmadığını, ABD özelindeki kanıtlarla ortaya koyan (Zacharias-Mahoney, 2009) ve eğitim ve istihdam alanındaki cinsiyet eşitsizliğinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini bir ülkeler paneli için araştıran (Klasen ve Lamanna, 2009) çalışmalar da bulunmaktadır.

vi-Toplumsal cinsiyet eşitliği ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki Dünya Bankası (WB) kalkınma raporlarının da konusudur. Elson (2009), bu ilişkiyi WB'nin 2006 yılı Dünya Kalkınma Raporu ekseninde incelemiştir. Busse ve Nunnenkamp (2009), eğitimde ve uluslararası doğrudan yabancı yatırımlar rekabetinde cinsiyet eşitsizliğini tartışmışlardır.

vii-Anne ve yalnız yaşayan kadın statüsünde olanların kazançları, Batılı GÜ açısından yapılan karşılaştırmalı çözümlemelerin özel konusunu oluşturmaktadır. Sigle-Rushton ve Waldfogel'in¹³⁷ (2007a) üç grupta topladıkları ülkelerle ilgili elde

¹³⁶ Çin'in yanı sıra; dünyanın en 'güçlü' gelişen piyasalardan biri sayılan ticaret ve sanayinin liberalleştiği Hindistan'da bir kadının, son liberalleşme sürecinden çok kültürel çevre ile bağlantılı "ev işçisi" olarak istihdama yüksek oranda katılım sağladığı anlaşılmaktadır (Rani ve Unni, 2009). Bir çok yönden Türkiye'ye benzeyen Pakistan'la ilgili bir model kuran Siddiqui (2009), toplumsal cinsiyet üzerinde etkili olan gelir, boş zaman, kapasite yoksullukları ile refah değişkenlerini kullanarak, 'nötr' ticari liberalleşmenin kadınların kalifiyesiz işlerdeki istihdamını ve onların tüm emek-yoğun işlerde kazandığı ücretin erkeklerinkine göre daha fazla arttırdığını ortaya koydu.

¹³⁷ Aynı yazarlar (2007b), İngiltere'yi de katarak yaptıkları bir başka çalışmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Çocuklu ailelerin gelir açıkları, annelerin eğitim düzeyiyle bağlantılı olup; GÜ'de aile gelir açıkları standart değil kendi içinde farklılaşmaktadır.

ettikleri bulgulara göre, kara Avrupası'daki annelerinin kazançları en büyük, Nordik ülkelerindeki en küçük, Anglo-Amerika'dakilerinki ise orta düzeyde farklılaşma göstermektedir. Yalnız yaşayan kadınların emeğinin metalaştırılması (commodification) ile ilgili, ABD ve Almanya örneğinde inceleme yapan Giddings vd (2004), emeğin gönüllü ya da zorla metalaştırılması sorunsalına ışık tutmuşlardır. Himmelweit (2004) ise, pek çok yalnız yaşayan ebeveynin kadın olduğunu ve politikaların (cinsiyete göre) bölünmüş emek piyasasının özellikleri bağlamında düşünülmesi gerektiğini hatırlatıyor ve ülkelere göre değişmekle birlikte bu grupta yer alan kadınların her işte istihdam edilmedikleri gibi ücret gelirlerinin de genellikle düşük olduğunu belirtiyor.

viii-Karamessini ve Loakimoglou (2007), siyasal Fİ bağlamında, toplumsal cinsiyet farkına göre ücret belirleme ve sınırlamanın bir heterodoks çatisını kurdukları makalede, Yunanistan'daki sanayiler için ortalama mesleksel ücretler ve bunlardan türetilen bireysel ücretler olmak üzere iki ücret denklemini kullanmışlardır. Paralel bir konu da, toplumsal cinsiyet farkına bağlı maddi (mal) zenginliği ile ilgilidir. Deere ve Doss (2006), dünyadaki zenginlik dağılımının cinsiyete bağlı olup olmadığını tartışmışlardır: Fİ'nin hem feminist hem de iktisat yazınına yaptığı katkılardan biri, ailesel ve bireysel zenginliğin mutlaka aynı olmadığını göstermektir. Zenginlik birikimi hem iktisadi hem de siyasal anlamda güçtür ve bu güce ulaşmak için kadının, pek çok etmenin rolü olan yeteneği önem taşımaktadır. Konuya, (zenginlik ve güç denilince ilk akla gelen) ABD açısından yaklaşan Schmidt ve Sevak (2006), bu ülkede aile zenginliğinin cinsiyet ve aile tipine (bekar kadın ve evli) göre büyük ölçüde değiştiğini çözümlemişlerdir. Zenginlik farklılaşması konusunu toplumsal cinsiyetin yanı sıra ırk, sınıf ve etnisite açısından ve Birleşik Krallık özelinde ele alan Warren (2006), 18-59 yaş gruplarını inceleyerek, salt sınıf ve etnisitenin değil gelir ve yaşam devrelerinin de zenginlik eşitsizlikleri ya da varlık birikimi üzerinde etkili anahtar değişkenler olduğunu ortaya koymuştur.

ix-Herşey dönüp dolaşıp '*yoksulluğun kadınsallaş(tırıl)ması*' kavramına geliyor. Bu konuda yayımlanan kitaplardan biri, Chant (2007) tarafından yazılan "*Toplumsal Cinsiyet, Nesil ve Yoksulluk: Afrika, Asya ve Latin Amerika'da Yoksulluğun Kadınlaşması İncelemesi*". 450 sayfayı aşan bu kitabın kritiğini yapan Ruwanpura'nın (2009) alıntılıdığı gibi, '*yoksulluğun kadınsallaştırılması*', sıklıkla, toplumsal cinsiyet ve kalkınma alanında kullanılır ve erkekler karşısında kadınların daha büyük gelir yoksulluğun etkisinde kaldığına işaret eder. Chant, burada, gelir ve diğer yoksulluk çeşitlerinin ne olduğunu ortaya koyarken, sorunu fark ettirmeyi, kadınsallaştırmayı ve/ya onların sürekli kadınlaştırılmanın konusu yapmayı amaçlamıştır.

x-Ruwanpura (2008), ayrımcılığın ekonomide ortodoksi ve heterodoksi görünümünü ortaya koymuştur. Ortodoks iktisatçılar, başlangıçta, Batı ülkelerinde ücret bazındaki ayrımcılığa yoğunlaşmışlardır: Ücret ayrımcılığı, kişilerin iktisadi yeteneklerine ve kapasitelerine göre farklı ücret almaları ve bu farkların sistematik bir şekilde bireylerin ırk, din ve cinsiyet gibi sosyal davranışlarıyla ilişkili olması durumudur. Ortodoks perspektifinden, piyasa kusurları uzun dönemde zayıflamaya yüz tutar ve yine de emek piyasasında peşi bırakılmayan ayrımcı uygulamalar neoklasik iktisatçıları başka açıklamalar yapmaya zorlar. Heterodoksi iktisatçılar ise, ırkçılık gerçeğini ve onun ince ayrıntılarını kuramsallaştırmak için ortaya çıkarlar.

Bazıları da, ayrımcılığın her zaman tek boyutlu bir konu olmadığını farkındadırlar. Zira çoklu toplumsal özellikler (bireyin ırk ve etnisite kimliği toplumsal cinsiyetinden daha önemli olmak üzere) ayrımcı durumlara yol açabilen bir etmendir.

xi-Fİ'ye giren ilginç kavramlardan biri, ne erkek ne de kadınla tümüyle insanın kendisiyle ilgili olmak üzere, hem seks hem de toplumsal cinsiyet bağlamında, ayrıca farklı cinsteki insanlar arasındaki cinsel ve romantik düşünceler ve ilişkilerin vurgulandığı “heteronormatiflik”tir. Bu kavram (heteronormativity), tümüyle eşcinsel haklarını desteklemeyle de ilgili oluşuyla, iktisat politikalarına kadın bakış açısının yansıtılması algısını yaratan Fİ'nin genel amacıyla örtüşmektedir. Danby (2007), bir makalesinde, Fİ'de heteronormatifliğin, heteroseksüel ayrıcalık için bir simge değil, daha çok, toplumsal olarak normalle ilgili örtük bir kavram olduğuna işaret etmiştir.

xii-Feminizm ile iktisat etkileşimini çözümlen çok sayıda makale yazılmaktadır. Bu makalelerin yazarları arasında bulunan Bergmann (1990: 68), geçmişte iktisatçıların, kadınların ekonomideki rollerine ilişkin –erkeklerinkine göre gözcü farkları fark ettikleri halde- profesyonel ilgi göstermekten kaçındıklarını; fakat şimdi, şu üç nedenden (kadınların ücretli işe katılımlarının artması, tek çocuk doğuran kadın sayısının artması, ve kamu politikasında değişiklik talebini yaratan feminist ideolojisindeki canlanma) dolayı kayıtsız kalmadıklarını dile getirmektedir. Albelda (1995: 253) ise, anaakım dergilerinin, feminist iktisatçıları yetişinceye dek feminist bakış açıları daralttıklarına dikkat çekerek, iktisat biliminde feminist çözümlenmenin yetersizliğinin akademide şu iki nedenle garip bir istisna olduğunu vurgulamaktadır: Birincisi, tüm beşeri bilimler (pek çok sosyal ve birkaç doğa bilimi) profesyonel feminist kurum ve dergiye sahiptir. İkincisi, pek çok feministin, iktisadi eşitsizlik gibi bir konuda bir kanaat sahibi olması için iktisadi çözümlenme önemlidir ve bu, iktisadın, feministlerin içine gireceği ‘doğal’ bir alan haline getirmektedir.

xiii-Fİ'nin bir disipline olarak 1990-2000 yılları arasındaki parlamaya başladığı dönemin bir panoramasını çizen Ferber ve Nelson (2003), öncelikle, Fİ'nin standart iktisat disiplininin sadece kadına verdiği ciddi önem ve cinsiyet eşitsizliğine meydan okuması ile değil, aynı zamanda iktisadın bir erkekçe disiplin sayılmasına meydan okuması ile ayrıldığını belirtmektedirler. Onlar, geçen süreçte şu temel gelişmeleri öne çıkarmışlardır: Öncelikle, ABD ve Avrupa'da Fİ'nin manifestosu niteliğinde sayılan kitapların basıldığını, Fİ konulu üniversite yayınevi kategorilerinin ve dergilerinin çıkarıldığını, Fİ adlı bilimsel derneklerin kurulduğunu, Batılı üniversitelerin iktisat fakültelerinde kadın profesörlerin (%3-8 arası) ve asistanların (%20-35 arası) sayısal bir artış gösterdiğini¹³⁸, SSCI dergilerde kritik feminist seslere yer veren makalelere itibar edilmeye başlandığını, vb...

¹³⁸ Öte yandan, *Kadının Çevresi ve Gelişmesi Örgütü* (WEDO)'nun bir raporuna göre, 1990'lı yıllarda, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) yönetörleri kurullarında içinde kadınların payı, ilkinde sadece %2.2, ikincisinde ise sadece %5.5'te kalmıştır. 24 sandalyeli WB İcra Direktörleri Kurulu'nda ise hiçbir kadın yer almamıştır. Aynı dönemde Beyaz Saray İktisadi Danışmanlar Konseyi'nde 20 üyenin sadece ikisi kadındır. ILO'nun 1919-2006 yılları arasında genel müdürlüğünü yapmış 9 kişinin hepsi erkektir. ABD'de tartışmasız en güçlü politika yapımcısı olan Federal Merkez Bankası (Fed) Başkanı hiçbir zaman bir kadın olmamıştır. Ayrıca, (günlük işlem hacmi 5 milyar ve işlem gören kıymetli kağıtların toplam değeri 25 trilyon \$'ı aştığından) küresel finans-kapitalin mutlak merkezi sayılan New York Menkul Kıymetler Borsası'nın (NYSE) kurulduğu yıldan günümüze iki yüzyıllık (1817-2007) dönemde “başkan” olarak görev yapmış 65 kişi arasında hiç biri kadın değildir. Üstelik burası, demokrasinin en büyük kalesi olmakla övülen ABD'dir. Interpol, yüksek mahkemeler, vb. ekonomi-dışı kurumlarda da yapısal durum hemen hemen aynıdır. Kısacası, küresel ölçekte kadın daha iyi durumda değildir (Özkoç, 2007; May, 2010).

xiv-Fİ diye bir disiplinin oluşum sürecinde, feminizmin tüm sosyal bilimler içinde kendini iktisat ile meşrulaştırmaya çalışmış olmasının büyük payı vardır. Zira Woolf'tan Wolstonecraft ve Gilman'a kadar feminist öncüler, feminizmin, tarihsel olarak kadının iktisadi bağımsızlığa dayanması gerektiğine inanmışlardır. Bu nedenle iktisat, feminist sesin gür çıkmasında oldukça etkili olmuştur. Ayrıca, Phillips ve Taylor'un (1980: 87) belirttikleri gibi, feministler, iktisat bağlantılı iki görevle karşı karşıyadırlar: İlki, ekonomiye, feminist ölçüt olmadan meydan okunamayacağını ve feminizm ışığında iktisadi kategorileri yeniden düşünmek; ikincisi, kadınların kendi kendilerine iktisadi girişimleri yeniden hayata geçirmek.

IV. GELENEKSEL İKTİSADIN BİRİNCİL SORUNSALI 'KALKINMA'; FEMİNİST İKTİSADINKİ İSE 'KADININ KALKINMAYA KATILIMI'

Feminist iktisadın (Fİ) önemle üzerinde durması gereken, kadın-kalkınma ilişkisidir. Çünkü kadın, eğer şiddet ve ayrımcılıkla karşılaşılıyorsa, bu özellikle, toplumun içinde bulunduğu kalkınma sürecindeki tıkanıklardan kaynaklanmaktadır.

A. Kadın ve Kalkınma: Kalkınmanın Kadınsallaştırılması ve Kadının Kalkındırılması

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1976'dan beri, kalkınmayla doğrudan ilişkili olmak üzere, yoksulluk ve işsizlik sorunlarını hafifletmeyi ve en-az yaşam standartlarını karşılamayı odak hedef haline getirmiştir. Ancak ILO stratejisi, yabancı ve özel sermayeye ve tarımda yeşil devrime dayalı sanayileşme tasarımlarına olan inancı da pek kuvvetlendirmemektedir. Üçüncü Dünya kadınına olan kalkınmacı ilgi, cinsiyet-temelli eşitsizliklerle uğraşan doğal-saf feminist öğretiden çok, işte bu stratejiden türemektedir (Beneria and Sen, 1982: 159). Oysa, temel feminist vurgu, kadını üretken ve yeniden üretken alanlarda katılımcı ve daha da önemlisi erkeğe eşit ortak yapan sıkça tekrar edilen kalkınmacı hedef üzerindedir (a.k., 168).

1992'de Rio'dai BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda; kadının ilerlemesi, sürdürülebilir kalkınmanın bir bileşeni olarak tanımlanmış ve kadınlar sürdürülebilir kalkınmaya girdi sağlayan ana hissedar grubu olarak kabul edilmiştir. Zira kalkınmanın beşeri kaynağı, kendine özgü ihtiyaçları ve talepleri olan kadın ve erkek, yani yetişmiş emekgücüdür; Kalkınmanın anahtarlarından biri olan cinsler arası işbölümü ve işbirliği de onun üzerine kurulur. Buna göre, işbölümü ve işbirliği adına kadın da traktör kullanabilmeli, erkek de süt sağabilmelidir. Ancak böylece "doğal durum"¹³⁹ ulaşılabilir.

---

¹³⁹ Bunun arkasında, S.Sancar, vd. (2006, vd: 20-5) tarafından işaret edilen BM'in geliştirdiği "*pratik ihtiyaç*" (cinsiyet rollerini ve cinsiyete dayalı işbölümünü değiştirmeyi değil, varolan durum ve ilişkiler içinde kadınların yaşamını kolaylaştırmayı gerektiren ihtiyaçlar) ve "*stratejik ihtiyaç*" (cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını yönelik faaliyetlere ilişkin ihtiyaçlar) bulunmaktadır.

Kadının kalkınmaya katkısı, genelde eril mülkiyet haklarının belirlediği kadın hakları¹⁴⁰, özelde ise özgürlüğü ile orantılıdır. Kalkınmayı özgürlük-demokratikleşme ekseninde tanımlayan Fİ kuramcılarına (örneğin Hill, 2003; Koggel, 2003) bakılırsa, - bu kuramcılar için yeni bir düşünsel güzergah açan Amartya Sen'in vurguladığı gibi-, özgürlük kalkınmanın araçlarından biridir; kalkınma da hayatı daha fazla geliştirme olayıdır.

“Kalkınmanın kadınsallaştırılması” (feminization of development) olgusunu, Rankin (2002), sosyal sermaye kuramı içinde ele alınan *“mikro finans”*¹⁴¹ politikasıyla ilişkilendirmeye çalışmıştır. Mikro finans, mümkün olduğunca sıfır faizle uzun vadeli kredi vererek kadının küçük ölçekli iş/letme kurmasını ve onun yoksulluk cenderesinden çıkmasını sağlayan bir araç işlevine sahiptir.

Kadının evlilikle ilgili hazırlıkları, doğurganlığı, çocuk yetiştirmesi, vb. tüm iktisadi faaliyetleri ile kalkınma arasındaki ilişkiyi, *“evlilik piyasası”* adı altında ve ABD özelinde dinamik bir model kurgulamasına konu eden Fernández (2009), mülkiyet haklarını odak aldığı makalesinde *“kadının ekonomik ve siyasal haklarının genişlemesi niçin iktisadi kalkınmaya denk gelmektedir?”* diye sormaktadır.¹⁴²

Kadın, Batı'da olduğu gibi, az da olsa Türkiye'de de toplumun kendisine verdiği yeni rolünün gelenek ile çağdaşlık arasında sıkışıp kaldığını, çoğunlukla uçlarda gezindiğini görüyor. İbre çağdaşlıktan yanadır. Almanya için bu durumu gözlemleyen Erler (2002: 99-vd), kadının toplumsal fahri görevler üstlendiği, ailenin yardım yeteneğinin azaldığı, sosyal sermayenin tehdit altında olduğu, anneliğin ailesel olmaktan toplumsala evrildiği ve dolayısıyla kadın hareketinin artık bu gelişmelerden beslendiği yolunda saptamalar yapmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında ve Sirman'ın (2002: 105) deyimlendirmesi benimsendiğinde, Türkiye için geleneksel ötesi bir toplumsal *“kadın katılımıcılığı”*ndan sözedilebilir.

BM Kalkınma Programı, sorunun kaynağındaki değişimi, 1970'lerden bu yana feminist bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır (bkz. Tablo II.1).

¹⁴⁰ Kadın hakları “onur” ve “itaat” arasında sıkışıp kalmıştır. (Konuyla ilgili bkz. Braunstein ve Folbre, 2001.) Böyle olunca, doğrusu, iktisatçıların, anaakım neoklasik iktisadın etkisinden olsa gerek ki, ataerkil mülkiyet haklarına ve aile yasalarına pek fazla dikkat ettikleri söylenemez.

¹⁴¹ Dünya Bankası'nın sosyal sermaye projeleri kapsamında, Bangladeş'te Grameen Bankası'nın öncülük yaptığı başarılı örnekleri bulunmaktadır. Adı bu bankayla özdeşleştirilen, mikro kredinin dünya ölçeğinde popülerleşmesine katkıda bulunduğu için 2006'da Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen Muhammed Yunus, ülkesinde genelde yoksullukla özelde de kadın yoksulluğu ile nasıl mücadele ettiğini anlatan kitabında (2003-ç: 337), *“uygar bir insan toplumunda yoksulluğun yeri müzeditir”* demektedir.

¹⁴² Fernández'in temel varsayımı da, kalkınma sürecinin (örneğin, sermaye birikimi ve doğurganlığın düşmesi), koca / baba olarak erkeklerin çelişen çıkarlarında gerilimi kızıştırmaları ve sonunda onların lehine sorunu çözüme kavuşturmasıdır. Erkekler, baba olarak kız evlatlarına daha az hak tanıyan sistemden dolayı acı çekerlerken, koca olarak ise ataerkil (patriarchal) dünyada ayrıcalıklı durumlarından ortaya çıkan kazançlardan vazgeçmezler. (ABD'de 1850-1920 arası dönem için yapılan deneysel) Modelle, doğurganlığın düşmesinin kadınların mülkiyet haklarına ilişkin reformu hızlandıracağı tahmin edilmiştir.

Tablo II.1: Sorunun kavranışında değişim

	<i>Eski yaklaşımlar</i>	<i>Güncel perspektif</i>
<i>Çözümleme</i>	Kadınları dışarıda kalır; örgün/yaygın eğitimden yararlanamazlar; özsaygıları düşüktür.	Toplumsal yapılar ve süreçler, kadın-erkek eşitsizliğini yeniden üretir: Kaynaklar, fırsatlar ve karar alma süreçlerine katılım açısından, kadınlarla erkekler arasında eşitsizlik vardır.
<i>Sorun</i>	Kadınlardır.	Kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliktir.
<i>Yaklaşım</i>	Kadınlar, kalkınmaya katılabilmek için tutumlarını değiştirmelidir.	Toplum ve kurumlar, eşit fırsatlar ve şanslar sağlamak için düşünce ve eylemlerini değiştirmelidir.

Kaynak: Sancar, vd, 2006: 27.

Cinsiyet eşitliğinin kalkınma hedefleriyle kaynaştırılması; entegrasyoncu ve gündem yaratıcı yaklaşımlarının da konusudur (Jahan, 1995'ten aktaran Sancar, vd. 2006: 28): *Entegrasyoncu yaklaşım*, ana program ve projelerde kadının kalkınmada bir bileşen olması örneğinde olduğu gibi, cinsiyet olgularını mevcut kalkınma paradigması içine yerleştirmekte; böylece kalkınma gündeminin tümü dönüştürülmesine de her madde cinsiyet ve kadın açısından yeniden düzenlenmekte, öncelikler değişmese bile, kadın her sektörde ve programda gözükmemektedir. *Gündem yaratıcı yaklaşıma* göre ise, nüfus programlarının kadının güçlenmesini öncelikli bir hedef olarak benimsemesi örneğinde görüleceği üzere, kadın karar almaya katılarak, anaakımın bir parçası olmakta, onun doğasını değiştirmekte ve böylece kalkınma paradigması kökten bir dönüşüme uğramaktadır.

Kim ne derse desin, ortada, Batılı ve Üçüncü Dünya toplumlarına göre tarihsel nedenleri ve çağdaş sonuçları değişen net bir "*kapitalist ataerkillik*" (capitalist patriarchy¹⁴³) düzeni var ve bu düzende kadınlar, bir yandan eve hapsedilmeye – Mies'in (1998) deyimlendirmesiyle "*evkadınsallaştırılma*"ya (housewifization) ya da Rogers'in (2005) seçenek deyimlendirmesiyle "*evcilleştirilme*"ye (domestication) çalışılırken-, öte yandan da, aşırı sermaye birikimi hedefli ucuz emek arz ve yüksek kârlar vaat ettiği için etkin politikalarla "*piyasalaştırılma*" (marketization) konusu yapılmaktadır.

Son tahlilde, biliyoruz ki; kalkınma toprakta başlamakta, toprakta devam etmektedir. Toprağa bağlı mülkiyet, kadının bağımsızlığının nerede başlayıp nerede bittiğini de göstermektedir. Toprak mülkiyetinin refah, verimlilik, eşitlik ve güç olmak üzere vaddettiği çok önemli nitelikleri vardır. O bakımdan, kadının toprakta bağımsız haklar elde etmek istemesi boşuna değildir. Agarwal (1995: 281), günümüzde, özellikle güney Asya vb. toplumlarda etkin bir toprak hakları elde etmenin hiç de kolay olmadığını; ataerki gelenekler, erkek kardeşlerin gücü, çeşitli yasaların birer engel oluşturduğunu hatırlatmaktadır.

B.Kadının Evdeki Emeği ve Yeni GSMH Hesaplaması

¹⁴³ Kadın özgürlük hareketlerinin ortaya çıkış nedeni olması itibariyle de özel bir önemi bulunan "patriarşi" (ata-baba-erkillik) düzeninin nasıl doğduğunu / yaratıldığını anlatan geniş bir çalışma için bkz. Lerner, 1986.

Kadının ev işleri (çocuk bakımı, ev temizliği, vb)¹⁴⁴, aile aidiyeti ve gönüllülük esaslı olduğu için bir ülkenin ulusal gelir hesaplamalarına yansıtılmamaktadır. Benzeri bir saptama, ücretsiz olarak ev işlerini yapan erkekler için de geçerlidir. Buna göre, bir ayrımcılıktan sözedilemez.

Özar'ın (2004) da vurguladığı gibi; günümüzde baskın iktisat kuramı olarak kabul gören ve üniversite ders kitaplarını işgal eden neoklasik iktisat, bireylerin, ücret (gelir) karşılığı çalışmak ya da çalışmamak arasında karar verirken sadece kendi çıkarlarını gözetererek özgür bir seçim ("çalışmak" ve "boş zaman" arasında) yaptıklarını varsaymaktadır. Çünkü insanlar ancak piyasada satılabilen bir mal ve hizmetin üretimine katkıda bulunuyorlarsa "çalışıyor" kabul edilirler. Böylelikle, bu kuramsal çerçeve, büyük bir çoğunlukla ev içinde ve kadınlar tarafından yapılan işleri iktisadi ve üretken faaliyetler olarak kabul etmeyerek yok sayar. Feministlerin yıllardır verdikleri mücadele sonucunda ulusal gelir hesaplarıyla uğraşan BM ve ILO gibi bazı uluslararası kuruluşlar ev işlerinin ulusal gelir hesaplarına katılması¹⁴⁵, yani karşılıkları ödenmese de, en azından varlıklarının tanınması için çalışmalar sürdürmektedir. Kadınların evde, erkeklerin ise dışarıda çalışması, Neoklasik iktisat kuramının işbölümü-uzmanlaşma yaklaşımına ve evlilik gerekçesine dayanıyor.

Özel olarak, "anne sütü" (breastmilk) ile "iktisadi çıktı" (output) ölçümleri arasında bir ilişki kuran Smith ve Ingham (2005), kadının ürettiği ve önemli bir kaynak niteliğindeki insan sütünün, yıllık piyasa değeri hesaplanarak standart ulusal gelir muhasebesi içine dahil edilmesi gerektiğini önermektedirler. Bu, Fİ mantığında bir devrim niteliğinde düşünülebilir.

GSMH kapasitesindeki artış anlamına gelen (pozitif) iktisadi büyüme ile toplumsal cinisyet eşitliği arasında kurulan ilişkiler, Fİ'nin geleneksel ve anahtar konularından birisidir. Bu ilişkiyi kuranlardan Heyzer'e (2001) göre, kadın genellikle, sanayi sektörünün aksine, büyüme oranı ve potansiyel büyümesi görece düşük olan tarım ve kayıtdışı (informal) sektörlerde istihdam edilmektedir. Bu da iktisadi kalkınma fırsat ve yararlarını sınırlandırmaktadır. Aynı yazarın vurguladığı gibi, günümüzde eğer bir ülke küresel ekonomi içinde gelişen istihdam ve gelir sağlayan fırsatlardan yarar sağlayacaksa, kadının bilgi ve becerilerine yatırım yapması yaşamsal önem taşımaktadır.

---

¹⁴⁴ Ancak kadının aile içinde sorumlu tutulduğu hizmetler gerçekte kamusal hizmetlerdir (bkz. Tokman ve Kendirci, 2006:23).

¹⁴⁵ Özar'ın (2004) belirttiği gibi, değişik yöntemler kullanılarak yapılan hesaplamalar yoluyla ev işlerine harcanan emeğin değeri gayri safi yurtiçi hasıla'ya (GSYİH) katıldığında, örneğin, Kanada'nın GSYİH'si %34 ile %54 arasında yükselmektedir. Üstelik, bu oranlar birçok ev işinin ticarileşmiş olduğu bir ileri sanayi ülkesinin durumunu yansıtmaktadır. Aileler için yaşamsal olan birçok faaliyetin ev içinde, piyasaya çıkmadan ve büyük çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığı yoksul ülkelerde, doğal olarak bu oran daha da (örneğin, Nepal gibi bir ülkede, ev içi emeğin değeri katıldığında, GSYİH %170) artmaktadır. Yani ev içi emeğin katkısı, piyasaya çıkan emeğin katkısının neredeyse iki katından fazladır.

”Ev kadınlığı” ve/ya “ev emekçiliği”nin özenilen ve saygınlık taşıyan bir konum / kurum olup olmadığı tartışmalıdır.¹⁴⁶ Fakat, onun dünyanın en zor işlerinden biri olduğu tartışmasızdır. Bennholdt-Thomsen (2008b-ç. 256), “ev kadınının, eve ‘ekmek getiren’ bir erkeğin sağladığı para ve hammaddelerin yardımıyla, doğal kadınsı hizmet etme eğilimleri sonucu gelecek kuşakların yetiştirilmesi ve aile yuvasının korunması sorumluluğunu üstlenen anneler ve eşlerden çok daha fazlası demek olduğunu” belirtmektedir.

Lenin de, işte bu daha fazlasını söyler (MEL, 2002-ç: 224): “*Ev işi, çoğu durumlarda kadının yerine getirdiği en verimsiz, en acımasız, en zor iştir.*” Acar-Savran (2004: 41), ‘*emekçi kadınların bir bölümünün yapmak zorunda olduğu işler düşünüldüğünde, ev kadınlığının sığınacak bir liman gibi görünmesinin anlaşılabilir*’ olduğunu ve F. Özbay’a bir göndermeyle, ‘*kentli ev kadını*¹⁴⁷ *olmanın köydeki bütün genç kızların rüyası olduğunu, zira bu rüyanın kırsal kesimdeki ağır iş yükünden ve aile içindeki yaşlı kadının otoritesinden kurtulmanın, dolayısıyla kendi evinin kadını olmanın rüyası olduğunu*’ belirtmektedir. Buradaki iki zıt görüşten biri, ev kadınlığının doğrudan doğruya bir zanaat olarak yüceltilmesi şeklinde iken, diğeri ise, feminizmin ve Fİ’nin ‘ev emeği’ merceğinden bakıldığında, ev kadınlığının saygın bir kimlik olmayıp ücretsiz karşılığı ödenmeyen bir iş sayılmasıdır. Ev emekçilerinin salt kadınlardan oluşması, ev-içi işlerin bölüşümünün erkeklerin lehine yapılması, vb., eril iktidarın kolay kolay değişmeyeceğini göstermektedir.

Yine Lenin, “*daha ucuz olan kadın emeğinin erkek emeğini dışladığını*”¹⁴⁸; Marx ise, “*kadınların ve çocukların ucuz emek gücünün süsünün, kapitalistlerin rekabetteki güçlerinin tek temeli*” olduğunu söyler (MEL, 2002-Ç. 98 ve 82). Öte

¹⁴⁶ Paralel bir tartışma konusu da, kadınların işinin, evde ücretsiz ve dışarıda ücret karşılığı çalışma olarak gelişigüzel bir biçimde ayrılamayacağına ilişkindir. Rowbotham (1994-ç: 136), 19.yy.’da olduğu gibi 20.yy.’da da, kadınlara uygulanan baskı ve sömürünün özel alanlarının tümüyle iç içe olduğunu, evdeki boyun eğişlerinin dolaylı bir sonucu olarak, aynı sınıftan olmalarına karşın kadın emekçilerinin iş yerinde erkeklerden daha aşağı konumda olduklarını belirtmektedir.

¹⁴⁷ Kentli ev kadını olmanın yolu da kentli bir erkekle evlenip kentte ikamet etmekten geçmektedir. Evliliğin iktisadi, siyasal ve ahlaksal olmak üzere üç önemli toplumsal işlevi vardır ve elbette kadın olmadan bu işlevlerin hiç biri gerçekleşemez. *Evliliğin iktisadi işlevine* göre, nasıl ki evlilik insanlık tarihinde üretim araçlarının mülkiyet haline gelmesiyle gelişmeye başlamışsa, evliliğin maddi temelinden sürekli maddi varoluşunu geliştirir. Ayrıca, tekeşli evlilik zorunlu ailenin çekirdeği olduğu, bu zorunlu ailenin ise çocuklukta yetkeci bir biçimde yönetilen toplumun her üyesi açısından hazırlık bölgesi de olduğu için, *siyasal* bir varolma hakkına sahiptir. Son olarak, evlilik, ikincil derecede kadınlarla çocukların maddi ve ataerkil çıkarlar bağlamında ahlaksal olarak korundukları bir yere dönüşür ki, ataerkil toplumun tüm aşamaları zorunlu evliliği korumak zorundadır. (W.Reich’ten aktaran Reiche, 2006-ç: 249-50.) Konuyla ilgili, Reich’in sistematığına uygun bir saptama yapmak gerekirse; toplumsal gelişmenin altyapısının ekonomi olması gibi, evliliğin de altyapısı cinsellik ekonomisi ve/ya libido çevrimine dayanmaktadır.

¹⁴⁸ Kadınların (düşük) ücretli emeği ile ev işlerinin birbirini koşulladığını, ücretli işlerdeki eğreti durumlarının onları ev kadını olmaya zorladığını, dolayısıyla ‘yapısal şiddet’ denilen şeyin tam bu etkileşimin sonucu olduğunu belirten Bennholdt-Thomsen (2008a-ç: 178), kadınların, erkeklerle aynı beceriye sahip olsalar bile daha az kazandıkları, daha kötü koşullarda iş yaptıkları, çünkü onların ancak erkeklerin aile bütçesini takviye eden ‘ikinci gelir’i sağlamak için çalıştıkları, dolayısıyla, çalışıp para kazansalar bile iktisadi bağımsız sayılamayacakları ve geleneksel bağımlılık ilişkisine zorlandıkları yönünde ciddi bir çözümleme yapmaktadır.

yandan, Lenin, “kadınların ve gençlerin üretime sokulmasını, özü bakımından ilerici bir olay” olarak görmüştür (a.k., 89). Tüm bu görüşleri, aslında, kadının, toplumun ‘aşağıdakileri’ olarak, kapitalizmde en iyi artı-değeri yaratan emekgücünü temsil ettiği şeklinde toplamak mümkündür.

Engels ise, ‘Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni’ adlı ünlü yapıtında ‘kadınların kurtuluşunun ve erkeklerle eşit olmaları için kadınların üretime geniş toplumsal ölçekte katılmaları ve ev içi görevlerinin önemsizleşmesinin şart olduğunu’ belirtmektedir. Kadının ezilmesinin özünü kadının özelleşmiş ev ekonomisi alanıyla sınırlı bulunmasının oluşturduğu tezi geçerlidir. Ama aynı zamanda, ev içinde işin paylaşılmasının kamusal alanda toplumsallaşmış ev hizmetlerini ve çocuk bakımını üstlenenler sadece kadın oldukları sürece gerçekleştirebileceğine inanmak da güçtür (Delmar, 1998-ç: 132).

Kadın emeği, hesaplar üstü olmak üzere, çok değerlidir. Fakat kadın emeği Batı toplumunda hep bir sorun olarak görülmüş ve bu, iki zıt yaklaşımın konusu olmaktan kurtulamamıştır. Yaklaşımlardan biri, Beck-Gernsheim tarafından geliştirilen “kadının emekgücü kapasitesi”; diğeri ise, Bielefeld Proje Grubu’nun geliştirdiği “kadın emeğinin geleceği” yaklaşımıdır. İlk yaklaşım; “neden kadınlar emek piyasasına erkeklerden daha az girerler, ekonominin sadece birkaç sektöründe yoğunlaşırlar, mesleki sıralıdüzen içinde daha az ücret alırlar” vb. sorulara yanıt vermek üzere doğmuştur. Bu soruların yanıt anahtarı, kadın emeğinin özünde saklıdır. Ancak ücreti istihdamda ele geçirilen ve erkeklerce bir metaya indirgenen salt kadınların emek gücü değil, aynı zamanda o emeği şekillendiren fiziksel karakterleri, duyarlılıkları ve cinsellikleridir. Buna karşılık “Bielefed yaklaşımı” ise, modern Batılı toplumda kadın emeğinin hem ücretli istihdama hem de ev içi emeğe damgasını vuranın, bu emeğin başkalarının ihtiyacını karşılamaya hazır hale gelmesi için zor-şiddet uygulamak olduğunu iddia etmektedir¹⁴⁹ (Bennholdt-Thomsen, 2008a-ç: 179-81).

Öte yandan Mackinnon (2003-ç), günümüzde halen geçerli olmak üzere, ev işinin ücretlendirilmesini olumsuzlayacak son derece önemli –kapitalizmin eleştirisi ve kadın emeğinin tahlili niteliğinde- bir dizi öneri (önerme) geliştirmiştir:

“•*Bir*: Kadınların evdeki ücretlendirilmemiş emeği sermaye açısından üretken emektir. Çünkü kadınlar kendi emeğini olduğu kadar, her gün ve kuşaklar boyunca, erkeklerin de emeğini yaratmış, sonra erkekler bu emeği sermayeye satarak ücrete çevirmiştir.

•*İki*: Kapitalizm kadınları her iki anlamda da yedek işgücü deposu olarak tutar. Kadınlar kapitalist piyasadaki dalgalanmaları telafi ederek, kapitalizmin onları başka şekilde istihdam etmediği zamanlarda onu ayakta tutmak için üretkenliklerini arttırırlar. Kapitalizmin büyüme dönemlerinde ise, erkeğinkin-

¹⁴⁹ Yazar (a.k., 180), burada, kadın emeğinin zorla çalıştırılması şeklindeki bir özelliğini ‘bir deste iskambil kağıdı içindeki joker’ ile kıyaslayarak ilginç bir betimleme yapar: Kadınların özgün karakteri tam olarak etkinliklerinin sabit olmaması, böylece her tür işlevi yerine getirebilmesidir. Dolayısıyla jokerler az bulunurken kadın emeği ise her yerdedir. Çünkü kadınlar evde ve dışarıda ücret karşılığı ya da bedava çalışırlar

den daha düşük ücretlerle doğrudan sermaye adına çalışmaya hazır durumda beklerler, çünkü ücretsiz çalışmaya alışkındırlar.

•**Üç:** Kadınlar sermaye için iktisadi olduğu kadar psikolojik olarak da bir emniyet supabı işlevini görür. Eril işçiler kadınların hizmetinden ve desteğinden kişisel ve cinsel bakımdan yararlanırlar. Kapitalistlerin işçilerin emeğinden yararlandığı gibi, erkek işçiler de kadının ücretsiz emeğinden maddi yarar sağlar. Emek piyasasındaki cinsiyet rolleri evdeki cinsiyet rollerinin paralı halidir.

•**Dört:** Erkek işçiler bu ilişkiler sisitemi yoluyla, ailelerine karşı duydukları sevgi ve sorumluluktan dolayı, sermayeye hizmete zorlanır; evdeki kadınlar erkek erkeğe mücadelede, savaş ganimeti gibi, ödül olarak onlara sunulur. Bu sayede erkekler, aile geçindirme zorunluluğu ve özel dünyalarında sağlanan telafi edici olanaklar adına, uysal ve itaatli işçiler haline gelerek, işyerindeki sömürüyü kabullenmeye hazır olurlar. Böylece, kapitalizm erkeğe sistem içinde bir pay vererek erkek egemenliğini akılcılaştırır.

•**Beş:** Kadının kapitalist sistemin iktidar aracı olan para bakımından erkeğe bağımlılığı, sermayenin her iki cins üzerindeki iktidarına aracılık eder ve bir gizemli hava verir. Ücret rejimi kadını evde erkeğe bağımlı yaparak, işçi sınıfını da işyerinde sermayeye bağımlı kılar ya da tersine, işyerindeki bağımlılık aracılığıyla evdeki bağımlılığı oluşturur. Böylece cinsiyetçilik, ev dışındaki sermayenin iktidarını sağlamlaştırmak amacıyla, ev içinde işlev kazanır.

•**Altı:** Ev işi için ücret mücadelesi devrimci bir düşüncedir. Kadının rolünün toplumda gereksinim duyulan önemli bir rol olduğu olgusunun ortaya çıkmasıyla, toplumsal ilişkiler ağının gizemi oratadan kalkacaktır. Bu, kadına eril üstünlükten bir bakıma kurtulabileceği bir maddi bağımsızlık sağlayacak ve evdeki güç dengesini değiştirecektir.

Peki, ya gelecek? Proletaryanın gittikçe kadınlaştığı ve yeni cinsiyete dayalı toplumsal işbölümü biçimlerinin yaratıldığı ve tüm bunların yüksek kâr oranlarının elde edilmesi hatırına yapıldığını gözlemlerleri altında... Konuk işçi ithali gibi, sanayilerin Üçüncü Dünya'ya ihraç edilmesi yoluyla ucuz, genç, kadın emeğünden yararlanması da kimileyin ters tepmektedir. O halde geleceğin modeli oluşturanlar, Werlhof'un (2008c-ç: 277) deyiimiyle, dünyanın ev kadınlarıdır, bir başka deyişle dünya çapındaki '*yedek sanayi ordusu*', '*marjinal kitle*' ya da '*nispi fazla nüfus*'tur. Batı kapitalist toplumunun, krizlere neden oluyor diye tahammül edemediği işte bu nüfustur. Werlhof'u tamamlamak gerekirse, ev kadınlığına seçenek için sahne, gönüllü-parasız olarak üçüncü sektör de denilen sosyal işlerde yer almaya hazır kadınlara açılmaya başlamıştır.

Aslında günümüzün ve geleceğe devreden kadın modeli, hem evinde ücretsiz çalışan hem de dışarıda bir iş yapıp ailesine gelir sağlayan kadındır. L. Moreno (2006: 381), böyle bir kadını, "*süper kadın*" olarak tanımlamakta ve 1980'li-90'lı yılların neoliberal taarruzu sırasında Güney Avrupa'da süper kadınların hiperaktivitesinin kamu harcamalarını kısma adına etkin bir '*sosyal tampon*' oluşturduğunu belirtmektedir. Onun tanımına göre "*süper kadın*", 40-59 yaş grubundakiler ile temsil edilip, genellikle orta sınıfın üyesi olarak, hane içinde ücretsiz

bakım işi ile ücretli emek piyasasında gittikçe artan profesyonel faaliyetlerini uzlaştırabilmiş Akdenizli kadın tipini anlatmaktadır.

C. Kadına Karşı Ayrımcılıkta Başat Sosyo-Ekonomik Alan: Emek Piyasası

“Güzel kadınları severim / İşçi kadınları da severim /
Güzel işçi kadınları / Daha çok severim.”
Orhan Veli (“Quantitatif” şiirinden)

Emek piyasası ve dolayısıyla istihdam, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın en çok yapıldığı alan olması itibariyle, ayrımcılık sorunsalının ‘*bam teli*’ni oluşturmaktadır. ‘Kadın işi’ ve ‘erkek işi’ şeklindeki cinsiyetçi ayrımcılık şöyle ortaya çıkmaktadır (KSGM, 2000b: 13): İlk olarak, kadının ev içi çalışması eksik ya da tamamıyla değerlendirme dışı tutulmaktadır. İkincisi, kadın ücretli olarak ev dışında çalışsa da, ev içi işleri yani yükümlülükleri sürmektedir. Üçüncüsü, emek piyasasına erkeklere göre daha geç giren kadın çalışanlar, ‘kadın işi’ olarak sınırları çizilmiş işleri yapmaktadırlar.¹⁵⁰

Kadın ücretli istihdamını ya da toplam istihdamda kadın oranını (*pozitif* olarak, yani, bir mikro düzey değişkende artış yönünde değişme olması halinde istihdam olasılığının artması ya da bazen istihdamın bu değişkenleri olumsuzlaması, **[+]**; ve *negatif* olarak, yani bir değişkenin derecesi / düzeyi arttığında bu istihdam olasılığının azalması ya da istihdamdaki artış sonucunda ilgili değişkenin olumsuz yönde seyir etmesi, **[-]**) etkileyen, bağımlı ve bağımsız olmak üzere birçok değişken vardır.

Rallings ve Nye (1979: 204-vd), bu değişkenlerin kapitalist topluma özgü kuramsal çerçevesini çizmişlerdir:

i-Söz konusu ‘*bağımlı değişkenler*’e şu örnekler verilebilir: Kadın istihdamına verilen toplumsal onay (+), geleneksel olarak kadınların eleman sağladığı mesleklerde emek piyasasının talep düzeyi (+), ekonomide özelleştirme düzeyi (+), ev kadınlarının emeği için ev ve diğer işlerde emek-tasarrufu yöntemlerinin uygunluğu / kullanılabilirliği (+), kadının sağlık durumu (+), kadının çalışmaktan duyduğu ruhsal tatmin derecesi (+), kadının eğitim düzeyi (+), önceki başarılı iş deneyimleri (+), aile yaşamı döngüsünde kadının ilerleyen yaşı (-), kadının sahip olduğu küçük çocukların sayısı (-), ailede bağımlı birey sayısı (-), kadının referans gruplarının uygunluk derecesi (+).

ii-Bunlara karşıt, kadın istihdamında rol oynayan bir dizi ‘*bağımsız değişken*’ bulunmaktadır: İstihdam ve çalışan annelerin kendini algılama düzeyi (+), annelerin yaptığı etkinliklerden ve çocuklarıyla ilişkilerinde aldığı haz (+), zayıf gelir grubunda (işçi sınıfında) karının / annenin evlilikte tatmin derecesi (-), finansal konularda

¹⁵⁰ Buradan da yatay ve dikey meslek ayrışması ortaya çıkmaktadır: Bazı mesleklerin kadınsal bazılarının ise erkeksel olarak belirlenmesi demek olan “yatay meslek ayrışması”, bir bölümde kadınların diğerinde erkeklerin çalıştığı aynı işyerinde bile görülebilmektedir. “Dikey meslek ayrışması” ise, aynı işyerinde, erkek meslekdaşlarıyla benzer özellikleri taşıdığı halde kadın çalışanlarının farklı tavır ve davranışların yanısıra, ücret, kademe, terfi, emeklilik, vb. bazda farklı / haksız değerlendirmelerle karşılaşması demektir.

karının / annenin becerikli oluşu, kadının aile / ev içi rollerindeki katılımcı miktarı (-), kadının gönüllü-sivil toplum kuruluşlarda liderlik yapması (-), gelenekçi kadınsal rollerin kocalar tarafından yürütülmesi (+), fakat kocaların yasaları ve gelenekleri arkasına alarak halen güçlü olması (-), işçi sınıfı üyesi karıların tamzamanlı çalışmasının (-) ve yarızamanlı çalışmasının (+) kocaların evlilikte elde ettiği tatmin düzeyi, çocukların anne istihdamıyla uyumlu olması (+), kadının yüksek öğretime katılımı (+), kamu ve özel ulaştırma sektöründe talep düzeyi (+), ailenin refah standartları (+), toplumda doğurganlık düzeyi (-).

Kadına karşı ayrımcılık, parasal gelir akımının oluştuğu emek piyasası olunca, daha fazla acımasızdır. Burada ayrımcılığın dört koldan, adeta bir *ahtapot* gibi, kadın emeğine saldırıp onu sarmaladığı söylenebilir. H.P.Brown'un (1979: 144) sistematığı esas alınır, ayrımcılığın sacayakları; yetiştirilme tarzı, fırsatlar, statü ve monopsonistik (emeği satın alan tarafın tek'elciliği) özelliğine göre oluşmaktadır. Ve emek piyasa girdikten itibaren ayrımcılığın konusu olmaya başlamaktadır.

Öte yandan, kadınların emek piyasasına girişini ya da toplam emekgücünün ortak bir bileşeni olmasını engelleyen bazı somut / nesnel nedenler var. Örneğin; kadına karşı ayrımcılığın ve eşitsizliğin örtülü olarak sürdürülmesi; teknolojik değişimin kalifiyesiz kadınların istihdamını zorlaştırması; genel ve kadın istihdamını arttırmayan bir iktisadi büyümenin varlığı; ücret eşitsizliği ve düşüklüğü, vb.¹⁵¹ (Ecevit, a.k., 2000).

Chafetz (1991: 85), '*cinsiyetçi ideolojilerin, ilkelerin (norm) ve klişelerin emeğin cinsiyet ayrışmasının hem mikro ve hem de makro düzeyde erkeğin gücünü takviye ettiğini*' vurgular. Cinsiyet ayrımcılığının, içsel emek piyasalarında daha sık yapılmasının bir nedeni bu olsa gerektir; dahası, böyle bir ayrımcılığın köklerinin çok derinlerde olduğunu da söylemeye gerek yoktur. En üst yöneticiden hizmetçisine kadar birçok kademededen oluşan bir hizmet sektörünü düşünelim; burada kadın-erkek oranı incelendiğinde, görülecektir ki, genellikle en üst (alt) kademededen aşağıya (yukarıya) doğru inildikçe (çıkıldıkça), kadınların erkeklere oranı artar (azalır)¹⁵².

Cinsiyet ayrımcılığının somut göstergelerinden biri, kadın işsizliğidir. İşsizlik, ucuz emek gücü ile birlikte en çok kadını vurmaktadır. Kadınların zorla çalıştırılması ve yine zorla çalıştırılmaması da şiddetin türevleri arasına konulabilir. Bu konuda izlenebilecek stratejilerin başında "*istihdam kotası*"nı, +/-1'er puanla, %50-%50 şeklinde getirmek olabilir. Bunun dışında, mesleki eğitime ağırlık verilmeli; esnek

¹⁵¹ Bunlara ek olarak, iktidar partisi AKP'nin Kadın Kolları Başkanlığı'nın '*Kadın İstihdamının Artırılması Önündeki Engeller ve Somut Çözüm Önerileri*' raporu dikkate alınır; kadının işgücüne eşit katılımının önünde, başta, evin reisinin halen erkek sayılması dolayısıyla istihdam için önceliğin erkeğe verilmesine dair bir '*psikolojik bariyer*' var. (Ayrıntı için bkz. Şimşek, 2010.)

¹⁵² Padavic ve Reskin (2002: 110), bu durumu, 1990 ortalarında ABD iş istatistiklerine dayanarak bir mağazalar zinciri örneğini şematize ederek anlatırlar: Mağaza müdürü olarak kadınların toplamdaki oranı %3.1, üretim bölümü müdürü olarak %4.7, market bölümü müdürü %7.6, market bökümü müdür yardımcısı %16.8, üretim bölümünde satıcı %19.1, market bölümünde satıcı %49.9, ticari eşya sorumlusu %91.8, pastane bölümü sorumlusu %93.7. Dikkat edilirse, görev ve sorumluluğun azaldığı (arttığı) yerlerde kadınların oranı artmaktadır (azalmaktadır).

çalışma yöntemleri bağlamında kadının ev-iş ilişkisinin verimlilik esaslı sürdürülebilmesi için haftalık çalışma süresi 30 saate (erkeklerde 35 saat) çekilmeli; kadınları işlendirmek ve en az onun kadar önemli olmak üzere iş güvencesine kavuşturulmalıdır. Ayrıca, ülkemizde kadın işsizliğini azaltmanın yollarından biri olarak, “yarı-zamanlı işlendime”¹⁵³ rejimi uygulanabilir. Ayrıca, kadın istihdamı bir ölçüde kamusal çocuk politikalarının etkisi¹⁵⁴ altında şekillendirildiği için reel bir kadın istihdam politikası oluşturulmalıdır.

Cinsiyet ayrımcılığının dramatik sonucu, kadının işsiz kalmasıdır. Ancak dram, asıl işyerinde başlar ve çeşitli boyutlar kazanır (Gregory, 2003;). İşyerinde yapılan cinsiyet ayrımcılığı bir bütün olarak kadına karşı iken, daha sonra bu, kadının özelliklerine göre çeşitlenerek yaşlı kadına, bekar kadına, hamile kadına, çocuklu kadına, dul kadına, öğrenci kadına, zenci kadına, proleter kadına, dindar kadına, iş değiştiren kadına, vb. –kimi zaman düşmanlık derecesinde- uygulanır. Bunların içinden, emek piyasası ile ilgili olduğundan, iş değiştirme kadın için değişik bir sorun içermektedir. Ücrette büyüme ve iş değiştirme ilişkisini cinsiyet farklılığına üzerinde Loprest’in (1992) yaptığı deneysel (ampirik) bir araştırmaya göre, iş / meslek¹⁵⁵ değiştirilirken; işin yarı / tam zamanlı olması, çalışanın genç / yaşlı oluşu, iş deneyimi, iş saatleri, vb. değişkenler altında kadının ücret artışı, erkeğin aldığı ücret artışından ortalama %50 daha az olabilmektedir. Sonuçta, ulusal ve uluslararası karşılaştırmalarla da doğrulandığı gibi, kadınla erkek arasında ücret uçurumunu anlatan bir *cinsiyet gelir açığı (boşluğu)*¹⁵⁶ sözkonusudur.

Öte yandan, Marx’ın kadınlara ve kadın istihdamına ilişkin yaygın görüşlerinden biri, sömürüye daha açık olduğu için çalışan kadının işçi sınıfına bir sorumluluk yüklediği görüşüdür (MacKinnon, 2003-ç: 37): Marx’a göre kadınların istihdam edilmesi, kapitalizmin egemenliğine karşı koyacak erkek işçilerin gücünü azaltmaktadır.¹⁵⁷ Kapitalizmde kadınların burjuva ve proleter ailesine bölündüklerini ve sınıflı bir toplumda kadınların ezildiğini belirten Engels’e göre kadınlar bir sınıf

---

¹⁵³ Yarı-zamanlı çalışma konusunu, “atipik çalışma” türü kabul edip AB açısından inceleyen bir çalışma için bkz. Tijdens, 2002. Yazar, yarı-zamanlı istihdamı, ilki arz-yanlı, diğerleri talep-yanlı karaktere sahip olan dört ayrı model üzerine oturtmaktadır: i-Evde çocuklarına bakmakla yükümlü kadınların çalışmasına olanak tanıyan “toplumsal cinsiyet rollerine dayalı model”; işletmenin düşük ücretle fakat yüksek ciro ve iş devri ile çalışmasına fırsat veren “sorumlu işletmeler modeli”; işyükünde dalgalanmaları düzenleyen “optimal personel modeli”; çalışanların iş saatlerini düşürmeye duyarlı işletmeler için “ikincil emek piyasası modeli.”

¹⁵⁴ Hükümetlerin belirlediği çocuğa bağlı sosyal politikaların “karı” (partner) statüsündeki kadınların istihdamını nasıl etkilediğini AB-15 açısından inceleyen bir çalışma için bkz. Henau, vd., 2010.

¹⁵⁵ Mesleki yapıda cinsiyet farklılıklarına beşeri sermaye açısından bir yaklaşım için bkz. Polachek, 1981.

¹⁵⁶ Bir fikir vermesi için, 1980-1990’lı dönemlerde ABD’nin diğer sanayileşmiş ekonomilerle mikro veriler yardımıyla “cinsiyet gelir açığı” bakımından karşılaştırması için bkz. Blau ve Kahn, 1992; ayrıca iki zıt ülke olarak ABD –Kanada ve “kooperatifçi” (corporatist) ülkeler olarak Norveç-İsveç tahlilleri için bkz. Rosenfeld ve Kalleberg, 1990.

¹⁵⁷ İşte bu görüş, feministlerin Marksistleri eleştirmesi için bir ‘koz’ olmaktadır.

değildir, fakat ilginçtir ki, onun sözlerinden, erkeğin aile içinde burjuvayı, kadının ise proletaryayı temsil ettiği sonucunu çıkarmak mümkündür (a.k., 43).

D.Kadına Karşı Ayrımcılıkta Başat Sosyo-Politik Alan: Demokratik ve Yönetimsel Haklar

Eşitlik temelinde kadın hakları mücadelesi, yerel ile küresel coğrafyalar arasında bir köprü oluşturmuştur.¹⁵⁸ Kadın haklarının eşitlik temelinde siyasallaştırılması 'kadına karşı' ya da 'kadınsız' olmaz ve bu çığaya ancak kadınların siyaset alanına etkin katılımı¹⁵⁹ ile olanaklıdır.

Kadının, tıpkı erkeğinki gibi, özel / farklı ihtiyaçlarının olduğu ve bunun özel / farklı politikalarla giderilebileceği gerçeğinden hareketle, bunun için politika yapımında yer almak üzere kadının siyasete katılması şarttır.

"*Bıyıklı siyaset*"¹⁶⁰, topluma egemen olan erkeklerin siyasal örgütlerdeki dolaşım hızının ne kadar yüksek olduğunun bir simgesi olarak kullanılmaktadır. Siyasette kadın deneyiminin oluşması ve toplumun dönüştürülmesinde ve geliştirilmesinde kullanılabilmesi için kadının siyasal örgütlerde, parlamentoda, hükümette pozitif ayrımcılığa tabi tutulması gerekmektedir. Üşür'ün (2008) vurguladığı gibi, kadınların siyasal temsil ilkesi "*biyolojik olarak kadınlık*" değil, "*siyasal mücadele alanı olarak kadınlık*"tır ve bu ilkenin hayata geçirilmesinin yolu da eril egemenlikten pay almaktan değil, eşit insan statüsüne kavuşmaktan geçmektedir.

Türkiye, kadınları eşit katılımın paydaşı yapacak bir tarihsel miras yoksunu olduğu için dünyanın pek çok ülkesi gibi bu idealin henüz çok gerisindedir, ancak siyasal partiler sisteminde yapacağı reformla bu ideale biraz daha yaklaşabilir. Son tahlilde koşulsuz, kotasız bir şekilde Türkiye'deki siyasal partilerin genel / yerel seçimlerde "daha fazla ve daha eşit" düzeyde kadın adaylarını gösterebilmesi için o partiler öncelikle "*kadın dostu parti*"¹⁶¹ özelliğini kazanmalı ve ayrıca uluslararası araştırmaların çarpıcı sonuçlarını da¹⁶² referans almalıdırlar.

¹⁵⁸ Yerel siyasete yönelik gönüllü bir çalışma olarak "yarın için bugünden kampanyası", BM Ortak Programı olarak "kadın dostu kentler", Yerel Gündem 21-Kadın meclisleri, vb. oluşumlar bu köprünün birer ayağı sayılabilir.

¹⁵⁹ Kadının siyasetle uğraşmasının önünü tıkayan önemli etmenlerden ikisi, dinsel ve bölgesel kaynaklıdır. Kadının siyasal ve kamusal yaşamda liderliğini etkileyen ve ötelenmiş bir sorun olarak dinsel ve bölgesel normların kadın cephesinden bir çözümlemesi için bkz. Karam-Williams, 2009.

¹⁶⁰ '*Bıyiksız siyaset*' kampanyası başlatan KA-DER, kadınların siyasette eşit temsil ve katılımı; demokrasinin ve demokratik adaletin bir gereği olduğu, erkeklerin siyasal karar organlarında cinsiyete bağlı sorun, çıkar ve önceliklerin farklı olmasından dolayı kadınları temsil edemediği, ayrıca, kadınların siyasette eksik temsil ve katılımının büyük bir insani kaynak israfı olmasından dolayı ivedi ve gerekli görmektedir.

¹⁶¹ Kadın dostu bir siyasal partinin ölçütleri için bkz. Sayın (2007b: 12).

¹⁶² Örneğin, UNDP tarafından 2006'da yapılan bir araştırmaya göre; seçmenlerin %82'si kadın siyasetçi sayısının artmasını; %77'si kadınların siyasette az temsil edilmesi nedeninin kadınlara yeterli şans verilmemesi olduğunu; %87'si ise kadınların, katılırsa siyasetin niteliğinin değişeceğini (değişimin eğitim, sağlık, yoksulluk, işsizlik, insan hakları sorunlarının çözümü yönünde) olacağını söylemektedir (Üşür, 2008: 234). Türkiye için böyle bir araştırma yapılırsa, seçmenlerin büyük bir çoğunluğu, yeterli

Siyasal ve yönetsel karar mekanizmalarında kadının eşit temsil hakkı ve yeteneği, yerelden merkeze¹⁶³ doğru gidildikçe arttırılmalıdır. Bu önce, eşitlikçi düşüncede başlar. Kadınların yerel demokrasiye ve kalkınmaya katılımının olumlu sonuçlarına inanmakla olur. Kadınsız siyaset ve kadınsız yönetim, kadınsız demokrasiye götürür ki, bu ırkçılık eşdeğerindeki “cinsiyetçilik” demektir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği için kadın cephesinden ısrarla önerilen kota sistemi¹⁶⁴ ile, eril egemen siyasetin ya da siyasal ezberin bozulacağına inanılmaktadır. Stockholm Üniversitesi'nden Dahlerup'un (2008: 16), dünyada kota uygulamalarından (Arjantin'den Danimarka'ya ve Ruanda'ya kadar) olumlu örnekler verdiği ve bu konuda başı İsveç'in çektiğini anlattığı bir toplantıda vurguladığı gibi; ‘kota kadınların siyasete katılımını sağlayarak, arzulanmayan eşitsizliklerin değişimi için sabit hedefler oluşturur.’ Ayrıca, Arap ülkelerinin, BM'nin saptamasıyla, halen gelişmemiş olmasının bir nedeninin kadınların siyasal ve çalışma hayatındaki dışlanmış olduğunu hatırlatmaktadır.

Dar anlamda kadına karşı şiddet ve ayırıcılık, geniş anlamda da kadın hakları ihlalleri (sorunları); kadınların dernekler, fikir kulüpleri, partiler vb etrafında örgütlenmesiyle çözülebilir. Kadınların yönetimde söz sahibi olmasının somut göstergesi ise, parlamentoda temsil edilmeleridir. Türkiye’de, kadın-erkek eşitliğinden sözettikleri halde kadın aday kotasını dar tutan partiler çok fazladır. Elbette bunda partilerin, cinsiyet eşitliğine mesafeli duruş sergileyen seçmen tabanlarının önemli bir rolü kadar başka nedenler de¹⁶⁵ vardır.

Kadının geri kalmışlığı ya da bırakılmışlığı, o ülkenin parlamentolarında temsil gücüne sahip kadın sayısına bakılarak da anlaşılabilir.¹⁶⁶ Kadının parlamenter kimliği

---

kadın siyasetçiye sahip bir mecliste küfür, hakaret, kavga gibi psikolojik ve fiziksel şiddetin azalacağı yönünde görüş bildirebilecektir.

¹⁶³ Özellikle yerel yönetimde (il ve belediye meclislerinde) kadınların yer alması ile, ülkemiz kadınları için temel yaşam alanları olan ev ve yakın çevre açısından sağlanacak (su kullanımı, temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı, semt pazarları gibi) hizmetlerin daha yaygın, hızlı, sürekli düşük maliyetli ve yüksek kalitede sağlanabilecektir. (Siyasal partilerin, “kadın hemşehrilik (kentdaşlık)” bilinciyle, kadınların siyaset ve yönetim kademelerine dahil edebilmesi için onları siyasal özne olarak görüp etkin bir kota uygulaması yapmaları yönündeki öneri için bkz. KA-DER, 2006: 11-2.

¹⁶⁴ Dünyada kota uygulamaları (özellikleri, çeşitleri ve oranları) için bkz. Üşür, 2008: 261-2; KSGM, 2009c: 9.

¹⁶⁵ Parti-içi demokrasi, aile ve sosyal engeller, coğrafi kısıtlar, kadınların isteksizliği, vb... KA-DER'in (2009), 23. Dönem (2007) TBMM'ye seçilen 17 kadın milletvekili üzerinden gerçekleştirdiği “profil çalışması”na göre, 50 kadın milletvekilinin toplama oranının %10'u zorlayarak nasıl egemen eril siyasetin yavaş yavaş yıkıldığına ilişkin üç ana bulgu elde edilmiştir:

i-Kadın milletvekillerinin kadına yüklenen toplumsal rollerin siyasal alandaki olumsuz etkileri hakkında belirli bir farkındalık düzeyini yakalamış oldukları ancak bu düzeyin halen reel politik alana yansıtılmadığı söylenebilir.

ii-Kadın milletvekillerinin seçilme sürecinde, zaman içinde sergiledikleri feminist siyasal bir duruş etkili olmuştur.

iii-Feminist örgütlerde üyelik ilişkisi ya da işbirliği içinde olmuşlardır.

kazanabilmesi için yapılan önerilerden biri, kota¹⁶⁷ yöntemidir. Bu uygulamanın kadın cephesinden öneriliyor olması ise ayrıca kayda değer bulunmalıdır.

Kota, kadın politikası olmadan riskli bir uygulama olsa da, eşitlikçi demokrasiye ulaşmak yolunda geliştirilmiş matematiksel bir seçim tekniğidir. Bu çerçevede, cinsiyet kotası ile ilgili tartışma ve uzlaşma zemininde; siyasal seçimler ve çalışma yaşamı başta olmak üzere atanmış organlarda, parlamento ve hükümette kadınların lehine genellikle, temsili bir kritik eşik olarak, %30-%70 arasında oranlar karşımıza çıkmaktadır.

Işık (2007), kota konusunu politik olarak kavramsallaştırırken, farklı söylemler içinde olumsuz bir anlam yüklenebilen "*pozitif ayrımcılık*" yerine "*geçici özel önlem*" şeklindeki kavramsallaştırmayı önermektedir: CEDAW'ın 4.maddesine dayanarak, cinsiyetçiliğin erkekler lehine işleyen mekanizmalarına kadınlar lehine bilinçli politik müdahale gereklidir ve bu müdahale de çeşitli alanlarda alınacak önlemlerle şekillenebilir. Fırsat ve uygulama hedeflerine ulaşıldığında bu geçici önlemler kaldırılmış olacaktır.

Üzerinde uzlaşıldığı üzere, kadınların eğitim düzeyi arttıkça ve çalışma hayatı genişledikçe siyasete katılma arzusu ve karar mekanizmalarındaki yeri artacaktır. Bunun için kota bir araç, bir ara önlemdir¹⁶⁸. Dhaka Üniversitesi'nden Chowdbury'nin (2008: 23) belirttiği gibi, 'ayrılmış koltuklar' diye de bilinen ve Bangladeş örneğinde olduğu gibi erkek parti liderlerince bir tür '*manipülasyon*' alanı haline getirilen kotanın çeşitli uygulamalarında küçük azınlıkları büyük azınlıklara dönüştürme sürecindeki kritik eşik de %33'tür (yani toplamın 3'te 1'dir). Niteliği gereği dinamik ve reformist olan kota uygulamaları ile amaçlanan; erkeğe karşı ayrımcılığı arttırmak değil, kadını kamusal alanda daha fazla görünür yapmak üzere kadına karşı ayrımcılığı tazmin

---

¹⁶⁶ Bu bağlamda yapılan şu saptama da hatırlatılabilir: Türkiye, UNDP 2006 yılı cinsiyet güçlendirme ölçüsü verilerine göre 75 ülke arasında 72. (yani oldukça kötü bir) sıradadır (aktaran, Sayın, 2007b: 9).

¹⁶⁷ Kota uygulamasını destekleyenler, kadın-erkek eşitliğini sağlayan nicel bir ölçü olduğunda birleşirlerken; desteklemeyenler ise, bu uygulamanın seçmenlerin kimi seçeceklerine karar veremeyeceklerinden demokratik olmadığını düşünmektedirler. Kota uygulaması, siyaset dışında çalışma ve bilim yaşamı, vd. alanlara da uyarlanabilmektedir.

¹⁶⁸ Kota sistemine karşı olduğunu, bu sistemin mentaliteyi değiştirmek için tek olanak olduğunu ve ancak geçici bir önlem sayılması gerektiğini söyleyen kadın aydınlar da var. Örneğin, Varenburg (2008: 29), ülkesi Belçika'da seçme-seçilme olanaklarına geç kavuştuğu halde kadınların şimdi parlamentoda %40 oranla temsil bulduğunu ve yakın bir zamanda artık kotadan sözetmeyi gerektirecek herhangi bir eşitsizliğin kalmayacağını ifade etmektedir. Valiente (2008: 31) ise, bazı yönlerden benzeştığımız İspanya'daki kadının siyasal katılımını anlatırken, bu konuda geldikleri – İskandinav ülkelerine yakın olan- ileri noktayı, AB üyeliğinin de katkısıyla parlamentoda %36 ve hükümette %50 oranlarıyla dile getirmektedir. "*Devlet feminizmi*" şeklinde ilginç bir kavram üretmiş olan bu akademisyen, ülkesinde kadının bu kadar yüksek temsiliyet gücünü sosyalist iktidarlar dönemlerinden itibaren elde ettiğini; kota varlığı ve uygulama kararlığının sosyo-ekonomik gelişme ve laiklikle birleşmesiyle olumlu sonuçlar alındığını önemle belirtmiştir.

ederek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve böylece siyasette kadın-erkek dengesini kurmaktır.¹⁶⁹

Dahlerup, (2008: 18-9), cinsiyet kotaları ile hem kadına karşı ayrımcılığın tazmin edilebileceği ve hem de ayrımcılığın önlenebileceği; hem bugünkü ve hem de gelecekteki eşitsizliği önleyebileceği yolunda seçenekler ileri sürmektedir. Üşür (2008: 258) ise, dikkatlerimizi, kota politikasının siyasal yaşamla sınırlı bazı özelliklerine çekmektedir:

- i-Kota seçmenin iradesine değil, aday belirleme süreçlerine müdahaledir.
- ii-Cinsiyet kotaları salt kadınların eksik temsil sorununun sonuçlarını (septomlarını) düzeltir, buna yol açan nedenleri doğrudan düzeltmez.
- iii-Kota politikalarının başarısını sağlayan etmenler arasında en etkili; iktidar partisinin ya da önde gelen önemli partilerin kendi iradeleri ile kota uygulamasıdır.

V. ŞİDDET VE AYRIMCILIĞA KARŞI KADIN HAREKETİ: EKONOMİ-POLİTİK EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ

Dünyada 1960'lerden başlayan II. feminist dalga, (birincisi ıskalandıktan ve ancak 1980'den sonra) Türkiye'nin kıyılarını da vurdu. Fraser'e (2009) göre, II.dalga feminizminin ortaya çıkışının ana çizgileri, savaş sonrası dönemde "*devlet eliyle kapitalizm*"¹⁷⁰, toplumların yaygın erkek merkeziliğine karşı radikal bir meydan okuma olan anti-empyralist yeni sol bakış açısıyla birleştirmektedir.

Kadın hareketleri ile ırkçılık-karşıtı ve sendikal hareketlerinin ortak bileşeni, baskı ve sömürünün kaynaklarını ortadan kaldırmaya yönelik mücadele vermektir. Wainwright (1984-ç: 14-5), cinsiyetçi kültürle mücadele etmeyi odak alan kadın hareketlerinin diğer hareketlerden bağımsız olmadığını dile getirirken; bu hareketin taleplerinin ardından yatan bağlantıları düşünmemizi istemektedir:

Bu taleplerin karşılanması için ekonomide, şirket kârlarından toplumsal faydaları olan hizmetlere (çocuk bakımı, kreş, kürtaj, vb.); savunma harcamalarından sağlık ve eğitim harcamalarına doğru önemli aktarmalar, kadın ve erkeklerin iş bulma şanslarını yitirmeksizin boş zamanlarını değerlendirmeleri ve çocuk bakımına tam zaman ayırma fırsatlarının sağlanması için işin ve iş üzerindeki denetimin kökten yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Kadınların özgürlüğünü ve eşitliğini savlayan / amaçlayan feministler, sendikadaki 'erkek ve kız kardeşler' (brothers and sisters) sözünden daha samimi bir demokrasi anlayışı taşıyan 'kardeşlik' sözünü (brotherhood yerine sisterhood) sözünü ön plana çıkarırlar (Rowbothom, 1984-ç: 163).

¹⁶⁹ Bu platformda ileri sürülen beş sav vardır: Kadınların adalet esaslarına göre temsili, kadınların bilgi ve becerisinden faydalanılması, kadın deneyimlerinin dahil edilmesinin önemi, çıkar çatışması, demokratik meşruluğu artırıp toplumu çağdaşlaştırmak (Dahlerup, 2008: 18-9).

¹⁷⁰ *Devlet eliyle kapitalizm* bir siyasal kültür olgusudur. Fraser, bu olgunun dört ayırıcı özelliğini ekonomizm, erkek merkezilik, devletçilik ve dolaylı olarak da neoliberalizmle ilgili olarak Bretton Woods kuralları şeklinde belirttikten sonra, II. dalga feminizminin, sonuncusu hariç hepsine karşı çıktığını vurgulamaktadır.

Kadınlar, öncelikle 'ikinci sınıf' insanlar olmadıklarını, erkeklerle toplumun eşit paydaşları olduklarını kabul etmeleri gerekir. Yoksa, kadın özgürlük hareketleri romantik ya da entelektüel düzeyde kalır. Ekonomik bağımsızlığın ve özgürlüğün nimetleri çoktur, fakat bu nimetlere ulaşabilmek zahmetlidir ve zahmetlerine katlanmayı gerektirir. Aksi halde, kadınlar, erkeklerin izin verebildiği ölçüde bu nimetleri edinirler. Nimet de zahmet de ortak olmalıdır.

A.Eşitlik, Adalet ve Özgürlük: Kadına Karşı Ayrımcılığı Anlamak Yolunda (Fİ için) Anahtar Sinyaller

Bu sinyaller, feminist iktisadın da görmek istediği sinyallerdir ve bir tek ana yolu, ana hedefi göstermektedir: Kadının insanca yaşamasını sağlamak!

Ekonomi-politik yazına eşitlik kavramının iki tipik kullanımı girmiştir ve her ikisi de kadına karşı ayrımcılığı daha iyi anlamamıza vesile olmaktadır: i-İnsanları (fiziksel, tinsel ya da ahlaki kapasite dışında, insani hak ve ödevler bağlamında) eşit varlık olarak tanımlayan yaradılıştan-başlangıçtan gelen eşitlik; ii-insanlar arasında iktisadi malların, toplumsal fırsatların ya da siyasal güçlerin daha eşit dağıtımından yana, bölüşümsel olan eşitlik.

Burjuva-kapitalist hukuk, herkesin yasa önünde eşit olduğunu kabul eden genel bir hukuktur; soyuttur ve her duruma, her insana uygulanır. F. Neumann'ın deyimiyle, "asgari bir eşitlik garantisi edilmiştir", başka türlü rekabetçi-sözleşmeci bir toplumun sosyo-ekonomik düzeni işleyemeyecektir (Mitchell, 1998-ç: 29).

Aristo, yeteneğine göre eşit olan kişilere eşit şeyler ayrılması gerektiğini ileri sürerken, adaletin bir eşitlik biçimi olduğunu belirtmiş olur. Platon ise, eğitim sistemi eşit olmayan toplumsal kurumlara erişmek için eşit yetenekli ve erdemli çocuklara eşit bir şans verilmesini savunur. Eşitlik ideologlarına göre, daha büyük çapta eşitliğe ulaşmak için genellikle bir bedel ödemek gerekir. Ayrıca, eşitlik, başka toplumsal değerlerle çatışabilir ve bu durumda sert ahlaki seçimler yapmak gerekebilir (Gewirth, 1994-ç: 237). Bu biraz da, eşitliğin farklı şekillerde¹⁷¹ karşımıza çıkmasından kaynaklanmaktadır.

---

¹⁷¹ Kadın dünyasını da yakından ilgilendirmek üzere, örneğin:

i-*Liberal eşitlik*; günümüzde pek çoğuna artık daha sevimli gözükmektedir, o, insanların seçtikleri yaşamsal tasarımlarını gerçekleştirme çabalarında eşit derecede özgür oldukları bir duruma denk düşer.

ii- *Demokratik eşitlik*; yurttaşların siyasal eşitler olarak toplumsal yönetime katılmaları fırsatı. (Bu, liberal eşitlikle çatışabilir: Demokratik çoğunluk, azınlığın elindeki mülkün ya da refahın paylaşılmasındaki öncelikli konumlarını onlardan almaya karar verebilirler.

iii-*Sosyalist eşitlik*; basit ve olumlu ifadesi; "herkesi ilgilendiren şeye, herkes karar vermelidir." (Bir eleştiriye göre, sanayinin özel mülkiyette olmaması, salt birkaç kişinin diğer insanların yaşamları üzerinde denetim kurmasını sağladığından, sosyalist eşitliği zedeler.) Burada, üretken emek üzerinde daha eşit bir bölüşüm gücünü kurmanın aracı olarak endüstriyel demokrasi savunulur.

iv-*Irksal eşitlik*; "siyahlar beyazlara eşittir". Lock'in ifadesiyle, tüm insan ırkı eşit ve bağımsızdır.

v-*Cinsel eşitlik*; Aristo ve Rousseau, doğanın, kadınları demokratik yurttaşlık için donatmadığını varsaysa da; Platon, yönetmek için erkekler gibi kadınların da yeterli özelliklere sahip olduğunu; Mill ise, bazı feminist kuramcılara aykırı gelse bile, cinsel eşitliğin aile oluşturma özgürlüğü ile uyumlu olduğunu savunur (Gewirth, 1994-ç: 239-40).

Adalet, Justinian'ın tanımıyla, *"herkese hakkını teslim eden sürekli ve değişmeyen istençtir."*¹⁷² Kadınların temel beklentisiyle uyumlu olan toplumsal adalet¹⁷³ iki temel biçimde kavranagelmıştır; biri, soydan gelme ayrıcalıklarını yok eden ve insanın değerini gösterebilme şansına açık olduğunu ima eden "hak etme ve değer", diğeri ise, malların biyolojik ve kültürel gereksinimlere göre dağıtılmasını şart koşan "eşitlik" kavramıdır. Faydacı iktisatçılara göre, adalet, toplumda en fazla toplam mutluluğu üreten *'hakça bir bölüştürme'* çözüme kavuştuğunda gerçekleşir. Genel bir çıkarım yapmak gerekirse, kişilere hakça davranmak ve kuralları usulüne uygun uygulamak anlamına gelen adalet, kişilerin hak ettiklerine ve gereksinim duyduklarına kavuştuklarında sonuçlanmış olur (Miller, 1994-ç: 17-8).

'Kapitalist toplumda eşitliğin anlamının değiştiğini' belirten Fromm'a (1997-ç: 24) göre, "eşitlikle kastedilen, bireyselliğini yitirmiş insanların, otomatların eşitliğidir. Bugün eşitlik, 'birlik'ten çok 'ayrılık' anlamına gelmektedir."¹⁷⁴ Fİ'nin temel hareket noktalarının başında, ekonomi-politik haklar tabanında toplumsal cinsiyet eşitliği gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin kamusal ve özel alanlarda eşit fırsatlar, hak ve sorumluluklara sahip olması, kadın ve erkeğin eşit biçimde görünür, güçlü ve eşit yurttaşlar anlamında olup; sayısal verilerde eşitliği değil, fiili eşitliğin ve demokratikleşmenin gerçekleştirilmesini, dolayısıyla kadını ikincilleştirmeyi hedefler (Karakoç, 2008). Feminizm ve ondan türeme Fİ penceresinden bakılınca, kadınları cinsiyet eşitliğine yaklaştırırken erkekleri bu eşitlikten uzaklaştırmamak gerekir. Bir başka deyişle, *"kadınlar için olduğu kadar erkekler için de cinsiyetçi olmayan stratejiler geliştirilmelidir."* (Tan, 2008: 103.)

Kadınla erkeğin gerçek eşitliği sağlanabilir mi? Engels, *"benim kanımca, her ikisinin sermaye yoluyla sömürülmesi ortadan kalkınca ve özel ev işi genel bir sanayiye dönüşünce gerçekleşebilir"* derken; Lenin ise, *"kadınlar gerçek eşitliğe, erkekle eşit konuma, ancak toplumsal kurumlara, genel üretken işe katılarak kavuşur"* demektedir (MEL, 2002-ç: 112 ve 224).

---

¹⁷² Bu tanımı derinleştirme ihtiyacı var ve bunun için de, kişinin çıkar ve ceza olarak hak ettikleri arasında ayırım yapmak gerekir. Cezada adalet, üç koşula bağlıdır:

i-Ceza, sadece hatalı davranıştan suçlu bulunana uygun usullerle uygulanmalı;

ii-düzenli uygulanmalı; yeni suçun cezası farklı cezaya denk düşmeli;

iii-cezanın ölçüsü suçla orantılı olmalı;bir önleme aracı mı yoksa karşılık verme yöntemi olarak değişmek üzere ceza ne hafif ne de ağır olmalıdır (Miller, 1994-ç: 14).

¹⁷³ M. Friedman ve F. von Hayek gibi neo-liberaller, toplumsal adalet kavramını tümüyle reddedip hukuka ve yerleşik kurallara saygı biçimindeki muhafazakâr adalet anlayışına geri dönmeyi önerirler. Gereçlerinden biri, toplumsal adalet arayışını; piyasa ekonomisinin yerini, kaynakların bireylere akışı üzerinde tam bir denetim uygulamayı (başaramasa da) deneyen aptallaştırıcı bir bürokrasiye bırakması durumunu içermesidir (Miller, 1994-ç: 18).

¹⁷⁴ Bu inancın devamı önemlidir: Kadın, aynı gazeteyi okuduğu, aynı okula gittiği, aynı biçimde eğlendiği için hemen erkekle eşitlenmiş sayılmıyor. Fromm' a göre, eşitliğin değeri şu noktaya kadar düşünülmüştür: Kadınlar eşittir, çünkü onlar artık erkeklerden farklı değildir. Karşit cinsel kutupların eşitliği yerine erkekle kadın aynılaşıyor. Çağdaş yoğun üretim nasıl ki malları standartlaştırmış, kapitalist toplum da eşitlik adına herkesi standart olmaya inandırmıştır.

Eşitlik ve onun sağlanması o kadar önemlidir ki, “Eşitlik Ombudsmanı” diye bir kurum hayata geçirilmiştir. İlk kez 1980’de İsveç’te kurulan ombudsman yasasına göre, birey cinsiyetinden ötürü aşağılanmaması, baskı görmemesi, eşit haklardan yararlanması ve bu hakların denetimi sağlanmaktadır. Ombudsmanlık bir devlet kuruluşu olarak devletçe finanse edilirken, bu durum o kurumun devletten bağımsız olmasını engellemez (Çalışlar-Uçkan, 1997: 38).

Ve özgürlük... Derler ki, ‘yoksul bir özgürlük zengin bir esaretten iyidir.’ Özgürlük olmazsa adaletin, eşitliğin bir kıymeti olur mu? Madam Roland, boşuna “Özgürlük, senin adına ne suçlar işlendi?” diye sormamıştır. Rousseau’nun “insan özgür doğdu ve şimdi her yerde zincirlere bağlı” şeklindeki haykırışına karşı daima “hayır, boyun eğerek doğdu ve kurulu otoriteye itaatinden özgürleştirilirse çılgınlaşır, tehlikeli hale gelir” yanıtı verilmiştir. Özgürlük, çözümlenmesi zor bir kavramdır: çünkü çeşitleri çok, bakış açısına göre değişir. Hobbes’in negatif özgürlük kuramına göre, “özgürlüğüm, başkalarınınca durdurulmaksızın ya da cezalandırılmaksızın yapabileceğim şeyler dizisinden ibarettir.” Pozitif özgürlük anlayışlarından birini temsil eden Stoacı öğretilerde, “bir kölenin, tahtında oturan bir imparator kadar özgür olabileceği”; Platon ve Kant’ta, “ancak haklı eylemde bulunduğumuzda gönüllüydür, özgürüzdür” savları vardır. Rousseau’ya göre, yasaya boyun eğmeyi oybirliğiyle kabul edilmiş şekli olan toplum sözleşmesine tabiyiz ve her birimiz, genel çıkara hizmet etmeyi amaçladığında geçerli olan yasaya itaat ettiğimizde özgürüz. Kapitalist dünyada tüm insanların bir şekilde sermayenin kölesi olduğu savından hareket edilirse, Marks’ın, ‘bir toplumun kendi üretim etkinlikleri üzerinde denetim sağlaması’ olarak özgürlük tanımına ulaşılır (Ryan, 1995-ç: 190-3).

Genel ve tarihsel bir gözleme göre, Doğu erkekleri kadının özgürleşmesinden, özgür kadından korkmaktadır; çünkü otoritesi elden gidecektir. Biraz da o yüzden olsa gerek ki, Türkiye’de kadınların çoğunluğu ‘ezilmektedir’ ve ezilme bir eşitsizliğin sonucudur. Doğulu Batılıya göre, işçi burjuvaya göre, dul kadın evliye göre... Ezilen eşitsizler kendi içinde eşitler; buna “eşitsizlikte eşitlik” denilebilir.

B. Bir Hassasiyet: Pozitif Ayrımcılık

Kadın hareketinin geldiği ve Fİ ile kesiştiği noktada, kadınlar tarafından talep edilen pozitif ayrımcılıkta ciddi ve vazgeçilemez hassasiyetlerin olduğu gözlemlenmektedir. *Pozitif ayrımcılık*; geri planda kalmış, toplumun dışında bırakılmış, görece / mutlak zayıf graplardan insanların –yani kadınların- başta okul ve işyeri olmak üzere tüm kamu alanlarındaki eksikliğine son vermek için yapılan planlamalar ve eylemlerdir.¹⁷⁵

Peki kadına pozitif ayrımcılığı kim yapacak? Kadına ayrımcılık yapan erkek! Burada bir ‘gariplik’ ya da ‘ironi’ olsa da, sonuç önemlidir. Çünkü pozitif ayrımcılıktan dolayı kadınlar başta şiddet ve ayrımcılığa karşı yasaların uygulanması, istihdam ve

¹⁷⁵ Bu tanıımı yapan Bergmann’ın (2008-ç) deyiimiyle, pozitif ayrımcılığı gerekli kılan üç nedenden söz edilebilir: i-En açık neden, çoğu işyerinde hala süren; beyaz kadınlara, Afrikalı-Amerikalılara ve Hispaniklere karşı ayrımcılıkla savaşmak için sistematik bir çaba gösterme gerekliliği. ii-Bütünleşmenin istenilirliliği, belli başlı alanlarda cinsiyet ve ırk çeşitliliği sağlama isteği. iii-İrkları ve cinsiyetleri yüzünden toplum dışında kalmış belli grupların daha az yoksul olmasını sağlamak.

siyasal alanlarında paylarının artması olmak üzere pek çok haklı kazanım elde etmeye başlamışlardır.

Burada, *fırsat eşitliği* mi yoksa *sonuç eşitliği* mi istenmelidir, şeklindeki bir tartışma anlamsız olabilir. Pozitif ayrımcılığın amaçlarını destekleyen fakat sağ ideolojinin gittikçe artan siyasal ve hukuksal saldırılarına karşı dayanamayacağını düşünen bir grup, pozitif ayrımcılığın yerine “*salt geride (dezavantajlı arka sıralardan) gelenlere yardım edilsin*” önerisini getirirlerken, pozitif ayrımcılık karşıtları ise “*salt ayrımcılığa karşı yasalar uygulansın*” istiyorlar.

Bütün bu tartışmalar bir yana, kadınların doğuştan itibaren erkeklerle eşit haklara sahip olduğu, ilk çağlarda bu hakların sonuna kadar kullanıldığı, fakat kentleşmeyle birlikte kadınların yüzyıllar boyunca çok gerilere itilmeye başlandığı gerçeği ortada durmaktadır. Bu gerçeği hatırlatan D. Morris'e (2004-ç: 10) göre, 19. Ve 20. yüzyıllarda feministlerin yeniden elde etmeye çalıştığı bu hakların, aslında doğuştan sahip olunan bu haklardır. Bir başka deyişle, büyük ölçüde pozitif ayrımcılık talebi etrafında şekillenen feminizm sayesinde yeniden başa dönmeye çalışılmaktadır. Kadın vücudunu bir zoolog gözüyle inceleyen Morris'ten anladığımız kadarıyla, kadın vücudu nasıl evrim geçirerek ve bazı müdahaleler gördükçe en 'güzel', en 'mükemmel' ve en 'hassas' yapıya bürünmüştü; kadın hareketi de benzeri bir evrim ve müdahaleler sürecinde olup eski hakları hayata geçireyim derken, bazı gelişmiş toplumlarda en yeni hakların elde edilmesini sağlamış; özetle, uyuyan güzel(lik)leri uyandırmıştır.

VI. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ PARADİGMASI

A.Tanımlamalar

Toplumsal cinsiyet düzeninden anlaşılan, uygulamada yaşanan erkek egemenliği (patriyarki)dir. Cockburn (2009-ç: 29), toplumsal cinsiyetin iktidarla ilişkili olduğunu ve toplumsal süreçler içinde tekrar tekrar üretildiğini; erkekler kadar kadınların da eril iktidar ilişkilerinde ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet sıralıdüzeninde etkin olarak yer aldıklarını ve bunları desteklediklerini, ancak öte yandan kadınlar kadar erkeklerin de bu toplumsal cinsiyet düzeninden zarar gördüklerini ve bazı erkeklerin bu düzeni cesaretle ve akıllıca eleştirerek onun ezici ve şiddet içeren uygulamalarına katılmadıklarını gördüğünü belirtmektedir. Ayrıca, birçok feminist yazar gibi kendisi için de biyolojinin değil, *'tüm yapı, kromozom ve hormonlarıyla sosyal bir şeyleri oluşturan bir arena'*ya benzetilen beden eylemliliğinin belirleyici olduğunu düşünmektedir.

Bir toplumsal cinsiyet ya da sadece cinsiyet sistemi için Klapisch-Zuber (2005-ç: 13) daha net bir tanım yapar ve der ki, *"bir toplumun biyolojik cinselliğini insan faaliyetinin ürünlerine dönüştürmeye ve bu dönüştürülmüş cinsel ihtiyaçları karşılamaya yarayan düzenlemeler toplamıdır."*

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farka çeşitli anlamlar¹⁷⁶ yüklenmeye çalışıldığına; bunlardan ilkinin biyolojik, diğerinin ise sosyolojik çağrışımlar yaptığına işaret eden MacKinnon (2003-ç: 11), her bir kavramı birbirinin yerine kullanmasına rağmen, bu kavramların cinsellikle ilgisinin farklı olduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

“... Bana göre, cinsellik toplumsal cinsiyete temel oluşturur ve esas olarak toplumsaldır. Cinslerin eşitsizliği sözkonusu olduğunda biyoloji toplumsal bir anlam kazanır. (...) Bağımsız olarak biyolojik farklılıklar üzerine kurulmamış bir sistemde her ikisi de hem toplumsal hem de politiktir.”

Toplumsal cinsiyet eşitliği (TCE), kadın bakışının ekonominin tüm kanallarına yansıtılması savı üzerine kurulu olan Fİ'nin amacıyla örtüşen paradigmalardan biridir. TCE duyarlılığının Türkiye için tüm ana plan ve programlara dahil edilmesi (gender mainstreaming stratejisi), KSGM'nin (2008g) önerisine dayanmaktadır: Bu strateji, “eşitliğe entegre bir yaklaşım” olarak, günlük işlerin yönetimindeki toplumsal cinsiyet perspektifi ile siyasal karar alıcıların gerçekleştirdiği etkinlikleri bütünleştiren politik ve teknik bir süreçtir. Bu sürecin sonunda beklenen, kadınla erkek arasındaki eşitlik ilkesinin eyleme dönüştürülmesidir.

Fİ'nin sosyal ayağı, “*cinsel eşitlik temelinde sivil, siyasal, iktisadi ve toplumsal hakların korunup teşvik edilmesi*” olarak tanımlanabilen (Valji, 2007) “*toplumsal cinsiyet adaleti*”dir. Bununla toplumsal cinsiyette denge sağlanabilecektir.

Günümüzde kalkınma paradigması liberal kapitalizmdir. Bunun en popülerleşmiş ögesi de ticari serbestleşmedir. Ticari serbestleşmenin iktisadi büyüme ile yoksulluğun azaltılmasının arkasındaki ana güç olarak görüldüğü yönündeki geleneksel söylemi tekrarlayan Wichterich (2009: 2), neoliberal iktisat savunucularının, ticari serbestleşmenin toplumsal cinsiyet eşitliği için itici güç olduğunu önerdiklerini belirtmektedir. Neoliberalere göre, en iyi mekanizma olarak serbest piyasa yoluyla toplumsal cinsiyet açıkları kapanabilir. Bunun ardındaki temel varsayım da doğal olarak; ticaretin büyümeyi sağlaması ve büyümenin de daha iyi eğitim, daha fazla iş, daha yüksek gelir, daha fazla kredi ve kadın girimcileri için daha iyi fırsatlar sağlıyor olmasıdır. Yazar¹⁷⁷, bunun somut bir kanıtı olarak, kadınların yoğun olarak ihracat ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmesinin de katkısıyla çarpıcı büyüme oranlarının kaydedildiği ve yeni tüketici sınıflarının oluştuğu – dünyada ‘*gelişen piyasalar*’ şeklinde yıldızı parlayan- Çin ve Hindistan’ı örnek vermektedir.

---

¹⁷⁶ MacKinnon’un (2003-ç: 21) belirttiği gibi, Marksizm için emek ne ise, feminim için de cinsiyet odur: Tümünü kendisine ait olduğu halde, insandan koparılıp alınan şey. Her ikisi de, hem toplumca inşa edilen hem de toplumu inşa eden, madde ile aklın bileşimidir. Ancak burada, feministler Marksizmi kuram ve uygulamada erkek tanımlı olmakla, yani dünyayı erkek bakışıyla değerlendirip onların çıkarlarını kollamakla suçlarlar. Toplumu salt sınıf açısından incelemenin, cinslerin farklı toplumsal deneyimlerini göz ardı ettiğini ve kadınların ortak deneyimlerini gözden sakladığını ileri sürerler (a.k., 23).

¹⁷⁷ Aynı yazar, Stiglitz ve Rodrik gibi Keynesçi iktisatçıların, tıpkı feminist iktisatçılar gibi, cari ticari liberalizminin cinsiyet farklılaşmasını yok etmediği, gelir dağılımını düzeltmediği ve yoksulluğu azaltmadığı yönünde ciddi kuşkulara sahip olduğuna da gönderme yapmaktadır.

B.Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Ölçen Endeksler: Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi (GDI), Kadının Göreceli Statüsü (RSW), Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Güçlendirme Endeksi (GEM), vb.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kadınların lehine ortadan kaldırmayı ve böylece kadının kalkınmaya doğrudan katılımını sağlayacak üç ana unsur olabilir: Eğitim, istihdam ve siyasal katılım. *Eğitimle*, kadın sorunlarına ve çözümlerine karşı farkındalık yaratılırken; *istihdamla* kadının ekonomik özerkliği sağlanacak ve *siyasal katılım* sayesinde de yaşamsal kararlarda seçmen ve seçilen olarak söz sahibi olacaktır. BM, 1995'ten beri geliştirdiği GDI ve GEM türünde endekslerle dünya ülkelerini gelişme sırasına koymaktadır.

i-Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi (GDI): Bu değer bakımından dünyanın en gelişmiş ilk üç ülkesi, UNDP (2008) verilerine göre İzlanda (0.962), Norveç (0.957) ve Avustralya (0.960) iken, Türkiye ise (Ermenistan'dan sonra ve Surinam'den önce) 84.sırada (0.763 puanla) yer almaktadır. GDI hesaplamasında dikkate alınan temel göstergeler; kadınların ve erkeklerin yaşam süresi, yetişkin kadın ve erkek okuryazarlık oranı, eğitim aşamalarında kadın ve erkeklerin katılım oranıdır.

ii-Kadının Göreceli Statüsü (RSW): GDI'ye seçenekler de üretilmiştir. Dijkstra ve Hanmer (2000), UNDP'nin GDI'nin bazı kısıtlarından dolayı RSW'den, fakat bunun da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tümüyle ölçemediğinden söz etmektedirler. RSW, beşeri gelişmede kadın ve erkeğin başarıları arasındaki eşitsizliği ortaya koymaktadır. Pek çok ülkede izlendiği üzere, fırsat eşitsizliğinin de etkisiyle kadınlar erkeklerin gerisinde kalmaktadır. RSW bakımından, (İnsani Gelişme Endeksi-HDI ve GDI oranları ile örtüşmemek üzere), Baltık Cumhuriyetleri, Rusya ve Batı Avrupa ülkeleri en iyi durumda iken, Türkiye ise 120 civarında ülke arasında (Yunanistan'la birlikte) 71.sırada (1995) yer almıştır.

iii-Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Güçlendirme Endeksi (GEM): Burada esas alınan temel göstergeler; parlamentodaki kadın oranı, üst karar ve yönetim düzeyindeki (yargı, bürokrasi, iş yönetimi) kadın oranı, mesleki ve teknik işlerde çalışan kadın oranı, kadınların gelirlerinin erkeklerin gelirlerine oranıdır. 2006 verilerine göre, Türkiye, ortalama gelişme başarısı ile ilgili olan İnsani Gelişme Endeksi (HDI) bakımından 177 ülkeden 84. (0.775); GDI bakımından 136 ülkeden 71. (0.763), GEM bakımından 93 ülke içinden 90. sıradadır (0.298). GDI düşükse, kadının toplumsal kalkınmadan eşit pay almıyor demektir. "GDI / HDI = %98" oranına göre, Türkiye 156 ülkeden 112. Sırada konumlanmıştır (Üşür, 2008: 286-7).

iv-Toplumsal Cinsiyet, Kurumlar ve Kalkınma Veri Tabanı (GID-DB): OECD'nin 161 ülke için geliştirdiği ve kadınların sosyo-ekonomik statüsü konusunda ev-içi davranışlar, bedensel bütünlük, mülkiyet ve yurttaşlık hakları başlıkları altında toplanabilen 60 yeni kurumsal değişkeni kapsayan bir değişkendir. Sosyal kurumlar

bazındaki ayrımcılıkta (Anglosakson, Avrupa ve Rusya, Latin Amerika düşük ve S.Arabistan, Afrika yüksek iken) Türkiye “ılımlı” düzeyde seyretmektedir.¹⁷⁸

v-“Kadın Geliri / Erkek Geliri Oranı”: BM’nin insani gelişme endeksleri arasında, kadının gelirini erkeğin gelirin e göre saptayan oranlar da vardır. GÜ’de bu oran, kabaca, %45’in üzerinde iken, AGÜ’de ise %15-40 arasında değişmektedir. Özkol’un (2007: 55-6), BM’nin 2004 dönemi yıllık satın alma gücü verilerinden yaptığı bir derlemeye göre; örneğin, Almanya’da bir erkeğin yıllık geliri 36114 ve kadınıninki 20851 \$ olup kadının geliri erkeğinkine oranı %57.7’dir. Bu oran, Türkiye için %35 iken, İsveç için %81.6, İtalya için %46.5, Hindistan için %31, S.Arabistan için sadece %15’tir. (Oran %100’e çıktığında, yıllık gelird e kadının erkeğe tam eşit olması; %50 ise erkeğin kadına göre iki kat gelir elde etmesi demektir. Oran düştükçe, gelird e kadın eşitlikten gittikçe uzaklaşmış olmaktadır.)

v-Tan’ın (2008: 29-30) ve Ecevit’in (2008: 118) işaret ettikleri bir başka ölçü, Dünya Ekonomik Forumu’nun 2005’te yayımlamaya başladığı “Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu” adlı raporudur. 2006 tarihli raporda, kadınlarla erkekler arasındaki, eşitsizliğin derinliğini ölçmekte eğitime erişim, iktisadi katılım ve fırsatlar, sağlık ve siyasal güçlenme şeklinde kritik alanlar belirlemiştir. Rapor, içine kapalı ve kadına çağdaş haklar vermek konusunda “cimri” davranmakla tanınan Arap toplumlarında bile kadın okur-yazarlık oranının %50 oranında arttığını ve halen kadın birikiminden üst düzeyde yararlanılmadığı vurgulanmaktadır. Türkiye, 2007 yılı raporuna göre, 128 ülke içinde 121. sırada kalarak, toplumsal cinsiyet uçurumunun en derin olduğu ülkelerden biri olmuştur.

vi-ILO: “Kadın İstihdamında Küresel Eğilimler” (2007) adlı raporu, emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdüğünü anlatmaktadır: İstihdamdaki kadın oranı son 10 yılda değişmeyerek %40 civarında kalmıştır: kadın işsiz sayısı artarak %7; tarımdaki çoğunluğa karşı sanayi sektöründe azınlıktadır ve hizmetlerde bile 1/3 oranındadır; kadınlar erkeklere göre halen düşük ücret almaktadır; çalışan kadınların 2/3’ü kayıtdışı; kadın okur-yazarlığı artsa da okullaşma açığı sürmektedir (Ecevit, 2008: 139-55).

C. Türkiye “Toplumsal Cinsiyet Açığı”nda Dünyanın Neresinde?

Hausmann vd. (2008:4), Dünya Ekonomi Forumu’nun dünya nüfusunun %90’ını temsil eden 130 ülke için hazırladığı “küresel cinsiyet açığı” raporuna dayanarak vurguladığı gibi, kadınla erkek arasındaki sağlık sonuçları bazındaki fark %97 ve eğitim becerileri (başarıları) bazındaki fark da yaklaşık %95 oranında kapanmışken, ekonomik katılım ve siyasal güç paylaşımı bakımından (ilki için %62 ve ikincisi için %16) açık ise varlığını sürdürmektedir,

Küresel cinsiyet açığı endeksinin sacayakları şunlardır: i-İktisadi katılım ve fırsatlar (kadının işgücüne katılımının erkeğinkine oranı, benzer işte kadın ve erkek arasındaki ücret eşitliği, vb) ii-Eğitim başarıları (erkeğe kıyasla kadın okur-yazarlığı oranı, vb) iii-Siyasal güç (parlamentodaki kadın sandalye sayısı, kadın bakan sayısı,

¹⁷⁸ Ayrıntı için bkz. OECD-GID (2007) örnek sunumu.

son 50 yılda kadın başbakan ve cumhurbaşkanı) iv-Sağlık ve ömür (kadının hayatta kalma beklentisi, vb.).

Bu ölçütlerin ağırlıklı puana dönüştürülmesiyle (*sıfırdan 1'e doğru iyi, 1'den sıfıra doğru kötü*), elde edilen dereceler, 2008 yılı için Norveç (0.8239 puanla) 1., Finlandiya 2., İsveç 3.sırada.¹⁷⁹ Son on ülke arasında genellikle Orta Doğu ülkeleri yer almaktadır. Türkiye 0.5853 puanla 123.sırada yer almış ve bu veriye göre, yönünü Batı'ya çevirmiş olmasına karşın, toplumsal cinsiyet eşitliği bazında tipik bir Orta Doğu ülkesi ya da Orta Doğululaşmış sayılmaktadır. (Sayısal ayrıntı için bkz. Tablo II.2; kuramsal model için bkz. Grafik II.1.)

Tablo II.2: Toplumsal cinsiyet açığı endeksi: Küresel karşılaştırma (2008)

Ülkeler (130 içinde)	Genel	Ekonomik Katılım	Eğitimsel başarı	Sağlık ve Ömür	Siyasal güç paylaşımı
Norveç	0.8239 (1)	0.7838 (6)	1.0000 (1)	0.9787 (53)	0.5330 (2)
Finlandiya	0.8295 (2)	0.7408 (19)	1.0000 (1)	0.9796 (1)	0.5577 (1)
İsveç	0.8139 (3)	0.7842 (5)	0.9987 (33)	0.9735 (75)	0.4994 (4)
Etiyopya	0.5867 (122)	0.5654 (96)	0.7001 (126)	0.9686 (101)	0.1129 (70)
TÜRKİYE	0.5853 (123)	0.4123 (124)	0.8901 (108)	0.9712 (88)	0.0675 (106)
Mısır	0.5832 (124)	0.4367 (120)	0.9018 (105)	0.9717 (84)	0.0227 (124)

Notlar: 1-) Rakamlardan ilki, o ülkenin puanını ikincisi ise dünya derecesini göstermektedir.

2-) Puan "0.000 = tam eşitsizlik; 1.000 = tam eşitlik" sayılmaktadır.

3-) Cinsiyet açığı endeksine göre, Türkiye 2006'da 115 ülke içinde 105, 2007'de 128 ülke içinde 121.sırada idi.

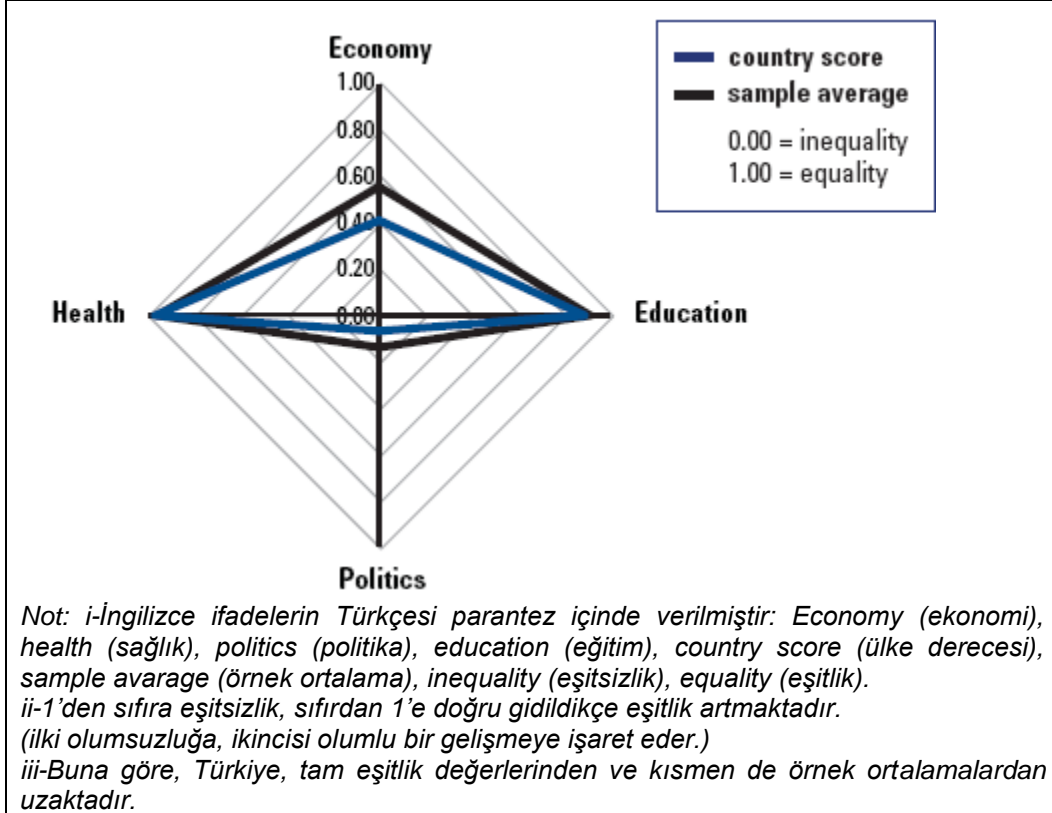
Kaynak: Haussman, vd. (2008), World Economic Forum.

"Toplumsal cinsiyet açığı" tablosu, bir de (düz değil de) çapraz şekilde okunursa... iki yorum elde edilebilir: *Bir*, toplumsal cinsiyet açığında 'kötü' olan bir ülke, toplumsal cinayetleri de fazladır, demektir. *İki*: Dikkat edilirse, Türkiye GSMH açısından dünyanın en büyük ilk 20 ekonomisi arasında (gurur verici!) olmasına karşın, sıra kadın-erkek eşitliğine gelince, son 10 ülke arasında yer almaktadır (bu ise düşündürücü, üzüntü verici!). Bu çarpık durumdan, doğal olarak, "uluslararası iktisatçılar"la "feminist iktisatçılar"ı karşıkarşıya getirecek bir tartışma çıkabilir.

¹⁷⁹ 2006 ve 2007 yıllarında bu ülkeler yine ilk üç sırada olup sadece yer değiştirmiştir. Demek oluyor ki, kadın hakları ve refah standartları bakımından bu ülkeler dünyanın en iyi konumundaki ülkeleridir. (Onları diğer Batı ülkeleri izlemektedir.)

Grafik II.1. Türkiye için toplumsal cinsiyet açığının kuramsal modeli

Kaynak: Hausmann, R., L.D. Tyson, S. Zahidi (2008: 155),

D. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Anahtar: Eğitim ve Eğitimde Eşitlik

Eğitimin, toplumsal cinsiyet eşitliğin sağlanması sürecindeki anahtar konumu düşünülürse, sektörler üstü ve hükümetler üstü bir konu olduğu anlaşılacaktır. O halde, eğitim salt kâr peşinde koşan ve kâr çoklaştırması hedefine kilitli olan özel sektörün 'insaf'ına bırakılamaz. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında eğitim kurumlarının çoğaltılıp kaliteli hale getirilmesi 'inisiyatifi'ni özel sektör kamu sektörü ile paylaşabilir. Devlet, eğitimin, eşitliğin hizmetinde olabilmesi için hiç olmadığı kadar müdahaleci olabilir. Kadını erkeğin eğitim düzeyine çıkarmayı ve ekonomideki katma değeri bölüştürmeyi amaçlamak da, siyasal Fİ'nin sınırlarına girmektedir.

Kadının, sosyo-ekonomik-politik yaşama katılımcı ve paylaşımcı olarak eklemlenmesi için "kadın eğitimi şarttır." Tan, Ecevit ve Üşür'ün (2000: 24-5, 96)

vurguladıkları gibi, “eğitim sistemlerinin genellikle içinde buldukları toplumların cinsiyet sisteminin mikro evrenini oluşturur, mevcut toplumsal ilişkilere ve uygulamalara meşruiyet kazandırır,” ayrıca “geleneksel cinsiyetçi kalıpyargıların yeniden üretilmesinin yanında kadınların kendi güçlerini ve kendilerini güçsüzleştiren mekanizmaları fark edebilmeleri ve bunları dönüştürebilmeleri için ortam yaratma gizilini de içinde barındırır.”

Kadın okumaz-yazmaz olmaktan çıkarıldıkça bilinçlenecek, eğitim düzeyi yükseldikçe de toplumsal görünürlük düzeyi artacaktır. Bu gelişme, eril egemen toplum için bir ‘handikap’tır, ancak eşitlikçi ve demokratik bir toplum yapısı için ise bir gerekliliktir. Kadının eğitimi için yapılacak her türlü kamusal ve özel sermayeli yatırımın, yapılan bazı deneysel çalışmalara göre, erkeğinkine yapılan yatırımdan daha fazla iktisadi verimlilik sağlamaktadır. Ayrıca, ailede ilk öğretmenin genellikle anne olduğu düşünülürse, kadın eğitiminin toplumsal eğitime dönüşmesinde bir de *çoğaltan etkisi* vardır. İlköğretim öğretmenliğinin daha çok bir kadın mesleği olarak benimsenmesinin kökeninde, eğitimin kadınlar üzerindeki bu izdüşümünden de çıkarılabilir.¹⁸⁰

Eğitim, kapitalist ekonomilerde istihdam garantisi vermemekle birlikte, işgücünün piyasa değerini arttırmaktadır. Ancak eğitilmiş kadın emeği piyasalaştırıldığında, eğitilmiş erkek emeğine göre üstünlüğünü yitirmektedir. Zira emek piyasası ucuz olan kadın işgücünü, eşit olsa bile, ucuz olan erkek işgücüne tercih etmemektedir. Eğitimde, eğitim yoluyla kadınların erkeklere eşit saydırılması yolunda paradigmatik bir değişim süreci yaşandığı, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de geçerli bir gözlemdir. Bu paradigmatik değişimin bilgi ve iletişim teknolojilerindeki (BİT) hızlı gelişme olduğu yadsınamaz. BİT kadını toplumsal cinsiyet eşiti olmasında hem bilinçlendirmiş hem de haklı taleplerine kavuşmalarında sıkı bir eylemci yapmıştır. Ayrıca, buna paralel olarak, kadın akademisyenlerin sayısal artışı sürmektedir (ülkemizdeki oranı ortalama 1/3’tür).

“Eğitim şart” olduğu kadar “*eğitimde eşitlik de şart*”tır: Uzmanların sıklıkla vurguladıkları gibi; öğrencinin, çoğunlukla ailesinden kaynaklanan sosyo-ekonomik özellikleri, yaşadığı bölgenin farklılığı ve cinsiyete dayalı ayırımcılığa bağlı eşitsizliklerin dikkate alınmasıyla eğitimde eşitliğin sağlanması olasıdır. Seçilecek eğitim sistemi, kadını bilgi ve beceri ile donatarak emek piyasasına girmeye cesaretlendirmelidir. Ancak aynı eğitim sistemi, kadını erkeğe karşı edilgen hale getirecek yeni eşitsizlik sarmalına sokmamalıdır.

Lawson’un (2008: 6-7) belirttiği gibi, “*eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği için anahtardır.*” Zira eğitilmiş kadın ve kızlar, beşeri sermayenin bir bileşeni olarak, uzun dönem iktisadi büyümeye, daha yüksek yatırım, tarımsal üretim ve verimliliğe, yüksek ücretlere, ev dışında daha fazla çalışmaya, daha düşük arızalı doğumlara ve bebek

---

¹⁸⁰ Öte yandan, ‘kutsal’ öğretmenlik mesleğinin kutsallığıyla ters orantılı bir şekilde parasal gelir paydasında değersizleştirilmesinde (ikinci, üçüncü plana atılmasında), öğretmenliğin kadın mesleği sayılmasının payı olabilir mi; araştırmaya değer bir sorunsal olsa gerektir. Zira kadın halen ikinci planda tutulan bir cinstir.

ölümlerine ve daha iyi sağlık ve eğitime rehberlik eder. Bu yöndeki etkiler salt kadının yaşamında değil, gelecek nesillerin sağlık, eğitim ve üretkenliği üzerinde de hissedilir.

Özellikle annelerin eğitilmiş olması, daha iyi iş olanaklarına ve girişimcilik ruhuna kavuşmak şeklinde salt kendileri için değil ayrıca çocukları üzerinde de etkilidir. Ergüder'in (2009: 7) işaret ettiği gibi, şimdiki anne-babaların yüksek öğrenimini tamamlaması, gelecekte okuyacak kız çocuklarının daha fazla okumasını teşvik edebilir. eğitimde her ilave yılın bu beklentiyi %10 arttırdığı söylenebilir¹⁸¹

E. Şiddet ve Ayrımcılıkta Sert Kırılma Noktaları: İşsizlik, Yoksulluk, Sömürü ve İktisadi Krizler

Şiddet ve ayrımcılığın ve onların, -en çok da- kadınların canını yakan işsizlikten yoksulluğa, sömürüden iktisadi krizlere dek belirli sert sonuçlarının köklerini toplumsal-cinsiyet tabakalaşmasında arayabiliriz. Huber (1991: 38) ve Collins'in (1991: 53) belirttikleri gibi, cinsiyet tabakalaşması, toplumsal tabakalaşmanın bir alt kümesidir ve bu altkümenin günlük yaşamsal faaliyetler, sosyal sınıf, ekoloji, vb. bağlantılı bir çok değişkeni bulunmaktadır.

i-İşsizlik: İşsizliğin kadınlar üzerinde dayanılmaz bir ağırlığı vardır, zira işsiz kadın nüfusu erkek işsiz nüfusundan %50 daha fazladır. Bu, özellikle emek piyasasında kadınların aleyhine ayrımcılık yapan istihdam politikalarından kaynaklanmaktadır. Goodman'ın (2008-ç) deyimlendirmesiyle, kadınlar için geçerli "*yeni eşitlik: işsizlikte eşitiz!*" Ancak, Türkiye gibi ülkelerde kadın ve erkek çalışanlardan oluşan bir işyerinde eğer işten çıkartmalar başlayacaksa önce kadınlardan başlanmaktadır. Feministler, bu gerçeği biraz yumuşatmayı, "işten çıkartılma" yerine "işten ayrılmayı" tercih etmektedirler. Bunun nedenlerinden birisi, matematik! Yani anneliğe ve çocuk bakımına daha fazla zaman ayırmak olabilir.

ii-Yoksulluğun Kadınsallaştırılması: Yoksulluk; D. Hocaoglu'nun deyimleriyle, "kıramadığımız kalın ve paslı zincirimiz"dir. M.Yunus (2006 Nobel Barış Ödülü sahibi) ise, 'uygar bir toplumda yoksulluğun yeri müzedir' demektedir. Ornati (1972: 140, yoksulluğu bilimsel anlamda üç şekilde; kişisel (subjective), nesnel (objective) ya da göreceli (relative) olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir: Kişisel yoksulluk, bireyin kendisini zengin ya da yoksul hissetmesiyle ilgili iken; nesnel yoksulluk, gelirin satınabileceği temel ihtiyaç miktarını ölçer ve göreceli yoksulluk kavramından ise, örneğin, bir insanın 'benim komşum benden daha zengin / yoksul' demesi anlaşılır. Karmaşık bir olgu olan yoksulluk, kadının durumuna uyarlandığında da durum daha bir karmaşık hale gelmektedir.

Yoksul kadınlar yoksul erkeklerden daha hızlı, tüm yeryüzünde ve ülkemizde artmaktadır. *Kadınların yoksullaşmasından çok, ortada "yoksulluğun kadınlaşması"*

¹⁸¹ Anne-babanın eğitimsiz olması, kız çocukların eğitimi için ciddi bir handikaptır. Anne ya da babasının eğitim düzeyi 1 yıl daha fazla olan kız çocuklarının eğitime katılım olasılığı %3 oranında artmaktadır. Anne-baba eğitimi kız çocuklarının eğitimine doğrudan katkı sağladığına göre kamu müdahalesi zorunludur (Ergüder, 2009:11-5).

olgusu öne çıkmaktadır ve bu, ilkinden daha az tehlikeli değildir. GSMH hesaplarına katılmayan evsel işler de dahil, küresel üretimin yarısından fazlasını gerçekleştiren kadınlar, üretimsel gelirin çok az bir payını (%5-10 gibi) elde etmektedirler. Bu üretim-gelir makasının kadınların aleyhine açılması bile, kadınların vicdanını kesmektedir ki, bu da bir tür şiddettir.

Tsing (2009-ç), kadınların (belirli ölçüde erkeklerle birlikte), popüler neo-liberalizm de denilen '*yoksul olma özgürlüğü*' kısılcacında olduğunu ima etmektedir: Bu kısılcacın bir kolu *öz sömürü* (yani kişisel, iktisadi olmayan özendirmelerle daha çok çalışma itkisi), diğeri ise *aşırı sömürü* (yani, yoksulların herhangi bir ücret-fayda garantisiz olmadan kâr elde etmek üzere kullanılması) şeklindedir. Yazara göre, bu iki sömürünün çeşitli bileşimleri arz zinciri kapitalizminin (yani çok uluslu kapitalist şirketlerin -i.k.) başarısının anahtarıdır.

1994'de Kahire'deki Nüfus Konferansı'nda; AGÜ'de günde 1 \$ ile yaşayan 1 milyar insanın %70'nin kadın olduğu belirtilmiştir. Kadın gözüyle yoksulluk, kadının özgürleşmesi önündeki en büyük engellerden biridir, kadının her özgür olmak ve taleplerini erkeklerin talepleriyle denkleştirmek ve böylece demokrasi dengesinde yer almak istediğinde 'tosladığı' kalın ve yüksek bir duvardır. Kime yoksul demek gerekir? İki yöntemden biri *ulusal yoksulluk* (açlık, yoksulluk) sınırlarını¹⁸², ikincisi ise, *sektörel yoksulluk* (gıda, elektrik-doğalgaz¹⁸³ gibi) eşiklerini¹⁸⁴ kullanmaktır.

Kadının yoksulluğu ile mücadele, sistem içinde yapılacaksa, örneğin, devlet kamu hizmetlerini kadınlara farklılaştırılmış (düşük) fiyatlar üzerinden sunumunu sağlayabilir; çocuklu ve çalışan kadınlara finansal destek bağlamında her çocuk başına maaş-ücret ödeyebilir. Eğer kadın, evde çocuğa bakmayı dışarıda bir işte çalışmaya tercih ederse bu finansal destek artmalıdır. Bu türden kamu harcamasının toplumun ödediği vergilerle destekleniyor olması, çocuğun yetiştirilmesinin yine topluma bir takım kazanımlarla geri döneceği nedeniyle, bir haksızlık sayılmamalıdır. Zira çocuk, biyolojik planda bir ailenin çocuğu olabilir, ama o aynı zamanda ve belki de daha çok toplumsal-kamusal bir varlıktır.

Fukuda-Parr (1999), "kadınların erkeklerden daha yoksul olması"nın gerçekliğine dikkat çekerek, yoksulluk sınırı altına düşen gelirleri olan ailelerde kadın varsa, bunun bir kadın yoksulluğu ölçüsü olarak kabul gördüğünü belirtmektedir.

---

¹⁸² Resmi rakam ve değerlendirmelerden farklı olarak, Kamu-Sen'in Eylül 2009 Eylül dönemine ait asgari geçim endeksi sonuçlarına göre, çalışan tek kişinin yoksulluk sınırı 1.420 TL; dört kişilik bir ailenin asgari geçim haddi ise 2.825 TL olarak belirlenmiştir.

¹⁸³ 1995'de Kopenhag'daki *Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi*'nde, enerji sektöründe çalışan bir kısım kadın bir araya gelerek ENERJIA'yı kurmuşlardır. Energia'nın temel amacı enerji uzmanları ile cinsiyet uzmanları arasında bağlantı kurmak ve enerji sorunları anlamında, toplumsal bilinci arttırmaktır.

¹⁸⁴ Örneğin, kullanılabilir gelirinin ya da toplam harcamasının %10'nundan fazlasını su ya da elektrik için kullanan; yıllık su (elektrik) tüketim miktarı 120 m³ (1200 kW's)'ten daha düşük olan bir aile su (elektrik) yoksulu sayılır (Silva, vd. 2008'den aktaran Bağdadioğlu, 2009: 11). Ülkemizde su ve elektrik yoksulluk eşikleri bakımından en kötü durumda olan G.Doğu Anadolu bölgesidir.

Salt kadın olmaktan kaynaklanan bir yoksulluk kavramı olarak “kadın yoksulluğu”, “yoksulluğun kadınlaşması”, her şey gibi, “refah rejimi”ne bağlı yeni yoksulluk yaklaşımı içinde ele alınabilir. Refah rejimleri, refahın sağlanması sorumluluğunu devlet, emek piyasası ve aile arasında dağıtmayı tercih etmektedir. Kalkıncı devletler, az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) yurttaşlarını (dolayısıyla kadın nüfusunu) özellikle işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik risklere karşı korumakta yetersiz kaldı, fakat bu devletler (Türkiye örneğinde olduğu gibi) istihdam fırsatlarını sağlamakta ya kamusal işletmeler yoluyla doğrudan ya da devlet destekli özel sektör yoluyla dolaylı “araç” idiler. Pek çok AGÜ’de “eşitlikçi olmayan korporatizm”¹⁸⁵, tarımda çeşitli şekillerde olmak üzere, nüfusun küçük azınlığı için sanayi istihdamında sosyal korumayı sağladı (Buğra-Keyder, ?). Çağdaş yoksulluk ve onu azaltma bağlamında fordizmden esnek üretim-çalışmaya kadar bir dizi sistem öne çıktı.

iii-Sömürü: Kapitalist üretim ilişkileri içinde kadın emeğinden başlanarak birey olarak kadının sömürsü gerçekleşir. Werlhof (2008a-ç: 44), ‘kadınların tarihte ilk sömürülen insanlar olduklarını’ vurgulayarak, bu sömürünün, aynı zamanda ‘erkeğin ve doğanın sonraki sömürülme biçimlerine genel bir örnek oluşturduğunu ve günümüzde kadınların tüm bu sömürü biçimlerinin unsurlarından oluşan bir kombinasyona maruz kaldıklarını’ belirtmektedir.

Werlhof’un bir başka makalesinde (2008b-ç: 165) belirttiği gibi, “doğa, ucuz, hatta bedavadır.” Bu gerçeklik, onun, üzerindekiyle birlikte hoyratça sömürülmesinin hem bir nedeni hem de bir sonucu sayılabilir. Devam ediyor: “Zoraki doğa, zorla sömürüye tabi, küçük ve büyük tekelcilerin gayrimenkulüdür. Doğa ve doğa üzerindeki tekel ile, en değerli ve ikame edilemeyen canlı emek gücü, insanlar ve doğal kaynaklar, aynı anda en değersiz şeyler haline gelirler. Onlara ait kıtlık, doğanın bolluğu, salt isteğe bağlı üretilebilir (...) ve tüketilebilir / yok edilebilir bir madde olarak görünür.” Peki ne zaman / nasıl ekonomi “doğallaşır” ve doğa “ekonomileşir”? Bu sorunun yanıtını, yazar, ‘zorla çalıştırma ile aynı anda gerçekleşen çalışanların yarattığı rantın soyulması sürecinin çağdaş kapitalist ‘ilkel’ birikimi oluşturmaları’ şeklinde vermektedir.

Kadının değişik açılardan ve derinliklerde sömürülmesinde bir takım araçlar kullanılır. Bunlardan biri, genelde bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özelde de internetin yoğun tüketildiği toplumlarda geçerli olmak üzere, pornografidir. MacKinnon (2003-ç: 225 ve 227), feminizme göre, pornografinin, ‘zorla cinselliğin bir çeşidi, cinsel politikanın bir uygulaması, kadınlar arasında sürdürülen karmaşık teknolojiye sahip bir trafik ve bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği kurumu’ olduğunu belirttikten sonra; pornografi yoluyla ‘kadının cinsel ve iktisadi eşitsizliğinin kazanç elde etmek için sömürüldüğünü, kadınların erkeklere cins olarak ve cinsellik için pazarlandığını’ vurgulamaktadır.

¹⁸⁵ Korporatizm, hepsi de tüketici olan bütün üreticiler tarafından, bütün tüketiciler için düzenli üretimdir. Bir taraftan işleticilerle işletilenler, diğer taraftan da üretim ile tüketim arasındaki ilişkileri değiştirme ve geliştirmeye yönelik bir ekonomi-politik sistemdir.

iv-İktisadi Krizler ve Cinsiyet Eşitsizliği: Tüm sistemik krizler gibi, belki de daha fazlasıyla finansal krizlerin, sıg mantıkla, cinsiyet ayırımını yapamadan herkesi eşit etkilediği varsayılabilir. Oysa gerçekte, krizler, adeta 'ayrımcılık' yaparak en çok kadınları ve 'şiddetle vurur.' Yine her kriz gibi, son (2008) yaşanan küresel finans krizi de, BM'nin, içinde kadın hakları¹⁸⁶ ve yoksullukla mücadele maddeleri de bulunan "Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri"ni 'torpilleyen' bir kriz oldu. Krizler, bazen sistemin "toparlanması" için de gereklidir. Hele bu kapitalizm olunca... Kapitalizm sömürü üzerinde kendini var kılar ve eril egemen toplumlarda bu sömürü ziyadesiyle kadının aleyhine gelişir.

Kadınların çalışma dünyasıyla bütünleşmesi yolunda krizlerin bir fırsat olabileceğini düşünen ILO'ya (2009: 32-4) göre, iktisadi kriz, sürdürülebilir ve toplumsal adalete uygun büyümeye doğru bir yön sağlayabilir ve bunun için toplumsal cinsiyet eşitliği bir anahtar ilke olmalıdır. ILO, 2009 için kadın istihdamı senaryoları hazırlamış ve dünyanın bir istihdam haritasını çıkartmıştır: 2008'de dünya genelindeki kadın istihdam oranı %6 iken, 2009'da en iyi olasılıkla %7.4 (GÜ ve AB için %7.8; Türkiye'nin de içinde yer aldığı Orta ve G.Doğu Avrupa için %9.4; D.Asya için %4.4; G.Asya + L.Amerika %11; Orta Doğu için %15.1; K.Afrika %17.3) olması düşünülmüştür.

Cinsiyet eşitliğinin, ekolojik ve gıda güvenliğinin yanı sıra, cari iktisadi-finansal kriz üzerindeki etkileri düşünülmelidir: Gıda ticaretindeki liberalleşmenin, gıda güvenliğindeki zafiyetlerle birlikte kadın için olumsuz etkiler doğurmakta; doğrudan yabancı yatırımlar, ücretleri ve emek standartlarını düşürse de, özellikle emek yoğun ihracatçı imalat sektörlerde, bazı bölgelerde kadın istihdam alanlarının yaratılmasında büyük rol oynamakta; özel sermaye akımları, sermaye piyasalarının liberalleşmesi ile bütünleşik periyodik finansal krizler yüzünden, kadın ya da erkek yönelimli sektöre bağlı olmaksızın cinsiyet eşitliğini etkilemektedir (UN-ESA, 2009). Ayrıca, kadınlar, enerji kaynaklarını daha fazla kullandıkları ev ve mutfak bölümlerinde tasarruf yapmaya en yakın insanlardır. Sınırsız ihtiyaçlarımızı kıt enerji kaynaklarıyla karşılama yöntemi olan ekonomiyi, doğaya karşı sorumluluğu nedeniyle ekolojik düşünmek ve uygulamak şarttır.

İşsizlik + yoksulluk + enflasyon bileşenlerinden oluşan "hayat pahalılığı" önce ve en çok kadınlara; kadın emeğine ve satın alma gücüne zarar verir. Hatta kadının kendini para karşılığında 'satması'¹⁸⁷ için en geçerli kaygan zemin bile sayılabilir. İktisadi krizlerde önce işten çıkarılanlar, genellikle kadınlardır. Evine ekmek götüremeyen kadınlar, eşinden şiddet görür; daha doğrusu şiddetli geçimsizlik

¹⁸⁶ Sistemik krizlerin ve küresel durgunlukların kadın hakları üzerinde ne gibi olumsuz etkiler yarattığını, finansal krizlerin kadın ayrımcılığını nasıl şeffaflaştırdığını "Kalkınmada Kadın Hakları Birliği" olan AWID (2009), alt bölgesel perspektifler için de incelerken; kadınların, iktisadi krizlerin döküntülerinin merkezinde yer aldığı tespitini yapmaktadır. Ghosh (2009) ise, ihracat üretimi ve sermaye akımını doğrudan etkileyen krizi, bu alt-bölgelerden öne çıkan gelişen Asya'daki kadın hakları açısından değerlendirmektedir.

¹⁸⁷ Engels, sosyalizmin bu konudaki çaresini, ekonomi-politik bir dille 'üretim araçlarının toplumsallaşmasıyla birlikte, para karşılığı kendini satma zorunluluğunun ortadan kalkacağını' söyleyerek ortaya koymuştur (MEL, 2002-ç: 189).

girdabına girer. Denilebilir ki, karı-kocadan birinin işsiz kalması, o aile için “resesyon”, ikisinin birden işsiz kalması ise “depresyon” olarak¹⁸⁸ betimlenebilir.

F. Eğer Cinsiyet Eşitliği Sağlanırsa...

Cinsiyet farklılığı yüzünden ortaya çıkan eşitsizlik olgusu, kadınları kadın olarak tanımlayıp statülerini belirler. Bu saptamayı yapan MacKinnon (2003-ç: 247), “eğer cinsler arasında eşitlik olsaydı”, neler olabileceğini şöyle sıralıyor:

“... kadınlara cinsel olarak hükmedileyecekti. Cinsel zor kullanımı olağandışı kalacak, rızaya bağlı seks gerçek ve yaygın bir şey olacak ve cinsel şiddete uğrayanlara inanılacaktı. (...) Kadın iktisadi olarak bağımlı olmayacak, daha fazla ümitsizlik ve özensizlik hissetmesine yol açılmayacak, cinsel ve iktisadi olarak sömürülemez. Kadınlar şimdi olduğundan daha çok söz hakkı, mahremiyet, otorite, saygı ve kaynağa sahip bulunacaktır.”

Peki, toplumsal-cinsiyet eşitliğine nasıl ulaşılabilir? MacKinnon (a.k., 259), cinsiyet eşitliğinin aynılık ve farklılık yollarından ve bu yolların, kadınları erkeklerle olan ilişkilerine ve erkek ölçütlerine yakınlıklarına göre böldüğünden söz ediyor:

“Korunmayı kabul etmek yerine, kadınlık durumuna bir istisna teşkil ederek kadınların erkeklerle olan geleneksel ilişkisinden sıyrılabilen ve soyut bir kişi haline gelen kadının erkek gibi olmaya çalıştığı kabul edilir. Bu kadınlara eşitlik intikamla sunulur: Kazanırlarsa, ödül olarak erkek standartlarına erişecek, erkeklerin ödemek zorunda oldukları ve ödemek için eğitildikleri giriş ücretini ödeme ayrıcalığını elde edeceklerdir. Farklılık yolunu tutup geleneksel rollerin gerektirdiği hakları savunan kadınlar, eğer kazanırlarsa, ya korumayı sağlayacaklar ya da cinsiyetlerine özgü zararlara uğrayacaklardır. Farklı durumlar farklı davranışlara yol açacak, daha iyisi de daha kötüsü de olabilecektir.”

Tüm bu çerçevede, feminist iktisat (Fİ) çözümlemesinin anlam ve önemi şekillenmektedir. Strober’in (1994: 147) vurguladığı gibi, “*Fİ, eğer iktisatçıların ve diğer sosyal bilimcilerin iktisat biliminin cinsiyetçi doğasını anlamaya, politik önermelerini değiştirmeye ve kadınların erkeklerle birlikte ortalama refahı için çalışmaya neden olursa, başarılı olacaktır.*”

İktisatçıların, dünyaya bir de feminist merceklerle bakmasının ya da ekonomiyi feminist lensler yoluyla yeniden düşünmesinin ne zararı var ki?

---

¹⁸⁸ Bunun, ekonomi-politik yazına geçmiş çeşitlemesi ise şöyle: “*Komşunuzun işini kaybetmesi resesyon ise, sizin işinizi kaybetmeniz ise depresyondur.*”

Üçüncü Bölüm: Sorunun Tedavisi TÜRKİYE İÇİN ÖNLEMLER VE ÖNERİLER

“Kadın Hakları mücadelesinde iğneyle kuyu kazıyoruz.
İnanıyorum ki bir gün o kuyuya dolacak su demokrasimizin can suyu olacak.”
Nazan Moroğlu¹⁸⁹

I. GENEL

---

¹⁸⁹ Yeditepe Ü. Hukuk Fakültesi "Kadın Hukuku" dersi öğretim görevlisi. (Kaleme aldığı "*Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi 30. Yılında*" isimli kitaptan.)

Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık, bir yumurtanın içindeki beyaz ve sarı akı gibi birbirinden ayrıştırılmaya elverişli olsa da, aslında çok iç içedir. O nedenle, kurumlar bazında bu ikiz sorunla mücadele, ayrı ayrı yürütülememekte ve biriyle ilgili hedef ve çözüm diğeriyle de ilişkilendirilmektedir.

1926'da şeriat yasaları terk edilip "İsviçre Yurttaşlar Yasası"¹⁹⁰ kabul edildikten itibaren Türkiye'de kadının medeni hakları aşama aşama geliştirildi. Aslında, ilk tohumlar Tanzimat döneminde atılmıştı. Atatürk¹⁹¹, Cumhuriyetin ilanının gereğini yapmak, yeni rejimin içini (demokrasi ile) doldurmak üzere; eğitim, yargı, giyim-kuşam, evlilik, miras, vb. yaşamın her alanıyla ilgili Batılı yasaları alıp uygulamaya koydu.¹⁹² Schroeder'in (2007: 81) kavramlaştırdığı gibi, ham haliyle bile olsa, bir "devlet feminizmi" doğdu: Kadınlara, eş ve annelik gibi doğal rollerine ek olarak, eğitim ve çalışma yaşamında etkin roller verildi. Özel alanda geleneksel aile içi rolleri korunan kadınlar, kamusal alanda yeni kurulmuş Cumhuriyeti özgürleştirme mücadelesinde¹⁹³ etkin rol üstlenen 'aseksüel' ve çalışkan imgeye kavuşuyordu. Ancak, günümüzde bile, tüm cumhuriyet devrimleri eksiksiz olarak uygulanmıyor ya da yeterince geliştirilmiyor olmalı ki, küçük bir azınlık dışında, kadınlar toplumsal, iktisadi ve siyasal yaşamın tüm hücrelerinde yer alamamaktadır.

A. "Milemyum Kalkınma Hedefleri"nde Cinsiyet Eşitliği

Son yıllarda, uluslararası toplum, kadın ve kızlara karşı şiddet ve ayrımcılığın sona erdirilmesini, klasik insan hakları kapsamında¹⁹⁴, küresel gündemin üst sırasına

---

¹⁹⁰ Aydınlanma Devrimini yapan Fransızların Yurttaşlar Yasası yerine İsviçre'ninkinin benimsenmesinin bir çok nedeni olmalıdır: En başta, I. Paylaşım Savaşı öncesi ve sırasında Lozan ve Cenevre gibi önemli İsviçre hukuk fakültelerinde öğrenim görmüş olan Mahmut Esat Bey gibi aydınların Ankara yönetimi üzerindeki etkileri; İsviçre Yurttaşlar Yasası'nın mevcutlar arasında en yetkini ve demokratik olanı sayılması; Z.F.Fındıklıoğlu ile G.Sauser-Hall'in görüşlerine göre, Napolyon'un gölgesini taşıyan Fransız Yurttaşlar Yasası'nın kadınlara ilişkin hükümlerinin kadınların yeterince lehinde olmaması ve törelerin gelişiminin gerisinde kalması; Alman yasalarında ise kadının çifti değil sadece kocasını temsil ediyor olması, vb. (Caporal, 1999-ç: 67-9).

¹⁹¹ Atatürk'ün, "Zamanın değişmesiyle yasaların değişmesi inkâr olunamaz kuralı, adalet politikamızın temel ilkesidir" şeklindeki ifadesi önemlidir (aktaran, Caporal, 1999-ç: 35).

¹⁹² Türkiye'de kadınlara tanınan tüm çağdaş hakların miladını Cumhuriyet'in ilanına dayandırmak, Tanzimat başta olmak üzere bir çok geçmiş olumlu harekete haksızlık olur. Nitekim, Cumhuriyet'in 75 yıllık serüvenine kadınlar açısından bakan F. Berktaş'ın da (1998: 1) vurguladığı gibi, 'II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında kadın-erkek eşitliğini savunan aydınlar Osmanlı feminizminin yolunu açmış' ve Cumhuriyet'in kadın devrimleri için geniş bir zemin yaratmıştır. Öte yandan, Türkiye'de kadın haklarının Atatürk tarafından 'tepeden inme' verildiği yönündeki tezler, bu hakların niteliğini değil, olsa olsa verilmiş yöntemini tartışılır hale getirebilir.

¹⁹³ Türkiye'de bu mücadelenin ilk kilometre taşları, birinci feminist dalğanın etkisiyle döşenmeye başlanmıştır: 1923'te, devletçe onaylanmasa da, Kadın Partisi bile kuruldu ve parti daha sonra – siyasette eşit haklar manifestosuyla- Türk Kadın Federasyonu adına dönüştürüldü. 1935'te İstanbul'da Uluslararası Feminist Kongre toplandı. Bu gelişmeler işe yaradığı olmalıdır ki, 1937 Genel Seçimleri'nde 18 kadın milletvekili parlamentoya girmeyi başardı: Bu, %4.5'lik oranıyla bir Cumhuriyet tarihi rekoru sayılacaktır.

koymuştur. Bunda BM “*Milenyum Kalkınma Hedefleri*”nin (Millennium Development Goals, MDG) ‘kışkırtıcı’ ve hatta ‘zorlayıcı’ bir rolü bulunmaktadır. Zira MDG’ye¹⁹⁵ göre; cinsiyet eşitliği ve kadının gücünü genişletme, kadına karşı şiddetin yüksek maliyetleriyle ilgili farkındalığı arttırma; güvenlik, kalkınma, yoksulluğu azaltma, HIV ve AIDS gibi sorunları öncelik sırasına koyup iyileştirmelidir. BM Genel Kurulu’nun ivedi kararları, kadına karşı her türlü şiddet biçimlerini ortadan kaldırmaya dönük uluslararası niyet ve çabalarda yoğunlaşmış durumdadır. BM Kurumlararası Görev Gücü, üye devletler, sivil toplum, özel sektör, medya ve BM’nin ilgili birimleri arasında bir koordinatör olarak, 2008’den 2015’e dek şiddete karşı kampanyaları başlatıyor ya da destekliyor olacaktır (UNIFEM, 2008: 3).

Türkiye de, 3.bin yıla girerken, BM’nin MDG sistematığıne uygun olarak kalkınma hedef ve göstergelerini ‘resmileştirmiştir.’ Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini eğitimde, tarım-dışı sektörde ve parlamentoda kaldırmayı hedefleyen Türkiye, bu ana hedefle ilişkili göstergelerden “yüksek öğretimde cinsiyet oranı”nı, (1990’da %53’ten) 2008’de %80’e; “tarım-dışı sektörlerde ücretli çalışan kadınların oranı”nı (1990’da %16’dan) 2009’da %23’e; “parlamentoda kadın milletvekili oranı”nı ise (1991’de 8’den) 2007’de 50’ye çıkartmayı başarmıştır (DPT-BM, 2010: 31-2 ve 66). Bu gelişmelerin 2015’e ve 2025’e kadar iyileşerek süreceği yönünde güçlü kanaatler oluşmuştur.

B. Şiddet ve Ayrımcılığa Toptan Bir Bakış: Küresel Barış Endeksi ve Türkiye’nin Sıralaması

Türkiye’nin şiddet ve ayrımcılığa karşı ortaya koyduğu performans, ön profilden dikkatlice bakıldığında iyi gözüküyor. Bu genel / ortalama / nesnel izlenimi destekleyen birçok uluslararası rapor var. Bunlardan biri de, kısa adı “GPI” (Global

---

¹⁹⁴ *Kadın ve kızlara karşı şiddet ve ayrımcılık yasağı*, yaşama hakkı ve kişi dokunulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, vb. kategorisinde “birinci kuşak (klasik) insan hakları” arasında yer almaktadır. Onları, “ikinci kuşak (iktisadi, toplumsal ve kültürel) haklar” (örneğin; çalışma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, vb.) ile “üçüncü kuşak (dayanışma) hakları” (örneğin; barış hakkı, çevre hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı, vb.) izler. Tüm insan hakları onurlu, eşit ve özgür yaşamakla ilgilidir. (Ayrıntı için bkz. Uzak ve Altuntaş, 2007.)

¹⁹⁵ *Milenyum Kalkınma Hedefleri*’nin, BM Kalkınma Programı tarafından hazırlanan 2002-6 çeşitlenmesinde; kadın hakları 8 ana amaç içinde 3. (yani MDG 3); 18 hedef içinde ise 4. sırada yer almıştır. Amaç, cinsiyet eşitliğini ve kadının gücünü teşvik etmek; hedef ise, öncelikle ilk ve orta öğretimde ve 2015’e kadar ise eğitimin tüm aşamalarında cinsiyet ayrımcılığı ortadan kaldırmaktır. Toplam 48 teknik göstergeden 4’ü bu hedefe ulaşmakla ilişkilendirilmiştir: İlk, orta ve yüksek öğretimde kızların erkek çocuklara oranı; 15-24 yaş arası kadın okuryazar oranı; tarım dışı istihdamda ücretli kadın oranı; ulusal parlamentoda kadın sandalye oranı. MDG 2009 raporu incelendiğinde, gelişen ülkelerin, dış dinamiklerin de yardımıyla bu göstergeler itibarıyla görece iyileşmeler kaydettiği sonucuna varılabilir.

Peace Index) olan “Küresel Barış Endeksi”dir. Endeksin 23 tane ana göstergesi¹⁹⁶ (ve ayrıca bunlarla ilişkili 32 tane alt göstergesi¹⁹⁷) vardır ve bunlardan en az yarısının, kadına karşı olanlar da dahil olmak üzere şiddet ve ayrımcılıkla ilgili olması, endeksi kuramsal olarak önemli kılmaktadır. Endeksin bir başka önemli yönü de, Türkiye’nin dünya sıralamasına yer vermesidir.

Endeks; barış ve kalkınma arasındaki ilişkileri The Economist dergisi (EIU) ile işbirliği içindeki *Ekonomi ve Barış Enstitüsü* (IEP) için bu işi gerçekleştiren kişiler, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli ülkelerin analistlerinin oluşturduğu küresel bir ağ tarafından hesaplanmakta olup, 1 (en iyi) ile 5 (en kötü) arasında bir değer almaktadır: Bir ülkenin puanı 1’den 5’e doğru yükseliyorsa küresel barışta “kötü” durumda; 5’ten 1’e doğru düşüyorsa, “iyi” durumda demektir. Dünyada kimin ‘barışçıl’, bir başka deyişle kendisiyle ‘barışık’ olduğu bu endeks sayesinde öğrenilebiliyor. IEP, böylece, bir bakıma küresel yatırımcılara da, nerede barış varsa –şiddet yoksa-, oraya gidilmesi yolunda rehberlik yapmış olmaktadır. *Vision of Humanity* (VH) adlı kuruluşunun 2010 yılı GPI tablosuna göre¹⁹⁸, dünyanın en iyi ilk beş ülkesi (ve puanları) şöyledir: 1.Yeni Zelanda (1.188), 2.İzlanda (1.212), 3.Japonya (1.247), 4.Avusturya (1.290), 5.Norveç (1.322). En kötü ilk beş: Pakistan, Sudan, Afganistan ve Somali’yi (3.406 puan ve 149. sıra ile) Irak izlemektedir. Türkiye ise 2.420 puanla 126.sırada ve durumu en kötü olanlar (“kara”) listesinde yer almaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Toplumda fark edilen suç/luluk, Güvenlik kurumları (ve polis), Cinayetlerin sayısı, Mahpus sayısı, Silahlara erişim, Ağır silah miktarı, Örgütlü çatışma düzeyi, Şiddet gösterileri, Potansiyel terörist faaliyetler, Şiddet suçu düzeyi, Siyasal istikrarsızlık, İnsan haklarına saygısızlık, Silah ithalatı, Silah ihracatı, BM barışı koruma finansmanı, Askeri kapasite, Askeri harcamalar, Silahlı hizmet personeli, Savaş türü çatışma miktarı, Dış çatışmadan ölenler, İç çatışmadan ölenler, Mülteci (yerinden edilen) insan sayısı, Komşu ülkelerle ilişkiler.

¹⁹⁷ GPI’de kadına karşı şiddet ve ayrımcılık kapsamına doğrudan giren bazı örnek altgöstergeler şunlardır: Siyasal katılım düzeyi, Parlamentodaki kadın sayısı, Cinsiyet eşitsizliği, Yayın özgürlüğü, Eğitim harcamaları, Okuma-yazma oranı, Beklenen ömür, vb.

¹⁹⁸ VH, pedagojik olsun diye, ülkelerin bir de, beş ayrı renkten oluşan GDI haritasını çıkarmıştır. Haritada, durumu “en iyi olan ülkeler” (Y.Zelanda, Japonya, İskandinavya, vb.) *koyu yeşil* renkle, “sadece iyi olanlar” *açık yeşil* (Fransa, Libya, Mısır, vb), “orta olanlar” *sarı* (ABD, Çin, Brezilya, vb), “sadece kötü olanlar” (Meksika, Suriye, S.Arabistan, Cezayir, vb) *pembe* ve “çok kötü olanlar” (Rusya, Hindistan, G.Afrika, İsrail, vb) ise *kırmızıya* boyanmıştır. Türkiye de “kırmızı” yani “SOS” işareti veren ülkeler haritasında yer almaktadır. Bu görüntünün mutlak olmadığını, yıldan yıla değişebileceğini unutmamak gerekir. Bazı ülkeler kırmızıdan sarıya doğru kayarak iyileşme kaydetmişlerdir. (Örneğin, ABD 2007’de kırmızı, 2008’de pembe ve 2009’da sarı haritada yer almıştır.) Bazı ülkeler de tersine bir gelişme göstermişlerdir. (Örneğin Türkiye: 2007’de pembe ve dünyadaki sırası 92.’lik iken, 2008 ve 2009’da hep kırmızı olup sırası 115 ve 121.’lik olmuştur. Demek ki, GPI bakımından son dört yılda gittikçe kötüye giden bir ülkemiz. Daha net, kesin ve ısrarlı bir ifadeyle; “tekne su almaktadır.”)

¹⁹⁹ Çalışmanın yapıldığı yıllar arasında Türkiye açısından endeksteeki değişimlere bakıldığında ise en fazla “küçük ve hafif silahlara kolay erişim” maddesinde aleyhte puan artışı göze çarpmaktadır. Ayrıca hapisanedeki suçlu nüfusu, insan hakları ihlali, toplumdaki suç algısı, vahşi suç oranı maddeleri de negatif değişime neden olan diğer başlıklar için bkz. Ek-C.

Bu bölümün konusu olarak, ulusal ve uluslararası planda alınan önlemler ve yapılan öneriler sayesinde, cinsiyet eşitliği hedefine yaklaşılmaya çalışılmaktadır. Böylece, kadının, özlem duyduğu şiddetin ve ayrımcılığın olmadığı bir toplumda karar alma mekanizmalarına etkin katılım önceliğine nasıl kavuşabildiği ortaya konulmuş olacaktır.

II. KADINA ŞİDDET VE AYRIMCILIĞINA KARŞI ÖNLEMLER

Kadına karşı şiddet ve ayrımcılıkla mücadele, insan haklarının bir bileşeni olan “kadın hakları” bağlamında –başta bireysel-toplumsal olmak üzere- uluslararası (ve üstü) düzeyde yürütülmektedir.

A. Bireysel-Toplumsal Önlemler

Şiddete maruz kalan kadın için, doğrudan kendisinin ya da bir yakının başvurabileceği kamu kurum ve kuruluşları vardır. Sağlık, güvenlik ve hukukla ilgili bu kuruluşların sayısı ve niteliği ülkemizde sürekli artmaktadır. Şiddet gören kadının, hukuksal başvurusunu; aile korunmasına dair yasa, ceza yasası ve medeni yasaya dayalı haklara sahip olduğu bilinciyle yapmalıdır.²⁰⁰ Ayrıca, tıbbi müdahale hizmeti almaktan kaçınmamalıdır. Başvuru yapılmazsa, ertelenirse, savsaklanırsa, şiddet uygulayan cezalandırılmazsa, şiddet meşru bir zemine kayabilir.

B. Uluslararası Önlemler

Kadına yönelik şiddet ve ayrımcılığın sona erdirilmesi konusunda BM bildirimleri ve AB kararlarının önemli bir bölümü Türkiye tarafından iç hukuka uydurulmuştur. Eksiklikler tamamlanmadığı için süreç devam etmektedir.

1. BM Nezdinde Önlemler (Tavsiye Kararları)

BM, kurulduğu günden bu yana, insana zarar veren her türlü şiddet ve ayrımcılıkla mücadele yolunda ciddi yol almıştır. Bu yolda karşımıza çıkan önemli durakları anabiliriz.

i-Kısa tarihçe: Kadınların statüsünü yükseltmek üzere sürdürülen mücadeleler, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey çatısı altında 1946 yılında oluşturulan Kadının Statüsü Komisyonu'nun öncülüğünde farklı bir önem ve resmiyet kazanmıştır. Kadının Statüsü Komisyonu, BM tarafından 1948 yılında ülkelerin onayına sunulan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kaleme alınmasına da önemli katkıda bulunmuştur.

ii-BM Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihli ve 44/104 sayılı kararıyla, kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesine ilişkin bildiri ile; kadınların siyasal, iktisadi, sosyal, kültürel, kişisel ya da diğer alanlardaki insan haklarından ve temel özgürlüklerden eşit bir biçimde yararlanma ve korunmasını isteme hakkına sahip olduğu (madde 3) ve bunlara diğer hakların dahil olduğu tekrar edilmiştir.

²⁰⁰ Başvuru şekil şartları için bkz. KSGM, 2008d; iç hukuktaki düzenlemeler için Karınca, 2008.

iii- I.Dünya Kadın Konferansı (1975, Mexico City): BM 1975-1985 dönemini “Kadın On Yılı” olarak ilan edilmiştir. “Eşitlik, Kalkınma ve Barış” hedeflerine uygun ana tema “İstihdam, Sağlık ve Eğitim” idi.

iv- II.Dünya Kadın Konferansı (1980, Kopenhag): BM “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” (CEDAW)²⁰¹ Genel Kurul tarafından kabul edilmiş ve üye ülkelerin imzasına açılmıştır. CEDAW, BM sisteminde Çocuk Hakları Sözleşmesi’nden sonra en geniş katılımlı sözleşme olma özelliğini taşımaktadır ve aralarında Türkiye’nin de bulunduğu yaklaşık 165 ülke tarafından imzalanmıştır.

v- III.Dünya Kadın Konferansı (1985, Nairobi): Konferansta “Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri” kabul edilmiştir. Buna göre, alınacak önlemler üç kategoride toplanmıştır; kurucu ve yasal adımlar, sosyal katılımı eşitlik, siyasi katılım ve karar almada eşitlik.

vi- IV.Dünya Kadın Konferansı (1995, Pekin): BM’nin 50. Kuruluş yıldönümünde Konferans’a katılan hükümetler, tüm insanlığın yararı için heryerdeki bütün kadınlar adına eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerini ve şiddet, ayrımcılık ve yoksullaşmayla mücadeleyi ileri götürmek yönünde ortak karar almışlardır. Türkiye, ayrıca, 2000 yılına kadar; CEDAW’a konulan temel çekincelerin kaldırmayı, zorunlu eğitimi 8 yıla çıkarmayı, kadın okumaz-yazmazlığı ortadan kaldırmayı, anne ve çocuk ölüm oranını %50 azaltmayı taahhüt etmiştir.

vii- “Pekin+5” BM Genel Kurul Özel Oturumu: Sonuç belgesinde; kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet kimden (devlet dahil) gelirse gelsin her yer (kamusal/özel alan) için kadının insan hakları ihlali olarak kabul görmüş ve özellikle şiddeti ortadan kaldırmak üzere çok disiplinli, kapsamlı programların geliştirileceğine dikkat çekilmiştir.

viii-BM Kalkınma Konferansları: 1992’de Rio’da Çevre ve Gelişim Konferansı’nda (Dünya Zirvesi); kadının ilerlemesi, Sürdürülebilir Kalkınma da esas bir unsur olarak tanınmış ve kadınlar Sürdürülebilir Kalkınma’ya girdi sağlayan ana hissedar grubu olarak tanımlanmıştır. 2000’de “Milenyum Deklarasyonu” ile açıklanan Kalkınma Hedefleri’nin ikisi doğrudan kadınlarla ilgilidir.²⁰² 2001’de, 9.BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu’nun toplantısında, kadınların hakları üzerinde özellikle durulmuştur. 2002’de Johannesburg’daki Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi’nde milenyum kalkınma hedeflerinin başarılabilmesi için; cinsiyet eşitliğine ilişkin alınacak önlemlerin, tüm politika ve stratejilere sokulması, kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın tüm çeşitlerinin ortadan kaldırılması, kadınların iktisadi fırsatlar, arazi,

²⁰¹ CEDAW, BM Genel Kurulunun 18 Aralık 1979 tarihli ve 34/180 sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğe girişi, 3 Eylül 1981’dir. Bu sözleşmeye taraf Devletler, BM Şartı’nın temel insan haklarına, insanlık onuru ve insanın değeri ile erkeklerin ve kadınların haklar bakımından eşitliğine olan inancını yeniden teyit ederler.

²⁰² Birincisi, *cinsiyet Eşitliği*: 2005 yılına kadar ilk ve orta öğretimde kız ve erkek çocukları arasında okullaşma oranının eşitlenmesi ve cinsiyet eşitliğinin 2015 yılına kadar da hayatın tüm alanlarında yaygınlaştırılması. İkincisi, *Anne Sağlığı*: Doğum sırasında görülen anne ölümlerinin, 2015 yılına kadar dörtte üç oranında azaltılması ve etkin aile planlaması yöntemlerinin kullanılması.

kredi alma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin artırılması, kadınların karar mekanizmalarının tüm aşamalarına eşit erişim ve eksiksiz katılımlarının sağlanması ile kalkınmanın sürdürülebilirliği aynı bağlamda değerlendirilmiştir (Özyol, ? : 19-vd).

ix-BM Kalkınma Fonu (UNDP) bünyesinde, kadına karşı şiddetle mücadele bağlamında 1996'da kurulan "Güven Fonu" (Trust Fund), Kadınlar İçin BM Kalkınma Fonu (UNIFEM) tarafından yönetilmekte olup 2008'in sonuna kadar 119 ülke ve bölgede 44 milyon \$'dan fazla bir bütçe ile kadın ve çocuk hakları kapsamına giren 291 girişimi destekledi (UN, 2008).

2. ILO Nezdinde

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), "eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği hakkında (100 nolu) sözleşme"yi 1951'de kabul etti. Türkiye'de bu sözleşme 1966'da yürürlüğe girdi. ILO'nun (111 no'lu) ayrımcılığı yasaklayan sözleşmesi ise 1958 tarihlidir ve bu Türkiye'de yine 1966'da Resmi gazetede yayımlandı.

3.İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) nezdinde

Batılı GÜ ile karşılaştırıldığında, kadının en fazla dışlandığı, edilgen hale getirildiği, şiddet ve ayrımcılığa maruz kaldığı ülkeler olarak İslam dünyası akla gelmektedir. Bu bakımdan İKÖ'ye büyük görevler düşmektedir. BM kararlarını ve özellikle CEDAW'ı kabul eden, ayrıca 2008'de *Kadınlar için Kahire Eylem Planı*'ı yürürlüğe koyan İKÖ, üye ülkelerde yaşayan kadınların statüsünü yükseltmeyi hedeflemekte ve bu hedef doğrultusunda kamu, özel ve sosyal sektörler arasındaki kurulacak işbirliğini önemsemektedir. Bunun için "kadınların ilerlemesi için eylem planı"na (OPAAW) büyük umut bağlamış durumdadır.

4.Cinsel Sağlık Dünya Birliği (WAS)

WAS (2007), "Cinsel Sağlık İçin Binyıllık Bildirgesi" ile tüm cinsel hakların tanınması, kabul edilmesi, geliştirilmesi ve korunması; cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi; şiddetle ilişkili her türlü cinsel faaliyetin mahkûm edilmesi ve azaltılması; cinsel eğitimin aksaksız sürdürülmesi; cinsel mutluluğun, refahın bir bileşeni olarak sağlanması, vb. yönünde ilke kararlarını almıştır.

5. Avrupa ve AB Kurumları Bünyesinde Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları

a-Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (AK-BK, 2002): Kadın-erkek eşitliğini temel insan haklarından sayarak bunu Kadın Erkek Eşitliğini İzleme Komitesi'nin sorumluluğuna bırakmıştır. Üye ülkeleri temsil eden Komite hem ulusal hem de AK nezdinde bu eşitliği sağlamak için gerekli inceleme, araştırma yapar, stratejik ve siyasal önlemler alır, gerektiğinde uygun hukuksal araçların çerçevesini çizer. AK, “*faili meçhul şiddet*”e karşı, toplumu, devleti, medyayı görev ve sorumluluğa çağırmaktadır. Ayrıca, AK Kadın-Erkek Eşitliğinden Sorumlu 7.Bakanlar Konferansı'ndan (2010), daha önceki eylem planları ışığında, “*gerçek toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için hukuk önünde eşitlik ile fiili eşitlik arasındaki uçurumun kapatılması*” yönünde önemli bir karar metni çıkmıştır.

b-Avrupa Parlamentosu (AP)²⁰³: Türk kökenli Hollandalı parlamenter E.Bozkurt tarafından hazırlanan ‘Kadının Türkiye’de Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Faaliyetlere Katılımı’ başlıklı rapor, Şubat 2007 tarihinde AP Genel Kurulu’nda 15 ‘hayır’ oyuyla karşı, 522 ‘evet’ oyu ile kabul edildi. Raporda, Türkiye’de kadın hakları konusundaki düzenlemelerin tatmin edici olduğu vurgulanırken, yasaların uygulanmasındaki eksiklerin giderilmesi çağrısında bulunulmuş; kadın hakları alanında Türkiye’de yaşanan olumlu gelişmeler ve gelişme sağlanması gereken konulara yer verilmiş ve TC Hükümetine bazı önerilerde bulunulmuştur.²⁰⁴

c-Avrupa Sosyal Şartı: Bu Şartı (1996) imzalayan Avrupa Konseyi’ne üye Hükümetler; istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkıyla ilgili 20.madde’de Akit Taraflar olarak, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanımını sağlamak amacıyla, bu

²⁰³ AP (732), kadın sandalye sayısı 222 ve oranı %30; Avrupa Komisyonu’nda (24) ise 7 kadın ve oranı %29. AP 6. Dönem 2006-2009’da ülkeler bazında, kadına en fazla sandalye ayıran ilk üç ülke İsveç (%58), Lüksemburg (%50) ve Hollanda (%44) iken en az ayıran son üç ülke ise Polonya (%13), G. Kıbrıs ve Malta (%0’ar). (Avrupa Kadın Lobisi’nden aktaran, Sayın, 2007b: 69-70.)

²⁰⁴ Raporda yer alan bazı olumlu gelişmeler şunlar: Başta G. Doğu Anadolu bölgesi olmak üzere, kadınların ve kız çocuklarının tamamına eğitim olanağı tanınması; Kadına uygulanan şiddet, töre ve namus cinayetlerine karşı, Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığı tarafından genelgelerin yayımlanması. Raporda, kadın hakları konusunda Türkiye’den gelişme sağlanması beklenen konular ve bu konularda Türk Hükümetine yapılan bazı öneriler ise şöyle: Özellikle Güneydoğu Anadolu’da evliliklerin kayda geçirilmesi ve kız çocuklarının nüfusa kaydedilmelerinin garanti altına alınması; kadına karşı şiddet ile mücadele ve cinsiyet eşitliği konusunda daha sistematik soruşturma anlayışının geliştirilmesi ve etkili ceza yöntemlerinin oluşturulması; bu kapsamda polis ve adli makamlara gerekli eğitimlerin verilmesi; TBMM’de daimi bir Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu’nun kurulması; Türkiye’de kadınların okur-yazarlık oranı, kadına karşı şiddet oranı vb. ile ilgili mevcut veri eksikliğinin giderilmesi; Kadın istihdam oranının artırılması, emek piyasasına girişte kadınlara uygulanan ayrımcı muamele ile daha etkili mücadele edilmesi; Türkiye’de kadınların siyasete daha etkin katılmasını sağlamak amacıyla gerekirse kadınlara yönelik ‘*olumlu ayrımcılık*’ ve seçim listelerinde ‘*kota sistemi*’ uygulanması; AP 2008 ve 2009’da, yukarıda sıralanan bazı eksikliklerin giderildiğini rapor etmiştir.

hakkı tanımayı ve bunun ilgili alanlarda uygulanmasını sağlamak ve teşvik etmek için uygun önlemler almayı taahhüt ederler.²⁰⁵

d-Avrupa Komisyonu: Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda oldukça duyarlılık gösteren kurumlardan biridir. 2010 Avrupa Yılı bağlamında kadın-erkek eşitliği konusunda hazırladığı rapor -1974'deki gibi- toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden stratejileri ve gelişmeleri kapsamaktadır (EC, 2009: 3). Komisyon'un (2009: 7-10) AB için, meydan okumalar ve politika yönlendirmeleri şeklinde dikkat çektiği gelişmeleri şöyle: i-Toplumsal cinsiyet eşitliği ve istihdam arasındaki sinerjinin, güvenceli esnek çalışma (flexicurity) ile sürdürülebilir büyüme açısından güçlendirilmesi. ii-Hem kadın ve hem de erkek için iş, özel ve aile yaşamı arasında uzlaşmanın desteklenmesi. iii-Yüksek yoksulluk riski altındaki kadının topluma dahil edilmesi ve cinsiyet eşitliğinin teşviki. iv-Cinsel şiddete karşı mücadele. v-AK tarafından kabul edilen "Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Paketi" yol haritasına göre toplumsal cinsiyet eşitliği için taahhütleri eyleme ve sonuca dönüştürme.

e-Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında AB politikaları: Bireysel hak ve özgürlükler açısından görece en ileride olan bir yapı olsa da, henüz toplumsal, siyasal, yönetsel ve teknik mevzuatta ve kurumsal olarak değişim ve dönüşüm sürecini tamamlamadığı için, AB'nin kadın hakları konusunda da en idealini yakalamadığı tartışılmaktadır. Ancak AB, Roma ve Amsterdam antlaşmaları gibi kurucu belgelerden başlayarak, özellikle 1987 Avrupa Tek senedi (rehber niteliğindeki 'Avrupa Sosyal Şartı') ve 1992 Maastricht Antlaşması'na dayanarak kamusal / sosyal politikalarda (koşullar ve olanaklarda eşit muamele temelinde) gerçekleştirdiği reformist değişiklikler²⁰⁶ ile, bazı darboğazlara rağmen, kadını hızla toplumsal cinsiyet eşiti haline getirmektedir. AB ülkelerinde kadınlar²⁰⁷ AB ülkelerinde eşit ücret, istihdama eşit erişim ve sosyal güvende eşit işlem, vb. olanaklar elde etmiş durumdadırlar.

²⁰⁵ AB'nin kurucu belgelerinden Amsterdam Antlaşması (1997) da, bu şarta uygun maddeler içerir: "Birliğe üye olan her devlet, eşit ya da eşdeğer işe kadın erkek ayrımcılığı yapmadan eşit ödeme yapılmasını sağlamak zorundadır." 3.madde ile, Pekin'de yapılan BM IV. Dünya Kadınları Konferansı'nın önemli sonuçlarından biri olan 'anayol stratejisi' topluluk politikalarına dahil edilmiştir.

²⁰⁶ Kadın-erkek eşitliği planındaki bu önemli değişikliklere kararlılık arzeden direktiflerle ulaşılabilmektedir. 1975-2006 yılları arasındaki AB direktifleri için bkz. Acuner ve İşat, 2008: 323-5.

²⁰⁷ Avrupa Tek Senedi'nde (1987), "yurttaşlar" sözcüğü "çalışanlar" olarak değiştirilerek kapsamı oldukça sınırlandırılmıştır. (Aktaran; Acuner ve İşat, 2008: 311-2.)

f-Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS): Kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla düzenlenen AİS (1997), 2010 yılına kadar kadın istihdamını genel toplamın %51'den %60'a çıkarmayı hedeflemiştir. (Türkiye için mevcut oran %46'dır.) Lizbon Stratejisi de (2000) bu eşitliğe yönelik olarak beş stratejik hedef belirlemiştir: Kadınların istihdamına, yönetim ve teknolojiye erişimi için eşit koşullar sağlamak; eşit katılımını ve temsilini sağlamak; kadınların ve erkeklerin hak ve ödevlerinin dengeli dağılımını sağlamak; eğitim, medya ve bilim yoluyla davranış ve zihniyet değişikliğini sağlamak; eşitlik önlemleri için mekanizmaları güçlendirmek ve yasa uygulayıcılarını eğitmek.

g-Kadın dostu kentler yaratmak: Avrupa'nın pek çok ülkesinde (Brüksel'den Paris'e, Helsinki'den Frankfurt, Viyana ve Londra'ya kadar) yerel yönetimler-belediyeler kentleri "kadın dostu" haline getirmek için yarışmaktadırlar. Bu uygulamalar, cinsiyet eşitliği fikri temelinde başlatılmış olduğu ve eşitlikçi kentler şeklinde sonuçlandırıldığı için Türkiye'de de dikkate alınabilir.²⁰⁸

h-Kadına karşı şiddetle mücadelede AB-NATO işbirliği: Avrupa Komisyonu Yüksek Temsilcisi ve Başkan Yardımcısı C., NATO Genel Sekreteri A. F.Rasmussen ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı M.Wallström tarafından ortaklaşa kaleme alınan makaleye göre; "Cinsel şiddet günümüzde savaşın bir aracı haline geldi. Kurbanlarının çoğunu her yaşta kadınlar, çoğunlukla da genç kızlar oluşturuyor. AB ve NATO, 27 Ocak'ta Brüksel'de birlikte ev sahipliği yapacakları konferansla birlikte bu konuya daha fazla eğilmek ve savaşta cinsel şiddetin sona erdirilmesi, kadınların güçlendirilmesi ve istikrarın sağlanmasında kadınların oynadıkları rolün vurgulanması amacıyla atılacak somut adımları belirlemek istiyor." (AB Türkiye Delegasyonu, Avrupa.info.tr)

i-Aday ülkesi olarak Türkiye'nin AB çizgisindeki kadın-erkek eşitliği yolu: Türkiye için kadın hakları konusunda çeşitli yol haritaları oluşturulmuştur. Katılım ortaklığı belgeleri, ulusal programlar ve ilerleme raporları. Bu uzun yolun yürüyerek değil koşarak alınması gerekmektedir.

²⁰⁸ Ülkemizde, KA-DER'in 2006'da başlattığı "Belediyeler kadınlara da hizmet eder!" kampanyası, "kadın dostu kent" konsepti ile uyumaktadır. Cinsler arası eşitsizliğin hafifletilmesinde (kenttaşlık bağlamındaki) yerel yönetimlerin hizmetleri en az (yurttaşlık bağlamındaki) merkezi hizmetler kadar önem taşır; çünkü ikisi kadınlar için de ikiz kardeşler. Ancak, kimi durumlarda belediye hizmetleri daha fazla 'cinsiyet-yüklüdür.' Belediyeler, ev ve sokağa daha fazla ve daha hızlı hizmet götürürse, yaşamını ve zamanını erkeklere göre daha fazla ev ve çevresinde geçiren kadınların refah düzeyine o derece katkıda bulunmuş olur. Örneğin, sokağı çamurdan, çöpten ve kirli havadan kurtaran bir belediye, ev kadının temizlik işlerini azaltırken; gıda denetimini düzenli yapan bir zabıta da, kadının evde ailesine sağlıklı yemek yedirmesine yardımcı olabilecektir. Kısacası, kadınların özel taleplerini yani pratik gereksinimlerini (gündelik ev işlerini kolayca yapmalarını yönelik eğitim programı) ve stratejik gereksinimlerini (toplumda ezilmeye ve baskıya karşı baş etme yollarını öğreten eğitim programı) karşılayabilen bir belediye kenttaşlık çizgisinde kalabilen belediyedir. (Ayrıntı için bkz. Alkan, 2006.) Ayrıca, Kanada Belediyeler Birliği'nin bir kentin ne kadar kadın dostu olduğuna ilişkin anketi için bkz. AREM, 2008: 73-vd. Anket soruları *kadın dost kent ölçütlerini* ortaya koyacak niteliktedir. Örneğin, i-Kadın kotası ve yerel yönetimlerde eşit temsil yasal güvencede mi? ii-Yıllık toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planı var mı_ iii-Halka açık toplumsal cinsiyet eşitliği çalışma grubu var mı? Değerlendirme sonuçlarına göre, "Evet" yanıtı 0-7 arasında ise "acil önlem" alınmalı; 8-16 arasında ise, "doğru yol" seçilmiş; 17-22 arasında ise, "tebrikler, ama rehavete kapılanmamalıdır."

i1-Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB): Aday ülkelere AB müktesabatına uyum sürecinde yerine getirilmesi gereken yükümlülükler üzerine bir yol haritası niteliğindedir. Komisyon'un Türkiye için kabul ettiği ilk KOB 2001 tarihli olup burada, kadınlara karşı ayrımcı uygulamaların kaldırılması, sosyal politika ve İstihdam başlığı altında orta vadeli öncelikler arasında sıralanmış; 2003 tarihli KOB'ta bu öncelik kısa vadeli bir programın konusu yapılırken yapılacak düzenlemeler ise yine orta vadeye çekilmiştir. 2006 tarihli ikinci KOB'ta kadın-erkek eşitliği Ekonomik ve Sosyal Haklar altında kadın hakları altbaşlığı açılarak kısa vadeli öncelikler arasına çekilmiştir. 2008 tarihli üçüncü KOB'ta, konuyla ilgili beklentiler kısa ve orta vadeli olarak tekrar edilmiştir (Acuner ve İşat, 2008: 337).

i2-Ulusal Proğramlar: Hükümet kararnamesine göre Ulusal Proğram, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde kısa ve orta vadede gerçekleştirmeyi öngördüğü çalışmaları kapsamakta ve bu proğramın eşgüdüm görevi AB Genel Sekreterliği'ne bırakılmıştır. İliki 2001'de hazırlanan proğramda sosyal politika ve istihdam başlığı altında "aile reisi" kavramının Medeni Kanun'dan çıkarılması, ücretli doğum izni,, sosyal güvencikte eşitlikçi tutum, cinsiyet ayrımcılığı halinde kanıtlama yükünün işverene bırakılması, 2003'teki proğramda ise, eşit işlem ve eşit değerde eşit ücret ilkelerinin yanı sıra ispat yükü ve ebeveyn izni, vb alanlarda yasal düzenlemeler hedeflenmiştir.

i3-Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Finansmanı: Kadın Örgütlerine Akan AB Fonları: Uluslararası resmi ve sivil toplum kuruluşlarından kadın örgütlerine verilen proje destekleri, Türkiye'de cinsiyet eşitliği politikalarını dolaylı finanse etmektedir. Dış mali kaynaklar arasında AB bütçesinden ayrılan fonlarının özel ve güçlü bir özelliđi²⁰⁹ bulunmaktadır. Türkiye, aday ülke statüsünden dolayı, kriterlere uygun olarak AB mali fonlarından yararlanmaktadır. Bu fonlar Türkiye'yi katılım öncesinden tam üyeliğe hazırlama işlevini²¹⁰ görmektedir. AB Hibe Fonu, kadına karşı şiddetle mücadelede proğramları içinde yer vermektedir. (Örneğin, Türkiye merkezli olmak üzere, 2006 yılında, proje başına 30-150 bin Euro'luk bir bütçeyi kadına karşı şiddete çözüm için ayırmıştır. Bkz. AB-HF Rehberi).

i4-Türkiye İlerleme Raporlarında 'Kadın Hakları': Türkiye için ilk ilerleme raporu 1998'de, o henüz AB'ye aday ülke statüsünü kazanmadan önce yayımlanmış ve 1999'da Helsinki Zirvesi'nde aday ülke ilan edilmesinden itibaren AB müktesabatına uyum çalışmaları hızlanmıştır. 2000'deki raporunun özelliği ise, onun, Türkiye'nin adaylık statüsünden sonrası ilk ilerleme raporu olması ve ilk KOB'un oluşturulmasına

²⁰⁹ AB fonları, ilkesel olarak cinsiyet temelli verilmemektedir. Bu durum, ülkemizde kadınlar ve kadın örgütleri için zayıf proje kültürü ile birleşince fonlara erişebilirliği azaltmaktadır. Erişebilirliğin önünde iki kısıtın bulunduğu gözlemlenmektedir: i-AB fonlarıyla ilgili başvuru, değerlendirme ve uygulama aşamalarındaki teknik ve bürokratik zorlukların varlığı ve ii-Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yolunda bu fonların daha çok istihdam yapısı ile sınırlı oluşu.

²¹⁰ AB bütçesinden Türkiye'ye 2004'te 250, 2010'da ise 654 milyon Euro'luk mali destek verilmiştir. Kadın örgütleri ya da kadın araştırmaları, mali destekler içinde genellikle "eşleştirme proğramları" adıyla yer bulabilmektedir. [AB mali fonlarının özellikleri, türleri, öncelikleri, görünürlük ilkeleri (AB ve TC bayraklarının projelerde beraber kullanılması), kimlerin başvurabileceği, nasıl uygulandığı, vd. tüm yönleri için bkz. ABTD, avrupa.info.tr.]

zemin hazırlamasıdır. İlerleme raporlarının ortak özelliği, kadınlarla ilgili konulara KOB'a kıyasla daha az yer vermesidir. Yine de, Tablo III.1, 1998'den 2009'a doğru okunduğunda Türkiye'nin kadına karşı şiddet ve ayrımcılık konusunda nasıl görece ilerleme kaydettiği, bir başka deyişle, 2009'dan gerilere gidildiğinde ise bu konuda ne kadar 'sorunlu' olduğu ve sonuçta, dışsal bir dinamik olarak AB direktifleri sayesinde ihtiyaç duyduğu çağdaşlık normlarına nasıl yaklaştığı açıkça anlaşılabilir.

Tablo III.1: AB'nin Türkiye İlerleme Raporlarında geçen "kadına şiddet ve ayrımcılık" ile ilgili seçilmiş paragraflar (1998-2009)

	<i>Kadına karşı şiddetle ilgili paragraflar</i>	<i>Kadına karşı ayrımcılıkla ilgili paragraflar</i>
2009	<p>-Aile içi şiddet (AİŞ) ve töre cinayetleri varlığını sürdürmektedir.</p> <p>-AİŞ mağduru kadınlar için yalnızca 54 sığınma evi bulunmaktadır. Bu sayı, gerek sığınma evi sayısı bakımından gerek toplam yatak kapasitesi bakımından, Kanunda öngörülenin ya da ihtiyacın çok altındadır. Ara koruma ve önleme servislerinin mevcudiyeti ve anılan servislere erişim, varolan talebin karşılanması amacıyla desteklenmelidir.</p>	<p>-Kadın Hakları konusunda, Mart 2009'da yasayla TBMM'de tavsiyede bulunabilen Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur.</p> <p>- Kamu ve sağlık sektörü çalışanlarına yönelik bilinçlendirme faaliyetleri ve cinsiyet duyarlılığı eğitim programları devam etmektedir.</p> <p>- Kadınların ulusal ve bölgesel düzeyde siyasal temsili oldukça düşüktür.</p> <p>-<i>Genel olarak</i>, kadın haklarını ve cinsiyet eşitliğini garanti altına alan yasal mevzuat mevcuttur.</p>
2008	Namus ve töre cinayetleri hâlâ ciddi sorun.	Eşitlikle ilgili yasalar ağırlıkla yürürlükte, ancak istihdam, sağlık, eğitim ve siyasi güçlendirmeye ilgili uçurumlar için çaba gerekmektedir.
2007	<p>- Töre cinayetleri ve kadınlara yönelik AİŞ ile mücadele amacıyla yayımlanan Başbakanlık Genelgesi, KSGM eşgüdümünde uygulamaya konulmuştur.</p> <p>- Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için başlatılan ve Hükümet, medya, özel sektör ve BM Nüfus Fonu tarafından desteklenen kampanyalar devam etmektedir. Buna rağmen, aile içi şiddet hala yaygındır. Talebi karşılamak için daha fazla sığınma evine ihtiyaç bulunmaktadır ve sığınma evlerinin hizmetleri geliştirilmelidir. Kolluk kuvvetlerinin, hâkimlerin ve savcılarının eğitimleri hızlandırılmalıdır.</p> <p>- Genel olarak kadınların şiddetten korunması yönünde gelişme sağlanmıştır.</p>	<p>- 2007 seçimlerinde bir önceki Parlamento'ya kıyasla iki misli kadın milletvekili (51) Parlamento'ya seçilmiştir.</p> <p>- Kadınların seçimde belirlenen ulusal ve yerel organlara katılımı sınırlı kalmıştır.</p> <p>- Ayrımcılıkla mücadele ve eşit fırsatlar alanında kısıtlı bir gelişme kaydedilmiştir ve daha fazla uyum gerekmektedir. Erkek hemşirelere artık izin verilmektedir. Ayrımcılığa ilişkin AB Direktiflerinin aktarımı tamamlanmamıştır.</p> <p>-Kadın istihdam oranı %22-23 düzeyinde düşük seyretmeye devam etmiştir.</p> <p>-Cinsiyet eşitliğini teminat altına alan yasal çerçeve mevcuttur. Buna rağmen, bu çerçeveyi sosyal bir gerçek haline dönüştürmek için daha fazla çabaya ihtiyaç duyulmaktadır.</p>
2006	-G.Doğu'nun bazı yörelerinde kız çocukları hala doğumla birlikte nüfusa kaydedilmemekte ve bu durum yüzünden kız ve kadınlar uygun şekilde izlenmediği için zorla evlilik ve töre cinayetleriyle mücadeleyi güçleştirmektedir.	<p>-Kadınların parlamento ve yerel yönetimlerdeki temsil oranındaki düşüklük ve emek piyasasına egemen olan ayrımcılık devam etmektedir.</p> <p>-Türkiye'de kadın hakları konusunda artan</p>

	-AİŞ'ye maruz kalan kadınlar için sığınma evlerinin artırılması gerekmektedir.	duyarlılığa rağmen, özellikle ülkenin yoksul bölgelerinde kadın haklarına saygı konusu kritik bir sorun olmaya devam etmektedir.
2005	-TBMM bünyesinde "Töre cinayetleri ve Şiddet Komisyonu" adıyla bir komisyonun oluşturulması önemlidir. -Kadına yönelik şiddetin değişik halleri yoğun olarak sürmekte ve bu konudaki istatistik eksikliği sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.	-Ders kitaplarındaki ayrımcı öğeler kitaplardan çıkartılmaya başlanmıştır. -İşgücü piyasasında kadınların oranı halen düşüktür ve bir çok kadın kayıtdışı sektörde sosyal güvenlikten yoksun bir biçimde çalışmaktadır. -AB mevzuatının öngördüğü Eşitlik Kurumu hala kurulmamıştır.
2004	-Bir çok kadın aile içi şiddete maruz kalmakta ve şiddet biçimleri arasında zorla ve genellikle erken evlendirme, gayri resmi nikah, çoklu evlilik, kadın ticareti ve namus cinayetleri de yer almaktadır.	-Yeni Türk Ceza Kanunu'nda kamu sektöründe işe almada cinsiyet temelli ayrımcılığı yasaklayan Başbakanlık Genelgesi'nin çıkarılmış olması olumludur. -Avrupa Sosyal Şartı'nın, çalışan kadınların analık açısından korunmasını öngören 8. Maddesi Türkiye tarafından henüz kabul edilmemiştir. -İstihdamda eşit muamele ilkesine uygun Yeni İş Kanunu'na rağmen ayrımcılık devam etmektedir.
2003	-Kadın nüfusunun yarıdan fazlası AİŞ'ye maruz kalmaktadır.	- Kadının karar mekanizmalarında katılım ve temsili düşüktür. -Sosyal politika ve istihdam alanında bazı adımlar atılmışsa da bunların AB müktesabatıyla tam uyumu sağlanamamıştır.
2002	-Namus cinayetlerinde ceza indirimi verilmeye devam etmektedir.	-Yeni Mdeni Kanun'la getirilen "evlilik süresince edinilen mallara ortak katılım rejmi", Kanun'un uygulamaya girmesinden sonraki evliliklere uygulanmaktadır. -Siyasal katılım ve temsil açısından kadın oranları son derece düşük; çalışma yaşamında eşit muamele ilkesinde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.
2001	-Namus cinayetleri de dahil olmak üzere, AİŞ sorunu hala kaygı verici ve bu tür cinayetleri işleyenleri cezalarında indirimine gidilmesini sağlayan hükümler uygulanmaktadır.	-Ayrımcılıkla mücadelede yeni bir ilerleme kaydedilmemiştir.
2000	-Töre cinayetleri dahil, kadınlara karşı AİŞ halen çok kaygı verici bir konudur.	-Medeni Kanun'la ilgili olarak, ayrımcılık belirli ölçüde sürmektedir.
1999	-Kadına karşı şiddet ciddiyetini korumaktadır.	-Sağlık, sosyal güvenlik, işgücü ve fırsat eşitliği alanında Türk mevzuatının müktesabat ile uyumlaşma derecesi sınırlıdır.

		-CEDAW'a konan çekince kaldırılmıştır.
1998	-1998'de yürürlüğe giren "Ailenin Korunması Kanunu" ile eşlerin birbirine kötü muamelesi yasaklanmıştır. -Medeni Kanun'da kadına karşı AİŞ konusunda özel hükümler bulunmamakta, bunun yerine genel hükümler kullanılmaktadır.	-Türk Medeni Kanunu Türkiye tarafından 1985'te onaylanan CEDAW ile henüz uyumlaştırılmamıştır. -Sosyal Politika ve istihdam başlığı altında, mevcut bilgilere dayanılarak Türkiye'nin sağlık, sosyal güvenlik, işgücü ve fırsat eşitliği mevzuatının Topluluk müktesabatına uyum derecesini saptamak zordur.

Kaynak: ABGS, Dışişleri Bakanlığı, Uçan Süpürge.

j-Türkiye'nin hazırladığı Ulusal Eylem Planları: KSGM eşgüdümünde, *toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak* ve "devlet politikası"²¹¹ olarak kabul edilen *kadına yönelik her türlü şiddeti önlemek* amacıyla, 2007-2010 ve 2008-2013 dönemlerini kapsayan ulusal eylem planları hazırlanmıştır (bkz. Tablo III.2). Burada, daha geniş kapsamlı ve gelecekle de ilgili olduğu için ikinci döneme ilişkin eylem planı üzerinde durulmuştur. (Ayrıntılar için bkz. KSGM 2006 ve 2008g.) Devleti oluşturan tüm kurum ve kuruluşlar, KSGM eşgüdümünde olmak üzere, kendi sahalarına, yetki ve sorumluluklarına uygun olarak bu hedeflerde yer bulmaktadırlar.

Tablo III.2: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013

	<i>Hedef</i>	<i>Strateji</i>
Genel	1-Kadınların ilerlemesini sağlayacak kurumsal mekanizmalar oluşturulacak, mevcut mekanizmaların kapasitesi güçlendirilecektir. 2-Toplumsal cinsiyet eşitliğinin (TCE) sağlanmasında erkeklerin farkındalığı ve duyarlılığı arttırılacaktır.	1-TBMM'de "Fırsat Eşitliği Komisyonu"nun kurulması 2-KSGM sorumluluğunda TCE için rollerin tanımlanması ve farkındalıkların arttırılması
Eğitim	1-IX.Kalkınma Planı hedefleri dahilinde eğitimin her kademesinde kız çocuklarının okullaşma oranları (kayıt, devam ve tamamlama) arttırılacaktır. 2-Eğitimin her kademesinde fiziksel ve teknik kapasite arttırılacaktır. 3-Yetişkinler arasında "kadın okuryazarlığı" arttırılacaktır. 4-Eğitimciler, eğitim program ve materyalleri TCE'ye duyarlı hale getirilecektir.	1-MEB ve İçişleri Bakanlığı sorumluluğunda, okullaşmanın sağlanması 2-MEB, DPT, Maliye Bakanlığı, YÖK nezdinde kapasitenin arttırılması 3-MEB, yerel yönetimler ve STK arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması 4-YÖK sorumluluğunda TCE konularına eğitim fakültelerinin lisans ve lisansüstü programlarına

²¹¹ Bu sorunun bu şekilde ilk defa ciddiye alındığına 2006 Başbakanlı genelgesi üzerinden atıf yapan Bkz. Altınay-Arat, 2008: 31

		yerverilmesi
Ekonomi	<p>1-IX.Kalkınma Planı dahilinde tüm taraflarca kadın istihdamının artırılmasına yönelik çalışmalara hız verilecektir.</p> <p>2-Kırsal kesimdeki kadınların iktisadi konumları iyileştirilecektir.</p> <p>3-İşgücü piyasasında cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili mücadele edilecek, kadın ve erkek arasında ücret farkları azaltılacaktır.</p>	<p>1-İŞKUR, MEB ve KOSGEB sorumluluğunda, kadınların istihdam edilebilirliğinin artırılması, özgüven kazanması, vb konularda güçlendirme eğitimi verilmesi</p> <p>2-Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın öncülüğünde, kırsal kesim kadınların teknolojik olanaklardan yararlandırılması</p> <p>3-İş Kanunu bu bağlamda yeniden gözden geçirilecektir. (Çalışma Bakanlığı ve KSGM)</p>
Yoksulluk	<p>1-İstihdam dışında kalan yoksul kadınların konumlarını iyileştirici çalışmalar yapılacaktır.</p> <p>2-Yoksullukla mücadele eden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm güçlendirilecektir.</p>	<p>1-Mikro kredi uygulamalarının eşitlikçi ve sürdürülebilir kılınması (İl Özel İdareleri, İşkur ve finans kurumları)</p> <p>2-Sosyal yardım hizmetleri sisteminde iyi bir bilgiişlem yapısının oluşturulması ve entegrasyonun sağlanması (SYDGM)</p>
Yetki ve karar alma mekanizmaları	<p>1-Yetki ve karar alma süreçlerinde kadın temsiliyetinin artırılması için farkındalık yaratılacak, bilgi ve bilinç düzeyi arttırılacaktır.</p> <p>2-Kadınların siyasal yaşama katılımı ile yetki ve karar alma süreçlerinde yer almasına katkıda bulunacak düzenlemeler yapılacaktır.</p> <p>3-Kamu politikaları kadın-erkek eşitliğini sağlar hale getirilecektir.</p>	<p>1-Kadınların panel, seminer, kitap, broşür vb. araçlarla ayrıntılı siyasal hak ve ödevleri konusunda bilgilendirilmesi</p> <p>2-yerel yönetimler kapsamında ülkemizde sayısı 40 civarında olan kadın meclisi sayısının artırılması ve bu meclislerde alınan kararların uygulamaya yansıtılmasının sağlanması</p> <p>3-Kamu kuruluşlarında orta ve üst düzey yönetici atamalarında kadın-erkek eşitliğini gözetecek yaklaşımların benimsenmesi</p>
Sağlık	<p>1-Kadınların sağlık hizmetlerine erişim koşulları ve verilen hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi için politika geliştirme dahil gereken tüm önlemler alınacaktır.</p> <p>2-Sağlık konusunda doğru davranış ve tutum geliştirilecektir.</p> <p>3-Kadın sağlığına ilişkin araştırmalar, bilimsel çalışmalar ve bilgiler yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>1-Sağlıkta dönüşüm programı çerçevesinde aile hekimliği sisteminde kadın sağlığına ağırlık verilmesi (Sağlık Bakanlığı)</p> <p>2-Kadınların sağlık hizmetlerine erişimi... ve kadınların üreme sağlığı konusunda bilinçlendirilmesi (Sağlık Bakanlığı, KSGM, GAP İdaresi, SHÇEK)</p> <p>3-Kadın sağlığı araştırmalarının yaygınlaştırılması ve desteklenmesi (Sağlık Bakanlığı, üniversiteler)</p>

<p>Medya</p>	<p>1-Medyada TCE'ye duyarlılığın geliştirilmesi ve medyadaki cinsiyetçi temsillerin dönüştürülmesi için sektörde çalışanların ve çalışacakların konuya dair farkındalıkları artırılıp uygulamalar izlenecektir.</p> <p>2-Medya sektöründe çalışan kadın oranı ve karar alma noktalarında temsiliyetleri arttırılacaktır.</p> <p>3-Kadınların yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi ve kullanılabilirliği arttırılacaktır.</p>	<p>1-Hizmet içi eğitim programlarına TCE konusunun dahil edilmesi, medya okuryazarlığı dersinin TCE'yi kapsamı (TRT, RTÜK, MEB)</p> <p>2-Sektörde çalışan kadın sayısı ve konumlarının tespiti ve kadınların karar süreçlerinde katılımının sağlanması (TÜİK, RTÜK, TRT, BYEGM, Anadolu Ajansı)</p> <p>3-Kadınlar için internet olanaklarının arttırılması (MEB, yerel yönetimler)</p>
<p>Çevre</p>	<p>1-Çevre verilerinin cinsiyet temelinde ayrıştırılması sağlanacaktır.</p> <p>2-Kadınların çevre konusunda alınacak kararlarda etkin olmaları sağlanacaktır.</p> <p>3-Çevre politikalarının etkin uygulanmasında kadınların rolü güçlendirilecektir.</p> <p>4-Kırsal ve kentsel kesim kadınları olumsuz çevre koşullarından korunacak ve yaşam standartları yükseltilecektir.</p>	<p>1-'Çevreci' kurumlarca üretilen bilimsel verilerin cinsiyet temelinde üretilmesi (TÜİK, Çevre ve Tarım bakanlıkları, Kadın araştırmaları merkezleri)</p> <p>2-Ülkemizde sayısı 40 civarında olan kadın meclisin kadınların temsiliyeti arttırılarak 81 ilde yaygınlaştırılması (İçişleri Bakanlığı, yerel yönetimler)</p> <p>3-Sürdürülebilir ve ekolojik açıdan doğru olan, doğal kaynakların üretimi, tüketimi ve yönetimi konusunda kadınların bilincinin arttırılması (Çevre ve Tarım bakanlıkları)</p> <p>4-Tarımsal alan ve seralarda çalışan kadınların, kullanılan kimyasallardan olumsuz etkilenmelerini önleyici ve koruyucu çalışmalar yapılması (Tarım ve sağlık bakanlıkları)</p>

Not: Stratejilerden sorumlu kurum ve kuruluşlar parantez içinde yazılmıştır.

Kaynak: KSGM, 2008g: 25-vd

C. Türkiye'deki Mevcut ve Potansiyel Gelişmeler

Ülkemizde kadına yönelik şiddet ve ayrımcılıkla mücadelede, aşağıda sıralandığı gibi, çeşitli zeminlerde ciddi gelişmeler kaydedilmiştir.

1.Şiddete ve şiddet araçlarına karşı kampanyalar: “Dayağa Hayır!” kampanyası ilk defa 1987’de İstanbul’da kadın hareketi tarafından başlatıldı; Ankara vd. kentlerde sürdürüldü. Silaha bağlı şiddeti kadının ve dolayısıyla erkeğin hayatından çıkarmanın bir yolu da etkin, çağdaş ve uygulanabilir “*silah karşıtı yasalar*”ı²¹² çıkarmaktan geçmektedir. ‘Yasalar’ işe yaramadığında, şiddetin ve kurşunların insanları ‘yasa’ boğduğu toplumsal hayat, kalitesiz ve mutsuz bir şekle

²¹² Kamuoyuna alternatif “*silah kanunu tasarıları*” sunulmaktadır. (Bireysel silahsızlanma kampanyalarıyla tanınan Umut Vakfı’nın konuyla ilgili, özetlenmiş önerileri için bkz. EK-D.)

dönüşmektedir. Ayrıca şiddeti üreten, yayan ve onunla özdeşleşen patlayıcı ve kesici silahların (tabanca, tüfek, bıçak, vb.) sivil insanlar tarafından kullanılmaması ve o insanların bu silahlara kolayca erişiminin engellenmesi yönünde –sayıları oldukça az olsa da- Umut Vakfı gibi bazı sivil toplum örgütleri mütevazı etkinlikler göstermektedir.

2.Anayasal – yasal - hukuksal düzenlemeler: 1986'da CEDAW'ı yürürlüğe koyan Türkiye'de, AİŞ mağduru kadınları korumak amacıyla 1998'de "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" yürürlüğe konuldu ve 2007'de yeniden düzenlendi. 2001²¹³ ve 2005 yılları arasında anayasada²¹⁴ yapılan değişiklikler ile kadın-erkek eşitliği ilkesi güçlendirildi. Ayrıca, TBMM'de 2005'te "Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadın ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Bilinmesi" amacıyla bir komisyonun kurulması da önemli bir gelişme sayılmalıdır. Ayrıca, şiddet unsurlarından dolayı, müstehcen ve pornografik yayınların²¹⁵ imhası, engellenmesi ve 'küçükleri muzır neşriyattan koruma' faaliyetleriyle ilgili yasalar Türkiye'de 1927'den beri var. Çağdaş AB düzenlemeleriyle uygun olmak üzere; basın, TRT, RTÜK ve ceza yasalarının ilgili madde ve fıkraları, genç ve çocuk kitlenin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini zedeleyecek görsel ve yazılı yayınlara ilişkin yasak, sınırlama ve yaptırımlarını içermektedir.

3.Toplumsal gelişmeler: KSGM ve BM Nüfus Fonu Ajansı (UNFPA) işbirliği ile, 2004'ten itibaren başlatılan "kadına karşı şiddete son kampanyası" sayesinde toplumun konuya duyarlılığı artırılmaya çalışılmaktadır. Genel Kurmay Başkanlığı bünyesinde de, er ve erbaşlara yönelik yurttaşlık eğitimi programına kadın-erkek eşitliği, kadının insan hakları, vb. konular dahil edilmiştir. Ayrıca, medya-STK işbirliği çerçevesinde "aile içi şiddete son" kampanyaları yurt içi ve dışında sistematik hale getirilmiştir.

4.Kadın örgütleri, kadın danışma merkezleri ve sığınma evleri: Kadına yönelik şiddetle mücadelede kadın danışma merkezleri ve sığınma evleri önemli bir

---

²¹³ Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık dahil tüm insan hakları ihlalleriyle mücadele, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yolunda sürekliliği sağlayacak gerekli önlemleri almak üzere, 2000 tarihli bir kararname ile kurulan Başbakanlık bünyesindeki "İnsan Hakları Başkanlığı" (İHB), 2001'de çıkarılan 4643 sayılı yasayla yasal statüye kavuşturulmuştur. Ayrıca, İHB'nin yanı sıra "İnsan Hakları Üst Kurulu" ve "İnsan Hakları Danışma Kurulu" da oluşturulmuştur.

²¹⁴ Kadın hakları konusunda yapılabilecek en yetkin hukuksal düzenleme kuşkusuz anayasal düzeyde olanıdır. 2010 yılında hükümet tarafından hazırlanan ve referanduma sunulması planlanan "Anayasa Değişikliği Paketi"nde kadınlara pozitif ayrımcılık konusu da yer almaktadır.

²¹⁵ MacKinnon (2003-ç. 226), feminist açıdan müstehcenliğin ahlaksal ve soyut bir kavram, fakat pornografinin ise politik ve somut bir uygulama olduğu şeklindeki farkı ortaya koyarak; pornografide ve müstehcenlik yasalarında kadınların yalnızca cinsel nesne olarak göründüklerini ve ancak cinsellikle ilgili bir sahneyi seslendirdiklerinde seslerinin duyulabildiklerini; son tahlilde, pornografinin kendisini yasaklayan yasalarla birlikte incelendiğinde, pornografinin kadınların statüsüyle ve dolayısıyla pornografi eleştirisinin de feminizmle ilgili olduğunu; koruyucunun ise liberal ve yasal kılık değişikliği içindeki eril egemenlik olduğunu belirtir.

işlevi yerine getirmektedir.²¹⁶ Şiddet, baskı ve ayrımcılığın çeşitli türevlerinden örülü kısır döngüsüne giren ve bu döngüden kurtulma çaresi olarak kadın danışma merkezlerine ve sığınma evlerine ihtiyaç duyan kadınların oranının oldukça yüksek olduğu (%90'larda) saptanmıştır. Sığınma evleri ise şiddeti öteleyen, etkisizleştiren, sorunu temelden çözmesede, çözümde bir duraktır. KSGM, bu mücadele kapsamında, merkezi ve yerel yönetimlerin sığınma evlerini faaliyete geçirmede eşgüdümü sağlamaktadır.

5.Siyasal-yönetsel çalışmalar: 1990'da KSGM'nin faaliyete geçmesiyle, Türkiye'de kadınların merkezi ve yerel yönetimlerde temsiliyeti arttırılmaya; belediye hizmetlerinin kenttaşlık bilinciyle kadınlara sunulmaya çalışılmaktadır²¹⁷, ancak henüz evrensel standartlara yaklaşılammıştır.²¹⁸ Bütün bu doğrusal ya da yatay gelişmeler, çoğunlukla 'yerel olmak' ile 'merkezde olmak'²¹⁹ arasında gerçekleşmektedir. TBMM'de kadın parlamenterlerin sayısı, 2007'de 550'de 50; oranı %9.1'dir. (2002'ye göre, iki kat bir iyileşme gözlemlenmektedir.)

6.Tıbbi çalışmalar: Sağlık Bakanlığı öncülüğünde ülke çapında, kadınlar için yaşamsal önem taşıyan "üreme sağlığı" konusunda kurulan eğitim merkezleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği için adımlar atılmaktadır. Şiddet sonucu ortaya çıkan vakalara karşı yürütülecek tıbbi acil önlemler için "acil bakım hemşireliği" kursları verilirken, 2006'dan itibaren pilot hastanelerde "psiko-sosyal destek ve kriz müdahale birimleri" faaliyet göstermektedir.

7.Eğitim çalışmaları: MEB, halk eğitimi merkezlerinde kadın ve erkeğe yönelik yaşam boyu eğitimi ve gelir getirici meslek kurslarını verme dışında, kadını ve aileyi güçlendirmek amacıyla "haydi kızlar okula kampanyası"²²⁰; şiddet konusunda

²¹⁶ Dünyada ilk kez 1971'de İngiltere'de ve ülkemizde de 1990'da açılan ve gizlilik esaslı çalışan sığınma evlerinin dünyadaki ve ülkemizdeki durumu, çalışma ilkeleri, kuruluş, hizmet, yönetim, denetim ve finansman standartları hakkında bkz. Karataş-Şener-Otaran, 2008.

²¹⁷ Kadın parlamenter dağılımına göre, Akdeniz ve Karadeniz, en düşük (%4, %6); Marmara ve G. Doğu Anadolu en yüksek (%38, %18) bölge düzeyindedir. Yönetimsel yetki ve karar alma sürecinde kadının yeri araştırıldığında; il genel meclisi, belediye meclisi, belediye başkanı, devlet bürokrasisi bağlamında durumu ise, 'oldukça düşük temsiliyet' anlamında daha da düşündürücüdür. Örneğin, 2004 verilerine göre 3225 belediye başkanı arasında sadece 18 kadına karşı, 2007 verilerine göre hiç kadın müsteşar ve vali yok iken; yüksek yargı organlarında ve üniversitelerde yapılanma kadınların lehine görece daha iyi gözükmektedir. (Ayrıntılar için bkz. KSGM, 2008f.; yerel yönetimlerin kadına bakışı ve kenttaşlık düzenlemeleri için Tokman ve Kendirci, 2006.)

²¹⁸ İlginçtir ki, Türkiye, geç Batılılaşmaya karşın, 1930'lu yıllarda (Atatürk döneminde) kadınlara parlamento ve belediyeye seçme ve seçilme hakkını verdiği ve bu yönüyle birçok Avrupa ülkesine öncülük ettiği halde; şimdi ise, 21.yy. başlarında, geniş içerikli çağdaş kadın hakları konusunda geri kaldığı ya da benzeri ilerlemeyi göstermediği için Avrupa kurumlarından -avam ifadeyle- 'icazet' alacak duruma gelmiştir.

²¹⁹ Bora ve İşat'ın (2006: 11) belirttikleri gibi, "yerel" ve "merkezde" olmak, birbirlerine göre tanımlandıkları ve birine atfedilen nitelikleri de diğeri de taşıyabildiği için kesin, değişmez ve nesnel durumlar değil. Örneğin, bir Doğu iline göre merkez sayılan Ankara, İstanbul'un taşrasıdır. Kadınlar açısından, bir merkez mahallesinde taşranın en tutucu özellikleri yaşanabilir.

²²⁰ Bunun bir çeşitlemesi de, "Baba beni okula gönder kampanyası"dır. Tüm bu kampanyaların da etkisiyle, ülkemizde yetişkin kız okur-yazarlık oranı %80+ düzeyine ulaşmıştır. Bunun olumlu bir

duyarlılığı arttırmak amacıyla da “etkili anne-baba eğitimi”ni yürütmektedir. Ayrıca, töre cinayetlerinin yoğun olduğu bölgelerde kadını daha fazla bilinçlendirme faaliyetlerine ek olarak, “aktif vatandaşlık için kadınların güçlendirilmesi projesi” yoluyla kadının toplumsal rolünü geliştirmeye çalışmaktadır.

8.Dinsel faaliyetler: Diyanet İşleri Başkanlığı, KSMG ile işbirliği yaparak, kadın hakları, töre cinayetleri ve TCE konularını hizmet içi eğitim programlarında gündemine almaktadır. Bütçeden en fazla pay alan bir kurum olarak, bu konularda daha fazla etkili olma şansına sahiptir.

9.Sosyal hizmetler: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, şiddet mağduru ve riski taşıyan kadınlara yönelik olarak, belirli sayıda kadın konuk evi ve yerel yönetimlere bağlı insan sığınma evi bünyesinde psikolojik, iktisadi ve hukuksal boyutlarda hizmet vermektedir. Ayrıca, “183 Alo Kadın ve Çocuk Danışma Hattı” ve bir bölüm ilde bulunan “Aile Danışma Merkezi” ile “Toplum Merkezi”nde amaca uygun hizmet sunmaktadır.

10.Belediye ve yerel yönetim faaliyetleri: Şiddetle mücadelenin yerel ayağını sağlamlaştırmak amacıyla, 2005’ten itibaren yürürlüğe konulan bir Belediyeler yasasıyla, nüfusu elli bini geçen tüm belediyelere, kadın ve çocuklar için korumaevleri açma zorunluluğu getirilmiştir. Zabıta hizmetlerine rağmen kent güvenliğinde yetkisi sınırlı olan yerel yönetimler, kadınlar için kent içi ulaşım sistemini ve çevre düzenlemelerini yüksek standartlara çıkarabilir. Bu anlamda ülkemizde, özellikle turizm bölgesindeki bazı il ve ilçe belediyeleri “kadın dostu kent” hedefiyle çalışmaktadır.

11.STK: 1990’lardan itibaren ülkemizde, II.dalga feminist hareketinin etkisiyle, kadına yönelik şiddet ve ayrımcılıkla mücadele kapsamında çok sayıda dernek ve vakıf kurulmuş olup bir çoğu da halen etkindir. KA-DER, Kadın Dayanışma Vakfı, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, vb. Bunların hepsinin ortak hedefi aile içi şiddet konusunda toplumu uyarılı hale getirmek ve özellikle hükümet üzerinde önlemler alması için baskı oluşturmak iken, birçoğu yerel yönetimlerde temsilci bulundurmakta ve şiddet mağduru kadınlara gönüllü olarak psikolojik ve hukuksal danışmanlık hizmeti vermekte, parasal destek ve barınma olanaklarını sağlamaktadır.

12.KOSGEB-TESK-TOBB eksenindeki gelişmeler: Türkiye’de kadın istihdamının geliştirilmesine yönelik olarak İş-Kur ve AB Komisyonu işbirliği ile “Aktif İşgücü Programları Projesi” yürütülmektedir. Ülkemizde düşük düzeyde olan kadınların emek piyasasına katılımını artırmak amacıyla; TESK, KOSGEB ve kadın sivil toplum kuruluşları tarafından da çeşitli çalışmalar ve projeler yürütülmektedir. Türkiye’de kadın girişimci potansiyelini nicelik ve nitelik bakımından geliştirmek için politikalar belirlemek amacıyla TOBB tarafından 81 ilde örgütlenmekte olan “Kadın Girişimciler Kurulu” oluşturulmuştur. Kadın yoksulluğu önleme amaçlı olarak Türkiye’de mikrokredi uygulamaları da yürütülmektedir (KSGM, 2009c: 8).

---

uzantısı da, kız öğrencilerin yüksek öğrenim oranı %50’ye dayanmıştır. Karakoç’un (2008) da, önemle vurguladığı gibi, okuma-yazma oranı, her iki cins için de, yaşlıdan gence, kırsaldan kente, doğudan batı bölgelerine doğru gidildikçe artmaktadır.

13.DPT bünyesindeki gelişmeler: 1987’de DPT’de “Kadına Yönelik Danışma Kurulu” oluşturulmuş ve kadın sorunları, ilk kez bir sektör olarak VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1990-94) yer bulmuştur. Bölgesel ve ulusal kalkınma plan ve programlarını hazırlamakla görevli olan DPT, özellikle sektörel istihdam hedeflerini ortaya koyarken kadın işgücünden ve girişimciliğinden de söz etmekte ve TÜİK vd. bir çok iktisadi kurum gibi bir cinsiyet farkındalığı yaratmış olmaktadır.

14. İktisadi - finansal gelişmeler: Emek piyasasında –özellikle Güney Doğu Anadolu’da başlanan mikro kredi uygulamalarının da katkısıyla- girişimci kadın sayısının gittikçe arttığı ülkemizde, gelir vergisi yasasında yapılan bir değişiklikle, kadınların yoğun yaşam alanı olan evde gerçekleştirdikleri üretimde vergi bağıışıklığı sağlanmış; yeni iş yasası sayesinde de gebe ve emziren kadınların refah düzeyinin artırılması hedeflenmiştir.

III. KADINA KARŞI ŞİDDET VE AYRIMCILIKLA MÜCADELE ÖNERİLERİ

Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık sorunu ve onunla mücadele salt Türkiye’nin değil, tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Burada, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde işleyen önlemler mekanizmasına ek olarak, “daha başka neler yapılabilir?” sorusuna yanıt verilirken, eğitimden ekonomiye, kültürel ve siyasal alana uzanan geniş yelpazede bazı öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

A.Eğitimsel ve Akademik Öneriler

Kadınlarını (yani kızlarını ve annelerini) eğitmeyen hiçbir toplum ilerleyemez.²²¹ Kadının her aşamasında olması gereken eğitimin, zorlama ve eğriyi düzeltme işi olduğu unutulmamalıdır. Devletin finanse etmesi gereken resmi eğitimde, kız çocukların evsel ve tarımsal işlere yardım etmek için okuldan alınması olasılığı erkek çocuklarından daha yüksek olduğu dikkate alınarak, yasal cezalandırma mekanizmaları çalıştırılmalıdır. Gayri resmi eğitimde; toplumsal cinsiyet gibi dersler çerçevesinde, risk altındaki kadınlar; öz güven, meslek ve meslek içi (paydaş) eğitimine tabi tutulmalıdır. Ders kitaplarında kadın ayrımcılığını çağırıştıran ve yaratan konu ve ifadelerin ivedilikle ayıklanması gereklidir.²²² Eğitim fakültelerinde insan hakları ders programları açılmaya başlanmıştır. İlk ve orta dereceli okullarda da insan hakları eğitime ağırlık verilmelidir.

²²¹ Bir kız olarak dünyaya geldiği halde, kendisine amcasının adı verildiği için değişik bir ayrımcılık yaşayan bayan Dr. Fahri İhsan’ın (1984: 360) dediği gibi, “*analarını eğitmeyen toplumlar daha başlangıçtan kendilerini ilerlememeye mahkûm etmişlerdir.*” Onun bu sözü söylemesine vesile olan, gebelik ve gebelikten korunma yöntemleri konusunda cahil bırakılmış kadınlarımızın bu cehaletin faturasını toplumumuzun nasıl ödediğine ilişkin hekimlik gözlemleridir. Onun, bu konuda, çeyrek yüzyıl öncesinden ‘*ücretsiz ve sürekli eğitim merkezleri açılsın*’ şeklindeki önemli önerisinin, günümüz Türkiye’sinde bir süredir hayata geçtiğini memnuniyetle hatırlatmalıyız.

²²² 2008’de niceliksel tarama bulgularına göre, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kurgusunun iki temel özelliği; örtük söylemlerle ayrımcılık yapılması ve kadınların simgesel olarak yok / görünmez sayılması, şeklindedir. Ders kitaplarında, insan hakları ihlalleri(İHİ) genel olarak %92 var, %8 yok.; ilk öğretim kitaplarında İHİ %97 var, %3 yok; orta öğretim kitaplarında İHİ %87 var, %13 yok (Güvenli-Tanrıöver, 2009: 96-114).

Üniversitelerde, mevcut kadın araştırma / çalışma merkezlerine yenileri eklenerek toplumsal cinsiyet farkındalığı arttırılmalıdır. Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık araştırmaları²²³, Türkiye genelinde geniş örneklerle yapılmalıdır. (Bunun için Tübitak, KSGM vb. kurumlar finansal destek verebilmektedir.) Ayrıca, kadına karşı ayrımcılığı ve erkeğin kadına karşı üstünlüğünü çağrıştıran “bilim adamı” terimi yerine, iki cinsi de bir potada eriten “bilim insanı” deyimini özellikle kullanmalıdır. (Yerleşik “insanoğlu” teriminin de benzer kapsamda “insan/lık” ile ikamesinde yarar olabilir.)

B. Toplumsal ve Kültürel Öneriler

Kadına ve insana zarar veren her türlü şiddet ve ayrımcılığı aşmanın, o şiddet ve ayrımcılığın fiili bir parçası olmamak için, çağımızın öncü psikanalistlerinden ve sosyal psikologlarından E.Fromm’un “*üretici sevgi*”²²⁴ adını verdiği ve eşitlere yöneltildiğinde “kardeş sevgisi” biçimine dönüşen insancıl ahlakı edinmek gerekir. Zira insanı hedef alan şiddet ve ayrımcılık, özellikle sevgisizlikten kaynaklanmaktadır. Sevgi, ‘insanın varoluş sorununun yanıtı’ olmasının yanı sıra, yıkıcı olan şiddet dürtüsünü daha yapıcı olan paylaşmak gibi dürtülere dönüştüren tek kuvvettir de. Hz. İsa, boşuna mı “düşmanlarını sev” demiştir?

Öte yandan, özellikle ayrımcı alt-kültürüyle beslenen erkek şiddeti toplumsal düzeyde iyiden iyiye sorgulanabilmelidir. Bugüne dek erkek şiddetinin yaşamın bir gerçeği sayıldığını bilmekteyiz. Cockburn’un (2009-ç: 257) da vurguladığı gibi, erkek şiddetinin çoğu zaman sorgulanamayacağı, değiştirilemeyeceği, dolayısıyla bu gerçeğe karşı çıkmanın işe yaramayacağı sanmaktadır.²²⁵

C. İktisadi ve Finansal öneriler

a.Kadınlara yönelik mikro işletmecilik: Kadınların, kalkınma planları çerçevesinde girişimci olmasına ve üretim ekonomisinde yer almasına yönelik olarak küçük işletmelerin açılması sağlanabilir.²²⁶ Bunun için hükümetin bürokratik ve

²²³ Örneğin, Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) Türkiye şubesinin de üyesi olduğu İnsan Hakları Ortak Platformu’nun (İHOP) desteğiyle yürütülen, “*Türkiye’de Ayrımcılığın Haritalandırılması*” çalışmasının ağ analizi eğitim seminerleri çeşitli akademisyenler tarafından ve metropoller başta olmak üzere belirlenen illerde gerçekleştirilmektedir.

²²⁴ *Üretici sevgi*; ilgi duyma, sorumluluk, saygı ve bilme gibi çeşitli davranış biçimlerini kapsar: Fromm’un (1983-ç: 177) sözleriyle: i-Eğer seviyorsam, ‘*ilgilendiririm*’, yani, öteki insanın gelişmesi ve mutluluğuyla ilgiliyim, bir seyirci değilim. ii-‘*Sorumluyum*’, yani onun belirttiği ya da belirtmediği ihtiyaçlarına karşılık veririm. iii-Ona ‘*saygı duyarım*’, yani onu olduğu gibi, tarafsız olarak, kendi korku ve isteklerime kapılmadan görürüm. iv-‘*Onu bilirim*’, yani onun yüzeyinden varlığının köküne kadar inebilmiş ve kendi varlığının kökünde ona karşı bir ilişki kurabilmişimdir.

²²⁵ Yine aynı yazarın, Britanya’da feminist sosyolog olan Oakley’den yaptığı alıntı ile iiaşaret ettiği gibi; eğer “*kadınlar da erkekler gibi öldürseydi ya da zarar verseydi, onların toptan delirdiğini (ya da korkunç bir şekilde hormonlarının esiri olduklarını) söyledik. Geçmişte olsa şeytan-cadı der yakardık. Ama asla sıradan bir insan davranışı olduğunu söyleyip bu şiddeti kabullenmezdik.*”

²²⁶ Kadın girişimciliğinin önündeki ailesel, eğitimsel, toplumsal, sektörel, vb. engeller ile bu engellerin aşılması yönündeki bazı öneriler için bkz. KSGM, 2000.

bankaların da finansal engelleri azaltması gerekir. Buna bağlı olarak, kadın işletmeciliğinin yaygınlaşması ve çeşitli katma değerler yaratabilmesi için Sosyal Güvenlik, Çalışma ve Maliye bakanlıkları yetkili alanlarında (işe başlama, ucuz girdi temini, sigorta primi, kurumlar ve gelir vergisi gibi) çeşitli kolaylık ve teşvikleri sağlayabilmelidir. Ayrıca Halk Bankası, Vakıflar Bankası, Esnaf Kredi Kooperatifleri gibi finans kuruluşlarında da kadınlara özel ucuz ve yeterli kredi programları uygulamaları beklenebilir.

b.Ev kadınlarına iş verilmesi ve ücret ödemesi: Aktif emek gücü stoğuna dahil olan ve çalışmak isteyen her kadının iş sahibi olması sağlanmalıdır.²²⁷ Eğer bu olanaklı değilse ya da kadın evinde çalışmayı, ev hanımı olmayı tercih ediyorsa – ki, sanıldığı gibi aksine dünyanın en zor işlerinden birisi, günlük yemek ve temizlik yapmak, çocuk ve yaşlı bakmak, ayrıca evin güvenliğini kapsayan ev işleridir²²⁸-, bu durumda, kadının belirli bir iktisadi gücü sağlaması ve erkeğin çeşitli baskılarına maruz kalmaması adına, devletin o kadına ev işlerinden dolayı bir “*ücret ödemesi*” gerekir.

c.Yoksulluğu azaltıcı ve istihdamı artırıcı olarak mikro kredi programı: Yoksulluğun ve yoksullaşmanın²²⁹ kadına karşı şiddet ve ayırımcılığı azdırdığı düşünülürse, -ki büyük ölçüde öyledir-, o halde yoksulluğu ve yoksullaşmayı azaltacak ve hatta yok edecek derecede finansal önlemlerin alınması gerektiği²³⁰ ortaya çıkacaktır. Türkiye’de bir kadın yoksulluğu ve kadın dileciliği gerçeği vardır ve bu sorunla mücadele için, benzeri ülkelerde uygulanıp kısmen başarı elde edilen “*mikro kredi*” programları²³¹ tüm kentlerde etkin ve yaygın bir şekilde

²²⁷ Türkiye genelinde 2007 yılı verilerine göre kadın istihdam oranı % 22,2 iken AB-15’te 59,7, AB-27’de bu oran 58,3’tür. Ülkemizde istihdama katılan kadınların % 47,3’ü tarım, 14,2’si sanayi, 38,5’i ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır. 100 kadından sadece 13’ü kendi hesabına ve işveren konumunda çalışmakta, 49’u herhangi bir ücret ya da yevmiye karşılığında çalışmakta ve 38’i ücretsiz aile işçisi olarak çalışma yaşamında yer almaktadır. Ayrıca, köyden kente göçü yoğun olarak yaşayan ülkemizde, köyde işgücü içinde görülen kadın kente geldiğinde yeterli eğitim ve mesleki bilgi-beceriye sahip olmaması nedeniyle kent işgücü piyasasına girememekte, işgücü dışında kalarak genellikle ev kadını olmaktadır. İşgücüne katılmayan 100 kadından 63’ü işgücüne katılmama nedeni olarak “ev kadını” olmalarını göstermektedir. Gelir azlığı nedeniyle çalışmak zorunda olan kadın, sosyal güvencesiz düşük statülü-gelirli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (KSGM, 2009c: 6). Kayıt-dışı ekonomide en fazla yer alan kesimi kadınlar oluşturmaktadır.

²²⁸ Dışarı yerine ev işleri yapmayı tercih eden kadınlara, evsel işleri daha ekonomik ve sağlıklı yapabilmesi, özellikle yerel yönetimler çeşitli kurs programlarını uygulayabilirler. Kadının evde büyüttüğü çocuk salt kendisinin ve kocasının değil, aslında büyük ölçüde toplumun çocuğudur. Çünkü o çocuk büyüyüp toplumsal işler yapacaktır. O nedenle kadının çocuk yetiştirmesi, merkezi ve yerel yönetimlerce finanse edilmelidir.

²²⁹ Burada kastedilen, geniş tanımlı yoksulluktur. Yeterli gelirden, üretim kaynaklarından, sağlık, eğitim, güvenlik, vd. hizmetlere erişimden, iktisadi, toplumsal ve siyasal yaşama katılımdan yoksunluk.

²³⁰ Kadın ve yoksulluk ilişkisi, Türkiye’nin ilk yedi yıllık süreç için hazırlanan 9.Kalkınma Planı’nda (2007-2013) da ele alınmış ve bir ülkenin iktisadi güç ve zenginliğe kavuşmasının kadın emeği, bilgi, beceri ve deneyimleriyle olanaklı olduğu vurgulanmıştır.

²³¹ 1970’lerde, M. Yunus adlı bir iktisat profesörünün, salt kadın girişimciliğini desteklemek ve ulusal ekonomiye kadın gücünü aktarmak amacıyla, kendi ülkesi olan Bangladeş’te salt kadınlara yönelik nasıl sıfır faizli mikro kredi politikasını geliştirdiğini ve Ziraat Bankası’nın deneysel şubesi dediği

uygulanmalıdır.²³² Temel özellikleri sıfır faizli ve uzun vadeli olan ve hedef kitlesi ise özellikle kadınlar olan mikro kredi sayesinde, kadınlar, tıpkı erkekler gibi kendi adına iş kurabilecekler, dilencilik yapmaktan kurtulabilecekler, şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmalarına zemin oluşturan erkeğe olan finansal bağımlılığının azaldığını görerek daha verimli ve eşit derecede toplumsal yaşama katılabileceklerdir.

d. “Yeşil yakalı kadınlar”ı çoğaltmak: “Ekonomi ile ekolojiyi barıştırma”nın adresleri denilen organik tarım, yalıtım ve yenilenebilir enerji gibi iktisadi sektörlerde kadın istihdamını genişletmek gerekir. Karbonsuz ve hormonsuz bir doğanın yaratılmasında ya da yeni bir dünyanın kurulması için ekonomiye kadın eli daha fazla değerlidir. Bunun için kadınlar “yeşil yakalı” meslekleri (çevre mühendisliği, çevre hukuku, ekolojik mimari, eko-teknoloji, çevre danışmanlığı, vb.) tercih etmeleri sağlanmalıdır. Pek çok iş kolunda düz ayrımcılığa tabi tutulmasına alışık olduğumuz kadınlara, daha fazla / öncelikle ‘yeşil işler’de²³³ çalışmaları için ‘tersine ayrımcılık’ politikası uygulanmalıdır.

e.Cinsiyete-duyarlı bütçeleme (CDB): “Bir ülkenin nereye doğru gittiğini görmek istiyorsanız,” diyor Güney Afrikalı kadın parlamenter P.Govender, “ülkenin bütçesine, kaynaklarını kadınlara ve çocuklara nasıl ayırdığına bakın.” (BIANET, 2005.) Bu ilginç uyarıdan hareket edilirse, toplumsal cinsiyet eşitliğine hitap etmek üzere, finansal önlemler paketinin dolayısıyla aile politikaları paketinin güçlü bir ayağı olarak, son zamanlarda sistematik bir şekilde tüm çağdaş dünyada “toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme” (CDB)²³⁴ kavramının ne kadar önem taşıdığı anlaşılacaktır.

BM ve Avrupa Konseyi’nin hükümetlere güçlü bir öneri olarak sunduğu ve bir bütçe reformu sayılan CDB, kadın ve erkeklerin (dolayısıyla kız ve erkek çocuklarının) yaşamsal ve toplumsal gereksinimlerinin karşılanmasında kamusal harcamaların hakça kullanılmasını ve vergi gibi kamusal yüklerin hakça dağıtılmasını

“Grameen Bankası”nın öncülüğünde bankalara benimsettiğini, daha sonraki yıllarda onu model alan onlarca ülkenin ortaya çıktığını; ayrıca, Time dergisinin 2008 tarihli bir sayısında ‘dünyayı değiştiren 10 fikirden biri olarak mikro kredi’yi kapak haber yaptığını ve mikro kredinin başarılı uygulayıcı olarak Grameen Bankası’nın 2006 Nobel Barış Ödülü’nü aldığını hatırlatmalıyız. Yunnus (2003-ç: 104-vd), erkekler yerine neden yoksul kadınların kredilendirildiğini ve neden Dünya Bankası’nın bu projenin arkasında durduğunu ve o dönemde bunun nasıl bir finans devrimi sayıldığını anı-kitabında anlatmaktadır.

²³² Aslında Türkiye’de ilk kez 2003’te Diyarbakır pilot kent seçilerek *Grameen tipi mikro kredi* uygulandı ve birçok bölgede kısmen uygulanmaktadır.

²³³ Dünyada, özellikle ABD’de *yeşil ekonomi* alanında kadınların daha fazla yer almaları için birkaç milyar dolarlık yeni mali paketler açılmakta, özendirici eğitimler ve kampanyalar düzenlenmektedir (bkz. Templeton, 2010; ACC, 2010; US Departmeny of Labor, 2010). Türkiye de bu çağdaş gelişmeye ayak uydurabilmelidir. 2007’de kamu kurum ve kuruluşlarında çevresel faaliyetlerde 8485 personel (neredeyse on yıl önceki kadar) istihdam edilmiş olup bunun %78’i sadece çevresel faaliyetlerle ilgili işlerde çalışırken, %22’si diğer faaliyetlerin yanısıra çevresel faaliyetleri de yürütmüştür. Kamudaki yeşil yakalıların %75’i erkek iken %25’i kadındır (Baykan, 2009).

²³⁴ Cinsiyete duyarlı bütçelemenin (CDB) küresel ve ulusal arkaplanları için bkz. Günlük-Şenesen, 2008; CDB’nin niçin ve nasıl yapıldığına ilişkin bkz. Hernandez, 2008.

öngören bir bütçe(leme)dir. CDB, kadın kesimi için özel ve bağımsız bir bütçe olmadığı gibi, kamusal harcamaların kadın ve erkek arasında eşit bir şekilde yapılmasını sağlayan bir bütçe de değildir. Aksine, kadının özel gereksinimlerini, deneyimlerini ve katkısını da içeren bir bütçedir. Böyle bir bütçe(leme) sayesinde toplumsal barış ve gelişme için kadın-erkek arasındaki yapay ayrımcılığın ortadan kaldırılması, son tahlilde evrensel ölçülerde toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflenmektedir.

TBMM'nin, AB ile uyum sürecinin de bir gereği olarak, çağdaş ölçülerde CDB'ye geçmelidir. Bu bütçeleme gerçekleştiğinde şu yararlar²³⁵ elde edilebilecektir: Örneğin;

- Kadınlar iktisadi olarak görünür kılınacaktır;
- kadınlara ayrılan kaynakların nasıl harcandığını ayrıntısıyla gösterilecektir; politika yapımcıları, kadınların ve erkeklerin kamu harcamaları ihtiyaçlarıyla ilgili neyin öncelikli olduğunu görecektir (örneğin, belli miktardaki para kadın sağlığı için mi, yoksa daha çok sayıda savaş uçaklarının ithal edilmesi için mi harcanmalı);
- verimlilik ve ve yurtiçi hasıla artacaktır;
- hükümet bütçelerinin etkili, etkin, hesap verilebilir ve şeffaf olmasına katkıda bulunacaktır;
- hükümetin açıkladıklarıyla, yürüttüğü politikaların gerçek etkileri arasındaki farkı görmeyi sağlayacaktır;
- bütçelerde yer alan asıl öncelikleri ortaya çıkarabilecektir (örneğin, birçok ülkenin bütçesinde esas öncelik, borçları ödemek);
- yurttaşların kamusal karar verme sürecine katılımı için bir zemin oluşturacaktır, vb.

f-Mali önlemler içerikli aile politikaları: Şiddet ve ayrımcılık temelli kadın sorunlarının çözüm bileşenlerinden biri aile politikalarıdır. Kısaca, 'yönetimin (hükümetin) aileye ilişkin her türlü uygulaması' diye tanımlanabilecek aile politikaları²³⁶; aile planlamasından çocuk yardımına, sosyal yardımlardan vergi bağışıklığı ve konut yardımı vb.'den oluşan bir pakettir. Paketin iki ayağı olabilir: Hükümetin, belli bir programa dayalı, önceden belirlenmiş hedefler için bütüncül politikalar demeti ve çeşitli bakanlıkların aile eksenli fakat birbirinden bağımsız çeşitli politikaları. Bu ayakları harekete geçirebilecek araçlar arasında; yasalar-kararnameler- yönetmelikler, gelir transferi programları, özel / kamu sigorta sistemleri, anne-çocuk bakımı hizmetleri, danışmanlıklar, vb.

E.Siyasal ve Yönetişim Önerileri

Ülkemizde kadına karşı ayrımcılığın somut göstergelerinden biri de, yasama ve yürütme organlarında kadının varlığının azlığıdır. Bu organlarda yer alan kadın / erkek oranına bakınca, yasama ve yürütme erkinin adeta erkeklerin tekelinde olduğu, birkaç kadının seçtirilip parlamentoya gönderilmesinin ise 'göstermelik' olduğu

²³⁵ Birleşmiş Milletler Kadın Fonu'nun (UNIFEM) rehberinden aktaran, BIANET, 2005.

²³⁶ Bir fikir vermesi açısından; kapsamlı aile politikası uygulamaları için Almanya, Fransa, İsveç; aile odaklı politik uygulamalar için ABD, Japonya ve İngiltere örneklerinin karşılaştırmalı verileri için bkz. Öke, 1991.

kuşkusunu yaratmaktadır.²³⁷ Genel olarak kadınla siyaset arasındaki bağı zayıflığı iki başat nedene indirgenebilir: Siyasetin temelde erkek alanına girdiğinin düşünülmesi ve kadının her alanda az / eksik temsil edilmesi.²³⁸ Kadının siyasette az / eksik temsil edilmesi sonucunda, kadının özgül talepleri/ sorunları yeterince dile getirilememekte ve/ya yeterince çözüm bulamamaktadır. Toplumsal eğilim geliştirilmesi amacıyla, tüm kadrolarda kadın/erkek oranının %50-%50 olması hedeflenmeli ve bu oranın tutturulması için en fazla 2 seçim dönemi boyunca pozitif ayrımcılık uygulaması yapılmalıdır.²³⁹

F. Anayasal, Hukuksal ve Güvenlik Önerileri

Şiddet ve ayrımcılık, çağa ve konjoktüre göre değişmektedir. Bunlarla yapılan (yasal, toplumsal, siyasal ve iktisadi) mücadele yöntemleri de... Kadının şiddetten arındırılmış toplumsal eşitliğini sağlama ve sürdürme çabası, önemli ölçüde, çağdaş ve ileri insan hakları üzerine kurulmuş yeni bir anayasaya²⁴⁰ bağlıdır. Genel olarak şiddetin, özelde de kadına karşı şiddetin önlenmesi için –eşgüdömlü olmak zorunda olan- adliye ve polisiye mekanizmalarının etkin çalıştırılması şarttır. Çünkü sonuçta, polis şiddet unsurunu görür, saptar ve rapor ederken savcılık ve mahkeme de onu inceler ve adalet terazisinde tartar. Tüm bunlar için, öncelikle polis ve hukuk adamlarının şiddeti tahrik edecek söz ve eylemlerden kaçınmaları gerekir. Ceza yasalarında, kadına (ve dolayısıyla tüm topluma) karşı şiddeti caydıracak ölçülerde ağır yaptırım maddeleri konulmalıdır. Şiddet uygulamaları için ihbarları alıp değerlendirecek kriz merkezleri ile öncelikle can güvenliğini sağlamak amacıyla çağdaş kadın sığınakları oluşturulmalıdır.

Ayrıca, Türkiye, radikal bir strateji olarak, devletin bütçesinden finanse edeceği fakat tümüyle özerk faaliyet göstereceği –İsveç'te olduğu gibi- “eşitlik ombudsmanı” yasasını da çıkartabilir.

G. Çalışma Yaşamı ve Sosyal Politikalar

---

²³⁷ AB normları ve müzakere süreci, kadınlara siyasal yönetim birimlerinde daha fazla yer vermemiz konusunda da ‘dışsal baskı’ işlevini yerine getirebilir. AB entegrasyon projesi, aday ülkemiz için kadınla erkeğin parlamentoda ve hükümette de entegrasyonuna hizmet edebileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Almanya, İsveç gibi ileri AB ülkelerindeki (toplamda) kadın parlamenter ve kadın bakan sayısına bakarak hareket edebiliriz. Zira AB'nin gıda ürünleri ve gümrük vergileri, vd. konularda getirdiği standartların benzeri, yasama ve yürütme erklerin paylaşımına da uyarlanabilir.

²³⁸ Bu durum, Türkiye'nin mevcut siyasal karar mekanizmalarında, kadınların aleyhine olmak üzere, “azalan verimler yasası”nın çağrıştırmaktadır. Mikro iktisat terminolojisinde, üretim kuramı için yaygın bir şekilde kullanılan bu yasaya göre, kabaca, sadece 10 kişinin çalışmasına elverişli bir üretim sahasında bunun iki katı kişinin çalışması halinde elde edilecek verim gittikçe düşer. Benzer şekilde, erkek egemen parlamentomuzda da, zaman zaman, erkek kontenjanının aşırı fazlalığından dolayı azalan verimler yasasının bir türünün işlediği izlenimine kapılmaktayız.

²³⁹ Zaman zaman stadyum görüntüsü veren parlamentomuzda, sayısı arttırılacak kadınlar sayesinde küfürleşmeler vd etik-dışı hareketlerin azalacağına inanıyoruz.

²⁴⁰ Yeni bir anayasa kurgusu için haklar rejimine özgürlük, eşitlik, çoğulculuk ve çokkültürlülük ekseninde bakan bir çalışma için HBS, 2007.

Yoksul ve olanakları kısıtlı kesimin, şiddet unsurlarının bir parçası haline gelmemesi, gelmişse kurtarılması için sosyal güvenlik ve sağlık sigortası kapsamına alınması şarttır. İşyerinde doğrudan ve dolaylı ayrımcılıkla işyerinde cinsel tacizin tanımlanması, iş sürelerinin haftalık 30-35 saate çekilmesi, esnek çalışma yöntemlerinde insan (kadın onuruna) yakışan iş ve ücret tanımlarının yapılması, işe almada, terfide, meslek içi eğitimlerde kadınlar için pozitif ayrımcılığın uygulanması, tüm bunlardan daha da önemlisi, kadın-erkek eşitliğine aykırı olan politika, düzenleme ve uygulamaların kaldırılması ve buna bağlı olarak erkek mesleği olarak görülen alanlarda eğitimden başlayarak kadınlar için kota uygulamasının getirilmesi, kadın-erkek eşitliğine aykırı durumlarda başvurulabilecek “ombud sistemi”nin kurulması gerekir (Sayın, 2007: 40-1).

Kadınların, anne adayı oldukları (hamile kaldıkları) ve hatta anne oldukları (çocuk doğurdıkları) dönemlerde, erkeklerden oldukça farklı olarak, çeşitli riskler altına girdikleri bilinmektedir. O nedenle, önemle tekrar vurgulanmalıdır ki; devlet, sağlık politikalarını iyileştirirken, kadın ve çocuk sağlığı²⁴¹ (yani üreme, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve aile planlaması) konusunda pozitif ayrımcılık yapmalı ve bunun için yatırım ve cari harcamalar bütçesini yüksek tutmalıdır.

Ayrıca, devlet bir şey daha yapmalıdır: Ailelerin canını fena halde yakan namus cinayetlerini²⁴² tarihe gömmek istiyorsa, bunun yolunun, öncelikle, feodal yapıyı kırarak şekilde eğitim-ekonomi-hukuk-psikoloji-siyaset içerikli önlemleri içeren bir sentez sosyal politikalar paketini devreye sokmaktan geçtiğini bilmelidir.

Tüm bunlar için parlamento, hükümet, bürokrasi, sivil toplum kurumları, üniversiteler, vb. bu ülkenin çekirdeğini oluşturan her birim gerekli kararlılık, işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışmalıdırlar.

H. Kadınların Alabileceği Bireysel Önlemler: “4N+2K” Kuralı

Kadın (ve yakınları), mağduru olduğu, mağduru olma olasılığını düşündüğü şiddet ve ayrımcılık karşısında tavır alırken “4n + 2k” kuralına göre hareket edebilir(ler). Sözkonusu şiddet ve ayrımcılıksa, o halde *neye* (şiddet ve ayrımcılığa) karşı, *niçin* (bireysel ve toplumsal etkisini azaltmak ve cinsiyet farkındalığını sağlamak için), *nasıl* (uyanık, akıllıca, pratik hareket ederek ve başta İnsan Hakları Başkanlığı olmak üzere gerekli yasal kurumlara şikayet ederek), *nerede* (ev, iş, okul, sokakta) ve *kimin* (ev kadını/kızı, eş, anne, çalışan, öğrenci olarak kendisi, ailesi ve toplum) için önlem aldığını (aldıklarını) ve/ya alınacak önlemi bilmesi (bilmeleri) gerekir.

²⁴¹ Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine yönelik AB eşleştirme projesi bağlamında daha fazla bilgi için bkz. KSGM, 2008c.

²⁴² Alan araştırmasına dahil edilen İstanbul, Ankara, Adana, Ş.Urfa gibi kentlerde tarafların önerileri için bkz. Kardam, 2005: 50-vd.

Örneğin, kadın, şiddet müptelası ve ayrımcılığa eğilimli erkekleri yaşamından çıkartabilmeli, bunu yapamıyorsa araya mesafe / sınır koyabilmeli; silah taşıyan erkeklere²⁴³, sigara içen erkek muamelesi yapabilmelidir.²⁴⁴

Kısaca, bir şairin diliyle, kadına, kadınlarımıza haykırmak isteriz ki... *“Haydi topla yüreğini / kaldırımlara dağılmış bakışlarını topla / takvimlerden söküp al / hıçkırıklardan kalan ne varsa. / süpür yenilgilerini sağır yıllardan / saklandığın ıssız mezarlardan doğrul artık.”*²⁴⁵

Sonuç: BULGULAR (B) VE DEĞERLENDİRMELER (D)

“Hayatımda devrim yaptım, eşim devrik kral. Kardelen”
KAMER (2007)

---

²⁴³ Ezici bir çoğunlukla erkeklerin satın aldığı, sahip olduğu ve kullandığı küçük ve hafif silahların, bir çok kültürde erkeklikle ilişkili olduğunu giderek daha fazla hükümet ve uluslararası kurum kabul etmektedir. (Bu ilişkinin; daha büyük ve daha fazla kitlesel zarara yol açan silahlar sözkonusu olduğunda birden anlamsızlaştığını varsaymak saflık olur.) (Cohn vd.'den aktaran Cockburn, 2009-ç: 190.)

²⁴⁴ Silah taşıyanlar (kullananlar) ve sigara içenler, farklılık arzeden çeşitli zararlar görür ve verirler. Silah ve sigaranın hammaddeleri, biri barut diğeri nikotin-tütün olsa da, çok “pis” kokarlar. İkisi de kolayca bulunabiliyor ve kullanılabilir. İlki derhal öldürebilir / yaralayabilir; öteki ise yavaş yavaş... Namludan çıkan mermiler cinsiyet ayrımı yapmaz, ancak “bumeraung” etkisi yapabilir, yani sigaranın içene verdiği zararın aynısını verebilir; yani, kullananı öldürebilir / yaralayabilir.

²⁴⁵ A. Öztürk'ten aktaran Orhan, 2005: 481.

Eğer kadına karşı şiddet ve ayrımcılık, kadın-erkek ilişkilerinin ritimsiz ve çarpık bir sonucu ise, bu durumda kadın-erkek ilişkilerini estetikten oldukça yoksun bir “tango”ya benzetebiliriz. Normalde, tango, erkek-kadın kucaklaşmasının olduğu gerilimli bir dansdır. Bu dansda bedenler kadar zihinler de bir yakınlaşır, bir uzaklaşır.

Kadın araştırmaları / incelemeleri, elbette temel varolma gerçeğimiz kadından dolayı, farklı feminizmler açısından yapılmaya devam edilecektir. Bu, bir gerekliliktir. Ancak bilinmelidir ki; Çakır ve Akgökçe'nin (1995) ortak derleme kitaplarının arka kapağında vurgulandığı gibi; “ezilenlere ilişkin bilginin araştırılması, ezenlere ait bilginin araştırılmasında kullanılan yöntemlerle gerçekleştirilemez.” Ayrıca, “yeni şarap eski şişelere doldurulmamalıdır.”

Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık sorunsalını feminist iktisat açısından inceleyen ve Türkiye için maddeleştirdiğimiz önlem ve önerilerden oluşan bu araştırma / inceleme kapsamında çeşitli bulgular elde edebilir ve bazı son değerlendirmeler yapabiliriz.

I.BULGULAR (B)

Her bölüm için temel 5'er bulgu sıralanmıştır.

A. “Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Sorunsalı”na İlişkin Bulgular

B1) “Kadına karşı şiddet ve ayrımcılık, çok yönlü bir sorunsaldır; bir kadın sorunu olduğu kadar bir erkek sorunudur da.”

B2) “Şiddet ve ayrımcılık birbirinin türevi ya da uzantısıdır. ‘Yumurta mı tavuktan tavuk mu yumurtan çıkar?’ ikilemine benzese de, şiddetle ayrımcılığın ikiz kötü kardeş olduğu gerçeği değişmez.”

B3) “Terör ve töre, kadını bir mengene gibi sıkıştırılmaktadır. Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerimiz (ve bir ölçüde en çok göç verdiği İstanbul gibi metropol kentlerimiz) bu konuda tarihi bir laboratuvar niteliğindedir. Bu laboratuvarda yapılan deneyler, terör ve töre cinayetlerini azaltacak / yok edecek formüllerin bir an önce bulunmasını zorunlu kılmaktadır.”

B4) “Nedenleri ve sonuçları itibariyle, kadına karşı şiddet ve ayrımcılık, gergin ve az gelişmiş bir toplumu inşa etmektedir. Türkiye bir istisna değildir.”

B5) “Türkiye'nin şiddet ve ayrımcılık karnesi kırıklarla doludur. O halde, gelişmiş bir demokrasiye ulaşmak için derslerine çok çalışması gerekmektedir.”

B. “Cinsiyet Eşitliğini Çözümleme Aracı: Feminist İktisat”a İlişkin Bulgular

B6) “Feminist iktisat (Fİ) disiplini, eril egemen neoklasik iktisada karşı bilimsel bir eleştiri niteliğindedir.”

B7) “Küresel planda feminizmi iktisadileştiren / iktisadı feministleştiren nice nesnel gerekçe bulunmaktadır.”

B8) “Fİ yazını, Batı’da, kuramsal ve politik önermeler bazında ordodoksi ve heterodoksi iktisatçıların araştırmaları sayesinde gittikçe zenginleşmektedir. Türkiye’de Fİ disiplini henüz emekleme aşamasındadır.”

B9) “Yoksulluğun kadınsallaşması, emek piyasasında ve istihdamda kadın emeğinin katılımı ile politik yaşamda kadın kotası gibi konular toplumsal cinsiyet eşitsizliğine çare olmaya çalışan Fİ disiplinin ‘kült’ ya da popüler konuları arasındadır.”

B10) “Kadın emeğinin ulusal gelir hesaplamalarına dahil edilmesi gibi yapıcı düşüncelerin oluşumunda Fİ disiplinin etkisi göz ardı edilemez.”

C. “Türkiye İçin Önlem ve Öneriler”e İlişkin Bulgular

B11) “Kadın için bireysel-toplumsal düzeydeki şikayetler ve yetkililere yapılan başvurular, şiddet ve ayrımcılığa karşı acil müdahale niteliğindedir.”

B12) “Şiddet ve ayrımcılık, günümüzde salt bir ülkenin değil tüm dünyanın ortak sorunudur. O nedenle, bu sorunla mücadele, başta BM ve AB olmak üzere pek çok uluslararası kuruluşun ve onların desteklediği sivil toplum inisiyatifinin asli işi halindedir.

B13) AB direktifleri ve stratejileri, pek çok konuda olduğu gibi, (kadına karşı) şiddet ve ayrımcılıkla mücadelede de Türkiye için bir “çapa”dır. Türkiye bu “çapa”yı doğru ve etkin kullanmak için büyük bir “çaba” göstermelidir.

B14) “Uluslararası yapıcı eleştiri ve etkiler olmasaydı, kadının maruz kaldığı şiddet ve ayrımcılığa karşı Türkiye şimdiye kadar ekonomi-politik, hukuk ve diğer alanlarda çok az ciddi gelişme kaydedebilirdi.”

B15) “Kadının erkekle eşit, erkek gibi özgür, erkek kadar sorumluluk ve görev üstlenmesi üzerine; sıfır şiddet ve pozitif ayrımcılık hedefiyle; eğitim, kültür, ekonomi, siyasal yaşam, hukuk, çalışma yaşamı ve kadının bireysel çabasına ilişkin (yedi grupta toplanabilen) çeşitli kişisel öneriler geliştirildi.”

II. DEĞERLENDİRMELER (D)

Her bölüm için temel 5’er maddelik son değerlendirmeler yapılmıştır.

A. “Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Sorunsalı”na İlişkin Değerlendirmeler

D1) “Refah düzeyi ile şiddet ve ayrımcılık ters orantılıdır. Refah arttıkça (azaldıkça) şiddet ve ayrımcılık azalır (artar).-Tersi de geçerlidir: Şiddet ve ayrımcılık azaldıkça (arttıkça) kadınların ve dolayısıyla toplumun refah düzeyi de artar (azalır).”

D2) “Erkeğin kadına şiddeti kendi cinsine uyguladığı şiddetle birleşince toplumda ‘şiddet kirliliği’ tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır. Benzeri bir ilişki, ‘ayrımcılık kirliliği’ için de kurulabilir.”

D3) “Erkekler ya da eril egemen toplum, kadına şiddet ve ayrımcılık yaptığında empatik düşünmelidir: Ya aynı şiddeti kadınlar biz erkeklere uygularsa...?”

D4) “Bireysel silahlanmaya verilen tavizler şiddeti körüklemektedir. Şiddet de kadınla erkek arasında kurulmuş olan köprüyü²⁴⁶ tahrip eder, onu yıpratır, değersizleştirir”

D5) “Toplumun ilerlemesi, tüm yaşam alanlarına kadın elinin değmesine bağlıdır.”

B. “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Çözümleme Aracı: Feminist İktisat”a İlişkin Değerlendirmeler

D6) “Sürdürülebilir kadın hakları, erkeğin de dahil olduğu gelişmiş insan haklarının güvencesidir.”

D7) Şiddet ve ayrımcılığın etkisinin azaltılarak, bir an önce “fi” tarihinde kalma bir şeymiş gibi algılanabilmesi için, feminist iktisat disiplinin istihdamı ve siyaseti kadınsallaştırmak için ivedilikle “Fİ” araçlarına ihtiyaç var.”

D8) “Kadına karşı ayrımcılığa en iyi seçenek, kadını fark et(tir)mektir. Bunun bir yolu, neoklasik iktisat öğretiyeye ve onun beslediği neoliberal politikalara meydan okumaktan; kadını ekonominin her hücresine ve ücret pazarlıklarına dahil etmekten geçmektedir. Çünkü eşitlik güçleştirmez, güçlendirir!”

D9) “Emek piyasasında, nüfus dağılımına göre, kadın da eşit / hakça bir düzeyde yer almalıdır. Aksi halde, erkeklerin lehine oluşturulmuş emek piyasası piramidi, kadınların altında kalacağı bir deprem duvarına dönüşür. Kadın emeği piyasalaştırılacaksa, vahşi kapitalizmin kollarına terk edilmemeli, yani vahşice sömürülmemelidir.”

D10) “Fİ, özel işlevleri olan ve gelecekte önemi daha da artacak olan ‘yıldız’ bir bilimsel disiplindir.”

C. “Türkiye İçin Önlem ve Öneriler”e İlişkin Değerlendirmeler

²⁴⁶ Şair (A.Budak, 1956) ne kadar güzel söylemiştir, “Kadın ve Nehir” adlı şiirinde:

İkisi de sürükleyip götürüyor ne varsa
Kadınla nehir arasında bir fark göremiyorum (...)
Biri ihanet istemez, köprü istemez öteki
Kadından ve nehirden ancak aşkla geçilir (...)
Nehir mi desem kadın mı, ikisi de olabilir /
Ya iyi yüzme bilirsin ya sevmeyi adam gibi
Bir nehre ve kadına ancak böyle girilir.

D11) “Şiddet ve ayrımcılığın üstüne, bunların çeşitlemelerini içeren erkek militarizmine dayalı hazırlanan ve dayatılan ana/yasalarla gidilemez.”

D12) “Kadınları merkezi ve yerel sisteme etkin katarken, şiddeti ve ayrımcılığı kökten reddetmesi gereken Türkiye için bir çok neden de var, kapasite de var. Cumhuriyet devrimleri bunu gerektiriyor.”

D13) “Kadın haklarını siyasallaştırmadan şiddet ve ayrımcılık sorunlarına çözüm bulunamaz. Örgütlüseniz, o halde varsınız!”

D14) “Evde ya da işte ‘eş’ iseniz, önce eşit olun. Sonra eşitlikçi olabilirsiniz!”

D4) “Kadına temsiliyette kota olacaksa; o halde mağduru olduğu şiddet ve ayrımcılığa da ‘kota’ getirilmelidir.”

T

D5) “Faturayı tümüyle erkeğe çıkarmak zayıf çözümdür. Kadın, bu sorununu toplumsallaştırırken ve siyasallaştırırken, -günümüzde gittikçe artan- erkeğin desteğini arkasına almalıdır.”

Kısacası... Şiddet ve ayrımcılık yoluyla dünyanın doğal düzenin değiştirilip bozulmasında faturayı tümüyle erkeklere çıkarmanın, sorunu çözemediği, tıkadığı ortadadır.²⁴⁷

Ayrıca, kadına karşı, kadınlarımıza karşı şiddetsiz ve ayrımsız, yani “insan”ca davranmak ve böyle bir davranışı hatırlamak için, kısmen işlevsel olduğu sanılan, “25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele ve Dayanışma Günü” ya da “8 Mart Dünya Kadınlar Günü”nü beklemeye ve hatta orta-uzun vadeli “Vizyon 2023” gibi perspektiflerin arkasına da sığınmaya gerek kalmamasın.

“Şiddet”i tüm kadınların ve erkeklerin dünyasından ayırılım ve “ayrımcılığı” şiddetle reddedelim! İnsanlık namına!

Kadınlar; ‘ne istiyorsunuz, ne yapmaya çalışıyorsunuz?’ diye soran erkeklere şu yanıtı versin: “Sizinle birlikte barış ve doğruluğun egemen olacağı yeni bir dünya kurmak istiyoruz. Herkes için hak, her yürekte sevgi istiyoruz.”²⁴⁸

²⁴⁷Bu eksenindeki insafli saptamalara / söylemlere çeşitli küresel kadın konferanslarında da rastlanabilmektedir. Örneğin, Pekin’de 1995’te düzenlenen ve cinsler arası ilişkilerin ve cinsiyet kimliklerinin tartışıldığı hukuk zemininde tartışıldığı BM IV. Dünya Kadın Konferansı’ndaki bir atölye çalışmasında bir kadın dinleyicinin sürekli erkekleri suçlayan tarzları eleştiren sözleri son derece anlamlıdır “Sanki her şeyi erkekler bozuyormuş gibi bir tarzda konuşulmamalı. Onlar da dünya nüfusunun yarısı; onları dahil etmediğimiz hiçbir eşitlik programı başarılı olamaz; onları eğitmeliyiz.” (Aktaran, Şişman, 1996: 18.)

²⁴⁸ Ta 1848 tarihli *La Voix des Femmes*’ten aktaran Rowbotham, 1994-ç: 155.

KAYNAKÇA

-Aa-

ABGS (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği) (2009), "Ekonomik ve Sosyal Haklar: Kadın", **Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu**, Ankara, http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_rap_2009.pdf (1.10.2009)

AB-HF (Avrupa Birliği Hibe Fonu) Rehberi, "AB Hibeleri 4: Kadına Karşı Şiddet", <http://www.Avrupabirligi hibefonu.com/4.htm>, (9.2.2010)

ABTD-Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, **AB Mali Desteği**, http://www.avrupa.info.tr/AB_Mali_Desteği.html (18.1.2010)

Acuner, Selma ve Ceren İşat (2008), "4.Bölüm: Avrupa Birliği Kadın Erkek Eşitliği Politikaları ve Türkiye", i. **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri** ("Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi), İstanbul: TÜSİAD (T/2008-07/468) – KAGİDER (001) Ortak Yayını, ss.301-83.

Açık Toplum Vakfı – Boğaziçi Üniversitesi (2010), "**Biz**"lik, "**Öteki**"lik ve **Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler-Ön Sonuçların Sunumu**, (Proje yöneticisi Hakan Yılmaz), 11 Mayıs.

Aerni, A.L, R.L. Barlett, M. Lewis, K.M. McGoldrick, J. Shackelford (1999), "Toward a Feminist Pedagogy in Economics", **Feminist Economics**, 5(1), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.29-44.

Agarwal, Bina (1995), "Gender, Property and Land Rights: Bridging a Critical Gap in Economic Analysis and Policy", in **Out of Margin: Feminist Perspectives on Economics**, Eds. E. Kuiper and J. Sap, London: Routledge, pp. 264-294.

AK-BK (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi) (2002), **Kadınların Şiddete Karşı Korunması**, REC (2002)/5 nolu Üye Devletlere Tavsiye Kararı ve İzahat Belgesi, 30 Nisan.

Albelda, Randy (1995), "The Impact of Feminism in Economics: Beyond the Pale? A Discussion and Survey Results", **The Journal of Economic Education**, Vol. 26-3 (Summer), (Heldref Publications), pp.253-273.

Alęan, Cengiz ve F. L. Şensever (2010), **Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl-10 Örnek**, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği Yayını.

Alkan, Ayten (2006), "Kadın Dostu Belediye Hizmetleri: Neden, Nasıl?", **Yarın İçin Bugünden Kampanyası Eğitim Dizisi 3**, 2.b., Ankara: KA-DER Yayını (1.b. Olof Palme Enstitüsü, 2.b. ise BM Kadınların İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı tarafından desteklenmiştir).

Alkan, Türker (2009), "Kadın ve Çağdaşlaşma", **Radikal Gazetesi**, 22 Aralık.

Alkan, Türker (2010), "Ayrılcılık ve Şiddet", **Radikal Gazetesi**, 18 Haziran.

Alloggren, Ulrike (2007-), "Almanya'da Toplumsal Cinsiyet", i. **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Deneği-Türkiye Temsilciliği Yayını, ss.9-16.

Altan, Ahmet (2010), "Ayrılcılık", **Taraf Gazetesi**, 16 Haziran.

Altınay, Ayşe G. –Yeşim Arat (2008), **Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet**, 2.b., İstanbul (Tübitak projesi- 2008 PEN Duygu Asena Ödülü).

Amargi -Kadın Akademisi (2008), "Seks İşçiliği ve Kadın Ticareti"(konulu çalışma grubu)
<http://www.amargi.org.tr/?q=node/173>

Anger, Burçay (1998), **Tarih Boyunca Erkek Gibi Kadınlar**, İstanbul: Kaynak yayınları.

AREM (TC İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüdler Merkezi) 2008, **Kadın Hakları ve Yerel Yönetimler**, BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Proğramı, Ankara, Şubat.

Arıç, Ayten Sezer (2007), **Atatürk Türkiye'si'nde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Arın, Canan (1996), "Kadına Yönelik Şiddet", **Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi**, S.6-7, Kış-Bahar, ss. 305-12.

Arsel, İlhan (1992), **Şeriat ve Kadın**, 10.b., İstanbul.

Atabek, Erdal (2006), **Kışkırtılmış Erkeklik-Bastırılmış Kadınlık**, 26.b., İstanbul: Alkım Yayınevi.

Atabek, Erdal (1982), **Alkol ve İnsan**, İstanbul: Kelebek Yayınevi.

Austin Community College (2010), "Green Jobs Campaign", <http://www.austincc.edu/green/> (21.08.10)

Avrupa Konseyi (CE) -Kadın Eşitliği Yönetim Komitesi (CDEG) (2010), **Avrupa Konseyi Kadın Erkek Eşitliğinden Sorumlu 7. Bakanlar Konferansı**, DG-HL Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birimi, Strazburg, 23 Mayıs.

AWID- Association for Women's Rights in Development (2009), **Brief Series – Impact of the Crises on Women: Sub Regional Perspectives**, <http://www.awid.org/eng/Issues-and-Analysis/Library/Brief-Series-Impact-of-the-crisis-on-women-sub-regional-perspectives>

-Bb-

Bağdadioğlu, N. - A. Başaran - S. Kalaycıoğlu - A. Pınar (2009), **Kamu Kolaylıkları Yönetişiminde Yoksulluğun Dikkate Alınması**, Ankara: UNDP –HÜ Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi.

Balaban, A. Rıza (2002), **Sosyal Antropolojik Yaklaşımlarla Evlilik-Akrabalık Türleri**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barker, Drucilla K. and Edith Kuiper (2003), "Introduction: Sketching the Contours of a Feminist Philosophy of Economics", in **Toward a Feminist Philosophy of Economics**, D.K. Barker and E.Kuiper (ed.), NY: Routledge, pp. 1-17.

Barker, Drucilla K. and Edith Kuiper (2006), "Feminist Economics and the World Bank: An Introduction", in **Feminist Economics and the World Bank: History, Theory and Policy**, E.Kuiper and D.K. Barker (Ed.), NY: Routledge, pp. 1-10.

Barlow, Tani E. (2001), "Globalization, China, and International Feminism", **Signs**, Vol. 26/4 (Summer), pp.1286-1291.

Baykan, Barış G. (2009), "Dünyada ve Türkiye'de Yeşil Yakalılar", **BETAM Araştırma Notu**, No: 37, 5 Haziran.

Beneria, Lourdes (1999), "Globalization, Gender and the Davos Man", **Feminist Economics**, 5(3), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.61-83.

Beneria, Lourdes and Gita Sen (1982), "Class and Gender Inequalities and Women's Role in Economic Development: Theoretical and Practical Implications, **Feminist Studies**, Vol.8/1, pp.157-176.

Bergmann, Barbara R. (2008-ç), "Pozitif Ayrımcılığa Hala İhtiyaç Var", Çev. E.Uğur- Ö.Sarıgül, **Feminisite** -Pozitif Ayrımcılık Çalışma Grubu, <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=506#pozitif2> (11.1.2010)

Berik, G., Y. Rodgers, S. Seguino (2009), "Feminist Economics of Inequality, Development, and Growth", 15(3), **Feminist Economics**, July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.1-33.

Berktaş, Fatmagül (1998), "Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak", iç. **Bilanço '98: 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ed. A. B. Hacimirzaoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 1-11.

BİANET-Kadının Penceresi (2005), "Toplumsal Cinsiyeti Gözetin Bütçe Nedir?", 27 Aralık, <http://bianet.org/bianet/kadin/72629-toplumsal-cinsiyeti-gozeten-butce-nedir>

Bilgin, Beyza (2001), **İslam'da Kadının Rolü – Türkiye'de Kadın**, Ankara: Konrad Adenaur Vakfı – Türkiye Raporu No: 06, Haziran.

Bloom, Shelah (2008), **Violence Against Women and Girls: A Compendium of Monitoring and Evaluation Indicators**, North Carolina: USAID (US Agency for International Development)-East Africa, http://www.prb.org/igwg_media/violenceagainstwomen.pdf (20.1.2010)

Buğra, Ayşe – Çağlar Keyder (?), "Framework Paper: Poverty and Social Policy in Contemporary Turkey", **TESEV-Sabancı University IPC**

Busse, Matthias, Peter Nunnenkamp (2009), "Gender Disparity in Education and the International Competition for Foreign Direct Investment", 15(3), **Feminist Economics**, July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.61-90.

Baudrillard, Jean (1995-ç), **Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme**, Çev. E.Ahora-I.Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beauvoir, Simone de (1980-ç), **Kadın: Genç Kızlık Çağı**, c.1, 5.b., Çev. B.Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.

Beauvoir, Simone de (1981a-ç), **Kadın: Evlilik Çağrı**, c.2, 5.b., Çev. B.Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.

Beauvoir, Simone de (1981b-ç), **Kadın: Bağımsızlığa Doğru**, c.3, 6.b., Çev. B.Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.

Bele, Tansu (1998), **Erkek Yazınında Kadın**, İstanbul: Kaynak yayınları.

Bennholdt-Thomsen, Veronika (2008a-ç): "Kadın Emeğinin Geleceği ve Kadına Yönelik Şiddet", iç. **Son Sömürge: Kadınlar**, Mies-B.Thomsen-Werlhof (haz.), Çev. Y. Temurtekin, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 177-202.

Blau, Francine D. and Lawrence M. Kahn (1992), "The Gender Earnings Gap: Learning from International Comparisons", **The American Economic Review**, Vol. 82/2, pp.533-8.

Bennholdt-Thomsen, Veronika (2008b-ç): "Neden Üçüncü Dünya'da da Hala Ev Kadınları Yaratılıyor?", iç. **Son Sömürge: Kadınlar**, Mies-B.Thomsen-Werlhof (haz.), Çev. Y. Temurtekin, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 245-57.

Bergmann, Barbara R. (1990), "Feminism and Economics", **Women's Studies Quarterly**, Vol. 18/3, Fall-Winter, (The Feminist Press at the City University of New York, pp. 68-74.

BM - Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1993), **Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri**, 20 Aralık, 44/104 Sayılı Kararı.

BM Genel Kurul Özel Oturumu (2000), "**Kadın 2000: 21.Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış**" (PEKİN+5) - Hazırlık Dönemi ve Sonuçları Hakkında Bilgi Notu, New York, 5-9 Haziran.

BM Genel Kurulu (2002), **Kadın ve Kız Ticareti**, 57/176 -77.Genel Oturum, Aralık, New York, <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/57-176.doc>

BM Genel Kurulu (2003), **Namus Adına Kadınlara Karşı İşlenen Suçların Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Çalışma**, (Üçüncü Komite raporu üzerine, A/57/549; 57/179), Ocak, New York, <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/57-179.doc>

Bodkin, Ronald G. (1999), "Women's Agency in Classical Economic Thought: Adam Smith, Harriet Taylor Mill, and J. S. Mill", **Feminist Economics**, 5(1), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.45-60.

Bora, Aksu ve Ceren İşat (2006), "Düşüm Bilgisi", **Yarın İçin Bugünden Kampanyası Eğitim Dizisi 1**, 2.b., Ankara: KA-DER Yayını (1.b. Olof Palme Enstitüsü, 2.b. ise BM Kadınların İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı tarafından desteklenmiştir).

Braunstein, Elissa, Nancy Folbre (2001), "To Honor and Obey: Efficiency, Inequality, and Patriarchal Property Rights", **Feminist Economics**, 7(1), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.25-44.

Brown, Cara L. (1998), "Sexual Orientation and Labor Economics", **Feminist Economics**, 4(2), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.89-95.

Brown, H. Phelps (1979), **The Inequality of Pay**, 2nd ed., London: Oxford University Press.

Brownmiller, Susan (1984-ç), **Cinsel Zorbalık: Irza Tecavüz Olgusunun Bir Tarihçesi**, Çev. S. Öncü, İstanbul: Cep Kitapları.

Burney, Pierre (1993-ç), **Aşk**, 2.b., Çev. A.Ekmekçi – A.Türker, İstanbul: İletişim Yayınları-Presses Universitaires de France (Cep Üniversitesi-1).

-Cc-

Cabezas, Amalia L. (2006-ç), "Rastlantısal Kavuşmalar: Dominik Cumhuriyeti'nde Turizm, Seks İşleri ve Kadın Hakları", iç. **Farklılık ve Diyalog: Feminizmler Küreselleşmeye Meydan Okuyor**, Der. M. Waller – S. Marcos, Çev. A. Fethi, İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, ss. 271-300.

Caporal, Bernard (1999-ç), **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını III**, Çev. E. Eyüboğlu, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Carter, April (1995-ç), "Şiddet", iç. **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, D. Miller - D.-J. Coleman, vd. (Haz.), Çev. B.Peker-N.Kıraç, Ankara: Ümit Yayıncılık, ss.351-3.

Chafetz, Janet S. (1991), "The Gender Division of Labor and Reproduction of Female Disadvantage: Toward an Integrated Theory", in **Gender, Family, and Economy: The Triple Overlap**, R.L.Blumberg (Ed.), California: SAGE Pub., pp.74-95.

Chowdbury, Bushra (2008), "Oturum 1: Uluslararası Örnekler Işığında Kota Uygulamaları ve Kadınların Siyasete Katılma Etkisi-Bangladeş", **Kadının Siyasetteki Yerinin Güçlendirilmesi Konferansı (12 Haziran 2007)**, İstanbul: TÜSİAD-/2008-04/456, ss.21-6.

Cockburn, Cynthia (2009-ç), **Buradan Baktığımızda: Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi**, Çev. F. Özlen, İstanbul: Metis Yayınları.

Cogito (1996), “Şiddet Üzerine Bildiri”, Çev. B.Ö.Düzgören, Kış-Bahar, S.6-7, ss.37-9.

Collins, Randall (1991), “Women and Men in the Class Structure”, in **Gender, Family, and Economy: The Triple Overlap**, R.L.Blumberg (Ed.), California: SAGE Pub., pp.52-73.

Connely, M. Patricia and Tania Murray (2000), “Feminism and Development: Theoretical Perspectives”, in **Theoretical Perspectives on Gender and Development**, Ed. J.L.Parpart, M.P.Connely, and E. Barriteau, Ottawa: International Decelopment Research Center, pp.51-160.

Coşar, Simten (2007), “Politik Katılımda Eşitlik”, iç. **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Deneği-Türkiye Temsilciliği Yayını, ss.94-107.

-ÇÇ-

Çakır, Serpil ve Necla Akgökçe (Haz.) (1995), **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Çalışlar, Oral ve Gürkan Uçkan (1997), **Kadınların İsveç’i**, Ankara: İmge Kitabevi.

Çalışlar, Oral (1998), **İslamda Kadın ve Cinsellik**, 7.b., İstanbul: Afa Yayınları.

Çavlin, Alanur (Haz.) (2009), **Türkiye’de Ensest Sorununu Anlamak (Özet Rapor)**, Ankara: Nüfusbilim Derneği (UNFPA katkısıyla).

-Dd-

Dahlerup, Drude (2008), “Oturum 1: Uluslararası Örnekler Işığında Kota Uygulamaları ve Kadınların Siyasete Katılma Etkisi-İsveç”, **Kadının Siyasetteki Yerinin Güçlendirilmesi Konferansı** (12 Haziran 2007), İstanbul: TÜSİAD-/2008-04/456, ss.15-20.

Danby, Colin (2007), “Political Economy and the Closet: Heteronormativity in Feminist Economics”, **Feminist Economics**, 13(2), April, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.29-53.

Danova-Roussinova, Savelina (2008), “Önsöz”, iç. **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, Haz.: E. Uzpeder, S.D. Roussinova, vd., İstanbul: Edirne Roman Derneği - European Roma Rights Centre - Helsinki Yurttaşlar Derneği, ss.1-4.

Davidoff, Leonore (2002-ç), “Yabancıнын Başladığı Yer: Tarihsel Tahlilde Kardeşler Sorunu”, iç. **Feminist Tarih yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, Ed. L. Davidoff, Çev. Z. Ateşer – S. Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 67-97.

Davis, Fred (1997-ç), **Moda, Kültür ve Kimlik**, Çev. Ö. Arıkan, İstanbul: YKY.

Deere, D. Carmen, Cheryl R. Doss (2006), “The Gender Asset Gap: What Do We Know and Why Does It Matter?”, **Feminist Economics**, 12(1), January/April, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.1-50.

Delmar, Rosalind (1998-ç), “Engels’in ‘Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni’ne Yeniden Bakış”, iç.**Kadın ve Eşitlik**, Ed. J. Mitchell – A. Oakley, 3.b., Çev.-Haz. F. Berktay, İstanbul: Pencere Yayınları, ss. 115-133.

Demircan, A.Rıza (1988), **İslam’a Göre Cinsel Hayat**, c.1 ve c.2, İstanbul: Eymen Yayınları.

Dijkstra, A. Geske, Lucia C. Hanmer (2000), “Measuring Socio-Economic Gender Inequality: Toward an Alternative to the UNDP Gender-Related Development Index”, 6(2), **Feminist Economics**, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.41-75.

Ding, S., X.Dong, S. Li (2009), "Women's Employment and Family Income Inequality During China's Economic Transition", **Feminist Economics**, J15(3), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.163-90.

Dolittle, Megan, Janet Fink and Katherine Holden (2002-ç), "Aile Paradoksu: Tarihçilere Bir Çağrı", iç. **Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet**, Ed. L. Davidoff, Çev. Z. Ateşer – S. Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 49-66.

Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (1005), **Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Kararları**, 4-15 Eylül.

DPT ve BM (2010), **Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu**, www.europeandcis.undp.org/home/.../3567A27E-F203-1EE9-BE235648FAD69127 (24.08.10)

Duberman, Lucile (1977), **Mariage and Other Alternatives**, 2nd ed., New York: Praeger Publishers.

-Ee-

Ecevit, Yıldız (2008), "2.Bölüm: İşgücüne Katılım ve İstihdam," iç. **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri** ("Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi), İstanbul: TÜSİAD (T/2008-07/468) – KAGİDER (001) Ortak Yayını, ss.114-213.

Engels, Friedrich (1956, 1996-ç), "Tarihte Şiddetin Rolü", (Anti-Dühring'ten) Çev. O. Kunal, **Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi**, S.6-7, Kış-Bahar, ss. 51-63.

Enis, Münevver A. (1994), **Cinsel Ahlak ve Biyolojik Tehlike**, Çev. K. Dönmez, İstanbul: İz Yayıncılık.

EP-European Parliament (2007), "Motion for a European Parliament Resolution on Women's Role in Social, Economic and Political Life in Turkey", 2006/2214(INI), 11 January, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?Type=REPORT&Reference=A6-2007-0003&language=EN> (9.2.2010)

Ergüden, Işık (1996), "Örnek Bir Şiddet Mekânı: Hapishane", **Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi**, S.6-7, Kış-Bahar, ss. 109- 16.

Ergöçmen, Banu A. vd. (2009), "Giriş", iç. **Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması**, HÜ Nüfus Etüdlere Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi, Ankara: KSGM (Ana Raporu), ss.19-24.

Erler, G. Anna (2002), "Gelenek ve Yenilik Arasında – Almanya'daki Kadın Hareketi ve Halk Katılımcılığı", **Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara: Konrad Adenaur Vakfı – Türkiye Temsilciliği Yayını, ss.99-104.

Eşim ve Ben (1985), *Resimli Cinsel Kültür Ansiklopedisi*, c.3, 3.b., İstanbul: Görsel Yayınları.

Ergöçmen, Banu A. vd. (2009), "Bölüm 6: Kadınların Aile İçi Şiddetle Mücadelesi", iç. **Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması**, HÜ Nüfus Etüdlere Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi, Ankara: KSGM (Ana Raporu), ss.83-98.

Ergüder, Üstün (Direktör) (2009), **Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler**, İstanbul: Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi-Eğitim Reformu Girişimi Yayını, Şubat.

Ertürk, Yakın (2007), "Kadına Karşı Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları Raporu: Kültür ve Kadına Karşı Şiddet Arasındaki Kesişmeler", **BM İnsan Hakları Konseyi** (4. Oturumu), 17 Ocak.

EC-European Commission (1974), "The Position of Women in Society", **Final Report**, Copenhagen.

EC (2009), “*Equality Between Women and Men – 2010*”, **Report From the Commission the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee**, Brussels, SEC (2010).

EC-JHA (European Commission – Justice and Home Affairs), “*Trafficking in Women: The Misery Behind the Fantasy: From Poverty to Sex Slavery*”, **A Comprehensive European Strategy**, http://ec.europa.eu/justice_home/news/8mars_en.htm#b

Elson, Diane (2009), “*Gender Equality and Economic Growth in the World Bank World Development Report 2006*”, **Feminist Economics**, 15(3), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.35-59.

-Ff-

Fahri, İhsan (1984), **Toplumumuzda Kadın ve Cinsellik**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Faust, Beatrice (1986-ç), **Kadınlar, Seks ve Pornografi**, Çev. A.E.Bagatur, İstanbul: Yaprak Yayınları.

Ferber, Marianne A. and Julie A. Nelson (2003), “*Introduction: Beyond Economic Man, Ten Years Later*” in **Feminist Economics Today: Beyond Economic Man**, Ed. M. A.Ferber and J. A. Nelson, University of Chicago Press, pp.1-24.

Fernández, Raquel (2009), “*Women’s Rights and Development*”, **NBER Working Paper 15355**, Cambridge: National Bureau of Economic Research, September, www.nber.org/papers/w15355 (14.11.2009)

Floro, Maria S. And Mieke Meurs (2009), **Global Trends in Women’s Access to ‘Decent Work’**, Dialogue on Globalization: Occasional Papers No. 43, May, Geneva: Friedrich Ebert Stiftung – ILO.

Folbre, N. (1993), “*How does She Know? Feminist Theories of Gender Bias in Economics*”, **History of Political Economy**, Vol. 25 / 1, pp.167-84.

Fraser, Nancy (2009-ç) “*Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Oyunu*”, Çev. G. Kurtsoy, **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, S.9, Ekim, <http://www.feministyaklasimlar.org/> (1.2.2010)

Freeman, Carla (2001), “*Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization*”, **Signs**, Vol. 26/4 (Summer), pp.1007-1037.

Freud, Sigmund (1983-ç), “*Sevgi Hayatında En Yaygın Değerden Düşürme Biçimi*”, iç. **Aşkın Anatomisi**, (der.: A.Krich), 2.b., Çev. M. Harmancı, İstanbul: Say Yayınları, ss. 134-46.

Fromm, Erich (1983-ç), “*Üretici Sevgi*”, iç. **Aşkın Anatomisi**, (der.: A.Krich), 2.b., Çev. M. Harmancı, İstanbul: Say Yayınları, ss. 172-9.

Fromm, Erich (1997-ç), **Sevme Sanatı**, 9.b., Çev. I. Gündüz, İstanbul: Say Yayınları.

Fukuda-Parr, Sakiko, (1999), “*What Does Feminization of Poverty Mean? It Isn’t Just Lack of Income*”, **Feminist Economics**, 5(2), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.99-103.

-Gg-

Gazali, İmam (2004-ç), **Kimyâ-yı Saadet: Mutluluğun Formülü**, c.1, Çev.A.Arslan, İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.

Gewirth, Alan (1994-ç), “*Eşitlik*”, iç. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, D. Miller - D.-J. Coleman, vd. (Haz.), Çev. B.Peker-N.Kıraç, Ankara: Ümit Yayıncılık, ss.237-42.

Ghosh, Jayati (2009), "The Impact of the Crisis on Women in Developing Asia", **Brief 3- The Systemic Crisis' Impact on Women: Sub Regional Perspectives**, AWID, <http://www.awid.org/eng/content/view/full/53943> (18.1.2010)

Giddens, Anthony (1994-ç), **Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm**, Çev. İ.Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddings, Lisa, Irene Dingeldey, Susan Ulbricht (2004), "The Commodification of Lone Mothers' Labor: A Comparison of US and German Policies", **Feminist Economics**, 10(2), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.115-42.

Goldman, Alan. H. (1994-ç), "Ayrımcılık", iç. **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, D. Miller - D.-J. Coleman, vd. (Haz.), Çev. B.Peker-N.Kıraç, Ankara: Ümit Yayıncılık, ss.57-9.

Gomez, Carol J. (Project Coordinator) (2001), **Sex Trafficking of Women in the US: International and Domestic Trends**, Coalition Against Trafficking in Women, March.

Goodman, Ellen (2008-ç), "Yeni Eşitlik: İşsizlikte Eşitiz", Çev. E. Sakin, **Feminisite**, <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=547> (8.2.2010)

Goodwin, Jan (1997-ç), **Onurun Bedeli: Müslüman Kadınlar, İslam Dünyası Üzerindeki Sessizlik Peçesini Kaldırıyor**, Çev. H. Bilimler, İstanbul: Varlık Yayınları.

Gregory, F. Raymond (2003), **Women and Workplace Discrimination: Overcoming Barriers to Gender Equality**, New Jersey: Rutgers University Press.

Günlük-Şenesen, Gülay (2008), "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", **Bütçe Sürecinde Parlatonun Değişen Rolü Sempozyumu**, (8-9 Ekim, TBMM, Afyon).

Güvenli, Gülsün, Hülya U.Tanrıöver (2009), "Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet", iç. **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları**, G.Tüzün (Ed.), Ankara: Tarih Vakfı Yayını, ss. 97-114.

-Hh-

Hausmann, Ricardo, Laura D. Tyson, Saadia Zahidi (2008), **The Global Gender Gap: Report 2008**, Geneva: World Economic Forum.

HBS-Heinrich Böll Stiftung Derneği (2007), **Yeni Bir Anayasada İnsan Haklarına Yeni Bir Bakış**, İstanbul.

Henau, Jerome de, Daniele Meulders, Sile O'Dorchai (2010), "Maybe Baby: Comparing Partnered Women's Employment and Child Policies in the EU-15", **Feminist Economics**, 16(1), January, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.43-77.

Hernandez, Ignacio (2008), "Gender Budgeting – Why and How", **Fridays Academy: Gender Budgeting**, 17 October, World Bank Institute, <http://blogs.worldbank.org/growth/fridays-academy-gender-budgeting-1> (10.8.10)

Heyzer, Noeleen (2001), **Globalization, Gender Equality and State Modernisation**, Gender Series: 2, Penang (Malaysia) Third World Network.

Hill, Marianne T. (2003), "Development as Empowerment?", **Feminist Economics**, 9(2-3), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.117-35.

Himmelweit, Susan, Barbara Bergmann, Kate Green, vd. (2004), "Dialogue Lone Mothers: What Is to Be Done?", **Feminist Economics**, 10(2), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.237-64.

hYd- Helsinki Yurttaşlar Derneği-Türkiye ve ORAM (İltica, Destek ve Göç Örgütü) (2009), **Emniyetsiz Sığınak: Türkiye'deki Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti, Transseksüel Sığınmacı ve Mültecilerin Karşılaştıkları Güvenlik Sorunları**, Haziran, www.hyd.org.tr (6.10.09)

Hobart, Mark (1996-ç), "Şiddet ve Susku: Bir Eylem Siyasetine Doğru", Çev. Y. Salman, **Cogito-Üç** Aylık Düşünce Dergisi, S.6-7, Kış-Bahar, ss. 51-63.

Hooks, Bell (2002-ç), **Feminizm Herkes İçindir**, Çev. E. Aydın, vd., İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Houppert, Karen (2004-ç), **Lanet: Son Tabuyla Yüzleşme**, Çev. E.Metin-N.Atcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Huber, Joan (1991), "A Theory of Family, Economy, and Gender", in **Gender, Family, and Economy: The Triple Overlap**, R.L.Blumberg (Ed.), California: SAGE Pub., pp.35-51.

-Iı-

ILO- International Labour Office (2009), **Global Employment Trends for Women**, Geneva, March.

Işık, Nazik (2007) "Siyasette Eksik Temsil Krizini Çözmeye Yönelik Bir Adım: 'Pozitif Ayrımcılık' Değil 'Geçici Özel Önlem' Olarak Kota", **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, S.4, Ekim, <http://www.feministyaklasimler.org/> (31.1.2010)

-İi-

İKÖ-İslam Konferansı Örgütü (2008), "**İKÖ Ülkelerinin Gelişiminde Kadının Rolü**" Konulu II. Bakanlar Konferansı'na Sunulacak Taslak: Kadınların İlerlemesi İçin Kahire Eylem Planı (OPAAW) 24-25 Kasım, <http://www.ksqm.gov.tr/Pdf/yurtdisi/IKO%20EylemPlanı-OPAAW.doc>

İlhan, Attilâ (1997), **Kadınların Savaşı** (Deneme), 2. b., İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

-Jj-

Jacobsen, Joyce P. (2007), **The Economics of Gender**, 3rd ed., Oxford: Blackwell Publishing.

Jansen, Henrica, vd. (2009), "Bölüm 4: Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığı", iç. **Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması**, HÜ Nüfus Etüdüleri Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi, Ankara: KSGM (Ana Raporu), ss.45-69.

Joyce, Theodore J. (2009), "Abortion and Crime", **NBER Working Paper** (15098), June, <http://www.nber.org/papers/w15098.pdf> (5.10.09)

Jütting, Johannes, Denis Drechsler (2007), **Gender and Development: Introducing the Gender, Institutions and Development Data Base**, (ppt), OECD Development Center, Oslo

-Kk-

Kabeer, Naila (2003), **Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought**, 3rd ed., London: Verso (New Left Books).

Kabeer, Naila (2004), "Globalization, Labor Standarts, and Women's Rights: Dilemmas of Collective (In) Action In an Interdependent World", **Feminist Economics**, 10(1), March, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.3-35.

KA-DER (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) (2006), **Cinsiyet Eşitliği Yolunda Yerel Politikalar Raporu**, Ankara: KAGİDER Kadın Fonu Yayını.

KA-DER, "Kadınların Siyasette Eşit Temsil ve Katılımı Neden Gereklidir?", <http://www.ka-der.org.tr/?p=kampanyalar> (28.12.09)

KA-DER, (2009), "Eril Siyasetle Kadınlık Halleri Arasında: Türkiye'de 23. Dönem Kadın Milletvekilleri", **Kadın Milletvekilleri Anket-Profil Çalışması**, (Aralık 2008-Nisan 2009), Ankara.

Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Örgütü (1997), BM CEDAW'ın Uygulanmasına İlişkin Türkiye STK Gölge Raporu (CEDAW'ın 16. Oturumu'na sunulmak üzere), Ocak, New York.

Kahraman, H. Bülent (2005), **Cinsellik, Görsellik, Pornografi**, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kalan, İlknur (1998), **Kadın ve Adalet**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kalaycı, İrfan (2009), "Bir Kara Para Ekonomisi Faaliyeti Olarak Kadın Ticareti: Türkiye İçin Bir 'Robot Resmi'", **Polis Akademisi I. Uluslararası Terörizm ve Sınırşan Suçlar Sempozyumu**'na (13-15 Kasım 2009, Antalya) sunulan bildiri.

Karakoç, Fatma (2008), "Türkiye'de Kadınların Ekonomik ve Sosyal Haklara Erişimi", **Kadın Çalışanların Korunması ve Cinsiyet Eşitliği Semineri**, Ankara: KSGM, 2-3 Haziran.

Karam, Azza, M. Mensah Williams (2009), "Consolidated Response on the Impact of Religion on Women's Leadership Roles in Politics and Public Life", **IKNOW Politics** (International Knowledge Network of Women in Politics), http://www.iknowpolitics.org/files/Consolidated_Response_women_religion_politics.pdf (20.1.2010)

Karamessini, Maria, Elias Loakimoglou (2007), "Wage Determination and the Gender Pay Gap: A Feminist Political Economy Analysis and Decomposition", **Feminist Economics**, 13(1), January, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.31-66.

Karataş, Sultan, Ü. Şener, N. Otaran (2008), **Kadın Sığınmaevleri Klavuzu**, Ankara: KSGM, Aralık.

Kardam, Filiz (2005), **Türkiye'deki Namus Cinayetlerinin Dinamikleri: Eylem Programı İçin Öneriler; Sonuç Raporu**, Ankara: Nüfusbilim Derneği (UNFPA-BM Nüfus Fonu katkısıyla).

Karınca, Eray (2008), **Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete İlişkin Hukuksal Durum ve Uygulama Örnekleri**, Ankara: KSGM Yayını.

Klapisch-Zuber, Christiane (2005-ç), "Kadınları Dahil Etmek", iç. **Kadınların Tarihi: Ortaçağ'ın Sessizliği**, Ed. G. Duby-M.Perrot, c.2, Çev. A. Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 11-19.

Klasen, Stephan, Claudia Wink (2003), "*Missing Women: Revisiting the Debate*", **Feminist Economics**, 9(2-3), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.263-99.

Klawitter, Marieka M. (1998), "Why Aren't More Economists Doing Research on Sexual Orientation?", **Feminist Economics**, 4(2), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.55-9.

Koç, Esra, Ayşegül Kaya (Haz.) (2007), **Kadının El Kitabı: Yasalardaki Haklarımız**, 2.b., İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını.

Koggel, Christine M. (2003), "Globalization and Women's paid Work: Expanding Freedom?", **Feminist Economics**, 9(2-3), uly, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.163-83.

Koçacıoğlu, Dicle (2009) "Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği", **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, S.9, Ekim, <http://www.feministyaklasimlar.org/> (1.2.2010)

KSGM-TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2000), **Türkiye’de Kadınlara Ait Gereklerin Desteklenmesi: Gerek, Sorun, Olanak ve Stratejilere İlişkin Bir Çalışma**, Ankara.

KSGM (2000b), **Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Bankacılık Sektöründe Örnek Olay İncelemesi**, (Proje Yön. S. Özdamar), Ocak.

KSGM (2000c), **Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**, (Proje Yön. G.Günlük-Şenesen- E.Pulhan), Nisan.

KSGM (2006), **Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele (KYAİŞM) Ulusal Eylem Planı 2007-2010**, AB Mali Katkılı ve BM Nüfus Fonu (UNFPA) Teknik Destekli Yürütülen KYAİŞM Proje Kapsamında.

KSGM (2008a), **Ulusal Eylem Planı-Politika Dökümanı: Kadın ve Medya**, Ankara, Eylül.

KSGM (2008b), **Ulusal Eylem Planı-Politika Dökümanı: Kadın ve Sağlık**, Ankara, Eylül.

KSGM (2008c), **Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Sağlık Hizmetleri**, BM Nüfus Fonu Destekli ve AB mali destekli rapor.

KSGM (2008d), **Aile İçi Şiddetle Mücadelede El Kitabı**, BM Nüfus Fonu ve AB mali destekli rapor.

KSGM (2008e), **Ulusal Eylem Planı-Politika Dökümanı: Kadın ve Yoksulluk**, Ankara, Eylül.

KSGM (2008f), **Ulusal Eylem Planı-Politika Dökümanı: Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadın**, Ankara, Eylül.

KSGM (2008g), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013**, Ankara, Eylül, (Avrupa Komisyonu mali desteği ve Hollanda Sosyal İşler ve İstihdam Bakanlığı işbirliği ile yürütülen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Eşleştirme Projesi kapsamında).

KSGM (2009), **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (Nihai Rapor)**, HÜ Nüfus Etüdüleri Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi, Ankara.

KSGM (2009), **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (Özet Rapor)**, HÜ Nüfus Etüdüleri Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi, Ankara.

KSGM (2009c), **Türkiye’de Kadının Durumu**, Ankara, www.ksgm.gov.tr

KSGM, **CEDAW: Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme**, <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/cedaw.doc>, <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/oprotocol.doc> (10.10.2009)

Kudat, Ayşe (2006), **Satılık Erkeklik: Tarihten Günümüze Erkek Cinsiyetinin İstismarı**, İstanbul: Doğan Yayıncılık.

-LI-

Latour, Patricia (Der.) (2001), **Kadın Sözleri**, Çev. S. Özbudun, Ankara: Ütopya Yayınları.

Lawson, Sandra (2008), "Women Hold Up Half the Sky", **Goldman Sachs Global Economics Paper**, No: 164, March 4, <https://portal.gs.com> (20.11.2009)

Lawson, Tony (1999), "Feminism, Realism, and Universalism?", **Feminist Economics**, 5(2), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.25-59.

Lerner, Harriet (1985, 2005-ç), **Öfke Dansı: Yakın İlişki Modellerini Değiştirmek İsteyen Kadın**, Çev. S.Gül, İstanbul: Varlık Yayınları.

Lerner, Gerda (1986), **The Creation of Patriarchy**, Oxford-NY: Oxford University Press.

Loprest, Pamela J (1992), "Gender Differences in Wage Growth and Job Mobility", **The American Economic Review**, Vol. 82/2, pp.526-532.

-Mm-

MacKinnon, A. Catharine (2003-ç), **Feminist Bir devlet Kuramına Doğru**, Çev. T. Yöney- S. Yücesoy, İstanbul: Metis Yayınları.

Mahçupyan, E.-D.Kurban, vd. (2008), **Zorunlu Göç Mağdurlarına Destek, Hizmet ve Yardım Veren Kişi ve Kuruluşlar İçin Yol Gösterici Kılavuz**, İstanbul: TESEV Yayınları.

Marshall, Lucinda (2004), "Militarizm ve Kadına Yönelik Şiddet Arasındaki İlişki", Uluslararası Ceza Mahkemeleri Koalisyonu, http://www.ucmk.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=49, 21 Şubat.

Marshall, Phil, Susu Thatun (2001), **Combating Trafficking in Vomen and Children**, UN-Inter Agency Project (IAP).

MEL (Marx, Engels, Lenin) (2002-ç), **Kadın ve Aile**, Çev. A. Gelen, Ankara: Sol Yayınları.

Matsui, Kathy, Hiromi Suziki and Yoko Ushio (1999), "Women-omics: Buy the Female Economy", Goldman Sachs: **Portfolio Strategy Report**, August 13.

Matsui, Kathy, Hiromi Suziki and Takashi Suwabe (2005), "Women-omics: Japan's Hidden Asset", Goldman Sachs: Japan **Portfolio Strategy Report**, October 19.

May, Ann Mari (2010), "[The Feminist Challenge to Economics - The Market Failures Issue](http://findarticles.com/p/articles/mi_m1093/is_6_45/ai_95629326/)", **Challenge**, http://findarticles.com/p/articles/mi_m1093/is_6_45/ai_95629326/ (Erişim: 2/8/10)

Mead, Margaret (1983-ç), "İlkel ve Uygarlaşmış Biçimlerde Kıskaçlık", iç. **Aşkın Anatomisi**, (der.: A.Krich), 2.b., Çev. M. Harmancı, İstanbul: Say Yayınları, ss.67-82.

Mellor, Mary (1992-ç), **Sınırları Yıkmak: Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru**, Çev. O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Merçil, İpek (2007), "İslam ve Feminizm", iç. **Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar**, Der. Z. Direk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 106-117.

Michaud, Yves (1988, 1991-ç), **Şiddet**, Çev. C. Muhtaroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları-Presses Universitaires de France (Cep Üniversitesi-56).

Mies, Maria (1998), **Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour**, 2nd ed., London-NY: Zed Books.

Mies, Maria (2008-ç): "Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Toplumsal Kökenleri", iç. **Son Sömürge: Kadınlar**, Mies-Thomsen-Werlhof (haz.), Çev. Y. Temurtekin, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 101-150.

Miller, David (1994-ç), "Adalet", iç. **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, D. Miller - D.-J. Coleman, vd. (Haz.), Çev. B.Peker-N.Kıraç, Ankara: Ümit Yayıncılık, ss.14-9.

Mitchell, Juliet (1998-ç), "Kadın ve Eşitlik", iç. **Kadın ve Eşitlik**, Ed. J. Mitchell – A. Oakley, 3.b., Çev.-Haz. F. Berktaş, İstanbul: Pencere Yayınları, ss. 23-46.

Moallem, Minoo (2001), "Middle Eastern Studies, Feminism, and Globalization", **Signs**, Vol. 26/4 (Summer), pp.1265-1268.

Momsen, Janet H. (1991), **Women and Development in the Third World**, New York: Routledge Press.

Momsen, Janet H. (2004), **Gender and Development**, London: Routledge Press.

Montesquieu (1748, 1998-ç), **Kanunların Ruhü Üzerine**, c.1, Çev. F. Baldaş, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Morenoi Luis (2006-ç), "Süper Kadınlar ve Akdeniz Refahı", iç. **Sosyal Politika Yazıları**, Der. A. Buğra – Ç. Keyder, Çev. B.Y. Çakar- U.B. Balaban, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 375-395.

Morris, Desmond (2006-ç), **Çıplak Kadın: Kadın Vücudu Üzerine Bir İnceleme**, Çev. A.A. Özer, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Moser, O. N. Caroline (1999), **Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training**, 4rd ed., New York: Routledge Press.

Moses, Rafael (1996-ç), "Şiddet Nerede Başlıyor?", Çev. A. Kul, **Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi**, S.6-7, Kış-Bahar, ss. 23-7.

-Nn-

-Oo-

O'conner, Monica and Grainne Healy (2006), **The Links Between Prostitution and Sex Trafficking: A Briefing Handbook**, the Coalition Against Trafficking in Women (CATW) and the European Women's Lobby (EWL), <http://action.web.ca/home/catw/attach/handbook.pdf>

OECD-GID (2007), "[Demo Presentation: What is the GID Database?](http://www.oecd.org/document/40/0,3343,en_2649_33935_39323280_1_1_1_1,00.html)", , **Gender, Institutions and Development Database**, (ppt), Oslo, http://www.oecd.org/document/40/0,3343,en_2649_33935_39323280_1_1_1_1,00.html (19.02.2010)

Orhan, Dilara K. (2009), "Şiddet Döngüsü", **Gundem16.com** (Bursa'nın İnternet Gazetesi), http://www.gundem16.com/yazar_detay.php?kimlik=52&makale=707 (15.1.2010)

Orhan, Şemsettin (2005), **Kadın**, İstanbul: Yaz Yayınları.

Ornati, Oscar (1972), "The Rediscovery of Poverty in the Affluent Society: *What is Poverty?*", **Poverty, Economics, and Society**, Ed. H. Ginsburg, Boston: Little, Brown, and Company (Inc.).

-Öö-

Öke, Mim Kemal (1991), **Aile Politikaları: Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması**, Ankara: Başbakanlık-Aile Araştırmaları Kurumu.

Özar, Şemsa (2004), "Kadınlar ve İktisat Bilimi", **Bianet-Bağımsız İletişim Ağı**, 27 Mart <http://bianet.org/bianet/bianet/31610-kadınlar-ve-iktisat-bilimi> (30.01.2010)

Özbey, F. Rana (2004), "Kadın Hakları ve Ekonomiye Yansımaları", **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi** (4-6 Haziran), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, ss. 369-83.

Özkol, Sedat (2007), **Dişil Yönetişim: İş-Çalışma-Hizmet Dünyasında Kadın Kalarak Başarılı Olmak**, İstanbul: Resital Yayınevi.

Özsoy, İsmail (2005), "Kadın Hakları Tarihine Bir Bakış", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 7, S.26,Ağustos-Ekim, ss.1-20.

Özüğurlu, Kurban (1985), **Evlilik Raporu: Türkiye’de Karı-Koca Sorunlarının Ruhsal-Cinsel ve Toplumsal Kaynakları; Psikoterapi ve Seksterapi Yoluyla Çözümlemesi**, İstanbul: Altın Kitaplar.

Özyol, Arzu (?), "Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm", **HYDRA Uluslar arası Proje ve Danışmanlık**, <http://www.hydra.com.tr/uploads/kutup2.pdf> (1.1.2010)

-Pp-

Padavic, Irene and Barbara Reskin (2002), **Women and Men at Work**, *Sociology for a New Century*, London: Pine Forge Press.

Peterson, Janice and Margaret Lewis (2000), **The Elgar Companion to Feminist Economics**, Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

Phillips, Anne and Barbara Taylor (1980), "Sex and Skill: Notes Towards a Feminist Economics", **Feminist Review**, No: 6, pp. 79-88.

Ping, Huang (2001), "Talking about Gender, Globalization, and Labor in a Chinese Context", **Signs**, Vol. 26/4 (Summer), pp.1278-1281.

Polachek, Solomon William (1981), "Occupational Self-Selection: A Human Capital Approach to Sex Differences in Occupational Structure", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 63/1, Feb., pp.60-69.

Poole, Ross (1993-ç), **Ahlak ve Modernlik**, Çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Power, Marilyn (2004), "Social Provisioning As A Starting Point For Feminist Economics", **Feminist Economics**, 10(3), November, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.3-19.

Pujol, Michéle (1995), "Into the Margin", in **Out of Margin: Feminist Perspectives on Economics**, Eds. E. Kuiper and J. Sap, London: Routledge, pp. 17-34.
(2003), "Into the Margin" in **Toward a feminist philosophy of economics**, D.K. Barker and E.Kuiper (ed.), NY: Routledge, pp. 21-37.)

Purkayastha, Dipankar (1999), "Patriarchal Monopoly and Economic Development", **Feminist Economics**, 5(2), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.61-78.

-Rr-

Radikal Gazetesi (2009), "Afganistan’da 'Hayır' Diyen Kadını Aç Bırakmak 'Kanuni'", 14 Ağustos.

Radikal Gazetesi (2009), "Eşini Öldürmeye Kalkanların Çoğu Kadın", 5 Eylül.

Radikal Gazetesi (2009), "Dörtte Biri Kocaların Dayak Bahaneleriyle Hemfikir", 26 Ekim.

Rallings, E.M. and F. Ivan Nye (1979), "Wife-Mother Employment, Family, and Society", in **Contemporary Theories About The Family (Research-Based Theories)**, Vol I, (Ed) W.R. Vurr, R.Hill, I.Nye and I.L.Reiss, London: The Free Press, pp. 203-226.

- Rani, Uma, Jeemol Unni (2009), "Do Economic Reforms Influence Home-Based Work? Evidence From India", **Feminist Economics**, 15(3), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.191-225.
- Rankin, Katharine N. (2002), "Social Capital, Microfinance, and the Politics of Development", **Feminist Economics**, 8(1), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.1-24.
- Reddock, Rhoda (2000), "Why Gender? Why Development?", in **Theoretical Perspectives on Gender and Development**, Ed. J.L.Parpart, M.P.Connelly, and E. Barriteau, Ottawa: International Development Research Center, pp.23-50.
- Reich, Wilhelm (1980-ç), **İnsanın Kişilik Özelliği İçin Cinsel Devrim**, 3.b., Çev. B. Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.
- Reich, Wilhelm (1982-ç), **Bedensel Boşalmanın İşlevi**, 2.b., Çev. B. Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.
- Reiche, Reimut (2006-ç), **Cinsellik ve Sınıf Mücadelesi: Baskıcı Değersizleştirme Savunması**, Çev. S. Altınçekiç, İstanbul: Gri Yayınevi.
- Reiter, Sara Ann (1995) "Theory and Politics: Lessons from Feminist Economics", **Auditing & Accountability Journal**, Vol. 8 / 3, pp.34 – 59.
- Richard, A. O'Neil (2000), "International Trafficking in Women to the US: A Contemporary Manifestation of Slavery and Organized Crime", **Center for the Study of Intelligence**, April, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/trafficking.pdf>
- Riches, David (haz.) (1989-ç), **Antropolojik Açıdan Şiddet**, Çev. D. Hattatoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, George (2000-ç), **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, Çev. Ş. S. Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rogers, Barbara (2005), **The Domestication of Women: Discrimination in Developing Societies**, Taylor & Francis e-Library.
- Rosenfield, Rachel A.and Arne L. Kalleberg (1990), "A Cross-National Comparison of the Gender Gap in Income", **The American Journal of Sociology (AJS)**, Vol. 96/1, pp.69-106.
- Rougemont, Denis de (1983-ç), "Çağdaş Çiftin İçinde Bulunduğu Bunalım", iç. **Aşkın Anatomisi**, (der.: A.Krich), 2.b., Çev. M. Harmancı, İstanbul: Say Yayınları, ss. 83-95.
- Rowbothom, Shelia (1984-ç), "Kadın Hareketi ve Sosyalizm İçin Örgütlenme", iç. **Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik**, (der: Rowbotham-Segal-Wainwright), çev. E.Ç.Özgül, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 33-184.
- Rowbothom, Shelia (1994-ç), **Kadınlar, Direniş ve Devrim**, çev. N. Şarman, İstanbul: Payel Yayınları.
- Rubery, Jill (2005), "Reflections on Gender Mainstreaming: An Example of Feminist Economics in Action?", **Feminist Economics**, 11(3), November, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.1-26.
- Russell, Bertrand (1983-ç), **Evlilik ve Ahlak**, Çev. V. Eranus, İstanbul: Say Yayıncılık.
- Ruwanpura, Kanchana N. (2008), "Multiple Identities, Multiple-Discrimination: A Critical Review", 14(3), **Feminist Economics**, January, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.77-105.

Ruwanpura, Kanchana N. (2009), "Book Critique: Gender, Generation and Poverty: Exploring the 'Feminisation of Poverty' in Africa, Asia and Latin America", 15(1), **Feminist Economics**, Routledge-Taylor&Francis Group, January, pp.158-63.

Ryan, Alan (1995-ç), "Özgürlük", iç. **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, D. Miller - D.-J. Coleman, vd. (Haz.), Çev. B.Peker-N.Kıraç, Ankara: Ümit Yayıncılık, ss.183-93.

-Ss-

Salman, Umay A. (2010), "Çocuk Kitaplarında Çocuklar tek Tip", **Radikal Gazetesi**, 27.02.2010.

Sancar, S., S.Acuner, İ.Üstün, A.Bora, L.Romaniuc (2006), "Bir de Buradan Bak: Cinsiyet Eşitsizliği Bir 'Kadın Sorunu' Değil, Toplumun Sorunudur", **Yarın İçin Bugünden kampanyası Eğitim Dizisi 4**, (UNDP destekli), Ankara: KA-DER Yayını.

Sautet, Marc (1998-ç), **Kadınların Özgürleşmesi Üzerine**, Çev. S. Serdaroğlu, İstanbul: Telos Yayınları.

Savran-Acar, Gülnur (2004), **Beden-Emek-Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul: Kanat Kitap.

Sayın, Aysun (2007), "Toplumsal Cinsiyet ve Çalışma Hayatı", iç. **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Deneği-Türkiye Temsilciliği Yayını, ss.35-42.

Sayın, Aysun (Haz.) (2007b), **Kota El Kitabı ("Geçici Özel Önlem Politikası: Kota")**, Ankara: KA-DER Yayını, Ağustos, (UNDP tarafından desteklenmiştir).

Schmidt, Lucie, Purvi Sevak (2006), "Gender, Marriage, and Asset Accumulation in the United States", **Feminist Economics**, 12(1-2), January/April, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.139-66.

Scott, Joen W. (2007-ç), **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, Çev. A. T. Kılıç, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Selçuk, İlhan (2003), "Kadının İnsanlığı Ne Zaman?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Mart.

Sena, Cemil (1984), **Hazreti Muhammed'in Felsefesi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Serdaroğlu, Ufuk (1997), **Feminist İktisat'ın Bakışı (Postmodernist mi?)**, İstanbul: Sarmal yayınevi.

Serdaroğlu, Ufuk – Nurcan Özkaplan (1998), "İktisat ve Toplumsal Cinsiyet (İktisatta Kadın Kimliği)", iç. **20. Yüzyıl İçinde Kadınlar ve Gelecek**, Ed. O. Çitçi, Ankara: TODAİE Yayını, ss.341-8.

Sigle-Rushton, Wendy, Jane Waldfogel (2007a), "Motherhood and Women's Earnings in Anglo-American, Continental European, and Nordic Countries", **Feminist Economics**, 13(2), April, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.55-91.

Sigle-Rushton, Wendy, Jane Waldfogel (2007b), "The incomes of families with children: a cross-national comparison", **Journal of European Social Policy**, 17(4), Sage Online Journals, pp.299-318.

Sirman, Nüket (2002), "Türkiye'de Kadın Katılımcılığı", **Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara: Konrad Adenaur Vakfı – Türkiye Temsilciliği Yayını, ss.105-11.

Skevik, Anne (2004), "Family Economy Workers or Caring Mothers? Male Breadwinning and Widows' Pensions in Norway and the UK", **Feminist Economics**, 10(2), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.91-113.

Smith Julie P., Lindy H. Lngham (2005), "Mothers' Milk and Measures of Economic Output", **Feminist Economics**, 11(1), March, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.41-62.

Somersan, Semra (1996), "Şiddetin İki Yüzü", **Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi**, S.6-7, Kış-Bahar, ss. 41-50.

Strober, Myra H. (1994), "Rethinking Economics Through a Feminist Lens", **The American Economic Review**, Vol. 84/2, May, pp.143-7.

Subaşı, Nüket, Ayşe Akın (?), "Kadına Yönelik Şiddet: Nedenleri ve Sonuçları", **Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (HUKSAM)**, http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Sayfa_Dosya/kadina_yon_siddet.pdf (15.1.2010)

-ŞŞ-

Şahin, Mesude (2006), "Feminist İktisad 1", **Online Gündem**, <http://www.gundem-online.net/haber.asp?haberid=10402> (31.08.2009).

Şahin, Özlem – Meltem A. Gevrek (1998), "Tarih Çözümlemesi İçinde Sözlü Tarih ve Feminist Sözlü Tarih", iç. **20. Yüzyıl İçinde Kadınlar ve Gelecek**, Ed. O. Çitçi, Ankara: TODAİE Yayını, ss.329-40.

Şimşek, Yurdagül (2010), "AKP Rapor Hazırladı: Kadınları Ne Engelliyor?", **Radikal Gazetesi**, 21 Şubat.

Şişman, Nazife (1996), **Global Konferanslarda Kadın Politikaları**, İstanbul: İz Yayıncılık.

-Tt-

Tan, Mine (2008), "1.Bölüm: Eğitim", iç. **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri** ("Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi), İstanbul: TÜSİAD (T/2008-07/468) – KAGİDER (001) Ortak Yayını, ss.23-112.

Tan, Mine, Yıldız Ecevit ve Serpil S. Üşür (2000), **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, İstanbul: TÜSİAD Yayını (T/2000-12/290).

TBMM, 23. Dönem Milletvekilleri Listesi, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste (22.12.09)

TC Başbakanlık, "Hükümet Üyeleri", <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinetRoot.aspx> (22.12.09)

Templeton, Hollis (2009), "Small Steps for Women in a Green Economy", **Medill Reports**, Washington, April 23, <http://news.medill.northwestern.edu/washington/news.aspx?id=127177> (21.08.10)

Tezcan, Mahmut (1998), **Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği: Kültürel Antropolojik Yaklaşım**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı yayınları.

Tezcan, Sabahat (2009), "Sunuş", iç. **Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması**, HÜ Nüfus Etüdüleri Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi, Ankara: KSGM (Ana Raporu), ss.13-14.

Tijdens, Kea G. (2002), "Gender Roles and Labor Use Strategies: Women's Part-Time Work in the European Union", **Feminist Economics**, 8(1), Routledge-Taylor&Francis Group, pp.71-99.

Tokman, Yıldız, S. Kendirci (2006), "Yerel Yönetimlere İlişkin Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kadınlara Yer Açmak", **Yarın İçin Bugünden Kampanyası Eğitim Dizisi 2**, 2.b., Ankara: KA-DER Yayını (1.b. Olof Palme Enstitüsü, 2.b. ise BM Kadınların İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı tarafından desteklenmiştir).

Tsing, Anna (2009) "Yoksul Olma Özgürlüğü ya da Küresel Kapitalizme Dair Feminist Bir Teoriye Neden İhtiyacımız Var?", Çev. Z. Kutluata, **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, S.8, Haziran, <http://www.feministyaklasimlar.org/> (1.2.2010)

Türkiye'den Graffiti (1989), **Biz de Duvar Yazısıyız**, 9.b., İstanbul: Metis Yayınları.

Türkiye Kamu-Sen (2009), "Asgari Geçim Endeksi", <http://www.kamusen.org.tr/haberler/180-tum-arastirmalar/2314-turkiye-kamu-sen-arastirma-gelistirme-merkezi-tarafindan-hazirlanan-asgari-gecim-endeksi> (7.12.2009)

Türkyılmaz, A.Sinan, vd. (2009), "Yöntem", iç. **Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması**, HÜ Nüfus Etüdları Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi, Ankara: KSGM (Ana Raporu), ss.27-36.

Tzannatos, Zafiris (2006), "The World Bank, Development, Adjustment and Gender Equality", in **Feminist Economics and the World Bank: History, Theory and Policy**, E.Kuiper and D.K. Barker (Ed.), NY: Routledge, pp. 13-39.

-Uu-

Uçan Süpürge (2007), **2007 Türkiye İçin AB İlerleme Raporu**, 13 Kasım. www.ucansupurge.org/index_446a.html?option=com_content&task=view&id=4022&Itemid=72

Uluslararası Af Örgütü (2004), "Küresel Köy", **Kadına Yönelik Şiddet Sayacı: İstatistik Bilgiler – Özet**, 5 Mart, <http://www.amnesty.org.tr/ai/node/301>

UN- United Nations (2006), "Goals, Targets, Indicators", **Millennium Project 2002-2006**, http://www.Un_millenniumproject.org/goals/gti.htm#goal3 (11.1.2010)

UN (2009), "Trafficking in Women and Girls", Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/63/156, January.

UN (2009), "Goal 3: Promote Gender Equality and Empower Women", **The Millennium Development Goals Report 2009**, New York, http://millenniumindicators.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress_2009/MDG_Report_2009_En.pdf (11.1.2010)

UN-ESA (Dep. of Economic and Social Affairs) (2009), "Women's Control Over Economic Resources and Access to Financial Resources, including Microfinance" **2009 World Survey on the Role of Women in Development**, New York.

UN- General Assembly (2008), **Report of the UN Development Fund for Women on the Activities of the Fund to Eliminate Violence Against Women**, Economic and Social Council, A/HRC/10/43-E/CN.6/2009/10

UNDP-UN Development Programme (2008) , "GDI: Gender-related Development Index", http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_GDI.pdf, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_DI.pdf (11.01.2010)

UNIFEM-UN Development Fund for Women (2008a), "A Life Free of Violence: Unleashing the Power of Women's Empowerment and Gender Equality", **Strategy 2008-2010**, New York, www.unifem.org (22.01.2010)

UNIFEM-United Nations Trust Fund to End Violence Against Women (2008), **Monitoring, Evaluation and Knowledge Management Framework: 2008-2011**, New York, www.unifem.org (22.01.2010)

US-Department of Labor (2010), "Green Jobs for Women", <http://www.dol.gov/wb/media/Greenhome.htm>

Uzak, Ahmet ve Mehmet Altuntaş (2007), **İnsan Hakları Nedir?: Temel Bilgiler ve Türkiye’de Yaşanan İnsan Hakları Alanında Yaşanan Gelişmeler**, Ankara: Başbakanlık-İnsan Hakları Başkanlığı Yayını.

-Üü-

Ülken, Hilmi Ziya (1931, 1981), **Aşk Ahlakı: Halka Rağmen-Halk İçin Kitap**, 4.b, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünsal, Artun (1996), "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", **Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi**, S.6-7, Kış-Bahar, ss. 29-36.

Üşür, Serpil S. (2008), "3.Bölüm: Siyasal Katılım", iç. **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri** ("Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi), İstanbul: TÜSİAD (T/2008-07/468) – KAGİDER (001) Ortak Yayını, ss.215-99.

-Vv-

Vakasoğlu, Vehbi (2005), **Bilinmeyen Kadın**, İstanbul: Nesil Yayınları.

Valiente, Celia (2008), "Oturum 1: Uluslararası Örnekler Işığında Kota Uygulamaları ve Kadınların Siyasete Katılma Etkisi-İspanya", **Kadının Siyasetteki Yerinin Güçlendirilmesi Konferansı (12 Haziran 2007)**, İstanbul: TÜSİAD-/2008-04/456, ss.31-6.

Varenbergh, Myriam V. (2008), "Oturum 1: Uluslararası Örnekler Işığında Kota Uygulamaları ve Kadınların Siyasete Katılma Etkisi-Belçika", **Kadının Siyasetteki Yerinin Güçlendirilmesi Konferansı (12 Haziran 2007)**, İstanbul: TÜSİAD-/2008-04/456, ss.26-30.

Vision of Humanity (2010), **Global Peace Index 2010**, <http://www.visionofhumanity.org/gpi-data/#/2010/scor> (15.08.10)

Voyvoda, Ebru (2003), "Ev Ekonomisi ve Feminist İktisat", **Bağımsız Sosyal Bilimciler Derneği**, www.bagimsizsosyalbilimciler.org (30.1.2010)

-Ww-

Wainwright, Hilary (1984-ç), "Giriş", iç. **Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik**, (der: Rowbotham-Segal-Wainwright), çev. E.Ç.Özgül, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.11-31.

Valji, Nahla (2007), **Gender Justice and Reconciliation**, Dialogue on Globalization: Occasional Papers No. 35, November, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

Waller, William and Ann Jennings (1990), "On the Possibility of a Feminist Economics: The Convergence of Institutional and Feminist Methodology", **Journal of Economic Issues (JES)**, Vol. 24/2, (June), pp.613-622.

Warren, Tracy (2006), "Moving Beyond the Gender Wealth Gap: On Gender, Class, Ethnicity, and Wealth Inequalities in the United Kingdom", **Feminist Economics**, 12(1-2), /JanuaryApril, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.195-219.

WAS-World Association for Sexual Health (1999), "Declaration of Sexual Rights", **14th World Congress of Sexology**, August 26, Hong Kong.

WAS-World Association for Sexual Health (2007), "The Sexual Health for the Millennium Declaration", Sydney: WAS General Assembly, April 17th.

Werlhof, Claudia von (2008a-ç): "Kadın Emeği: Ekonomi Politigin Eleştirisindeki Kör Nokta", iç. **Son Sömürge: Kadınlar**, Mies-Thomsen-Werlhof (haz.), Çev. Y. Temurtekin, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 27-45.

Werlhof, Claudia von (2008b-ç): "Kapitalizmde Doğa ve Toplum Kavramına Dair", iç. **Son Sömürge: Kadınlar**, Mies-Thomsen-Werlhof (haz.), Çev. Y. Temurtekin, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 151-176.

Werlhof, Claudia von (2008c-ç): "Proletarya Öldü, Yaşasın Ev Kadınları!", iç. **Son Sömürge: Kadınlar**, Mies-Thomsen-Werlhof (haz.), Çev. Y. Temurtekin, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 259-79.

Whitehead, Ann (1992), "Agriculture", in **Gender and Development: A Practical Guide**, Ed. L. Østergaard, London: Routledge Press, pp.41-56.

Wichterich, Christa (2009), "Trade – A Driving Force for Jobs and Women's Empowerment? Focus on China and India", **FES Briefing Paper 7**, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, May, www.fes-globalization.org

Woolley, Frances R. (1993), "The Feminist Challenge to Neoclassical Economics", **Cambridge Journal of Economics**, Vol. 17 (4), pp. 485-500.

World Bank Research Report (2001), **Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice**, Washington: World Bank and Oxford University Press.

-Yy-

Yılmaz, Cevdet, Devrim G. Vural, *İnsan Hakları Bağlamında Kadın Ticareti*, , TODAİE Amme İdaresi Dergisi, <http://www.todaie.gov.tr/OZETSY/2428.doc>

Yunus, Muhammed (2003-ç), **Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru**, 2.b., Çev. G. Şen, İstanbul: Doğan Kitap.

-Zz-

Zacharias, Ajit, Melissa Mahoney (2009), "Do Gender Disparities in Employment Increase Profitability? Evidence From The United States", 15(3), **Feminist Economics**, July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.133-61.

Zengin,Aslı (2008), "Suskunluğun siyaseti: hayat Kadınlarına ve Fuhşa Dair Sessizliğin Feminist Bir Analizi", **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, S.6, Ekim, http://www.feministyaklasimlar.org/index.php?S=dib_14fcpuqd25fli98ldcatgu6 (31.1.2010)

Zihnioğlu, Yaprak (2007), "Türkiye'de Solun Feminizme Yaklaşımı", iç.**Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c.8: Sol**, T.Bora-M.Gültekinil (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 1108-45.

Zubritski, Mitropolski, Kerov (2006-ç, 1968), **İlkel, Köleci ve Feodal Toplum**, 8.b., Çev. S. Belli, Ankara: Eriş-Sol Yayınları

EKLER

EK-A: Türkiye'de kadına karşı şiddetin 'sayısal' fotoğrafı (İstanbul görüntüsü)

['Kadının adı' şiddet istatistiklerinde \(13.10.2009\)](#)

148

Gülay Fırat

Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan "kadına yönelik ve aile içi şiddet" vakalarında polis ve jandarma kayıtları önemli delil teşkil ediyor. İstanbul'daki polis ve jandarmanın kendi sorumluluk bölgelerinde yaşanan şiddet vakalarına ilişkin istatistiki çalışması, İstanbullu kadınların durumunu gözler üzerine seriyor.

İşte şiddetin rakamları:

Şiddet gören kadın sayısı:

2004: 4 889, 2005: 844, 2006: 10820, 2007: 13205, 2008: 17752, 2009 (ilk 10 ay) 14179.

Töre ve namus cinayeti mağduru kadın sayısı:

2004: 20, 2005: 7, 2006: 16, 2007: 21, 2008: 18, 2009: 12.

Öldürülen kadın sayısı:

2004: 103, 2005: 134, 2006: 125, 2007: 89, 2008: 63, 2009: 39.

Kasten yaralamalara maruz kalan kadın sayısı:

2004: 1223, 2005: 1643, 2006: 1402, 2007: 2963, 2008: 3200, 2009: 8351.

Irza geçme:

2004: 211, 2005: 267, 2006: 483, 2007: 240, 2008: 197, 2009: 225 kadın.

Darp edilen kadın sayısı:

2004: 942, 2005: 2368, 2006: 3820, 2007: 4042, 2008: 3969, 2009: 3.

Aile fertlerine kötü muamele:

2004: 142, 2005: 283, 2006: 999, 2007: 1351, 2008: 2 bin 132, 2009 (Eylül'e kadar 312.

Fuhuş-fuhuşa teşvik:

2004: 68, 2005: 84, 2006: 56, 2007: 58. 2008: 95, 2009: 248 kadın.

Tehdit edilen kadın sayısı:

2004: 525, 2005: 813, 2006: 1433, 2007: 2018, 2008: 2811, 2009 (Eylül'e kadar) 2136.

(*sabah.com.tr*, 12 Ekim 2009)

Ek-B: Aile İçi Şiddet ve Bireysel Silahlanma

Aile içi şiddet açısından bireysel silahlanma

Genel olarak "ev", insanların kendilerini "güvende" hissettikleri bir özel alandır. Bu "güvenlik" hissini güvenceye almak ve daha da güçlendirmek, özel alan olan eve yabancıların girmesini/saldırmasını engellemek üzere, kısaca "güvenlik" sebebiyle pek çok aile evde silah bulunduruyor ya da bunu gerekli görüyor. BAPAM'ın (Bakırköy Psikiyatri Tedavi Araştırma Merkezi) 10 bin vakada yaptığı bir araştırmaya göre, Türkiye'de "evde bulunsun" gerekçesiyle silah ruhsatı almak isteyen insanların oranı %23,6 ile ikinci sıradadır (%35 ile ilk sıradaki gerekçe ise "iş riski"dir). Ancak, evde silah bulundurma, çok sıklıkla, daha vahim sonuçlara sebebiyet veren ölümcül bir hatadır. İstatistikler göstermektedir ki, eğer bir mekanda silah varsa, ölme/öldürülme riski artar. Eğer evde bir silah varsa, kadınların ölme riski 3 kat daha artmaktadır. Daha da şaşırtıcı olanı, IANSA'nın (International Action Network on Small Arms) belirttiği üzere, aile içi cinayetlerde kullanılan silahların çoğu yasaldir; yani ruhsatlıdır. Aile içi şiddet açısından bireysel silahlanmanın doğurduğu riskler ortadayken; silahlanmanın yanlış bir şekilde psikolojik olarak "güvenlik" sağladığına olan inancın yaygın olduğunu biliyoruz. Fakat, gerçekte güvenlik değil, daha fazla güvensizlik getirdiği yaşanmış hayat hikayeleri ve yapılan bilimsel araştırmalarla ortaya çıkıyor. Bunun ötesinde, "ev" in ve "aile" nin güvenliğini, en tehditkâr ve "güvensiz" araçla sağlamaya kalkışmak pek de rasyonel görünmüyor.

Kaynak: Umut Vakfı, (03.11.2009)

Ek-C: Türkiye'de Bireysel Silahlanmanın Manzarası

Küresel barış endeksinde (GPI) sürekli gerileyen Türkiye

- Bugün Türkiye’de yılda 3000 kişi ateşli silahlarla ölüyor, 700’ü ise yaralanıyor.
  - Cinayetlerin %60’ında ateşli silah kullanılıyor.
  - Her 10 kişiden 1’inde, her 3 evden 1’inde ateşli silah var.
  - Silaha kolay ulaşılabilir olması cinayet, intihar gibi olayların her an meydana gelmesinin en önemli nedeni. Evde silah bulunması ev halkından birinin cinayet, intihar, kaza gibi nedenlerle ölmesi riskini %41 artırıyor.
  - Cinayet büro amirliğinin olay format dosyaları tarandığında, neden suç işlendiği sorgulandığında, tartışma, kıskançlık, namus gibi önceden tasarlanmamış olaylarda silah kullanımı %90, illiyet bağı ise %80...
  - Trafikteki aktif 13 milyon sürücünün % 8’i ciddi düzeyde agresif sürücü.
  - Bunların içinde silahlı agresif sürücü oranı ciddi oranda yüksek... Ateşli silahların %80’i her an (belde, el altında, torpidoda, yastık altında ve çekmecede) kullanılabilir durumda.
  - Silahla işlenen her 10 cinayetten 1’i trafikte gerçekleşiyor. Araçlarda ateşli silahların bulunması, meydana gelen öfke patlamaları sonrasında ölüm ve yaralamalarla sonuçlanan suçları artırıyor.
- Kaynak: Umut Vakfı, (15.06.2010)**

Ek-D: Silah Kanunu Tasarısı ve Karşıt Öneriler

İçişleri Alt Komisyonu’nda kabul edilen Silah Kanunu Tasarısı hakkındaki Umut Vakfı’nın açıklaması ve önerileri (23.02.2010) –Bir özet-

Silah Kanunu Tasarısı, suçun işlenmeden önce önlenmesini değil, suçun tespitini esas alan bir anlayışla düzenlenmiştir. Bu yaklaşım bireysel silahsızlanmayı değil; bireysel silahlanmayı kolaylaştırmakta, ruhsatsız silahların ruhsatlandırılarak suçun takip edilebilmesi esasını gözetmektedir.

Bu anlamda; AB Uyum Komisyonu raporunda belirtildiği şekilde “*ülkemiz koşulları gözönünde bulundurulduğunda silahların sivil edinimine sınırlama getirilmesinin gerekli olduğu*” görüşüne aykırıdır. İçişleri Bakanı’nın İçişleri Komisyonu Toplantısı’nda ifade ettiği “... *suçun önlenmesini esas alan ve suçla mücadeleyi bir bütün olarak kabul eden stratejiyi benimsemekteyiz. Bu anlayış, (..) suç oluşmadan önlemeyi hedef alan, diğer bir anlatımla bataklığı kurutmaya dönük kapsamlı ve planlı çalışmaları ifade eder. Suçla mücadele alanında önceliğimiz, suç işlenmesini önleyecek mekanizmaları geliştirmektir.*” görüşüne rağmen, suçu önlemenin esası olarak silah edinilmesinin zorlaştırılması ilkesinin terk edildiği görülmektedir.

İçişleri Alt Komisyonunda benimsenen “Silah Kanunu Tasarısı” ile Umut Vakfı İnceleme Komisyonu’nun önerilerini karşılaştırdığımızda durum şöyledir:

- 1) Madde 2’de tanımlanan Armağan silah kavramı eleştiriye açılmalı ve kanun kapsamından çıkarılmalıdır.
- 2) Biber gazı, 3. madde ile Kanun kapsamına alınmıştır. Ancak bu maddede biber gazı yoğunluğu oranının ne olacağı belirlenmelidir. Kanunilik ilkesi gereği yoğunluk oranının yönetmelikte değil kanunda yer alması gerekir. .
- 4) Madde 6’da; tüfeklerin reklam ve tanıtımı serbest bırakılıyor. Gizli reklam yasaklanmıyor. Tüm silahların fuar, gösteri ve basılmış eserlerle reklam ve tanıtımının yapılması serbest bırakılıyor. Esas olarak, reklam ve tanıtıma ilişkin kısıtlayıcı bir düzenleme getirilmemiştir. Hiçbir silah veya malzemenin basın ve yayın yoluyla “aleni ve/veya gizli yöntemlerle” reklam ve tanıtımı yapılamayacağı gibi; her türlü ortam ve yöntemlerle tanıtım, pazarlama ve reklamı yapılmamalıdır.
- 7) Madde 7/4 (a)’da: Ruhsat almak için yaş sınırı 25 olmalıdır. Birinci kategoride bulunan tabancalar ile biber gazı, havalı silahlar ve kurusıkı silahlar edinme yaşı ise 21 olarak kabul edilmelidir.
- 10) Ayrıca madde 7/15’de, bir kişiye en fazla 1adet silah edinme izni verilmelidir.
- 12) Madde 7/11: Şahıslar tarafından boş fişek kovanları getirildiği takdirde yeni fişek alınabilmelidir.
- 14) Madde 11/5: Ateşli silah taşınamayacak yerler kapsamında şu iki ayrı bent de yer almalıdır: “Alkollü içeceklerin tüketildiği toplu eğlence yerlerinde; kamuya açık alanda yapılan törenlerde ateşli silah bulundurulamaz”; “Trafikte ateşli silah bulundurulamaz.”.
11. Madde, 5. Bend, j fıkrasında yer alan “kapalı” ifadesi çıkarılmalıdır.
- 23) Madde 17/8: Silah bulundurulamayacak yerlere silahla girme suçunun birden fazla işlenmesi halinde silah müsadere edilmeli ve ruhsat iptal edilmelidir.
- 24) Madde 17/15: Düğün, nişan, kına törenleri ile herhangi bir kutlama merasimi esnasında, trafikte ve alkollü içki tüketiminin yapıldığı eğlence yerlerinde ateşli silahla suç işlenmesi halinde verilecek ceza yarısı kadar arttırılır. Trafikte silah bulundurulmasının cezalandırılması bu madde kapsamına alınmalıdır.
- 25) Madde 18/6: “11 inci maddenin onuncu fıkrasında belirtilen usule aykırı olarak birden fazla silah taşıyan” ibaresi kalmalıdır. İkidenden fazla olmamalıdır.